

AVRAM IANCU ÎN MEMORIA POSTERITĂȚII

IOACHIM LAZĂR
NICOLAE MARCEL MORAR

AVRAM IANCU ÎN MEMORIA POSTERITĂȚII

EMIA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LAZĂR, IOACHIM

Avram Iancu în memoria posterității / Ioachim

Lazăr, Marcel Morar. - Deva: EMIA, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-753-122-3

Morar, Marcel Nicolae

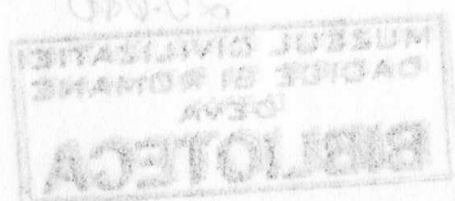
94(498.4)''18'' Iancu, A.

Culegere computerizat: Ioachim Lazăr

Tehnoredactare: Dorina Dan

Coperta: Olar Marius Leonard

Copyright © 2008 EDITURA EMIA

Editura EMIA

330011 Deva, România

Str. Mareșal Averescu, nr. 20

Tel./Fax: 0254 – 230.246

e-mail: office@emia.ro

www.emia.ro

INTRODUCERE

Cartea de față încearcă să surprindă modul în care a fost receptată figura conducătorului revoluției române din Transilvania din momentul așezării trupului său în mormântul de la Țebea, în 13 septembrie 1872, și până la data comemorării din septembrie 2008. Până la Marea Unire din 1918 memoria eroului Avram Iancu a fost jignită în numeroase ocazii de către autoritățile statului maghiar, mai ales în momentele în care națiunea română din Transilvania dorea să-l omagieze prin ridicarea unei statui, amenajarea mormântului de la Țebea sau cu ocazia aniversării a 50 de ani de la revoluția din 1848.

Dar cu cât opoziția autorităților maghiare era mai puternică și valul mișcării naționale românești creștea în intensitate, iar farul călăuzitor al acestei mișcări îl reprezenta eroul din revoluția de la 1848 –1849, Avram Iancu. În întreaga perioadă a dualismului austro-ungar, calomniile și insultele proferate la adresa marelui erou român, au dat naștere la puternice resentimente, ridicând la luptă întreaga națiune pentru apărarea memoriei marelui dispărut. Abia după 1918 cinstirea memoriei și a personalității lui Avram Iancu s-a desfășurat la întreaga sa dimensiune, anul 1924, când se împlineau 100 de ani de la nașterea sa, constituind apogeul manifestărilor dedicate marelui erou național.

Odată cu instaurarea regimului comunist Avram Iancu intră într-un con de umbră, întrucât faptele sale nu se înscriau în ideologia comuniștilor, ba mai mult este considerat de către istoricul Mihail Roller ca făcând parte din tabăra reacționară. Recuperarea memoriei lui Avram Iancu se face destul de târziu, abia în prejma aniversării centenarului morții marelui erou.

Numele lui Avram Iancu, intrat în legendă încă din timpul revoluției, simbolizează un cult eroic și o epocă istorică. Încă din toamna târzie a anului 1848, când flăcările revoluției cuprinseseră țara, Avram Iancu era marea și inegalabila personalitate, eroul moșilor, omul care întruchipa mai bine decât oricare altul aspirațiile națiunii române.

Din conducător al moșilor ridicați la luptă, Iancu ajunge foarte curând, pe măsură ce mijloacele tradiționale, petiționale se consumă, eroul națiunii, personajul legendar ce simbolizează aspirațiile unei societăți în

afirmare. S-a constituit încă de pe atunci un cult al Iancului, o legendă perpetuată în veac, la care îndreptăcirile națiunii asociază mereu alte și alte valori.

Despre personalitatea lui Avram Iancu s-au scris un număr impresionant de cărți și articole care l-au elogiât ca un militant activ pentru apărarea cauzei naționale a românilor din Transilvania. În perioada dualismului austro-ungar Avram Iancu a fost prezentat, cu mici excepții, din partea autorilor maghiari în mod tendențios, contestându-i meritele sau chiar jignindu-i memoria, obligând publiciștii și opinia publică românească să-i ia apărarea în presă sau chiar în fața justiției, de cele mai multe ori fără prea mare succes.

După 160 de ani de la Revoluția din 1848, renumele lui Avram Iancu a crescut neconștient ajungându-se la o formă de cult a personalității sale, confirmată pozitiv și de către istorie. Nenumărate mărturii scrise sau păstrate pe cale orală, existente încă din timpul vieții, duc la conturarea imaginii unui Iancu, pe deplin angajat în mișcarea de idei a secolului al XIX-lea. Întâia imagine literară a lui Avram Iancu a fost creată în primăvara anului 1848, odată cu prima adunare de la Blaj, la care, Iancu a venit însoțit de câteva sute de moși călări, arătând că moșii sunt hotărâți să reînvie epopoea de la 1784.

Printre participanții care l-au însoțit în această primă expediție a fost și tânărul Nicolae Begnescu, dascăl la școala din Abrud care a improvizat, înainte de a pleca din Abrud, un marș ce a fost cântat, apoi pe drumul spre Câmpie, de-a lungul satelor și văilor de către toți călăreții însoțitori ai tânărului erou.

Improvizația era o adaptare după un mai vechi cântec al scriitorului C. Negruzzi, Marșul lui Dragoș, care sub presiunea evenimentelor, s-a transformat, prin adăugarea unor elemente locale într-un marș al lui Iancu. Adaptarea marșului s-a făcut în condiții atât de fericite, încât ajutat și de o melodie a lui Rossini, el s-a impus în mod fulgerător și a devenit în scurtă vreme unul dintre cele mai iubite cântece patriotice ale ardelenilor.

Contribuția lui Avram Iancu la luptele din Munții Apuseni a fost prezentată chiar în toamna anului 1849, prin cunoscutul raport redactat de Ioan Maiorescu, revăzut de Avram Iancu și publicat de către A. T. Laurian la Viena în limba germană, împreună cu rapoartele prefectilor Axente Sever și Simion Balint. Încercarea lui George Barițiu de a publica rapoartele în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” a fost oprită de către cenzura austriacă.

La refuzul lui Barițiu, guvernatorul Transilvaniei, baronul J. Wohlgemuth a ordonat suprimarea ambelor foi ale lui Barițiu – „Gazeta Transilvaniei” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură” – suprimare asupra căreia nu se va reveni decât cu condiția ca Barițiu să fie definitiv îndepărtat de la conducerea lor

George Barițiu a rămas toată viața unul dintre admiratorii lui Avram Iancu și va reuși să publice, în anul 1884, în întregime raportul interzis în 1850. Personalitatea și luptele lui Avram Iancu aveau să fie evocate și de către unii dintre foștii săi camarazi, între care amintim pe Simion Balint, Ion Ciurileanu, Vasile Moldovan, Ioan Axente Sever, care sub forma unor memorii au relevat dârzenia și puritatea caracterului său, precum și eroismul moșilor pe care i-a comandat.

Cultul lui Avram Iancu în memoria urmașilor avea să se intensifice după moartea sa. Aura sa de legendă este sporită și de măsurile luate de către autoritățile maghiare pentru a opri manifestările de simpatie și admirație ale românilor din Transilvania. Avram Iancu este apreciat de către români ca un apostol al libertății naționale, și mai ales ca eroul, către care, în momentele critice, se îndreptau toate nădejtile românilor din Transilvania.

**ANCHETA GUVERNULUI MAGHIAR
PRIVIND ARBORAREA DRAPELULUI ROMÂNESC
PE CASA LUI IOAN SIMIONAȘIU UNDE A FOST DEPUȘ
CATAFALCUL CU TRUPUL MARELUI EROU**

Anul 1972 avea să încheie soarta tragică, plină de zbucium a martirului libertății naționale, Avram Iancu. În noaptea de 10 spre 11 septembrie 1872 s-a stins din viață pe prispa casei brutarului Ioan Stupină din Baia de Criș. Corpul neînsuflețit al marelui erou a fost depus pe catafalcul în casa lui Ioan Simionașiu, asesor la sedria orfanală.

În cursul dimineții de 11 septembrie, frunțașii politici din conducerea comitatului Zarand au constituit un „Comitet aranjator funebral”, care a luat în grija sa răspândirea tristei vești și înmormântarea eroului națiunii române¹. Sigismund Borlea trimitea din Deva către redacția revistei „Gazeta Transilvaniei”, o telegramă prin care anunța că „Avram Iancu, prefectul munților, a repausat la 10 spre 11 septembrie 1872”. Necrologul trimis în aceeași zi de către Comitetul din Zarand și apărut în „Telegraful român” și „Gazeta Transilvaniei” preciza că „Avram Iancu, prefectul general al Legiunilor române a decedat astăzi la 3 ore dimineața în Baia de Criș (districtul Zarand) la anul vieții 48, în urma unui morb de piept”².

Prin grija avocatului Teodor Pop este trimisă o circulară în toată zona Munților Apuseni, în care se menționa că Avram Iancu va fi „înmormântat în 13 septembrie d. a. la orele trei în locul repausărei”³. Transmisă din sat în sat, din om în om, vestea și data înmormântării s-a răspândit pretutindeni în munți. Încă din seara de 11 septembrie soseau din Vidra de Sus moșii pentru a-l priveghea. În zilele de 12 și 13 septembrie a venit din toate părțile Ardealului mulțime de români, încât abia se mai putea ajunge la catafalcul să-l vadă. Trei zile și trei nopți au tras clopotele bisericilor îndemnând la pelerinaj la Baia de Criș. Pe clădirea sediului comitatului și pe casa lui Ioan Simionașiu au fost arborate drapele românești îndoliate.

Ceremonia înmormântării s-a desfășurat în ziua de 13 septembrie. În casa unde era expus catafalcul a ținut o cuvântare protopopul Zarandului, Nicolae Mihălțianu spunând: „Stăm astăzi la sicriul unui bărbat scump al națiunii noastre, al unui fiu adevărat al poporului, unei stele ce în

¹ Florian Dudaș, Avram Iancu în tradiția poporului român, Timișoara, 1989, p. 291.

² Telegraful român, XX, 1872, nr. 74/14-26 septembrie, p. 294. Vezi anexa I.

³ Florian Dudaș, op. cit. p. 292.

splendoarea sa, când era la zenit, atâta lumină a vărsat, încât numai acela poate crede care a văzut cu ochii săi proprii acele evenimente etern memorabile, adânc scrise și păstrate în inima poporului în toți vecii”⁴. Protopopul ortodox al Bradului deplângea „oarba ură confesională ce ne sfâșie, ne separă și ne amenință viitorul și unitatea națională”⁵.

Pentru comparație el oferea exemplul României Libere unde „sunt toți uniți în cuget și simțiri, prin care ei astăzi au ajuns de țara care se numește România Liberă și unită”⁶. Condamnând egoismul, goana după onoruri și favoruri, protopopul Mihălțianu dă exemplul marelui defunct, crezul său, care spunea: „Nu m-am luptat pentru cruci și favoruri, ci pentru eliberarea națiunii mele”⁷.

Apoi convoiul funerar s-a pus în mișcare spre cimitirul din Țebea. Participau la înmormântarea lui Avram Iancu aproape „4.000 de români, inteligenți și popor, din întregul district Zarand și o mulțime de inteligenți din ținutul Abrudului”⁸.

La mormântul eroului a rostit o înflăcărată cuvântare avocatul din Baia de Criș, George Secula. Referindu-se la biografia eroului spunea că „s-a născut și a crescut la munte, în aerul necorupt și infectat de pasiunile și șarlataniile lumii, toată puterea inimii sale ardea pentru libertatea națională, pentru fericirea patriei”⁹.

În cuvântul său George Secula a insistat asupra ideilor și principiilor revoluției europene – libertate, egalitate, naționalitate¹⁰. Libertatea este cea scânteie pusă „în dorul și inima omului cu menirea de a arde încontinuu ca focul vestal, este atât de divină, încât atingerea sau mărginirea ei, sacrilegă prin sine însăși, devine răzbunată cu amar. Nici un om mărginit în libertatea sa personală, fizică ori intelectuală n-a putut obține vreodată rezultat de o operă demnă de Creațiunea liberă și admirată, e prețuită de contemporani ori posteritate, căci restricțiunea libertății produce numai bastarzi, cu cooperare străină, influențată, ce nu poate a ne lua zborul către sublimitatea Creațiunii, fiind omul creat liber și nedependent, pe când în deplinul exercițiu a acestei facultăți, omul chiar și în martiraj, cu atât mai mult devine semizeu”¹¹.

⁴ Ibidem.

⁵ Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, București, p. 219, doc. 108.

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Florian Dudaș, op. cit. p. 293.

⁹ Vezi anexa III.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

„O punere în calea acestei idei dezvoltătoare de libertate ar fi și este negațiunea existenței morale a omului și unde această cangrenă în societatea omenească și-a făcut apariția, acolo numai vindecarea radicală poate obține un rezultat stârpitoriu, căci rana atât de înveninată este cât nu permite unitate de acțiune, solidaritate spre binele public și progresare către perfecțiunea la care este dat geniului omenesc să ajungă, că lucrează cu rapiditate spre ruină și distrucțiune”¹².

Conduc de aceste sacre idei în timpul luptelor – continua avocatul George Secula cuvântul său – el a fost dintre cei buni care au luptat cu toate forțele sale ca să revendice dreptul etern sacru al națiunii și patriei ce atâtea secole erau strivite și ajunse la agonia ce le-au preparat-o inamicii națiunii române, contrarii patriei mame, a nefericitei Transilvanii. Lupta ce a purtat-o a fost pur națională, a fost îndreptată adevărat pentru salvarea patriei din legăturile nefaste ce i se preparau. Lupta eroică, sublimă, în parte a izbutit a păstra nemaculat, necălcat acel călcâi al patriei unde libertatea națională era mai în floare”¹³.

Avram Iancu era „bărbatul care știe folosi cele mai convingătoare argumente ce necesitatea reclamă momentan. După sfaturile ce românimea ținuse la Blaj, în anul 1848 când argumentele oratorice, logice și morale se exhauiaseră (epuizaseră) pentru ca să arate mai elocvent că momentul faptelor a sosit, Avram Iancu, ridicându-se pe tribuna improvizată, a desfășurat acea grandioasă idee a faptei, fără un singur cuvânt, ci cu o singură descărcătură de pistol, al cărei splendid efect s-a arătat în admirabila rezistență și bravură ce au dezvoltat legiunile române în scurt timp”¹⁴.

În finalul discursului său George Secula face referire la ultimele două decenii din viața lui Avram Iancu spunând că „în tot decursul funest al peregrinării sale, niciodată nu s-a depărtat de focarul eminent național în care a pus în mișcare renașterea libertății naționale. Domniile voastre știți, domnilor, că patria mai îngustă a lui Avram Iancu, Munții Apuseni ai Transilvaniei și acest șes al Crișului Alb auriu au fost pururi acel loc unde dorul și ardoarea de libertate națională au aflat pământ mai fecund, mai roditor, și aici în aceste locuri scânteia eluptării¹⁵ acestui odor a găsit materia mai omogenă, aici a cercat eluptare nemuritorul Horea, aici Avram Iancu cu foc divin în piept, cu nobila amărăciune a luptat, a luptat până s-a frânt”¹⁶. „Lupta sa – continua George Secula – a fost lupta luminii contra

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, p. 216.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Cu sensul de „a învinge prin luptă, a birui dificultățile”.

¹⁶ Ibidem.

întunericului, lupta libertății naționale contra sclavismului antinațional, lupta adevărului contra strâmbătății¹⁷.

În finalul discursului său avocatul George Secula îndeamnă asistența, și prin ea națiunea română, să ia exemplul eroului spunând: „Luați exemplul strălucit a fi mari în suferință, precum Avram Iancu a fost, dar nu uitați niciodată cu adorațiune a consacra tot viitorul vostru mării idei umanitare morale de care a fost adevărat însuflețit acest mare martir apostol național, și atunci, mai curând ori mai târziu, dar sigur, va veni ora. Va veni ora când ideea de libertate națională va reieși mândră, triumfătoare”¹⁸.

La Baia de Criș, în fața sicriului a rostit un cuvânt de adio protopopul Zarandului, Nicolae I. Mihălțian. Protopopul Zarandului își începe cuvântul spunând: „Onorată, tristă adunare! Stăm astăzi la sicriul unui bărbat scump al națiunii noastre, al unui fiu adevărat al poporului, al unei stele ce în splendoarea sa când era în zenit atâta lumină a vărsat în sânul națiunii, atâta putere de viață a deșteptat în inima ei, încât numai acela poate crede, care a văzut cu ochii săi proprii, acele evenimente etern memorabile adânc scrise și păstrate neșterse în amintirea poporului în toți vecii”¹⁹.

„În astfel de moment însemnat – continua protopopul Mihălțian – când amorul de națiune și recunoștința ne-au adunat să petrecem la cele eterne pe un astfel de fiu al poporului trebuie să ne reculegem și să concentrăm toate puterile sufletului nostru ca să privim mai serios starea în care ne aflăm”²⁰. Protopopul cere asistenței să-și întipărească în memorie memorabilele cuvinte rostite de Avram Iancu: „Nu m-am luptat pentru cruce și favoruri, ci pentru eliberarea națiunii mele”²¹.

Arborarea drapelului național, precum și evocarea faptelor lui Avram Iancu și referirea la momentul Horea a alertat autoritățile maghiare. Corespondenți de presă au relatat gravitatea acestor fapte în ziarele maghiare. Guvernul de la Budapesta cere întreprinderea unei anchete. Ministerul de interne cerea, prin nota nr. 4.435 din 19 septembrie 1872, prefectului comitatului Zarand, să întreprindă o anchetă asupra celor întâmplate cu ocazia înmormântării lui Avram Iancu²². La 22 septembrie 1872, prefectul cerea verbal pretorului Veress Albert să raporteze asupra acțiunilor demonstrative petrecute cu prilejul înmormântării lui Avram Iancu, fostul conducător montan din anii 1848-1849²³.

¹⁷ Ibidem, p. 217.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, p. 218. Vezi anexa IV.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, p. 227, doc. nr. 112.

²³ Ibidem, p. 222, doc. nr. 109.

Pretorul întocmește un raport oficial în care precizează următoarele: „Comitetul a pregătit pentru poporul român cuvântări și versificări de doliu pe care le-au distribuit anumitor persoane – care au elogiat în ele măreția lui Iancu, acum decedat – și din care un exemplar a fost înmânat parchetului. La 13 septembrie, ora 2 după masă a început înmormântarea cu participarea unor numeroși preoți de la țară, iar la casa cu decedatul a ținut o cuvântare Mihălțianu, protopopul greco-oriental din Brad despre măreția persoanei decedate și despre înflăcărata sa iubire de națiune, chemând națiunea română să urmeze caracterul celui răposat, asemuindu-l cu Sf. Ioan și cu caracterul acestuia; de la casă defunctul a fost condus de un cortegiu cu făclii, iar făcliile le-au purtat funcționari ai județului și slujbași regești câte 20 – 24 de inși”²⁴.

„Carul funerar a fost dus la biserica din comuna Țebea unde mortul a fost luat de pe car de către cei mai iluștri din intelectualitatea românească și, ca cinstire, a fost depus aproape de mormânt la umbra unui gorun bătrân de o jumătate de secol, iar acolo începând ceremonia de înmormântare, la terminarea ei avocatul și jurisconsultul Secula Gheorghe a ținut o cuvântare memorială în care s-a străduit să immortalizeze pe răposat, îndemnând auditoriul să urmeze spiritul marelui decedat român”²⁵.

Apoi pretorul din Baia de Criș menționează că avocatul George Secula a îndemnat auditoriul „la solidaritate și a dorit ca ceea ce a început Iancu, poporul român să termine în spiritul acestuia, a pomenit fapta glorioasă a lui Horea și a asemuit pe Iancu cu lupta pentru libertate al acestuia. Aici a avut un deosebit efect asupra poporului glorificarea numelui lui Horea – cu toate că încă și acum există în județ urma tendinței pustiirii și nimicirii din anul 1784”²⁶. În final pretorul își pune întrebarea: „De ce l-a amintit pe Horea?”.

A doua zi prefectul Haller solicită un raport și din partea pretorului plasei Brad, Papp Laszlo²⁷. Acesta raporta din Crișcior, la 25 septembrie 1872 că „pentru înmormântarea lui Avram Iancu ca și pentru așa zisa solemnitate a înmormântării care a avut loc din partea acestui oficiu, nici intervenție oficială și nici măsuri cu titlu oficial, dar capii și locuitorii comunei au vrut ca pe lângă cortegiul lor să ia parte la solemnitatea înmormântării un număr cât mai mare de oameni și la ceremoniile solemne să aibă loc manifestații, iar dacă toate solemnitățile înșirate mai sus nu au și

²⁴ Ibidem, p. 223.

²⁵ Ibidem. Vezi anexa V

²⁶ Ibidem, p. 223. Vezi și Ioachim Lazăr, *Funeraliile lui Avram Iancu și teama autorităților maghiare de amploarea mișcării naționale românești*, în *Restituiri II*, 1994, p. 88-97.

²⁷ Ibidem. Vezi anexa VI.

avut loc, din partea celui ce semnează acest raport nici un fel de sprijin nici în ce privește inițierea acțiunii, nici ajutorul oficial nu s-a dat sub vreo formă de ajutor și nu s-a făcut pe cale oficială vreo intervenție oficială, nici verbal și nici în scris”²⁸.

Comitele Haller nu este mulțumit de raportul înaintat de către pretorul din Baia de Criș și cere prin ordinul din 25 septembrie să explice „pe ce bază și din însărcinarea cui a dispus ca notarul din Baia de Criș să tragă clopotele cu prilejul decesului lui Avram Iancu”²⁹. Pretorul explică că a dat ordin pentru tragerea clopotelor la bisericile romano-catolică și reformată fiindcă în Baia de Criș neexistând ură confesională, în biserici se practică bucuros să se tragă clopotele, la solicitare, de unii pentru alții.

Pretorul motivează gestul său „ca un act de complezență, dacă în calitate mea de om maghiar, dau dispoziție să se tragă clopotele pentru decedatul lor”³⁰. Un alt motiv preciza pretorul, este „starea nenorocită în care se află aici în județ câțiva maghiari în fața românimii, care nu se prea manifestă față de noi, nici prin încredere, nici prin simțăminte de rudenie și nici sinceritate deschisă”³¹.

În această situație pretorul a considerat „ca o lipsă de tact dacă aș trece cu vederea tragerea clopotelor la înmormântarea lui Avram Iancu, la care, în 1848/49, mai mulți inși maghiari, primejduiți cu moartea, au găsit azil”³². „Dar e sigur – continuă să se scuze pretorul – că și organizatorii au făcut totul pentru amplexarea înmormântării și că prin dispoziția mea de a trage clopotele nu am presupus nici cea mai mică gravitate, chiar dacă nu am minimalizat ura față de maghiarime, având părerea, în acest sens, că flexibilitatea mea nu va produce deficiențe dacă totul decurge în limitele buneii cuviințe, onestității și cadrului legii”³³. După ce primește informațiile necesare, prefectul județului Zarand, contele Haller Sándor, trimite ministrului de interne un raport la care anexează 11 documente. Prefectul răspunde adresei ministrului, din 19 septembrie 1872, prin care i se solicita precizări privind articolul din ziarul „Reforma” despre manifestațiile „antipatriotice care au survenit cu prilejul morții și înmormântării lui Avram Iancu”³⁴. La raportul înaintat ministrul anexează următoarele înscrisuri:

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, p. 224-227. Doc. nr. 111. Vezi anexa VII.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem, p. 227-229. Doc. nr. 112. Vezi anexa VIII.

„1. Raportul pretorului din Baia de Criș despre manifestațiile de la înmormântare ce au avut loc cu prilejul morții lui Avram Iancu.

2. Ordinul preturii din Baia de Criș către notariatul orășenesc în privința tragerii clopotelor.

3. Motivarea ordinului preturii cu privire la tragerea clopotelor.

4. Raportul preturii plasei Brad privitor la solemnitatea înmormântării lui Avram Iancu.

5. Declarație cu privire la discursul ținut de moșierul și avocatul Ribiczey Ferencz despre cel decedat.

6. Copia textului cuvântării rostite despre cel decedat de către Secula Gheorghe, procuror județean.

7. Declarația lui Amos Frâncu privitoare la decurgerea ceremoniilor de înmormântare.

8. Cuvântarea rostită de către Mihălțeanu Nicolae, protopopul greco-oriental din Brad.

9. Declarația lui Borlea Sigismund, prim notar județean și locțiitor de subprefect, ca și chemarea făcută cu privire la dispozițiile date în cazul înmormântării.

10. Declarația prin proces-verbal al lui Batternay Atila, dirigintele poștei regești maghiare și notar comunal și în fine,

11. Raportul lui Pitner Arpad, supraveghetor șef și agent de percepție regesc maghiar, privitor la spiritul toasturilor din seara de după înmormântare”³⁵.

În finalul raportului, prefectul Haller își exprimă și opinia personală privitoare la acest subiect, opinie expusă și în memoriul înaintat din Oradea privind „exagerata stare de spirit de aici, ea fiind confirmată de șirul evenimentelor”³⁶.

Chiar înainte de trimiterea raportului final de către prefectul comitatului Zarand, Ministrul de Interne maghiar scria prefectului județului Zarand transmițându-i o serie de dispoziții. În primul rând „arborarea drapelului românesc – ca simbol distinct al unei națiuni vecine – trebuie considerată, în privința datoriei față de cetățenia maghiară, ca o demonstrație ostilă, iar folosirea acestui drapel este în așa măsură în opoziție cu legile și cu simțămintele de dreptate cetățenească maghiară, încât interzicerea acesteia este pretinsă de prestigiul de stat ca și de demnitatea națională”³⁷.

Ministrul atrăgea atenția asupra celor menționate în scrisoarea sa confidențială din 9 septembrie 1872 referitor la „înlăturarea culorilor și

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem. Vezi anexa IX.

emblemelor străine, astfel că încă de acum, în mod categoric, să binevoiți a acționa ca pe viitor, să nu omiteți a interzice folosirea drapelului românesc în orice împrejurare”³⁸.

Era un prim pas al acțiunilor autorităților maghiare pentru zădărnicierea oricăror încercări ale românilor de a-și cinsti eroii naționali și mai ales pe Avram Iancu.

DORINȚELE ROMÂNILOR ARDELENI DE A RIDICA UN MONUMENT PENTRU AVRAM IANCU

Ridicarea unui monument în memoria lui Avram Iancu, care să amintească de vitejia și eroismul poporului român pentru libertate și dreptate, de hotărârea și dăruirea de sine a eroului intrat în legendă încă din timpul vieții, a fost o stăruitoare dorință a românilor transilvăneni. Inițiativa străngerii unui fond a pornit, la începutul anului 1894, din partea gazetarului Ioan Russu Șirianu, în timp ce era întemnițat în închisoarea de stat din Seghedin, pentru delictul de a fi apărat interesele naționale ale românilor³⁹.

În timp ce Ioan Russu Șirianu se afla închis la Seghedin, din inițiativa țaranului Nicolae Lăzărescu din Șiria, s-a organizat în localitate o colectă bănească pentru a-i veni acestuia în sprijin, cu care ocazie s-au adunat 8 florini și 70 creițari, prin contribuția a 18 familii⁴⁰. Primind banii, Ioan Russu Șirianu este profund impresionat de gestul și atenția consătenilor săi, dar se hotărăște să nu-i folosească în scopuri personale, ci după ce adună suma de 10 florini îi trimite la administrația ziarului „Tribuna” din Sibiu pentru ca acești bani să fie considerați „drept început al unui fond din care să se ridice pe mormântul lui Iancu o cruce”⁴¹.

La 10 martie 1894 el îi scrie lui Nicolae Lăzărescu cerându-i să împărtășească gândul său ca acești „bani să fie întrebuințați într-un scop național”⁴². Scrisoarea sa ajunge la redacția „Tribunei” care o dă publicității. Inițiativa lui Ioan Russu Șirianu era motivată de situația grea în care se afla mormântul lui Avram Iancu de la Țebea. În drum prin Zarand, el trece și prin cimitirul din Țebea, în anul 1893, și descrie impresia neplăcută avută: „Trecând astă toamnă pe la Țebea, unde odihnesc rămășițele pământești ale

³⁸ Ibidem.

³⁹ Paul Abrudan, Pentru un monument lui Avram Iancu, Sibiu, 1972, p. 11.

⁴⁰ Ibidem, p. 17.

⁴¹ „Tribuna” din 5 aprilie 1894.

⁴² Paul Abrudan, op. cit., p. 18.

marelui nostru erou, am aflat grilajul dimprejurul mormântului ruinat, iar crucea de piatră abia se mai ținea în sus”⁴³.

„Socot deci – scria Ioan Russu Șirianu – a face și pentru voi un lucru plăcut, folosindu-mă de acest prilej să îndemn și pe ceilalți români să ni se alăture, să mărească fondul ce-l începem noi șirienii, ca astfel cu o zi mai înainte să înălțăm un monument vrednic lui Avram Iancu, celui care mai mult ca orișicine dintre noi a arătat că trebuie să jertfim totul pentru națiune”⁴⁴.

În aceeași termenii îi răspundea și preotului din Dezna, Zaharie Milian, care inițiasse o colectă de bani pentru a veni în sprijinul gazetarului întemnițat, scriindu-i: „Câtă vreme e vorba să manifestăm cu o zi mai înainte demnitatea noastră națională în toată a ei mărire, considerațiunile personale, chiar privitoare la osândiții politici, trebuie să rămână pe al doilea plan. Iată de ce și ofertul ce mi-ai trimis l-am adăugat fondului pentru ridicarea unui monument național lui Avram Iancu”⁴⁵. Apoi Ioan Russu Șirianu își încheia scrisoarea spunând: „Pentru toți românii e o datorie să depună prinosul lor de recunoștință pe mormântul aceluia, a cărui memorie ne e sfântă tuturor”⁴⁶.

Odată inițiată, ideea ridicării unui monument pentru Avram Iancu a adunat în jurul ei români din toate provinciile românești, care au susținut-o din punct de vedere moral și material. În anii următori acțiunea pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu s-a amplificat transformându-se într-o luptă pentru apărarea învățământului, culturii și limbii naționale.

Inițiativa lui Ioan Russu Șirianu a fost însușită de redacția ziarului „Tribuna”, care împreună cu „Foaia Poporului” au început o campanie susținută pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu. Subscripțiile urmau să fie trimise pe adresa lui Tit Liviu Albini, redactorul responsabil al ziarului „Tribuna”. Chemarea lansată de „Tribuna” este preluată de toate ziarele românești din imperiu și din România. Apelul publicat în ziarul „Românul” este deosebit de edificator din acest punct de vedere.

În apelul lansat de „Românul” se arăta; „În memoria lui Avram Iancu frații noștri de dincolo vor să ridice un monument, căci numai o piatră simplă arată locul de etern repaus al legendarului erou. Mișcarea a pornit de la un întemnițat, din Seghedin, de la amicul nostru d-l Russu Șirianu. Sumele colectate sunt a se adresa domnului Albini, în Sibiu. Felicităm pe inițiatori și îndemnăm pe toți bunii români să sprijine această mișcare. Nu e vorba aici numai de a ridica o simplă statuă pe mormântul unui erou național, ci e

⁴³ „Tribuna” din 5 aprilie 1894.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

vorba ca prin evocarea numelui marelui erou, generațiunea actuală să se întărească încă în sentimentele sale naționale⁴⁷.

Printre primii care au reacționat la sprijinirea ideii au fost moții. Încă în data de 23 aprilie 1894, avocatul Alexandru Filip din Abrud a convocat cele mai cunoscute personalități la o „consfătuire cu caracter confidențial”⁴⁸. În cadrul consfătuirii s-a format un comitet din 26 persoane, care lansează o chemare: „Adunarea unui fond din care să se ridice nemuritorului Avram Iancu, prefectul legiunilor de la 1848, un mausoleu la mormântul din Țebea, iar la Câmpeni, unde a fost cuartirul principal al legiunilor, o statuă ecvestră și eventualminte și înființarea unei fundațiuni, care să poarte numele acelu erou”⁴⁹.

În același timp la Abrud s-a constituit un al doilea Comitet condus de avocatul Vasile Fodor, care la rândul său lansează un Apel către frații români prin care-i anunța despre constituire și-i îndemna „să-și aducă contribuția, iar sumele bănești colectate să fie trimise pe adresa lui Aurelian Danciu, din Bucium”⁵⁰.

Încă de la începutul lui aprilie 1894 sarcina ridicării unui asemenea monument și-a asumat-o Comitetul Central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria care într-una din ședințele ținute a stabilit comitetul de conducere al acestei acțiuni naționale. La apelul lansat de cele trei comitete au răspuns un mare număr de români din Transilvania, Banat, Bucovina, România, și o mulțime de studenți români din diferite centre universitare europene.

Până la data de 3/15 noiembrie 1894 s-a adunat o sumă de 1.990 florini, 36 creițari, 223 lei și 50 bani⁵¹. Pentru sporirea fondurilor s-au întreprins o serie de acțiuni. Astfel tinerele Eugenia și Leontina Simonescu, Alexandrina și Elena Cunțan din Sibiu, au tipărit cocarde tricolore pe care le răspândeau cu ocazia diferitelor acțiuni, iar sumele realizate erau predate casierului Comitetului din Sibiu⁵². Profesoara Maria Cioban din Nădășel cu prilejul unei adunări populare ce a avut loc la Cluj cu prilejul judecării memorandiștilor a răspândit printre participanți o serie de insigne. „Dar cum în învălmășeala aceea n-am putut încasa mai nimic” ea se adresa gazetei „Tribuna” să publice un anunț ca sumele datorate pentru cocarde să fie trimise direct pe adresa lui Tit Liviu Albini, la Sibiu⁵³.

⁴⁷ Paul Abrudan, op. cit., p. 21-22.

⁴⁸ Ibidem, p. 22. Vezi anexa X.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Tribuna din 15 noiembrie 1894.

⁵² Paul Abrudan, op. cit., p. 23-24.

⁵³ Ibidem, p. 24.

Autoritățile maghiare iau primele măsuri pentru a opri asemenea inițiative. În primul rând au luat măsura de a interzice tipărirea cocardelor tricolore menite să contribuie prin vânzarea lor la strângerea de fonduri pentru monumentul lui Avram Iancu. Mai mult, cinci tinere domnișoare din Sibiu au fost date în judecată. Procesul a avut un rezultat contrar celui scontat de autorități.

Ziare românești și străine au făcut o mare publicitate în jurul procesului. Fotografia tinerelor îmbrăcate în costumul național săliștean a fost publicată în ziarele din România și Italia, iar „teroarea și arbitrarul autorităților împotriva românilor transilvăneni demascată”⁵⁴.

La 15 martie 1895, ministrul de interne Dezideriu Perczel emite ordinul nr. 426/1895 care interzice colecta pentru plănuitul monument al lui Iancu⁵⁵.

Pentru anularea ordinului Ministrului de interne, dr. Amos Frâncu, în numele acuzatului Tit Liviu Albini, dădea publicității la 1 august 1895, o cerere de nulitate a amintitului ordin. Animat de spiritul adevărului – își motiva Amos Frâncu gestul său – și pentru că cetățenii liberi sunt datori a descoperi adevărul în fața puterii⁵⁶.

„Animat de aceste convingeri intime îmi ridic glasul împotriva unei dispozițiuni a Excelenței Voastre, care în disprețul adevărului istoric a atins cu o judecată de înfierare nu numai memoria lui Avram Iancu, această fenomenală figură istorică, încarnațiunea poporului românesc, ci și lupta de apărare a acestui popor. O luptă, pe care poporul românesc a plătit-o cu viața celor 40.000 de oameni și cu ruinele celor 230 de sate pustiite, luptă pe care a purtat-o întru apărarea ideii monarhice, a libertății și egalei îndreptățiri naționale. Și a purtat-o împotriva acelorora, care prin regim de teroare au comis atentatul detronării, au răsturnat constituțiunea țării, au inaugurat drept ideal de stat unificarea forțată a țărilor autonome de coroană și ale deosebitelor rase constitutive de stat și împotriva acelorora care libertatea nu voiau să o dea decât în schimbul naționalității”⁵⁷.

Circulara ministrului Perczel avea următorul cuprins: „Se știe că agitatorii români plănuiesc ridicarea unei statui lui Avram Iancu, devenit faimos [prin] atrocitățile comise de românii contrari patriei asupra maghiarilor și supranumit Regele Munților, aranjând colecte, parte publice, parte secrete spre acest scop, prin ceea ce intenționează a amăgi și agita pe românii care nu cunosc trecutul. Eternizarea memoriei unui astfel de individ

⁵⁴ „Tribuna” din 3 aprilie 1895.

⁵⁵ Ibidem. Vezi anexa nr. XII.

⁵⁶ Vezi anexa nr. XIV.

⁵⁷ Ibidem.

n-ar fi altceva decât propovăduirea celui mai negru fanatism de rasă, glorificarea aceluia care și-a trădat patria, care a fost cauza uciderii și jefuirii familiilor nevinovate.

Atentatul acesta neputându-se permite ordonez prin aceasta, că oriunde pe teritoriul țării s-ar încerca ridicarea unei statui pentru numitul, șefii respectivei localități cercuale sau comitatense s-o împiedice sub grea răspundere personală; colectele pentru acest scop nu se pot suferi și întrucât, deja, s-au întâmplat colecte, colectanții – în virtutea legilor și regulamentelor existente – trebuie să fie trași la răspundere, iar suma adunată să se confiște.

Totodată declar, pe baza §-ului 1 al art. de lege XL din 1879, că toți aceia care în orice chip conlucra în favorul ridicării monumentului plănuit lui Avram Iancu, colectează ori fac contribuiri, comit contravențiunea și ca atare sunt a se pedepsi cu cincisprezece zile închisoare și 100 florini amendă⁵⁸.

Dr. Amos Frâncu combate pseudo-argumentele ministrului conform căror colectanții „ar amăgi și agita românii care nu cunosc trecutul”. El arată că „ideea, inițiativa și începutul realizării monumentului lui Avram Iancu a pornit din sânul țărănimii române – printr-o curioasă coincidență istorică tocmai din sânul plugarilor români de la Șiria”⁵⁹.

„În fața acestor fapte e imposibil a nu recunoaște că ideea monumentului lui Iancu și contribuiriile în acest scop nu se pot judeca drept o acțiune meșteșugit înscenată de <agitatorii români> ci drept o mișcare generală izvorâtă spontan din sânul poporului. Prin urmare e datoria bărbatului de stat activ de a pătrunde la adâncimile acestei mișcări populare și a cerceta tendința ei la lumina adevărului obiectiv. Iar mie, unuia care simțesc pulsațiunea inimii acestui popor, mi s-a rezervat onoarea de a asigura pe Esc. Voastră că scopul acestei mișcări nu a fost agitarea și seducerea, ci afirmarea conștiinței naționale și istorice a poporului românesc”⁶⁰.

În circulara sa ministrul maghiar califică lupta poporului român purtată în revoluția din 1848 drept o „crudelă vărsare de sânge comisă de românii dușmănoși patriei asupra maghiarilor”⁶¹. La această afirmație dr. Amos Frâncu argumentează că „acuză de nepatriotism de abia se poate susține față de acel popor, care la ordinul Domnitorului său legitim a prins arma legitimității și a continuității de drept, pentru autonomia Ardealului și egala îndreptățire națională; față de acel popor, care nicicând n-a adus asupra patriei nici arme străine ori aliați străini, nici turci, nici nemți, nici muscali;

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem. Amos Frâncu făcea aluzie la capitularea armatei maghiare la Șiria în august 1849. Vezi anexa XIV.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

față de acel popor care contra intervenției străine a protestat și atunci, când terorismul organizat în contra lui îi prefăcuse în cenușă sute de sate, când tribunalele de sânge zi de zi săvârșiseră asasinat în masă în șirele fiilor săi, când mii de oameni ai săi acopereau deja câmpurile de bătălie”⁶².

Pentru a argumenta patriotismul luptei poporului român, Amos Frâncu invocă răspunsul împăratului Francisc Iosif dat deputăției române la 25 februarie 1849: „Primesc cu bucurie asigurarea credinței și alipirii bravei națiuni române și recunosc, cu mulțumită, jertfele grele ce le-a adus pentru tronul meu și întreagă monarhia, în lupta contra unei partide necredincioase care a aprins războiul civil și face să mai continue. Petițiunea credincioasei națiuni române voi dispune a fi amănunțit cumpănită și rezolvată în cel mai scurt timp spre liniștirea ei”⁶³.

La învinovățirea lui Avram Iancu de către ministrul Perczel, dr. Amos Frâncu se simte dator să „arate ce și cine a fost de fapt cauza atrocității de la 48 și să dovedesc că represaliile comise de poporul jefuit și destinat victimă asasinatelor în masă, nu stau, nici una, în absolut nici o conexitate cu numele lui Iancu, care era pătruns de cele mai nobile principii ale umanismului”⁶⁴.

„E fapt istoricește constatat – argumenta dr. Amos Frâncu – că înainte de octombrie 1848, nici unui ungar nu i s-a atins măcar un fir de păr din partea românilor, pe când sângele pacinicilor români neînarmați era vărsat râuri întregi din partea terorismului, cu scop direct de a extirpa nu numai inteligența, ci chiar întreaga rasă românească”⁶⁵. „Aceia care au comis asasinatele <en masse> de la Mihălț și Luna, apoi cunoscutele omoruri de la Abrud și Sâncrai, acei tirani, care fiind reprezentanți ai puterii armate omorau cu grămada, numai din petrecere, pe români, încă pe atunci, când nici un singur maghiar n-a fost violentat de români. Aceasta se ilustrează în mod eclatant din mărturisirea baronului Apor György cuprinsă în scrisoarea sa, de la 2 octombrie 1848, adresată amicului său Galfy – acel baron Apor György, care a spânzurat în sălcile de la Iernut 26 de țărani pacinici nevinovați și, apoi încă nouă, și se preumbla cu ciubuc în gură, printre trupurile celor executați”⁶⁶.

Apoi amintind raportul căpitanului Gratze, dr. Amos Frâncu, dovedește modul corect în care a acționat Avram Iancu cu prilejul ocupării orașelor Aiud și Turda: „S-a mai distins apoi prefectul Avram Iancu printr-o

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

purtare dreaptă, ireproșabilă, prin o deosebire corectă între dușmanii armați și neînarmați, în 10 noiembrie, când eu am ocupat orașul Aiud care mi s-a fost predat necondiționat. Pe când coloanele au fost introduse în poziția dinainte încunjurând orașul, coloana lui Iancu a primit ordinul să defileze prin oraș pentru a forma garda dinapoi a corpului de armată.

Iancu și-a condus coloana prin oraș prin marș fără ca să fi ieșit din rând un singur om, și a ocupat apoi jurul orașului așa că nu numai nu s-a făcut nici un act de violență, ci s-a împiedecat orice jefuire. Tot asemenea a lucrat el la 20 noiembrie, zi în care eu am ocupat în numele prea grațiosului nostru domn, Turda, după ce s-a supus necondiționat; și pentru a arăta poporațiunii, care s-a plecat numai de frică, cum că românii au în vedere un scop mai înalt, decât pretinsa poftă de jaf, am intrat numai eu singur cu suita mea în oraș și am dispus ca întreg corpul să tăbărească pe câmpii, pe malul drept al Arieșului, fără ca să fi încercat un singur om a veni în oraș. Nici în acest oraș nu s-a întâmplat nici un act de violență, nici un jaf, în decursul îndelungatei petreceri aici a corpului de armată⁶⁷.

Căpitanul Gratze mai elogia atitudinea și caracterul deosebit al lui Iancu scriind: „În decursul expedițiunii eu am trăit viața de tabără în același bivouac cu Iancu și astfel am avut o mulțime de ocaziuni pentru a-i studia caracterul. El avea oroare de orice separatism. Două idei principale îl conduceau: susținerea monarhiei și egala îndreptățire a națiunii sale. De aceea eu am convingerea morală, că cu știrea lui și la porunca lui nu i s-a făcut nimănui nici o nedreptate⁶⁸”.

Pentru apărarea lui Iancu, dr. Amos Frâncu apelează și la aprecierile unor istorici maghiari, între care Kőváry Mihály care scria: „Sunt totuși doi, cărora nici dușmanul nu le poate denega oarecare recunoaștere. Unul e Nicolae Solomon, prefectul comitatului Hunedoara, care n-a omorât și n-a prădat. Al doilea e Avram Iancu, așa numitul <Regele munților>, care din interes național înarmat munții și n-a fost condus de egoism, ceea ce se vede din faptul, că după doborârea ungarilor a refuzat a depune armele, până ce nu se vor realiza promisiunile făcute națiunii sale de cei împărătești; și fiindcă nu le-au împlinit, n-a primit de la ei nici o decorațiune; și pentru aceasta mai târziu a înnebunit⁶⁹”.

Un alt autor maghiar, baronul Josef Helfert, un adversar declarat al românilor scria; „Unde prefectii au putut interveni direct ori prin subordonații lor, a fost evitat mult rău. Înaintea tuturor însă Iancu și-a câștigat, în această privință, merite, și dacă maghiarii mai pronunță și azi cu

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem.

groază numele lui, însoțindu-l cu ocară și blestem, să nu se uite multe nenorociri, care au fost prevenite prin el. Vaza lui a fost cea mai mare, cuvântul lui cel mai respectat și el s-a năzuit vădit a face uz în măsură mare de această împrejurare”⁷⁰.

În ceea ce privește caracterul politic, Iancu a fost una cu națiunea sa, cu convingerile, aspirațiile ei depuse în programul de la 15 mai 1848. El a luptat până în ultimul moment al vieții pentru fidelitate către dinastie, pentru sancțiunea pragmatică și pentru principiile constituționale: egala îndreptățire națională, libertatea și frățietatea⁷¹.

Dorința lui Iancu pentru împăcarea cu maghiarii reiese și din scrisoarea adresată deputatului Gozman, în care scria: „Noi suntem oamenii libertății! Pentru asta am revoltat, pentru asta ne-am vărsat și suntem hotărâți a ne vărsa sângele până la ultimul român. Brațele noastre din 15 mai al anului trecut până la ora cea fatală deschise au stat, ne-am oferit fraților maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversitățile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naționalitatea pe temeiul dreptului egal. În urmă, precum și mai înainte, vă scriu, că nu suntem în contră, ba dorim ca fii aceleași mame, să avem aceeași amici și inimici cu maghiarii, dară condițiunile atinse le pretindem realizate. Fără de acelea a muri mai bine suntem rezoluți”⁷².

În urma prezentării acestor argumente în favoarea lui Iancu, dr. Amos Frâncu, pune întrebarea: „Să nu recunoașteți oare, Excelență, puritatea cristalină a acestui caracter politic consecvent și trăsăturile fundamentale ale lui: neclintita alipire către legitimitate, libertate națională și frățietate?”⁷³. Am pus în fața faptelor partea secretă a ordinului de la 15 martie care conține verdictul istoric. Îmi mai rămâne –menționa dr. Amos Frâncu – numai datorința de a releva, că partea publică și dispozitivă a ordinului care încalcă principiile constituționale, fiindcă scoate din cercul libertății individuale dreptul de a ridica monumente pentru repauzați. Iar hotărârea prin care se pronunță confiscarea contribuțiilor deja făcute violează constituțiunea, fiindcă atinge dreptul de proprietate privată și vatămă acel principiu cardinal de drept, că ordinile guvernului nu au putere retroactivă”⁷⁴.

După ce arată că instanțele inferioare aplică colectei și a colectorilor procedura și pedeapsa prevăzută în articolul de lege 40 din 1879 pentru cerșitorii fără concesiune. Dr. Amos Frâncu arată că Avram Iancu n-a fost

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

omul forței ci al dreptului. Avram Iancu era omul pașnicei lupte pentru drept, cu armele legii în cadrele constituționale. Aceste calități ale marelui dispărut se desprind și din testamentul său: „Unicul dor al vieții mele e să-mi văd Națiunea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acum, durere fără mult succes, ba tocmai acum cu întristare văd, că speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimic.

Nu știu câte zile mai pot avea; un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune că viitorul este nesigur. Voiesc dară și hotărât dispun, ca după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi, tare crezând că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele”⁷⁵. „Pentru toate aceste vă rog Excelență, să anulați sentințele combătute”, cerea în finalul apelului său dr. Amos Frâncu.

Pe baza ordinului ministerial magistratul orașului Sibiu publică o decizie conform căreia oricine „contribuie cu ceva în interesul ridicării plănuite a unui statui lui Avram Iancu, ori adună contribuții, ori dă” va fi pedepsit cu 5 zile de arest și cu amendă până la 100 florini⁷⁶.

Astfel magistratura orașului Sibiu l-a judecat pe țăranul Emanoilă Sava din Vurpăr, care a recunoscut că „a colectat înainte de vestita ordinațiune ministerială” pentru monumentul amintit, la 8 zile arest⁷⁷. Pentru a deruta pe români autoritățile lansează zvonul că sumele donate pentru ridicarea unui monument lui Iancu, ar fi fost însușite de către administratorii fondului⁷⁸. Comitetul de inițiativă din Sibiu, bănuind intențiile guvernului de la Budapesta de a confisca banii colectați ce se aflau depuși la banca „Albina” a luat măsura transferării lor la o bancă din București. Astfel, casierul Comitetului, Tit Liviu Albini, la 12 decembrie 1894, i-a trimis 2.500 florini lui Ioan Slavici pentru păstrare la București; în martie 1895, prin Nicolae Roman, i-a mai trimis lui Slavici încă 1.500 florini iar în septembrie 1895 i-a mai predat încă 430 florini în total 4.430 florini⁷⁹.

O perioadă de doi ani asupra problemei fondului pentru monumentul lui Iancu s-a așternut tăcerea din cauza acțiunilor de urmărire din partea autorităților maghiare. Dar la începutul lunii mai 1897 problema fondului revine în actualitate prin publicarea de către „Tribuna” a scrisorii lui Iosif Martin din Munții Apuseni.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Vezi anexa nr. XIII.

⁷⁷ „Tribuna” din 28 decembrie 1895/9 ianuarie 1896. Vezi anexa XV.

⁷⁸ Paul Abrudan, op. cit., p. 25.

⁷⁹ Ibidem, p. 26.

Acesta apreciază că nu mai există nici un pericol „ca ministerul să ia banii” și cere Comitetului din Munții Apuseni să dea socoteală publică despre activitatea sa⁸⁰. Răspund la scrisoare Grigorie Sima, secretarul Comitetului și Aurelian Danciu casierul acestuia. „Rolul meu – preciza Grigorie Sima – a fost inițiativa, plus concipierea, purizarea, tipărirea și expedierea apelurilor și a listelor”⁸¹.

El mai menționa că a cerut ca „listele originale încheiate și subscrise, dimpreună cu sumele încasate, să fie trimise cel mai târziu până la 31 decembrie 1894, pe adresa d-lui Aurelian Danciu, în Buciumi, Abrud”⁸². La rândul său Aurelian Danciu precizează că suma rezultată din colectă și trimisă de el „e de 230 florini și se află depusă cu libel la un institut de credit”⁸³.

Începând din vara anului 1897 „administratorii fondului pentru monumentul lui Avram Iancu sunt urmăriți de poliție”⁸⁴. La 10 iulie 1897, Ioan Moța a fost chemat la șeful poliției din Orăștie, pe care „din ordin mai înalt l-a interogat în două rânduri, cerându-i să justifice și să predea fondul, deoarece acesta este rezultatul unei colecte publice”⁸⁵.

Spre sfârșitul anului 1897, Tit Liviu Albini, casierul fondului pentru monumentul lui Avram Iancu, a fost arestat și deținut timp de 13 luni în închisoarea din Alba Iulia⁸⁶. Aceeași soartă a avut-o și Ioan Moța. Apoi autoritățile justițiare maghiare au intervenit pe lângă Tribunalul Ilfov din București, cu rugămintea să-i asculte, în problema Fondului Avram Iancu, pe scriitorul Ioan Slavici și Eugen Brote⁸⁷.

După patru ani de tergiversări și acțiuni colaterale, autoritățile maghiare, motivând a face lumină în problema fondului lui Iancu „unde s-ar fi săvârșit fraude” i-au intentat proces lui Tit Liviu Albini, casierul Comitetului sibian⁸⁸. Procesul s-a fixat pentru data de 7 iunie și urma să se desfășoare la Alba Iulia, dar din cauza lipsei de probe suficiente a fost amânat pentru 4 noiembrie și apoi pentru 30 noiembrie 1899⁸⁹.

Încă de dimineața sala Tribunalului din Alba Iulia era arhiplină. Au venit să asiste la proces intelectuali din localitate, dar și din Sibiu, Blaj și

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem, p. 26-27.

⁸³ Ibidem, p. 27.

⁸⁴ Ibidem. Vezi anexa XVI.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, p. 29.

⁸⁹ Ibidem. Vezi anexa XVII.

Braşov la care s-au adăugat un număr important de muncitori și țărani. Procesul a început la ora 10 prin interogatoriul lui Tit Liviu Albini și a celor șase martori. Ceea ce a înfuriat la culme pe judecător și procuror a fost faptul că atât acuzatul cât și martorii au răspuns în limba română.

La un moment dat procurorul regesc, Lázár Miklós, amestecă legea cu politica și uită să mai vorbească despre acuzat și de dedă la atacuri calomnioase la adresa lui Avram Iancu pe care îl califică drept „șef de bandiți”, iar acțiunea inițiată de românii din Transilvania, pentru ridicarea unui monument în memoria eroului „ca cerșetorie politică”⁹⁰. La o asemenea insultă asistența protestează vehement iar avocatul apărării, dr. Ștefan Cicio Pop printr-un amplu discurs infirmă afirmațiile calomnioase ale procurorului și elogiază personalitatea și acțiunile patriotice ale marelui erou român și-i cere să retracteze cele spuse⁹¹.

Prin sentința Tribunalului, Tit Liviu Albini a fost achitat pentru delictul de fraudă, dar fiindcă n-a oprit colecta de bani pentru fondul lui Iancu în momentul publicării ordinului ministerial, a fost condamnat la 15 zile de închisoare, 100 florini amendă și plata cheltuielilor de judecată.

Fondul pentru monumentul lui Iancu a fost adus din România, în aprilie 1899, și depus la Banca „Victoria” din Arad. În această situație, tribunalul a decis confiscarea sumei de „4.701 florini, adunată pentru monumentul lui Avram Iancu și dispune viceșpanului din Arad să sechestreze banii depuși la „Victoria”⁹². De asemenea cere și viceșpanului comitatului Alba Inferioară să someze pe președintele „Astrei” ca să-i transpună libelul de depunere de la Victoria.

Recursul înaintat Tablei regești din Cluj nu a dat câștig de cauză lui Tit Liviu Albini, mai mult i-a urcat „pedeapsa la 10 luni închisoare”. În problema fondului Tabla regească a hotărât să fie confiscată numai suma de 440 florini, adunată după publicarea ordinului ministrului de interne. Poliția din Sibiu, în urma ordinului primit de la guvern a cerut Comitetului Central al „Astrei” că să-i predea, în timp de 24 de ore, libretul de depunere a fondului pentru edificarea unui monument lui Avram Iancu⁹³.

Banii urmau să fie ridicați și păstrați de către organele de stat până la stabilirea hotărârii finale. Comitetul Central al „Astrei” se întrunește în

⁹⁰ Ibidem. Vezi anexa XVIII.

⁹¹ Ibidem, p. 30.

⁹² Ibidem. Vezi anexa XIX.

⁹³ Ibidem, p. 31.

ședință extraordinară și a întocmit un act de protest prin care cerea guvernului ca libretul să fie lăsat în păstrarea sa până la rezolvarea definitivă a cazului⁹⁴. Autoritățile centrale maghiare n-au ținut seama de nici un fel de considerațiuni, au respins cererea „Astrei” iar fondul a rămas confiscat definitiv⁹⁵. „Tribuna” a publicat un articol intitulat „Fondul lui Iancu confiscat” condamnăm un asemenea act samavolnic. „Se vede – scria ziarul - că guvernul nu a fost mulțumit cu această sentință și fără să aștepte hotărârea forului suprem, a dat ordin ca restul fondului să fie confiscat pe cale administrativă. Primul ministru Azell pune administrația deasupra justiției. Mai mult desconsideră sentințele justiției! În fața volniciei nu ne rămâne altceva de făcut decât să ne cerem banii îndărăt, toți cei care au contribuit la fondul Iancu”⁹⁶.

După ce s-a răspândit vestea despre grava insultă adusă memoriei lui Avram Iancu de către procurorul Lázár Miklós o largă mișcare de protest s-a produs în rândul românilor de pretutindeni, persoane particulare sau asociații culturale. O scrisoare de protest deschisă este adresată de către dr. Petru Șpan, procurorului grof Lázár Miklós.

În această scrisoare dr. Petru Șpan scria: „Adânc rănit în sufletul meu de neînțeleasa cutezanță cu care d-ta în mod oficios, din locul cel mai sfânt ai aruncat cu tină în cel mai scump erou al sufletului meu, m-am revoltat în fața acestui atac temerar la cele mai înalte simțăminte, ce ne leagă de eroii mari ai neamului nostru... Ca unul, pe care o sfântă tradiție mă leagă de eroul Munților Apuseni. Ca unul ai cărui părinți încă în leagăn mă îngânau cu legende din viața acestui erou. Ca unul, care adesea a pausat pe acele lavițe și scaune, a mâncat din acele blide și tăiere și a băut din acele donițe și canee din care s-a adăpat și Iancu. Ca „Moț” și fiu al acelor locuri sfinte neamului românesc, ridic un solemn protest contra expresiunilor necalificabile ale procurorului și cer satisfacție, implorând ajutorul lui Dumnezeu și al neamurilor culte contra acestui pângăritor al celor mai scumpe odoare, ce formează avutul nostru național”⁹⁷.

Chiar și ungurul Tar Lőrincz condamnă atitudinea procurorilor în a căror rechizitorii apar „toate secăturile, toate bombasticismele, frazele, preocupările intenționate și toate înfrumusețările provocatoare din articolele de gazetă și din vorbirile parlamentare...De aceea ei își uită, că ei pe scaunul de acuzatori nu

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem, p. 32.

⁹⁷ Ibidem. Vezi anexa XX.

reprezintă politica de partid ofensată, ci ordinea de drept a statului”⁹⁸. „La Alba Iulia s-a întâmplat anume când s-a pertractat procesul pentru fondul lui Iancu, că procurorul regesc de acolo a numit pe Avram Iancu, eroul național al valahimei ardeleni, șef de bandiți (haramia vezér). Dacă acel procuror reg[esc] într-adevăr așa s-a exprimat, valahimea din Ardeal are drept și motiv să se indigneze. Motiv, fiindcă Avram Iancu a fost într-adevăr erou, a fost politician onest, chiar și în greșelile sale și n-a fost, în nici un caz șef de bandiți”⁹⁹.

La rândul lor ziarele românești din Transilvania sau cele de dincolo de Carpați vor publica numeroase articole în apărarea memoriei lui Avram Iancu. Articolul de fond din „Tribuna” din 12 decembrie 1899, intitulat „Spiritul marelui Avram Iancu” constituie una dintre cele mai valoroase pledoarii pentru apărarea memoriei luptătorului pașoptist transilvănean¹⁰⁰. În același număr, la rubrica „Protest contra insultei procurorului de la Alba Iulia” sunt publicate articolele „Tinerimea pentru Iancu” și „Răsunet din Oradea Mare”.

Apelul tinerimii orădene, din 10 decembrie 1899, prin care toți tinerii români erau chemați să lupte pentru apărarea memoriei lui Iancu. Studentul clujean Ioan Scurtu publică poezia intitulată „Procurorului hienă”. „Convorbirile literare” publică protestul lui Titu Maiorescu, pe care „Tribuna” îl va reproduce în paginile sale. Tot în semn de protest, „Tribuna” publică poezia lui Ioan Scurtu „Fluierul lui Iancu” și articolul de fond intitulat „În fața atentatului de la Alba Iulia”¹⁰¹. Ziarul „Unirea” din Blaj publică articolul „Memoria lui Iancu”, în care se sublinia cu tărie că „Iancu nu a fost numai al nostru, ci al tuturor românilor, de aceea pălmuirea lui Iancu a noastră este a tuturoră”¹⁰².

Pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu și combaterea calomniatorilor, „Tribuna” a reprodus citate din Enciclopedia maghiară „Palas” în care se menționa că „El a fost unicul om din Ardeal care se încălzea pentru libertate și scopuri politice înalte. Iancu a fost un om cu mâinile curate și de bună credință”¹⁰³.

Marele poet ardelean, Octavian Goga, profund indignat, făcându-se ecoul întregii națiuni române, publică poezia „In calumniatores”, în care

⁹⁸ Vezi anexa XXI.

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ Paul Abrudan, op. cit., p. 33.

¹⁰¹ Ibidem, p. 34.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Ibidem.

condamnă cu tărie pe acei care încercau să lovească neamul românesc prin insulta adresată temerarului său stegar:

„Au năvălit azi zbiri în templul nost cu toții
Și-au necinstit hoștește altarul vechi, sfințit
S-au pus să ne răpească unicul dar al sorții:
Din inimi amintirea, ce ne re-nvie morții,
Cari numai pentru noi o viață au trăit.
Trăi-va veșnic Iancu în doina plângătoare
Ce-atinge tremurând adâncul codrului,
Căci inimile noastre i-or fi ocrotitoare
Și dacă lumea-ntreagă, de lăncedă ce-i moare
Trăi-va scris în stele etern numele lui”¹⁰⁴.

Sub semnătura a 52 de studenți, este dat publicității „protestul tinerimii universitare române din Cluj în contra insultei aduse memoriei lui Avram Iancu”. În Protestul adoptat, la 17 decembrie 1899, se arată că: „Tinerimea română de la Universitatea din Cluj respinge josnicul atac îndreptat contra lui Avram Iancu, care formează mândria sa națională”¹⁰⁵.

La 14 decembrie 1899 s-au întrunit studenții de la Universitatea din Cernăuți, care după ce au condamnat fapta iresponsabilă a procurorului regal, iar 58 de studenți, prezenți la întrunire, au hotărât să „elaboreze un energic protest contra lui Lázár, care a insultat pe eroul național Avram Iancu”¹⁰⁶. Studențimea din București a întocmit un protest în care arătau că: „E prea mult! Am suferit cu durere și cu resemnare încătușarea, bătaia și schingiuirea; am răbdat cât omeneste se poate răbda. Acum însă, răbdarea a atins culmea, stârnind un adevărat și puternic uragan de revoltă în sufletele noastre tinere. Sus frunțile, românilor martiri!”¹⁰⁷.

Proteste au adoptat și studenții români din München, Graz, Budapesta și Pojon. În protestul tinerilor studenți din Pojon, din 11 ianuarie 1900, se scrie: „Au tresărit de durere bravii moți, suspin crud a ieșit din piepturile lor, iar munții înțelegând insulta regelui lor, care nici în mormânt nu are pace, și-au scuturat cu groază coama și au spus vestea bătrânilor Carpați – fraților noștri – care au dus-o în urechile neamului întreg. Ca fii ai acestui popor alăturăm glasul nostru la glasul lui și protestăm în contra procurorului nesocotit și a tuturor aceluia care, în zadar, cearcă pete în soare, și-l predăm judecății zdrobitoare a istoriei”¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 34-35.

¹⁰⁵ Tribuna din 20 decembrie 1899.

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ „Tribuna” din 21 decembrie 1899.

¹⁰⁸ Paul Abrudan, op. cit., p. 36-37.

Mari adunări de protest au loc în orașe și sate ale Transilvaniei și Banatului. „Locuitorii orașului Alba Iulia protestăm cu indignare pentru cutezanța neînchipuită cu care un procuror regesc insultă pe cel mai mare și iubit conducător al națiunii române”¹⁰⁹ se declara în protestul publicat.

La rândul lor locuitorii din Săliște au mărșăluit, în 23 decembrie 1899, cu torțe aprinse de-a lungul localității și în acordurile muzicii au cântat „Marșul lui Iancu”¹¹⁰. O atitudine demnă au adoptat-o intelectualii români cu ocazia adunărilor comitatense, interpellând autoritățile asupra măsurilor luate.

La 29 decembrie 1899, în adunarea comitatului Hunedoara, dr. Aurel Vlad, interpellându-l pe vicecomite, l-a întrebat: „Ce pași s-au făcut pentru a da satisfacție românimii vătămate?”¹¹¹. La rândul său avocatul Francisc Hossu-Longin, într-un amplu și patriotic discurs, i-a imputat vicecomitelui faptul că nu a luat măsuri pentru a pune capăt calomniilor la adresa națiunii române¹¹².

În adunarea comitatului Sibiu, medicul Nicolae Comșa l-a întrebat pe vicecomite dacă are de gând a cere adunării redactarea unei adrese „prin care să propună ministrului de interne să revină asupra ordinului prin care este calomniată amintirea lui Iancu, „sfântă poporului românesc”. Generalizarea mișcării de protest este oglindită în presa vremii. În articolul „Glas din Munții lui Iancu” se preciza că datoria noastră a tuturor românilor este de a apăra memoria lui Iancu, iar în articolul „Mișcarea generală de protest”, după ce era prezentată intensitatea și întinderea acțiunilor protestatare ale românilor, se sublinia legitimitatea unor asemenea manifestări pentru că „apărându-l pe eroul nostru național, apărăm cauza națională a poporului român”¹¹³.

Articole de protest au fost publicate și într-o serie de ziare și reviste străine. Ziarul „Nagyvárad” a cuprins în paginile sale Protestul tinerilor universitari români din Oradea și condamna aprecierea nesăbuită a procurorului de stat Lázár¹¹⁴. Ziarul „Deutsches Volkblat” a publicat mai multe articole prin care se ridica împotriva atitudinii iresponsabile a procurorului din Alba Iulia la adresa eroului național român, precum și a ministrului de interne Perczel, care prin ordinul din 15 martie 1895, îl califică pe Iancu ca trădător de patrie. Ziarul a mai înserat în paginile sale o

¹⁰⁹ Ibidem, p. 37.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ „Tribuna” din 24 decembrie 1899.

¹¹⁴ „Tribuna” din 30 decembrie 1899.

serie de articole din presa românească transilvăneană, care aveau să facă cunoscute meritele lui Iancu.

Astfel articolul dr. Alexandru Vaida – publicat în ziarul vienez - menționa că „Noi românii n-am fi oare cel mai nevrednic și mai disprețuit popor din lume, dacă în fața unei atare insultări a marelui nostru erou național, în fața insultării a 40.000 de români, care în 1848-49 au căzut pe câmpurile de luptă ale Ardealului, nu am da expresiunea revoltei noastre cele mai profunde”¹¹⁵.

Ziarul relatează că în „săptămânile din urmă, românii din Ardeal și Ungaria au fost stăpâniți de o agitație care rar cuprinde un popor întreg. Și mișcarea provocată de această agitație se extinde spontan tot mai mult asupra tuturor straturilor poporului fără deosebire de rang”¹¹⁶.

Autoritățile maghiare n-au ținut seama de creșterea valului de proteste care cereau anularea ordinului Ministerului de Interne și a-l deferi justiției pe procurorul Lázár Miklos ci au intensificat măsurile de reprimare în cadrul politicii de deznaționalizare dusă de guvernele de la Budapesta.

ÎNCERCAREA ROMÂNILOR DE-A ANIVERSA 50 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DIN 1848 – 1849

A doua jumătate a secolului al XIX-lea s-a desfășurat în Țările Române în lumina proiectată de revoluțiile din 1848; programele acestora cu un profund caracter democratic au cuprins revendicări social-economice și cultural-politice, cu unele mici aspecte specifice ca urmare al condițiilor diferite în care evenimentele au avut loc în fiecare din cele trei provincii, separate din punct de vedere politic.

În anul 1898, la împlinirea a 50 de ani de la revoluție atenția opiniei publice românești din Transilvania, trebuia să se concentreze asupra dezideratelor revoluției de la 1848, formulate prin Programul de la Blaj. Aniversarea a 50 de ani de la revoluția din 1848 se înscrie între acțiunile numeroase și importante ce au pregătit Unirea realizată la 1 Decembrie 1918¹¹⁷.

Momentul era prielnic având în vedere anii de reflux a mișcării naționale românești în urma reprimării mișcării memorandiste din anii 1892-1894. Revirimentul se observă din străduințele pentru reorganizarea

¹¹⁵ „Tribuna” din 15 ianuarie 1900.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Aurelia Bunea, „1848 – 1898” – o aniversare cu semnificație național-politică, în Sargetia, VIII, 1971, p. 129-145.

Partidului Național Român din Transilvania. La rândul său, Liga Culturală din România a trecut la organizarea de noi acțiuni cu un pronunțat caracter național-politic. Începutul anului 1898 cunoaște noi acțiuni de protest împotriva noilor măsuri guvernamentale de deznaționalizare prin legea pentru schimbarea numelor de localități, a denumirilor străvechi geografice de râuri, de munți etc., protest la care s-au raliat naționalitățile asuprite din imperiu și opinia publică europeană. Sărbătorirea semicentenarului revoluției din 1848 trebuia să se desfășoare „cu fală în toate părțile românești, de la centre până în cel din urmă ungher de țară”¹¹⁸. În prima etapă s-a pregătit sărbătorirea semicentenarului prin chemări adresate românilor, atât a celor din România dar mai ales a celor din provinciile monarhiei dualiste. Ziua socotită ca cea mai plină de semnificații pentru a sublinia sensul contemporan al aniversării a fost 3/15 mai, când pe Câmpia Libertății de la Blaj avusese loc, în anul 1848, prima Marea Adunare Națională a românilor din monarhia habsburgică. În cursul acțiunilor pentru aniversare rolul principal revine presei. În primul plan al acțiunilor s-a situat „Tribuna” din Sibiu. În ianuarie 1898 publică un articol de fond în care, după evocare evenimentelor din 1848, face o comparație cu situația din România care a realizat Unirea și Independența, în timp ce Transilvania a rămas „învrăjmășită, îngenuncheată”¹¹⁹.

Pentru sărbătorirea aniversării ziarul sugerează o „adunare pe Câmpul Libertății, chiar și o adunarea a tuturor românilor la București, publicarea unei cărți comemorative a luptelor din 1848, precum și un monument pe Câmpia Libertății”¹²⁰. Ziua de 3/15 mai este socotită între acele zile înălțătoare care „pun hotar între trecut și viitor, și strălucesc ca niște sori cu raze vii și nestinse, luminând secole de-a rândul calea ce au să o parcurgă urmașii”¹²¹.

Semnalul dat de „Tribuna” este preluat și de alte periodice românești între care amintim: Foaia Poporului, Gazeta Transilvaniei, Unirea, Telegraful Român, Revista Orăștiei și Tribuna Poporului. La 5 martie 1898, Vasile Lucaciu trimite din Sisești o chemare adresată tinerimii din România, amintind „Suntem în an jubiliar”¹²². După ce arată „menținerea asupririi naționale – trăsătură comună între 1848 și 1898 – subliniază deosebirea esențială între cele două date: dezvoltarea conștiinței naționale care mobilizează întreg poporul.

¹¹⁸ Ibidem, p. 130.

¹¹⁹ Ibidem, p. 131.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

Transilvănenii nu au încetat nici un moment lupta de afirmare și eliberare, și stau ca mărturie puternice: Programul național din 1848, Memorandul lui George Barițiu, Replica tinerimii universitare, Memorandul din 1892, Rezoluția Congresului Naționalităților împreună cu protestul contra serbărilor „Milenare” și cel mai recent Protest al naționalităților din 20 ianuarie 1898.

Vasile Lucaciu preconiza pentru sărbătorire o mare adunare pe Câmpia Libertății, pentru a reînnoi jurământul depus la 1848. Apropiindu-se ziua aniversării campania de mobilizare se întetește. Un apel semnat de: dr. I. Rațiu, G. Pop de Băsești, I. Coroianu, D. Vaida, dr. T. Mihali, R. Patița, dr. D. Ciuta este publicat la 10 mai 1898 în Transilvania care cere: „Să arătăm lumii că ținem la neamul nostru, și că hotărâți suntem a nu ne da naționalitatea noastră odată cu capul”¹²³.

Aniversarea s-a desfășurat cu toată vigoarea în orașele din România. În Transilvania guvernul Banffy a interzis adunările populare, și prin ordonanță ministerială ziua de 11 aprilie a fost declarată oficial zi de aniversare a semicentenarului revoluției. Prefecții au convocat organele subalterne transmițând instrucțiunile primite, iar mitropoliților și episcopilor români li s-a cerut să dea circulare către preoți, de interzicere a oricăror manifestări cu caracter politico-național în biserici”¹²⁴.

Dar 3/15 mai a căzut într-o zi de duminică iar mulțimea de români s-a adunat în biserici. Un aspect general al sărbătoririi din Transilvania era cinstirea eroilor revoluției din 1848 prin pomenirea lor în timpul slujbei religioase. Sub numele de Simeon, Ion, Balint, Vasile, Avram, Florian rostite în timpul parastasului se evocau cunoscuții eroi ai revoluției române din Transilvania: Simion Balint, Ion Buteanu, Vasile Moldovan, Avram Iancu, Florian Micaș.

Pentru a zădărnici pomenirea eroilor de la 1848 autoritățile maghiare au infiltrat spioni chiar și în bisericile cele mai izolate. Un asemenea caz are loc în biserica din Lunca Cernii. Biserica de aici era deservită de preotul Iosif Stupinean, ajutat de capelanul J. Pataky¹²⁵. Autoritățile au fost sesizate că în ziua de 3/15 mai în biserică a avut loc pomenirea eroilor de la 1848. Se cere Episcopiei Lugojului să întreprindă o anchetă. La 25 noiembrie 1898, Ordinariatul din Lugoj cerea vicarului de la Hațeg să cheme la sine pe cei doi preoți și separat să-i chestioneze asupra celor întâmplate.

Mai întâi să fie audiat Iosif Stupinean asupra următoarelor probleme: Dacă a cunoscut dispoziția Episcopiei referitoare la „oprirea a orișice

¹²³ Ibidem, p. 132.

¹²⁴ Revista Orăștiei, nr. 19 din 9/21 mai 1898, p. 73.

¹²⁵ Pentru libertate și unitate națională, ... p. 282-282, Doc. nr. 154; Vezi și anexa XVII.

demonstrație politică fie în biserică, fie în afară de aceea cu ocazia aniversării a cincizeci de ani a evenimentelor din 3/15 mai 1848¹²⁶. O altă întrebare ce trebuia să-i fie adresată parohului Iosif Stupinean era dacă a pomenit cu „numele întreg de familie și de botez pe Avram Iancu, Simeon Bărnăuțiu, Simion Balint, Mikaș Florian și Ioan Buteanu ca de conducători români din evenimentele din 1848/1849¹²⁷. O altă întrebare se referea la prezența în biserică a unor străini în afara credincioșilor din comună.

Separat urma să fie chestionat și capelanul J. Pataky, asupra căruia plana oarecare bănuială că ar fi reclamat incidentul autorităților. În afară de întrebările adresate preotului Iosif Stupinean, el este întreat: „Ce cugetă, cine a făcut această denunțare și din ce cauză, că în 3/15 mai 1898 s-ar fi făcut demonstrațiune politică în biserică prin pomenirea conducătorilor românilor din 1848/1849? Auzit-a dânsul, și ce, despre acea denunțare? Are dânsul ceva parte, cât de puțină, în acea denunțare?

Ordinariatul cere vicarului să pună în vedere celor doi slujitori ai bisericii din Lunca Cernii ca „despre toată cauza să observe cea mai strictă discreție și nu cumva să cuteze a descoperi ceva din cele pertractate¹²⁸. Urmarea acestei întâmplări este strămutarea celor doi preoți în alte parohii. În anul 1902, Ioan Patachi este mutat în parohia Coroieșteni¹²⁹, în Valea Jiului. În același an este strămutat din Lunca Cerni și preotul Iosif Stupinean la parohia Băiești¹³⁰.

Mult mai strict a fost supravegheată de către jandarmi și poliția maghiară zona Zarandului și a Munților Apuseni. Nu s-a putut ajunge la mormântul lui Avram Iancu de la Tebea, zona fiind pusă sub strictă supraveghere a jandarmeriei maghiare. În acest caz se face în presă evocarea impresionantă înmormântării ce avusese loc în 13 septembrie 1872 și la care au luat parte 10.000 de moți și crișeni și au servit 36 de preoți, însoțind cu toții pe conducătorul revoluționar din 1848 ce mergea pe ultimul său drum în dangățul clopotelor trase la toate bisericile din ținutul Zarandului¹³¹.

O inițiativă originală au avut-o românii din comitatul Hunedoara, care au propus ca de ziua jubiliară 3/15 mai să fie legată „o manifestație nobilă, de jertfă pentru vreun așezământ oarecare, național¹³². Pentru ținutul Hunedoarei un asemenea așezământ național îl constituia internatul de pe

¹²⁶ Ibidem.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Iacob Radu, Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului, Lugoj, 1913, p. 186.

¹³⁰ Ibidem, p. 166.

¹³¹ Revista Orăștiei, nr. 44 din 31 octombrie/12 noiembrie 1898, p. 173.

¹³² Aurelia Bunea, op. cit., p. 137.

lângă Gimnaziul din Brad. „Revista Orăștiei” deschide o rubrică specială sub titlul: „Un gând frumos”, adăugând sugestia ca venitul unor petreceri ce se vor organiza, să se doneze pentru același scop.

Pentru a înlesni expedierea sumelor oricât de mici ar fi fost ele, se alătură la fiecare exemplar al revistei un mandat poștal cu adresa Gimnaziului din Brad. Au trimis bani pentru susținerea „Convictului” din Brad locuitorii din Chișineu, Câmpeni, Dobra, Băița, Bucium-Cerbu, Homorod, Hunedoara, Sibiușel, Căstău, Beriu, Săcărâmb, Brad, Sibiu, Orăștie – fondul Gimnaziului din Brad sporind în urma acestei acțiuni cu 82 florini. În numeroase părți ale Transilvaniei se programaseră pentru ziua de 3/15 mai sau pentru ajunul acestei zile manifestații culturale și serbări populare.

La Băița o producție teatrală urmată de concert trebuia să se desfășoare la Pomul Verde, la Orăștie programul pregătit, pentru seara zilei de 14 mai, cuprindea piesa „Cârlanii” a scriitorului moldovean C. Negruzzi și dansurile populare Călușarii și Bătuta, iar în comuna Balomir la petrecerea organizată de tinerime erau invitați să vină și locuitorii din comunele vecine. Peste tot, scria „Revista Orăștiei” pregătirile sunt intense: La Hunedoara, la Băița, în jurul Petroșanilor, în Zarandul întreg¹³³.

Figura revoluționară care mobilizează cu cea mai mare intensitate spiritele este a lui Avram Iancu. În anul jubiliar 1898 personalitatea sa este evocată în mod direct în strânsă legătură cu aniversarea revoluției din 1848. Atenția opiniei publice a fost suscitată și indirect prin discuțiile purtate, în același an în jurul „Fondului Iancu”. Și în anii următori personalitatea lui Avram Iancu se va contura tot mai puternic în conștiința românilor, detașându-se ca exemplu mobilizator în lupta de eliberare și unitate statală pe care poporul român o purta.

PROCESUL CUNUNII DE PE MORMÂNTUL LUI IANCU

„Procesul pentru cununa de pe mormântul lui Avram Iancu” s-a desfășurat între anii 1900-1902. Opinia publică românească s-a simțit jignită de insulta adusă memoriei eroului național Avram Iancu săvârșită de contele Lázár Miklos cu ocazia unui proces intentat lui T. L. Albini, fost administrator al ziarelor „Tribuna” și „Foaia Poporului”, pus sub acuzație că ar fi delapidat banii colectați pentru ridicarea unui monument în memoria lui Avram Iancu¹³⁴.

¹³³ Revista Orăștiei, nr. 17 din 25 aprilie/7 mai 1898, p. 67: nr. 18 din 2/14 mai 1898, p. 69.

¹³⁴ Teodor V. Păcățian, Cartea de aur, Sibiu, 1915, vol. VIII, p. 61.

Acest afront adus memoriei lui Avram Iancu a declanșat o puternică mișcare, în fruntea căreia se afla tineretul român. În riposta dată contelui Lázár Miklos într-un „Apel” semnat de către studentul în drept, George Novacovici, se spunea: „La sfârșitul veacului XIX vedem idealul tinerimii pângărit în cel mai infam mod”¹³⁵. Articolul se încheia printr-un îndemn care prevestea începutul unei acțiuni mai ample: „Înainte, să protestăm”¹³⁶. Intuind ceea ce avea să urmeze ziarul „Tribuna” comenta apelul primit de la Cluj, ca fiind numai „un signal al manifestațiunii ce tinerimea va face”, exprimându-și totodată și speranța că „glasul tinerii noastre va afla și acum, ca întotdeauna, ecou larg de aprobare în sânul poporului nostru”¹³⁷.

Un alt student, Ioan Scurtu sublinia în cadrul articolului publicat „Pretindem satisfacție”, că pe eroul român chiar „scriitorii maghiari îl descriu ca pe un ideal superb al luptătorului pentru libertate”¹³⁸. Articolele incendiare care cereau satisfacție, versurile agitatorice, au provocat în scurt timp proteste ale tinerimii universitare române din Cluj, Cernăuți, München, Oradea, Viena, Budapesta, Graz și București.

Mai mulți studenți români de la Universitatea din Cluj s-au întâlnit acasă la Ioan Scurtu, unde s-au sfătuit ce mod mai energic, mai spectaculos de manifestare să adopte. Studentul Coriolan Steer, din Oradea, își exprimă părerea că cea mai potrivită manifestare a lor ar fi aceea de a merge la Tebea, pentru a depune o cunună pe mormântul marelui erou¹³⁹.

Din șirul de articole publicate de Ioan Scurtu și dintr-o scrisoare din colecția avocatului Francisc Hossu-Longin, reiese faptul că avocatul din Deva a fost informat despre acest plan al tinerimii clujene și că a dorit chiar să participe la acțiune, lucru dezavuat de un văr al său din Abrud, căruia îi ceruse sfatul în acest sens¹⁴⁰.

Trei dintre tinerii studenți din Cluj, Ioan Scurtu, George Novacovici și Coriolan Steer, pun la punct planul formulat în adunarea amintită și iau trenul Cluj - Teiuș - Alba Iulia - Deva. Au pornit cu entuziasm și în mare taină pentru a nu fi opriți de către autorități. În gara din Deva aștepta trăsura

¹³⁵ Gelu Neamțu, Procesul pentru cununa de pe mormântul lui Avram Iancu, 1900-1902, în Sargetia, IX, 1972, p. 149-168.

¹³⁶ Ibidem, p. 149.

¹³⁷ Ibidem.

¹³⁸ Ibidem, p. 150.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Ibidem.

„specială” angajată cu o zi mai înainte de către Francisc Hossu-Longin și care s-a declara cu multă însuflețire gata a le oferi toate înlesnirile pentru reușita planului lor de a ajunge la Țebea¹⁴¹. Cei trei tineri se opresc la casa lui Francisc Hossu-Longin unde sunt bine primiți de gazdă și de dr. Aurel Vlad, fost coleg mai mare al lui Ioan Scurtu, la Budapesta. Francisc Hossu-Longin ar fi dorit să participe și el la omagierea lui Iancu, dar cerând sfatul unui văr al său din Abrud, acesta îl sfătuiește să renunțe. Acesta îi scria, la 27 decembrie 1899, că „memoria unui bărbat ca Iancu altcum ar trebui să se serbeze. Ar trebui să se lanseze ideea în tinerețe, ca în fiecare an să se facă pelerinaj la mormântul lui Iancu, bunăoară la aniversarea zilei morții sale, ori la 3/15 mai, ca din aceasta să se facă sărbătoare națională. Așa se păstrează faptele mari din generațiuni în generațiuni și numai așa se face educație națională. Cu astfel de ocaziuni e foarte potrivit să se depună cununa de laur”¹⁴².

„În revărsatul zilei de 31 decembrie 1899, luând cununa cu ei, cu trăsura, cântând „Deșteaptă-te române”, de răsunau străzile Devei, s-au dus la Țebea¹⁴³. La 10 dimineața, tinerii își făceau intrarea în Biserica din Țebea și Scurtu a cerut voie preotului Tisu, în vârstă de 73 de ani, să vorbească mulțimii adunate. A primit încuviințarea pentru timpul convenit predicilor. Până la momentul rostirii cuvântului a așezat cununa de lauri pe altar.

Poporul adunat a înțeles cu repeziciune rostul cununii și cu smerenie se apropiau de ea, sărutându-i tricolorul pe care scria: „Dormi în pace! Noi veghem! Tinerețea română lui Avram Iancu”¹⁴⁴. Apoi Ioan Scurtu a ținut o răscolitoare cuvântare în care relevă umanismul lui Avram Iancu. Apoi cununa a fost așezată pe fruntea vechii și simplei cruci care străjuia mormântul lui Avram Iancu.

La mormânt a vorbit G. Novacovici care spunea: „Cununa aceasta fie simbolul cununii de tineri, al căzui ideal tu ești și care-și va păstra neștearsă amintirea glorioasă. Iar acum, divinule Iancu, jurăm pe mormântul tău că nu ne vom odihni până ce nu vom ști poporul nostru împărtășit de aceleași drepturi [cu celelalte popoare] de libertate și bunăstare”¹⁴⁵.

Solemnitatea depunerii cununii se încheie cu același imn „Deșteaptă-te române” intonat sub crengile încremenite ale gorunului lui Horea, martor

¹⁴¹ Ibidem, p. 151.

¹⁴² Ibidem, nota 12.

¹⁴³ Ibidem, p. 151.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ibidem. Vezi anexa XXII.

secular al trecutelor vremuri de glorie și de durere ale neamului¹⁴⁶. Apoi tinerii se îndreaptă spre Baia de Criș poposind la avocatul Teodor Pop unde au parte de o călduroasă primire.

La plecarea din Deva Francisc Hossu-Longin îi sfătuisese: „De cumva vor trece fără nici un incident peste cele ce și-au propus, să meargă la Arad, ca să-l salute pe apărătorul în cauza procesului Iancu”¹⁴⁷, pe Ștefan Cicio-Pop, cel care-l apărase pe și pe Tit Liviu Albini la Alba Iulia. Francisc Hossu-Longin îl informează pe Amos Frâncu că lui Cicio-Pop i-a scris despre delegația care va merge la Arad, să se îngrijească ca acea delegație „să se primească acolo cu cuvenita cinste și fiind o cauză atât de mare și de interes deopotrivă pentru toți, să avizeze mai ales tinerimea și să stăruie ca să se facă un banchet sau o convenire solemnă în onoarea delegaților, la care să participe, fără deosebire de vederi politice”¹⁴⁸. Motivul care-l determină la a cere aceasta era dorința sa ca tinerimea să se înalțe deasupra luptelor politice, având idealurile ei. În timp ce-i scria lui Frâncu, primește telegrama cu textul: „Grăul bun”, semn că acțiunea de depunere a coroanei a reușit¹⁴⁹.

De aici, cei trei studenți pleacă spre Arad, unde s-au întâlnit cu Ștefan Cicio-Pop. Întâlnirea a fost deosebit de călduroasă, fruntașul politic arădean felicitându-i pentru actul solemn de la Țebea. În ziua următoare vor pleca la Oradea unde se vor întâlni cu dr. Aurel Lazăr și protopopul Mișu¹⁵⁰. Aici a avut loc o întâlnire la masa ospitalieră a cunoscutului Iosif Vulcan, decenii de-a rândul luptător pentru cultura națională. Atât Iosif Vulcan cât și dr. Lazăr le cereau să povestească amănunțit cele întâmplate la Țebea¹⁵¹.

Dar la numai câteva zile, o scrisoare din Baia de Criș, publicată în „Tribuna” anunța „confiscarea cununii de pe mormântul lui Iancu”¹⁵². De la această dată, 9 februarie st. n. 1900 lucrurile se vor îndrepta spre un nou proces, legat de numele lui Iancu, după cel de la Alba Iulia, ai cărui eroi, C. Steer, G. Novacovici și I. Scurtu, împreună cu apărătorii lor, vor înscrie o frumoasă pagină de luptă pentru demnitatea națională.

Notarul din Țebea, aflând despre manifestația tinerimii, deschide o anchetă. Sunt interogați, preotul I. Tisu și învățătorul, precum și preotul mai tânăr, Giurca (Jurca). Fără a se intimida tânărul preot își exprimă părerea de

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem, p. 152.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibidem.

¹⁵² Ibidem.

rău că n-a fost de față, căci ar „fi făcut solemnitatea mai mare”¹⁵³. Jandarmii au ridicat cu forța cununa care fusese între timp depusă în biserică și au transportat-o la Baia de Criș.

Motivul confiscării era pasajul din cuvântarea lui Novacovici: „Jurăm pe mormântul tău, Iancule, că nu vom avea liniște până nu ne vom dobândi drepturile noastre egale cu celelalte națiuni”¹⁵⁴. Acțiunea jandarmilor a avut pe plan local un puternic ecou: „Confiscarea cununii, considerată de popor ca sfântă, a produs cea mai adâncă indignare în inimile tuturor”¹⁵⁵.

În legătură cu ceea ce avea să devină o importantă problemă politică, Francisc Hossu-Longin îl consulta pe Amos Frâncu, întrebându-l: „Ce zici tu, la o idee ce am? Oare nu ar fi bine ca să mă reped eu în careva zi, până la oracolul din Birchiș și să-l întreb că ce zice el în chestiunea Iancu, și în special la lupta ce s-a pornit? Apoi să-l provoc să facă și el o declarație întru apărarea demnității noastre naționale”¹⁵⁶.

Acțiunea Iancu se conjuga și cu imensele nemulțumiri de natură economică a românilor din Transilvania. Însuși Francisc Hossu-Longin fusese chemat în Țara Hațegului pentru plângeri referitoare la încasarea dărilor și-i scria lui Amos Frâncu în acest sens că „Poporul e foarte iritat de beliturile ce fac notarii și juzii comunali”¹⁵⁷. În actul de dare în judecată, semnat la 13 ianuarie 1900, de către Jozsef Bigner, sub judele regal de la Judecătoria din Baia de Criș, se arăta: „Studentii în drept Coriolan Steer, George Novacovici și Ioan Scurtu sunt acuzați temeinic și anume: Ioan Scurtu – de faptul că la 31 decembrie 1899, în biserica din Țebea, cu toată protestarea preotului Ioan Tisu, și în cursul liturghiei a ținut un discurs în memoria lui Iancu; pe urmă G. Novacovici a rostit la mormântul lui Iancu un panegiric despre faptele eroice ale lui Iancu, iar pe urmă toți trei au încununat mormântul cu o cunună, pe care se afla o panglică cu tricolorul național românesc și cu inscripție”¹⁵⁸. Ziarul „Tribuna” informa, la 26 ianuarie 1900, că Ioan Scurtu a primit citația pentru proces și că acesta se va desfășura la Baia de Criș în data de 13 februarie 1900¹⁵⁹. Ziarul dezvăluia faptul că autoritățile căutau să mascheze caracterul politic al procesului și avea drept bază de acuzație „delict contra religiei” ca și cum guvernul maghiar s-ar fi erijat în apărător al bisericii ortodoxe române.

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Ibidem, p. 152.

¹⁵⁶ Ibidem.

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Paul Abrudean, op. cit., p. 45.

¹⁵⁹ Gelu Neamțu, op. cit., p.152.

Cu toate acestea, judecătorul din Baia de Criș nota pe actul de acuzare că pe cunună se afla o panglică având culorile tricolorului național român¹⁶⁰. Amos Frâncu îi comunică lui Hossu-Longin, în legătură cu procesul, următoarele: „Cu domnii tineri nu am avut ocazie să mă întâlnesc în vederea procesului ce li s-a intentat. Eu te rog ca în tot cazul să primești tu apărarea, fiindu-mi mie chiar dacă s-ar adresa, absolut cu neputință; de date aș îngriji eu, fiindcă e vorba și de Iancu și mai ales de tricolor”¹⁶¹. Cererea lui Ioan Scurtu se adresează lui Francisc Hossu-Longin în 5 februarie 1900. Cererea era determinată de rolul distins al avocatului hunedorean în viața publică, precum și de „sprijinul valoros și deosebit de cald ce ni l-ați oferit în deputăția noastră la Țebea”¹⁶².

În numele colegilor săi, Ioan Scurtu îi cere să binevoiască a primi „apărarea noastră în procesul intentat nouă la judecătoria din Baia de Criș”¹⁶³. Totodată îl anunță că s-au adresat și lui Ștefan Cicio-Pop la Arad, Aurel Vlad și lui Teodor Pop. Apoi îl informează că „tinerimea d-aici s-a solidarizat și formal cu actul cununii”¹⁶⁴.

Vestea procesului stârnește consternare în tot Zarandul. Oamenii murmurau: „Apoi bine! Cine ne poate opri să punem cununi la morții noștri!? Să nu știe oare toți cei ce trăiesc pe spatele nostru că în popor e credința că Iancu trăiește și se arată din când în când”¹⁶⁵.

La Baia de Criș sunt dați în judecată 12 tineri care la o petrecere au jucat călușarul cu brăe tricolore. Ca răspuns la represalii cultul lui Iancu ia amploare, Țebea preconizându-se să devină un loc de pelerinaj. Sunt publicate integral cuvântările lui Ioan Scurtu și George Novacovici menite să servească ca documente la proces, cât și pentru rolul lor mobilizator.

Un alt fragment din cuvântul lui Novacovici arată esența mișcării izbucnite: „Te-ai jertfit! Dar sufletul tău și acum străbate rândurile bravului tău popor. Amintirea ta e un izvor nesecat de pilde pentru a aduce la îndeplinire lucrarea, dezrobirea națională, pe care tu, cu atâta însuflețire curată ai început-o și pe care n-ai sfârșit-o, pentru că soarta mașteră n-a croit altceva poporului tău decât răni și dureri”¹⁶⁶.

Amploarea mișcării este confirmată și de „Tribuna” care scrie că „întreaga tinerime s-a declarat și se manifestă solidară cu atitudinea și actul

¹⁶⁰ Ibidem, p. 153.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ Ibidem.

colegilor împrorocuați”¹⁶⁷. Se anunță și numele apărătorilor în procesul cununii: Francisc Hossu-Longin, Ștefan Cicio-Pop de la Arad și Teodor Pop din Baia de Criș.

La 17 februarie 1900, Francisc Hossu-Longin îi scria lui Amos Frâncu referitor la cererea lui Ioan Scurtu: „Le-am răspuns că primesc și i-am invitat să fie oaspeții noștri”¹⁶⁸. Francisc Hossu-Longin dezaproabă punerea unei noi cununi, atât pentru a nu întinde coarda și pentru a nu banaliza manifestația anterioară.

În răspunsul său pe care Frâncu îl considera ca fiind „de cea mai strictă discrețiune”, respinge și el proiectul depunerii unei a doua cununi, dar mai ales în legătură cu frământările interne ale Partidului Național Român. Frâncu îi mai dă în grijă lui Hossu să-i ferească pe cei trei tineri de „dezgust, fiindcă dacă prezentul e atât de dureros, al lor e viitorul. Poporul își aștește ochii asupra lor, care stau în fața judecării - în mână cu tricolorul și pe el cu chipul lui Iancu”¹⁶⁹.

Într-o nouă scrisoare Frâncu i-a cerut lui Hossu să „se încheie grabnic procesul ca să nu se păteze steagul ci să se înfășoare prin tinerețea care l-a arborat”¹⁷⁰. În preajma procesului erau transparente gravele amenințări ale guvernului. Elie Dăianu părăsea direcțiunea „Tribunei” după o perioadă de 4 ani.

Elie Dăianu le permise apariția chiar în editorial și dând asigurarea că românii își vor păstra „sângele rece și în ocazia asta, atât de potrivită de a provoca o zguduitoare mișcare a maselor”¹⁷¹. Elie Dăianu, directorul „Tribunei” i-a sprijinit pe acuzați nu numai printr-o publicitate asiduă, ci și prin ajutorul material personal pe care-l oferă alături de acela acordat de Hossu-Longin și Amos Frâncu¹⁷².

Cu câteva zile înainte de procesul fixat pentru data de 13 februarie, la Baia de Criș domnea o fierbere deosebită. Nemulțumirea era violentă și pentru condamnările tinerilor călușari care purtaseră însemnele naționale. La proces a luat parte o mare mulțime, foarte eterogenă prin componența sa: intelectuali, țărani, meseriași, doamne și domnișoare etc. La proces asistau și doi ziariști veniți de la Budapesta. Deși s-a pus la dispoziție cea mai încăpătoare sală a tribunalului, în ziua procesului devenise neîncăpătoare.

¹⁶⁷ Ibidem. Vezi anexa XXIII.

¹⁶⁸ Ibidem, p. 154.

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Ibidem.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem.

Dezbaterile au început la ora 9. Judecător era Bigner József și substituit de procuror Nogál Károly. Acuzații declară fiecare că vor să valideze dreptul limbii române, prevăzut în articolul de lege XLIV, pct. 8 din 1869. Actul de acuzare citit de procuror se baza pe § 174 și 191 ale Codului penal și 36 al Codului de contravenții. Conform prevederilor acestor paragrafe un fapt declarat drept crimă sau delict din partea legii, sau laudă ori distinge în public pe săvârșitorul unei crime sau vreun delict, este vinovat și se pedepsește cu temniță până la 6 luni. Procesul era unul politic și a fost privit ca atare de către opinia publică românească, chiar dacă s-a încercat de către autorități să ascundă un timp acest lucru.

Audierile sunt conduse cu nervozitate, atitudinea tinerilor este dârză. Astfel, judecătorul se adresează acuzatului Novacovici:

„Ce ai vorbit la mormânt?”

Acuzatul: „Acea ce vorbește un om cu sentimente umane și ceea ce un român spune la mormântul unui erou român”.

Judecătorul: „Ce ați cântat la mormânt?”

Acuzatul: „Deșteaptă-te române”.

Judecătorul: „Au cântat și din public?”.

Acuzatul: „Da”.

Judecătorul: „Cine?”

Acuzatul: „Nu știu nume, însă au cântat mai mulți. Dar chiar cei ce n-au cântat, vor fi cântat în sufletul lor”¹⁷³.

C. Steer contesta dreptul tribunalului de a judeca memoria lui Avram Iancu. La rândul său, Ioan Scurtu spunea: „Sunt fericit că pot lua cuvântul ca acuzat, pentru fapte de care totdeauna mă voi simți mândru și pe cari totdeauna le voi săvârși. Aici, în fața justiției, noi avem să răspundem pentru o faptă nobilă”¹⁷⁴. „Actul de acuză nu-i act juridic, e act de prigonire politică”¹⁷⁵.

Atitudinea apărătorilor a fost cât se poate de demnă, cu toate că au fost restrânși în dreptul lor de apărători. Teodor Pop va spune doar câteva fraze, care reprezintă un adevărat protest: „Nici un procuror, nici o judecătorie, nici jandarmi și nici guvern, scurt zis, nimeni nu are dreptul și competența de a pune verdict asupra aceluși erou, care a fost strălucit judecat de forul singur competent al istoriei”¹⁷⁶. Aceleași cuvinte calde la adresa memoriei lui Iancu au fost rostite și de către Francisc Hossu-Longin și

¹⁷³ Ibidem, p. 155.

¹⁷⁴ Ibidem, p. 156.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Ibidem.

Ștefan Cicio-Pop. Sentința îi scotea de sub acuza de delict contra religiei, sunt însă condamnați pentru cinstirea memoriei lui Avram Iancu și pentru tricolorul pus pe cunună.

Este semnificativ și incidentul produs într-una dintre pauze, când un avocat maghiar, fruntaș din Baia de Criș, cu numele Nabráczky, care se apropie de I. Scurtu și în mijlocul mulțimii îi adresează calde felicitări pentru ținuta sa¹⁷⁷.

Sentința pronunțată îi scotea de sub acuza de delict împotriva religiei, sunt însă condamnați pentru cinstirea memoriei lui Iancu și pentru tricolorul pus pe cunună. Fiecare era condamnat la 6 săptămâni temniță ordinară și 250 coroane amendă¹⁷⁸. Acuzații și apărătorii au înaintat recurs, iar publicul i-a întâmpinat cu un entuziasm deosebit. A doua zi după proces are loc o manifestație de amploare la care participă mult popor ce merge la Țebea, la mormântul lui Iancu. Dar locul era împresurat de jandarmi.

La Brad are loc de asemenea o mare manifestație, unde tinerii condamnați sunt primiți în fața hotelului „Central”, piața fiind înșesată de lume de tot felul, de la intelectuali până la muncitori¹⁷⁹. Tinerilor patrioți li se oferă un splendid buchet în culorile naționale, sunt rostite discursuri iar entuziasmul era general. La plecarea din Deva sunt conduși cu mare alai, iar la Orăștie sunt întâmpinați de intelectualii din localitate în frunte cu preotul Ioan Moța. La Cluj sunt primiți cu ovații și flori de către mulțimea de studenți români ce-i așteptau în gară¹⁸⁰.

În opoziție cu entuziasmul general al românilor, presa șovină maghiară, între care se număra ziarul guvernamental clujean Magyar Polgár, cerea „nimicirea agitatorilor valahi”. „Tribuna” care era în fruntea mișcării naționale românești ripostează condamnării, printr-o suită de articole, între care: „În contra terorii – bărbăția”, articole ce avea mai mult tonul unei proclamații decât acela al unui simplu articol de gazetă¹⁸¹. În articol se spunea printre altele: „În loc ca românii să se înspăimânte, ei se deșteaptă cu mic cu mare și bărbătește se declară solidari cu prigonii lui.

În loc ca poporul să ocolească de aici înainte mormintele sfinte unde-și dorm somnul de veci eroii și martirii săi, el se închină lor, cu atât mai învăpăiat. În loc ca jandarmii să poată alunga orice umbră de conștiință națională din sufletele românești, românii înșiși cu bărbăția lor țin la distanță

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ Ibidem.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem, p. 157.

pe zbirii”¹⁸². Oprimatorii au obținut exact contrariul a ceea ce au scontat adică o consolidare a conștiinței naționale românești. Procesul a constituit o strălucită victorie morală a mișcării pornită în numele lui Iancu, și care câștiga tot mai mult în amploare.

Ecoul procesului de la Baia de Criș a fost impresionant. În telegrama tinerimii din Cluj, aceasta se declară alături de acuzați¹⁸³. De asemenea, tinerimea universitară din București transmite acuzaților, tot printr-o telegramă, următorul mesaj: „Iubiți colegi! Aveți mângâierea ca în momentul când soarta D-voastră e în mâna procurorului... inimile fraților voștri vă înalță un imn de laudă pentru chipul brav cum ați apărat memoria celui mai mare erou național”¹⁸⁴.

La rândul său, ziarul „România jună” scria despre condamnarea celor trei tineri în procesul de la Baia de Criș ca despre o nouă insultă, după cea de la Alba Iulia, care însă și-a primit răsplata – o furtună de indignare care a cuprins inimile românești de pretutindeni. Exprimând ceea ce înseamnă memoria lui Iancu pentru români, în articol se spune că „Memoria lui Iancu va fi legătura sfântă ce va uni pe românii din toate unghiurile spre un comun ideal”. Un alt ziar din România, „Apărarea națională” ocupându-se de aceste mișcări ale românilor din Transilvania acuza guvernul Széll K., că era la fel de reacționar ca și guvernul Banffy și că unul din scopurile sale era lupta contra „daco-românilor”¹⁸⁵.

Lupta românilor din Transilvania determină și un reviriment al „Ligii culturale” de la București, care la 12 februarie 1900, ține o ședință cu 50-60 participanți, în frunte cu Periețeanu-Buzău, proiectându-se cu această ocazie o mare adunare populară pentru a se înfiera persecuțiile „de peste munți”¹⁸⁶. Se mai declară că nelegiuirile de la Baia de Criș au mișcat pe mulți membri ai Ligii care și-au pus în gând să ridice problema națională la importanța anilor anteriori. Pentru preamărirea lui Horea, „Revista Orăștiei” este dată în judecată, în februarie 1900 pentru că a publicat portretul lui Horea¹⁸⁷.

Protestează și femeile împotriva acestui proces. Edificatoare este scrisoarea pe care Elena Hossu-Longin o trimite deputatului maghiar Komjáthy, în care spune: „Noi ne iubim fierbinte patria, ale cărei glijii veacuri de-a rândul le-a udat sânge românesc eroic. Puteți spune și puteți face dv.

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Ibidem, p. 158.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Paul Abrudan, op. cit., p. 55

orice, noi ne-am născut aici români și voim să trăim și să murim ca români”¹⁸⁸. Și Tribunei i se intentează procese de presă în legătură cu articolele publicate în care era atacat procurorul Lázár Miklós. Dar procesele îndârjesc și mai mult pe redactorii ziarului din Sibiu care atrag atenția autorităților „care în loc de satisfacție le oferă temnițele, să nu uite că temnițele sunt făcute de mâini omenesti și că ele pot fi dărâmate”¹⁸⁹.

A apărut în „Tribuna” și un apel incendiar, semnat de către Alexandru Pop, student în drept, în care cerea tineretului: „Să ne jertfim toate – avere, libertate personală, ba chiar și viața pentru apărarea demnității naționale!”¹⁹⁰. Soția lui Francisc Hossu-Longin, fiica lui George Pop de Băsești, în semn de omagiu față de memoria lui Iancu, trimite Sofiei German din Brad 3 brazi, cărora le dă numele celor trei condamnați pentru a-i planta pe mormânt.

După ce se achită de misiunea primită, Sofia German îi scrie din Brad la 6 aprilie 1900 următoarele: „Am primit cu bucurie însărcinarea de a planta la mormântul lui Iancu, cei trei brazi, ce ați binevoit a mi-i preda. Luni, 2 aprilie st. n. la orele 2 după amiazi – luând o trăsură din Brad am mers la mormânt și am plantat cei trei brazi înăuntru grilajului și anume: unul vizavi cu crucea, înaintea turnului, acesta e al d-lui Scurtu, unu în partea mormântului de către gorun, sub numele Novacovici, iar al treilea în cealaltă parte a mormântului, sub numele Steer”¹⁹¹.

Sofia German descrie și modul în care a dus la bun sfârșit acțiunea: „Nime nu ne-a văzut când i-am așezat, afară de un student, ce a săpat gropile. I-am așezat bine, mă tem însă că zbirii de jandarmi care încontinuu cercetează mormântul, nu cumva să-i smulgă”¹⁹².

Francisc Hossu-Longin și Amos Frâncu continuă să se intereseze de soarta tinerilor condamnați. Francisc Hossu-Longin se preocupă de situația actelor și de fixarea datei procesului ce urma să aibă loc la tribunalul de apel din Deva¹⁹³.

În timp ce Scurtu și Novacovici erau târați în noi procese pe baza unor articole publicate în „Tribuna”, regimul le pregătește eliminarea din universitate. Ioan Scurtu, care după cum afirmă Fr. Hossu-Longin avusese cea mai bună comportare în cauza Iancu, îl informează amănunțit asupra noilor procese.

¹⁸⁸ Ibidem, p. 53-54.

¹⁸⁹ Gelu Neamțu, op. cit., p. 159.

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ Vezi anexa XXVI.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Gelu Neamțu, op. cit., p. 159.

Ioan Scurtu îi cere sfatul lui Francisc Hossu-Longin dacă să plece la Lipsca sau la București. Hossu înțelegea că tinerilor le-a ajuns cuțitul la os, și-i scrie lui Frâncu că „trebuie să sărim în ajutorul lor și să facem tot ce putem”¹⁹⁴. Chiar înaintea procesului de la Deva studenții sunt eliminați. Guvernul a manevrat atât procesul de la Baia de Criș cât și eliminările. Novacovici se afla bolnav la Gârbovăț în Banat, când primește citația să se prezinte pe 23 aprilie la decan.

Avocatul Amos Frâncu depune toate eforturile pentru a amâna cât mai mult procesul pentru ca Ioan Scurtu să-și poată susține doctoratul. Procesul este fixat pentru data de 16 iunie 1900. Dar la sfârșitul lui mai, Ioan Scurtu anunța că soarta lor le-a fost hotărâtă. Sentința de la universitate era irevocabilă - eliminarea¹⁹⁵.

Înainte de noul proces cei trei erau eliminați din universitate, iar I. Scurtu fusese respins și de la susținerea doctoratului. De la proces nu prea mai avea ce să aștepte și-i scrie lui Hossu-Longin: „La Deva vom discuta și când să intrăm la răcoare. Vara la tot cazul, ar fi mai plăcut... voiaj la băi!”¹⁹⁶. Eliminarea tinerilor studenți produce o adâncă indignare în rândul românilor.

Definind responsabilitatea guvernului maghiar, „Tribuna” concluziona: „Toate prigonirile de la Universitatea din Cluj în cauza Iancu s-au aranjat și s-au îndeplinit la directă somațiune după expresele ordine și în forma reclamată de guvern, care a dictat profesorilor chiar și verdictele. Mâna neagră a guvernului, aceasta și numai aceasta, este culpabilă de brutalele prigoniri de la Universitatea din Cluj”¹⁹⁷. Prin aceste eliminări, guvernul dorea să indice și calea procesului de la Deva. Acest proces era hotărâtor, căci Deva constituia instanța superioară și ultima.

În procesul de la Deva apărători urmau să fie: Francisc Hossu-Longin, ca avocat al lui Novacovici, Ștefan Cicio-Pop de la Arad pentru Ioan Scurtu și Aurel Vlad care îl înlocuiește pe Teodor Pop din Baia de Criș, ca avocat al lui C. Steer¹⁹⁸.

La fel ca și procesul din Baia de Criș și procesul din Deva mobilizează conștiințele românilor. La Deva sosesc românii din mai multe părți ale Transilvaniei. Mai întâi au sosit moșii din Vidra, locul de baștină a lui Avram Iancu. A venit și o delegație numeroasă a tinerilor din Cluj, dar și a românilor din Budapesta și din Viena. Sosesc numeroși delegați din

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Ibidem, p. 160.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Ibidem.

Orăștie, Hunedoara, Hațeg și Turda. Sala cea mare a tribunalului era înțesată de lume. Cei trei acuzați sunt încurajați. Ei primesc numeroase scrisori și telegrame de adeziune și simpatie pentru ei și apărătorii lor. O scrisoare emoționantă primește Hossu-Longin din partea prietenului său Elie Dăianu. „Vă rog spuneți salutare tuturor fraților, care singuri mai poartă stindardul frumoasei campanii, care a făcut să tresară toate inimile românești, dar durere, n-a putut să trezească pe cei mulți din letargia ce i-a cuprins. Doresc izbândă cauzei sfinte întru a cărei apărare v-ați angajat. Sunt sigur de curajul și bărbăția tuturor și astfel și de izbânda cauzei, ori și care ar fi de altfel sentința. Văd că tragicul erou Iancu tot tragediei provoacă, dar e sublim acest tragic și înălțător”¹⁹⁹.

Procesul trebuia, în întregimea lui, să se rejudece de la început. Acuzații și apărătorii se pregăteau să susțină o luptă grea. Se petrece însă un fapt surprinzător: procurorul nu rostește nici un fel de rechizitor și declară că retrage acuza. Avocații nu mai aveau pentru ce să pledeze, iar decizia era următoarea: „Întreaga procedură a judecătoriei din Baia de Criș, împreună cu verdictul întreg, se nimicește”²⁰⁰.

Coriolan Steer iese definitiv din cauză, rămânând Ioan Scurtu și George Novacovici, care pe baza cuvântărilor lor sunt puși sub alt gen de acuză, pentru care se înaintează actele procesului, altui for, la judecătorul de instrucție din Deva. Trebuia deci un alt proces în care vor fi acuzați de „agitație împotriva statului”²⁰¹.

Se înregistra totuși un succes, deoarece memoria lui Iancu nu mai intra în discuțiile tribunalului. Procurorul recunoscuse că „Iancu poate fi preamărit, că Iancu e recunoscut și de maghiari drept un luptător ideal al libertății”²⁰². Deși învinuirile din cadrul unor paragrafe au căzut, procesul continuă.

În ziarul „Tribuna” apare și un articol intitulat „Satisfacția”, care scrie cu o anumită prudență despre recunoașterea cinstirii de către români a lui Iancu, precum și arborarea culorilor naționale românești. După proces are loc o impresionantă manifestație, după care acuzații, apărătorii, deputăția moșilor și universitarii ce luaseră parte la proces, iau parte la un prânz foarte animat, iar în ziua de 29 iunie se dă o cină comună a intelectualității române din Hunedoara, străjuită fiind de jandarmi înarmați și polițiști²⁰³.

¹⁹⁹ Vezi anexa XXVII.

²⁰⁰ Gelu Neamțu, op. cit., p. 161.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Ibidem.

Tatăl lui Novacovici, preot sărac cu mulți copii, trimise o scrisoare de mulțumire avocatului Francisc Hossu-Longin: „Pentru apărarea și sprijinul dat fiului meu George în monstruosul proces din Baia de Criș și Deva, primiți respectuoasele mele mulțumiri și recunoștință, ca binefăcătorului fiului meu, și pentru viul interes ce-l manifestați ca român, pentru cauzele naționale românești”²⁰⁴.

În 17 septembrie 1900, Novacovici primește scrisoarea lui Francisc Hossu-Longin, pentru proces. Scurtu, cu câteva zile înainte de audierea de la Deva, a fost arestat sub motivul că este „agitator de profesie” și că ar fi „membru al unei societăți secrete”²⁰⁵. La începutul lui noiembrie cei doi se prezintă la Deva unde sunt interogați de judecătorul de instrucție, căruia i-au declarat amândoi că răspund pentru cuvântările lor de la Țebea. Între timp, Hossu îl informează pe Amos Frâncu că a reușit să-l instaleze pe Novacovici la Academia comercială din Graz, însă se plânge că treburile cu Scurtu s-au încurcat rău la Cluj, ceea ce am văzut că era foarte adevărat, după cum o dovedea și tentativa de arestare²⁰⁶.

După o lungă perioadă de așteptare, Novacovici a primit actul de acuzare al tribunalului regesc din Deva. La începutul lunii martie 1901 primește citația tribunalului din Deva. Francisc Hossu-Longin intervine pe cale juridică cu așa-numitele excepții și în ședința tribunalului din 28 martie, se sistează procedura, însă pericolul nu dispare, întrucât procurorul înaintea recurs²⁰⁷.

Știrea succesului acestui demers al avocatului Hossu îl entuziasmează pe Novacovici. Dar în iunie 1901 bucuria sa este stopată prin anunțul reluării procesului. Era convins că va face închisoare. Dezamăgit el scria din Graz: „Și dacă judecătoria maghiară a aflat de bine a-și dovedi infecția prin o evidentă prigonire, când sub pretinsul respect al normelor societății și al legilor țării – forțează decurgerea procesului - nu mă descurajează, cel mult întârzie perfecționarea vieții ce mi se cuvine”²⁰⁸.

Și Ioan Scurtu, aflat la Lipsca, avea atât greutate materiale, cât și de ordin politic, fiind mereu hărțuit de celelalte procese care le mai avea. În cursul anului 1902, pleacă de la Lipsca la București, unde va rămâne până la sfârșitul zilelor, distingându-se printr-o bogată activitate publicistică și printr-o amplă cercetare privind viața și activitatea lui M. Eminescu. Participă la primul război mondial, comportându-se eroic pe câmpul de luptă.

²⁰⁴ Ibidem.

²⁰⁵ Ibidem, p. 162.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Ibidem

Dezbaterea procesului pentru cuvântarea rostită la mormântul lui Iancu, în 31 decembrie 1899, are loc la Deva, în 26 septembrie 1901. Novacovici avea doi apărători, pe Francisc Hossu-Longin și pe Aurel Vlad, Scurtu lipsind de la proces. Procurorul cere pedepsirea lui, deoarece cuvântarea avea un spirit „agitatoric”, referindu-se la anul 1848.

Apărătorii în pledoariile lor strălucite încearcă să dovedească lipsa de orice bază juridică a actului de acuzare, fără să poată ocoli condamnarea, care este foarte ușoară: 10 zile de închisoare și 100 de coroane amendă, plus cheltuielile de judecată²⁰⁹. Procurorul apelează din nou nefiind mulțumit cu condamnarea. Sentința lui Novacovici este primită de Hossu la 16 februarie 1902. La începutul lui aprilie are loc condamnarea definitivă a lui Novacovici, la 2 luni închisoare și amendă de 200 coroane, iar în iulie, Curia aprobă sentința de la Deva fără drept de apel. La 5 iulie 1902 trebuia să-și înceapă executarea pedepsei în închisoarea din Seghedin²¹⁰. După încheierea procesului, Francisc Hossu-Longin scria: „Procesul pentru cununa lui Iancu s-a finit și am făcut pași, ca cununa să ni se extrădeze, fiindcă nu aș lăsa ca s-o ardă, sau să o liciteze ș. c. l.”²¹¹.

Cununa i-a fost restituită lui G. Novacovici, iar joi 3 iulie, înainte de a pleca spre închisoare, mai avu o ultimă manifestație la Deva, constituind un fel de epilog al lungului proces. Un convoi de trăsurile a parcurs strada principală a Devei, în frunte aflându-se trăsura cu cununa, Francisc Hossu-Longin și G. Novacovici.

De la marginea orașului trăsurile se întorc, numai cea cu cununa, însoțită de fostul acuzat și apărătorul său, cărora li se mai adaugă și dr. Iustin Pop, se îndreaptă spre Țebea. C. Steer, care se afla la Oradea, fusese împiedecat de împrejurări potrivnice să participe la ultima manifestație, așa după cum ar fi dorit²¹².

Cununa n-a apucat să stea unde îi era locul nici două zile, deoarece jandarmii au vrut s-o confiște din nou. Până la urmă s-au mulțumit să-i taie doar panglica tricoloră²¹³. Pentru ca să nu mai dispară, cununa a fost depusă din nou în biserica din Țebea.

Mișcarea tinerimii pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu a constituit unul dintre cele mai înălțătoare omagii ce i se puteau aduce eroului național. Ea a contribuit, în același timp, și la consolidarea conștiinței naționale și la făurirea unei noi generații de luptători care își vor aduce

²⁰⁹ Ibidem.

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Ibidem, p. 163.

²¹² Ibidem

²¹³ Ibidem.

contribuția la înfăptuirea Unirii din 1918. Apreciind însemnătate acestei mișcări „România jună” scria: „Înlănțuirea evenimentelor de la Alba Iulia, Țebea, Baia de Criș și Deva va fi o pagină demnă în istoria luptelor pentru naționalitate ale poporului nostru”²¹⁴.

După Marea Unire, la 7 mai 1925, Președintele Curții de Apel din Cluj se adresa „Astrei” din Sibiu pentru a-i trimite dosarul procesului celor trei studenți²¹⁵. În adresa trimisă se consemnau următoarele: În anul 1900 s-a început un proces penal întâiu la judecătoria din Baia de Criș, mai pe urmă s-a continuat la Tribunalul din Deva. În contra lor, Scurtu Ioan, Novacovici George și Steer Coriolan, pentru faptul că la 31 decembrie 1899 au încoronat mormântul de la Țebea unde este înhumat eroul național Avram Iancu și concomitent în aceeași ziua și în aceeași localitate Scurtu și Novacoviciu au rostit parte în sfânta biserică, parte înaintea mormântului, cuvântări „fulminante”, precum le-a caracterizat procurorul Tribunalului Deva, decedatul Nagy Lajos²¹⁶.

Între timp toți trei tineri susmenționați au decedat. În procesul sus citat instanțele judecătorești au condamnat pe Novacovici la 2 luni închisoare de stat pentru agitație. În proces au luat parte ca apărători: L. Hossu Francisc, dr. Pop Cicio Ștefan, dr. Vlad Aurel și decedatul Pop Teodor²¹⁷.

Președintele Curții de Apel din Cluj este convins că este mai nimerit „ca dosarul ca document istoric să se păstreze în Muzeul Național al „Astrei””²¹⁸.

AMENAJAREA MORMÂNTULUI LUI IANCU DE CĂTRE RUDELE EROULUI

Starea mormântului lui Iancu aflat în cimitirul din Țebea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea impunea o grabnică amenajare. Crucea care străjuia mormântul Craiului Munților a fost donată de către preotul din Țebea. Era crucea de piatră pe care preotul Ioan Tîșu și-o pregătise pentru sine²¹⁹. Speranța ca lui Iancu să-i fie amenajat mormântul de către națiunea română se năruise odată cu confiscarea fondului pentru

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Vezi anexa LXVIII.

²¹⁶ Ibidem.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ Florian Dudaș, Avram Iancu în tradiția românilor, Timișoara, 1998, p. 253.

monument dedicat eroului național care se constituise prin contribuția românilor din Transilvania.

În această situație se recurge la amenajarea mormântului pe cale particulară de către rudele lui Iancu. La 23 februarie 1900, nepotul lui Avram Iancu, preotul Iosif Gomboș se adresa în acest scop Ministrului de interne maghiar, cerând amenajarea mormântului. „Subsemnatul mă adresez Dv., ca rudă apropiată (nepot) a fostului locuitor din Vidra de Sus, Avram Iancu, cu următoare rugăminte: Mormântul lui Avram Iancu, aflat la Țebea, plasa Baia de Criș, județul Hunedoara, este într-o stare atât de proastă – grilajul de lemn de lângă mormânt este distrus și nimicuit de vite²²⁰. Iosif Gomboș menționează în cererea sa adresată ministrului maghiar că „ar fi cea mai mare rușine pentru familia noastră să-l lăsăm în această stare²²¹”.

Preotul Iosif Gomboș motivează de ce rudele lui Iancu n-au făcut nimic pentru întreținerea mormântului spunând: „Am sperat că domnul ministru va fi de acord cu construirea unui mausoleu mai mare deasupra mormântului prin donație publică²²². „Dar, - continuă preotul Gomboș-deoarece îndeplinirea planului de mai sus a fost zădărnicită definitiv, îndatorirea de a întreține mormântul în bună stare a revenit rudelor. Dar membrii familiei și rudele nu pot construi mausoleul, nici un monument funerar mai mare, ci pot cel mult prevedea mormântul cu o cruce de marmură cumsecade și cu grilaj de fier simplu²²³. Pentru a obține aprobarea ministrului, preotul Gomboș promite că „acest lucru or să-l facă în cea mai mare liniște, cu ocolirea oricăror manifestații²²⁴. Preotul justifică angajamentul luat prin faptul „nici un membru al familiei amintite nu a fost condamnat niciodată pentru contravenții politice²²⁵”.

Cererea sa către ministrul de interne era motivată de obținerea permisiunii din partea pretorului din Baia de Criș ca „rudele lui Avram Iancu, reprezentați prin mine, au anunțat la Dvs, intenția lor și că în primăvara anului curent vor așeza la mormântul lui Avram Iancu o cruce de marmură și în jurul mormântului un grilaj de fier²²⁶. În finalul cererii sale preotul Gomboș menționa că va suporta toate cheltuielile și se obliga ca la sfințirea „cruții să chem numai rudele și să nu o popularizez nici prin ziare și nici pe altă cale²²⁷”.

²²⁰ Vezi anexa XXIV.

²²¹ Ibidem.

²²² Ibidem.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Ibidem.

²²⁶ Ibidem.

²²⁷ Ibidem.

Cererea lui Iosif Gomboș este soluționată la nivel local de către prefectul județului Hunedoara care îi scrie omologului său din Alba următoarele: „Gomboș Iosif, preot ortodox din Abrud-Sat, în cererea adresată mie, solicită aprobare ca rudă apropiată pentru așezarea unei pietre funerare și a unui grilaj de fier pe cheltuiala proprie, la mormântul lui Avram Iancu”²²⁸.

Prefectul județului Hunedoara îi cerea de asemenea prefectului din Alba să comunice solicitatorului că nu are nevoie de „aprobare oficială pentru aranjarea mormântului lui Avram Iancu ca persoană particulară și că o poate face cu respectarea condițiilor din regulile oficiale locale”²²⁹. În scrisoare prefectul județului Hunedoara ține să atragă atenția lui Iosif Gomboș „ca să păstreze caracterul personal al lucrurilor și să se abțină de a se folosi de această ocazie pentru orice fel de manifestare”²³⁰.

Până în prezent nu putem ști precis dacă preotul Iosif Gomboș și familia sa a amenajat mormântul lui Avram Iancu. Cert este că unul dintre angajamentele scrise în cererea către autorități, ridicarea unei cruci din marmură, nu s-a realizat. Probabil că s-a ridicat o cruce modestă și s-a împrejmuțat mormântul pentru ca vitele să nu-l mai calce în picioare. Că așa stau lucrurile ne-o dovedește un articol publicat de către subvizorul școlar și Epitropul bisericii ortodoxe din Țebea în ziarul Solia Dreptății și Gazeta Hunedoarei la 29 martie 1924, în care scrie următoarele: „În Munții Țebei este o movilă cu o cruce uitată. O modestă cruce, mai modestă decât a multor muritori, de a căror nume nu e legată nici o faptă măreață. Acea movilă și acea cruce uitată este a lui Avram Iancu, regele munților. Acest mare erou este al întregului neam românesc. Cade-se ca întregul neam românesc să ridice un „Mausoleu” la mormântul eroului legendar, în comuna Țebea”²³¹.

PROCESE DE PRESĂ INTENTATE ZIARELOR ROMÂNEȘTI PENTRU APĂRAREA MEMORIEI LUI AVRAM IANCU

Lanțul neîntrerupt de procese de presă care s-au declanșat împotriva „Tribunei” din Sibiu, arbitrarul și samavolniciile comise împotriva redactorilor și în mod deosebit amenziile bănești deosebit de mari i-au redus posibilitățile financiare.

În articolul „Zece ani de suferință” publicat de ziar, la 23 aprilie 1903, se face o dare de seamă din care rezulta că în perioada 1893-1903, „Tribuna” și „Foaia Poporului” au fost condamnate la amenzi în sumă de

²²⁸ Gelu Neamțu, op. cit., p.166-167. Nota 64.

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Vezi Anexa XXXVIII.

40.656 coroane și 55 fileri și au plătit cheltuieli de judecată în valoare de 16.262 coroane, totalizând 56.918 coroane și 55 fileri²³². Redactorii celor două ziare au fost condamnați la 204 luni închisoare, ceea ce echivala cu 17 ani de temniță.

Angajată în lupta pentru apărarea drepturilor naționale ale românilor transilvăneni, pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu, prestigiosul ziar, al cărui fondator a fost Ioan Slavici, a fost silit ca după douăzeci de ani de neconținută luptă să-și înceteze activitatea. În articolul „Către cetitorii noștri” publicat în ultimul număr al „Tribunei” din 16/29 aprilie 1903, se preciza că din cauza măsurilor arbitrare „am ajuns acolo că tot capitalul nostru este sleit și cauțiunea jurnalului confiscată.

Cu ziua de astăzi Tribuna nu mai poate apăra²³³. În încheierea articolului, redacția „Tribunei” își anunța cititorii că „Dacă organul nostru a căzut sub loviturile terorii, un altul îi va lua locul în curând și lupta noastră va porni cu o putere și mai mare”²³⁴.

După încetarea activității „Tribunei” oficialitățile maghiare și-au îndreptat atacurile împotriva celorlalte publicații românești transilvănene. Astfel la 15 aprilie 1903 redactorul responsabil al „Foi poporului”, Victor Lazăr a fost citat la judele de instrucție sibian, intentându-i-se proces pentru articolele „Credeul Românilor” și „Răvașul”²³⁵.

Fostul redactor al „Tribunei”, Andrei Balteșu, după ce a fost întemnițat în închisorile din Seghedin, Sibiu și Cluj, a ieșit cu sănătatea grav zdruncinată. Din cauza regimului sever la care a fost supus, vrednicul și neobositul luptător pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu, a cauzei românilor transilvăneni, a încetat din viață la 10 ianuarie 1904²³⁶.

La rândul său „Gazeta de Duminică” din Șimleul Silvaniei, în iulie 1905, a fost acționată în judecată pentru 12 articole, în care se apăra cauza națională a românilor și memoria lui Avram Iancu²³⁷. Teodor V. Păcățian, redactorul „Telegrafului român” din Sibiu, pe la începutul anului 1908 a fost condamnat pentru un articol în care apăra memoria lui Avram Iancu, la zece luni închisoare de stat și 400 coroane amendă²³⁸.

În octombrie 1908, ziarul „Tribuna” din Arad avea intentate opt procese de presă pentru publicarea unor articole prin care se apărau

²³² „Tribuna” din 23 aprilie 1903.

²³³ „Tribuna” din 29 aprilie 1903

²³⁴ Ibidem.

²³⁵ „Foaia Poporului” din 19 aprilie 1903.

²³⁶ „Foaia Poporului” din 17 ianuarie 1904.

²³⁷ Paul Abrudan, op. cit., p. 78.

²³⁸ Ibidem, p. 78-79.

drepturile românilor transilvăneni și memoria lui Iancu²³⁹. În fața valului de acțiuni pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu, a școlii și a limbii naționale, autoritățile recurg și la alte măsuri, menite să lovească în demnitatea românilor. În noaptea de 16/17 noiembrie 1908 trimit în ascuns jandarmi care dinamitează și aruncă în aer Piatra memorială de pe Câmpul Libertății și Crucea lui Avram Iancu, ce se afla înălțată pe Dealul Viilor lângă Blaj²⁴⁰.

La începutul lui martie 1909 are loc un nou „atentat împotriva așezămintelor noastre scumpe”. În comuna Vidra „niște necunoscuți au aruncat petroleu asupra casei unde s-a născut marele nostru erou național Avram Iancu, și i-au dat foc”²⁴¹. Incendiul care era destinat să nimicească casa a fost observat de niște vecini și localizat înainte de a pface în cenușă unul dintre vestigiile care amintesc de trecutul glorios de luptă al poporului român.

Prigoana autorităților s-a îndreptat și împotriva scriitorilor și compozitorilor români. Astfel, Ioan Vidu care a fost dat în judecată pentru creațiile sale corale „Marșul lui Iancu” și Haideti, frați”.

Odată cu trimiterea în instanță a compozitorului, trimișii oficialităților au confiscat și tipăriturile cu cântece din librăriile Caransebeșului. Este trimis în judecată și scriitorul ardelean Octavian Goga, căruia nu i se putea ierta poziția protestatară exprimată în scris sau prin conferințe. Articolele sale, semnate sau nu, publicate cu regularitate în foile transilvănene, între care amintim „Doina lui Iancu”, puse în slujba cauzei naționale și a apărării memoriei lui Avram Iancu, au stârnit furia autorităților maghiare. În articolul „Doina lui Iancu”, octogenarul Iosif Sterca Șuluțiu, președintele „Astreii”, singurul prieten și colaborator în viață a lui Avram Iancu, reda unele amintiri personale ale acestuia din perioada când se afla întemnițat în închisoarea din Alba Iulia, unde a fost maltratată în mod abuziv.

Pe baza acestor motive Octavian Goga a fost trimis în judecată iar ziarul „Țara Noastră”, al cărui editor și proprietar era, a fost suspendat. Judecat, la 21 februarie 1911, de către Tribunalul din Cluj pentru delictul de agitație, săvârșit prin publicarea mai multor articole în ziarul „Țara Noastră”, în care apăra cauza lui Iancu și a națiunii române, poetul a fost condamnat la o lună temniță și 600 coroane amendă²⁴².

Prigoana și procesele împotriva celor care luptau pentru apărarea ființei de neam a românilor transilvăneni, a memoriei lui Avram Iancu au

²³⁹ „Foaia Poporului” din 18 octombrie 1908.

²⁴⁰ „Foaia Poporului” din 22 noiembrie 1908

²⁴¹ Paul Abrudan, op. cit., p. 80

²⁴² Ibidem, p. 81.

continuat și în anii premergători primului război mondial, cât și în timpul războiului, cu o intensitate crescândă. Persecuțiile nu au încetat decât odată cu înfrângerea Puterilor Centrale și izbucnirea revoluției din toamna anului 1918, evenimente care au dus la dezmembrarea Imperiului austro-ungar și Unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918.

CINSTIREA MEMORIEI LUI AVRAM IANCU ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

După împlinirea aspirației seculare a poporului român, încheierea procesului de făurire a statului național unitar, prin Unirea Transilvaniei cu România, ideea cinstirii memoriei lui Avram Iancu a devenit posibilă și a căpătat noi dimensiuni. Memoria lui Avram Iancu a fost restabilită și cultivată la adevărata sa dimensiune după Marea Unire din 1918. S-au editat cărți și studii valoroase, s-au ridicat statui, busturi, obeliscuri și s-au dezvelit plăci comemorative.

Un prim pas în această direcție a fost făcut, în anul 1921, prin înființarea „Comitetului executiv pentru statuia lui Avram Iancu”, cu sediul în Cluj și sub președinția generalului N. Petala, care a și lansat un apel public pentru subscripții bănești²⁴³.

În același an titularul Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale, după o vizită efectuată în Transilvania, printr-o scrisoare adresată Preturii plasei Abrud își manifesta dorința „de a se înființa un Muzeu al Muncii Moșilor, în casa din Vidra, a eroului național de la 1848, Avram Iancu²⁴⁴”. Copia scrisorii ministrului Muncii și Ocrotirilor Sociale este trimisă preturii din Abrud căreia îi transmitea că nu a primit nici o comunicare din partea preoților din Vidra de Jos privind trimiterea de propuneri pentru muzeu.

De astă dată se cere preturii din Abrud să ia contact cu preoții și notabilitățile din Câmpeni și Abrud pentru a constitui un „comitet care să se ocupe de înfăptuirea și organizarea acestui muzeu”²⁴⁵. Comitetul astfel constituit – se preciza în adresa ministerială - se va „îngriji de adunarea fondurilor necesare, făcând apel la toată populațiunea, care va putea procura mai ușor și obiectele pentru muzeu”²⁴⁶.

Fiind solicitat și acordul „Astrei”, ce era proprietara casei lui Avram Iancu, Comitetul central al Asociațiunii se întrunește în două ședințe – la 3 februarie și 3 martie 1921 – pentru a dezbate această problemă²⁴⁷. Ioan Iancu înaintează Comitetului Central al „Astrei” cu un raport în care consideră

²⁴³ Ibidem, p. 83.

²⁴⁴ Ibidem, p. 83-84.

²⁴⁵ Dorin Goția, Comemorarea lui Avram Iancu de către „Astra” în perioada interbelică. Documente (I), în Restituiri II, Deva, 1994, p. 144.

²⁴⁶ Ibidem.

²⁴⁷ Paul Abrudan, op. cit., p. 84.

„binevenită ideea înființării Muzeului Muncii Moșilor, dar locul lui este mai potrivit să fie la Abrud sau Câmpeni” unde ar trebui să se „înființeze și o școală pentru prelucrarea lemnului”²⁴⁸.

În ceea ce privește casa lui Avram Iancu, din Vidra, conducerea „Astrei” are un alt program și anume „înființarea unui Muzeu în care să se cuprindă tot ce se referă la anii 1848/49, ca tablourile lui Iancu, Buteanu, Corcheș și a celorlalți prefecți și tribuni, apoi arme, acte, hărți și alte obiecte”²⁴⁹. În legătură cu această casă s-ar zidi în viitor și o sală de lectură și o sală de bibliotecă și festivități.

COMEMORAREA SEMICENTENARULUI MORTII LUI AVRAM IANCU

La 30 iunie 1921, președintele „Astrei”, Andrei Bârseanu menționa că „împlinindu-se în 12 sept[embrie] 1922 o jumătate de veac de la moartea eroului Avram Iancu, credem că e de datoria Asociațiunii să comemoreze această dată istorică, în mod vrednic de marele bărbat al neamului nostru, cu atât mai mult, pentru că instituțiunea noastră, ca moștenitoarea averii rămase de la nemuritorul bărbat, este obligată să-i perpetueze în mod demn memoria”²⁵⁰.

La 21 iulie 1921, protopopul Zarandului, Pompiliu Piso, se adresa mitropolitului Nicolae Bălan și Consistoriului din Sibiu cerând să ordone „interzicerea înmormântărilor în perimetrul mormântului lui Iancu în vederea ridicării unui mausoleu pentru marele erou român”²⁵¹. La 25 august 1921, i se răspunde printr-o scrisoare semnată de către mitropolitul Nicolae Bălan: „Înainte de a ne pronunța și a permite mutarea mormintelor de lângă mormântul lui Iancu într-alt loc, te poftim a supune această chestiune spre deliberare în comitetul și sinodul parohial de acolo și conclusele care se vor aduce se vor înainta aici”²⁵².

„Până atunci – porunca mitropolitul – deocamdată să dispui ca să nu se mai înmormânteze nimenea în apropierea mormântului lui Iancu”²⁵³.

²⁴⁸ Ibidem.

²⁴⁹ Ibidem.

²⁵⁰ Ibidem, p. 85.

²⁵¹ Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale (în continuare DJHAN), Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 3/1921, f. 18. Vezi anexa XXVIII.

²⁵² Ibidem.

²⁵³ Ibidem.

Protopopul transmite aceste instrucțiuni preotului din Țebea, Iosif Tisu, la 17 septembrie 1921²⁵⁴. Totodată îi cere preotului să „ia hotărâre în Comitetul și sinodul parohial căutând un loc potrivit unde să se mute morții din apropierea mormântului lui Avram Iancu”²⁵⁵. Protopopul Piso preciza că locul ce se va alege „să fie loc de frunte și frumos. Acestea toate în vederea unui mausoleu maiestuos deasupra mormântului eroului care spre fericirea și fala Dv. își doarme somnul de veci în cimitirul Dv.”²⁵⁶. Comitetul „Astrei” revine asupra hotărârii adoptate în 30 iunie 1921 și prelungește termenul pentru scrierea istoriei anilor 1848-49 până la finea lunii septembrie 1922, iar serbarea proiectată se amâna pentru anul 1924²⁵⁷.

Conform programului stabilit de „Astra” în vara anului 1921 se desfășoară acțiuni susținute pentru înființarea unui „Muzeu istoric al Munților Apuseni, mai ales cu privire la revoluția transilvăneană din 1848-1849” a cărui inaugurare urma să aibă loc la 10 septembrie 1922, dată când se împlineau cincizeci de ani de la moartea lui Iancu²⁵⁸. Muzeul urma să ia ființă în casa lui Avram Iancu din Vidra, clădire care a fost reparată în anii 1903-1904, pe baza hotărârii Comitetului Central al „Astrei” adoptată în ședința din 26 septembrie 1903, la propunerea dr. Zosim Chirtop.

În ședința din 30 iunie 1921 Comitetul Central al „Astrei” a adoptat următoarea hotărâre:

1. Să se publice concurs cu termen de un an pentru scrierea istoriei anilor 1848/9 în legătură cu faptele de arme ale lui A. Iancu, acordând celei mai bune lucrări asupra acestui subiect un premiu de 10.000 lei.
2. Să se ia dispoziții pentru ridicarea unui monument lui A. Iancu, care să se dezvelească cu ocazia adunării generale a Asoc. ce ar fi să se țină în acel oraș, la data morții eroului, în septembrie anul viitor.
3. Să se retipărească pentru popor broșura asupra lui A. Iancu de I. St. Șuluțiu, completându-se eventual, prin nouă contribuții.
4. Să se dedice memoriei lui A. Iancu, un număr al rev. „Transilvania”.
5. Să se deschidă proiectatul muzeu „Avram Iancu” în casa rămasă de la erou, în Vidra de Jos, cerându-se ajutor de la Ministerul Muncii, care se interesează în genere de soarta moșilor, între altele, tocmai pentru înființarea unui muzeu.
6. Se va repara casa rămasă de la Avram Iancu și se va face apel la moși ca să contribuie cu obiecte de interes la instalarea muzeului în această casă.

²⁵⁴ Ibidem, f. 18 v.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Dorin Goția, op. cit., p. 145.

²⁵⁸ Paul Abrudan, op. cit., p. 85.

7. Se vor aduna amintiri, legende, povestiri, poezii ș. a. referitoare la A. Iancu și se vor lua copii de pe obiectele referitoare la erou aflătoare în Muzeul din Arad.

Comitetul „Astrei” publica, la 1 octombrie 1921, un concurs pentru cea mai bună lucrare referitoare la Istoria anilor 1848-49 în legătură cu faptele de arme ale eroului Avram Iancu²⁵⁹. Celei mai bune lucrări, după decizia Secțiunii istorice a „Astrei”, îi va fi acordat un premiu de 10.000 lei²⁶⁰.

Acțiunea de strângere a obiectelor pentru muzeul din casa Iancului se desfășoară anevoios, ceea ce determină conducerea „Astrei” să amâne inaugurarea muzeului pentru anul 1924, cu ocazia aniversării centenarului nașterii Craiului Munților. Totuși se mai păstrează speranța inaugurării muzeului din Casa Iancului cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la moartea eroului.

Astfel, în primăvara anului 1922, Comitetul Central al „Astrei” ia din nou în discuție chestiunea comemorării în cadru festiv a semicentenarului morții lui Avram Iancu și cu acest prilej să aibă loc inaugurarea Muzeului memorial și a Casei Naționale din Vidra.

Timpul însă s-a dovedit prea scurt pentru efectuarea unor lucrări de asemenea amploare, motiv pentru care inaugurarea celor două edificii dedicate memoriei lui Avram Iancu, a fost amânată – și după această nouă încercare – pentru anul 1924, când avea să se sărbătorească centenarul nașterii Craiului Munților.

Și la Țebea din cauza timpului prea scurt, a purtării unor discuții prelungite și dificile cu urmașii celor înmormântați în apropierea mormântului lui Iancu, n-a fost finalizată pregătirea cimitirului pentru comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu, ce urma să aibă loc în 1922.

La 22 august 1922, mitropolitul Nicolae Bălan se adresa protopopului Pompiliu Piso, scriindu-i următoarele: „În 1/14 septembrie a.c. se împlinesc ani 50 de când, după voința lui Dumnezeu, a fost chemat la cele eterne și înmormântat în cimitirul de la Țebea, la umbra gorunului lui Horea, eroul fără seamăn al Românilor Ardeleni, Avram Iancu.

Prilejul acesta nu este permis să fie lăsat să treacă fără de urmă în viața poporului nostru, ajuns din bunătatea cea nemărginită a lui Dumnezeu, la libertate politică și națională, la întregirea neamului sub un singur sceptru, pentru care a luptat și fericitul adormitul întru Domnul, Avram Iancu”²⁶¹. În continuare mitropolitul Nicolae Bălan îl împuternicește pe protopopul Zarandului, Pompiliu Piso, să officieze „asistat de câți mai mulți preoți din

²⁵⁹ Ibidem.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1922, f. 30-31. Vezi anexa XXX.

tract, în biserica din Țebea, S[fân]ta Liturghie, după finirea căreia să celebreați, la mormântul fericitului răposat, un parastas solemn pentru odihna sufletului lui, având apoi a rosti o cuvântare comemorativă în care să expui viața și faptele mărețe ale dânsului”²⁶².

„La finea cuvântării – preciza mitropolitul – vei aminti celor prezenți că dorința noastră fierbinte a fost să oficiem Noi acel parastas, să ne închinăm la mormântul neîntrecutului erou și să ridicăm înșine rugăciuni către Părintele cel ceresc pentru odihna sufletului lui, dar am fost reținuți de-a ne îndeplini această dorință a sufletului nostru, din cauze importante și care nu sufereau amânare, în centrul mitropoliei noastre”²⁶³.

Mitropolitul mai recomanda ca acei credincioși care trec prin Brad spre Țebea, să se adune la Brad de unde urmau să plece în procesiune „mergând înainte elevii școlilor noastre din Brad, apoi corpurile didactice, după aceea Sanția Ta cu preoțimea și în fine poporul”²⁶⁴. La rândul său „Astra”, în urma ședinței Comitetului central, din 1 septembrie 1922, sublinia că „neputându-se inaugura Muzeul istoric al anilor 1848-1849, proiectat în legătură cu casa lui A[vram] I[ancu] în Vidra de Jos, să se aranjeze festivaluri corespunzătoare pentru pomenirea lui în întreaga țară”²⁶⁵.

La 1/14 septembrie 1922, la Țebea s-au adunat o mulțime „de români din toate unghiurile țării”, după cum relatează „Foaia Poporului”, încât părea că toată națiunea a voit să fie prezentă pentru cinstita legendarului său înaintaș²⁶⁶. Printre cei care au vorbit cu această ocazie au fost fruntașii națiunii române, Vasile Goldiș și Ioan Georgescu²⁶⁷. Pe mormânt și în jurul său au fost depuse nenumărate coroane de flori, aduse din toate provinciile României, iar în fruntea tuturor se afla Cununa studenților clujeni, din anul 1899²⁶⁸.

Raportul către Consistoriul din Sibiu privind desfășurarea ceremoniilor de la Țebea, din 1/14 septembrie 1922, este întocmit de către preotul din Criscior, Ioan Perian²⁶⁹ chiar a doua zi, în 2/15 septembrie, în care scria: „La 1/14 sept. a.c. s-a ținut, premergând serviciul divin, în biserica din Țebea, slujba parastasului pentru odihna sufletului eroului fără

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Paul Abrudan, op. cit., p. 90.

²⁶⁶ Ibidem.

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ Foaia Poporului, din 17 septembrie 1922.

²⁶⁹ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1922, f. 32. Vezi anexa XXXIII.

seamă Avram Iancu”²⁷⁰. „Serbarea – relatează preotul Perian – n-a putut fi realizată în cadrele contemplate în Ordinul I.P.S. Voastre din următoarele motive: „În considerarea scurtimii timpului, pentru a lua dispozițiile necesare de pregătire, inteligența Bradului a fost luat decisiu de a amâna serbarea pe o zi de Duminică 4/17 sept. a.c., când atât poporul satelor cât și muncitorii minelor ar fi luat parte în număr mai însemnat. În ziua de 1/14 sept., fiind zi de târg la Brad, poporul și-a văzut de afaceri particulare, și astfel a fost slab reprezentat”²⁷¹.

La nereușita comemorării a contribuit și timpul nefavorabil „și din motivele atinse mai sus nu s-a putut îndeplini nici procesiunea proiectată”²⁷². „O parte dintre preoți, știind că serbarea e amânată, numai o parte a fost prezentă. În ceea ce privește elevii de la gimnaziul din Brad, făcându-se numai înscrierile, erau toți pe acasă”²⁷³.

Făcând abstracție de toate deficiențele arătate, la Țebea s-a desfășurat ceremonia comemorării a 50 de ani de la moartea eroului, în 1/14 septembrie după cum s-a stabilit de către Consistoriu. La serviciul divin și parastas au servit 7 preoți în frunte cu preotul din Criscior, Ioan Perian²⁷⁴. La ceremonie au fost reprezentate și o serie de asociații culturale și economice, în frunte cu „Astra”. Din partea „Astrei” a fost prezent secretarul Ioan Georgescu, care „a rostit un cuvânt festiv”²⁷⁵.

Au mai fost prezenți membrii corpului didactic de la Liceul Avram Iancu, reprezentanți ai Reuniunii femeilor române din Brad și ai administrației locale. „Ca oaspete deosebit a asistat Dl. V. Goldiș din Arad, care la rândul său a rostit un prea frumos discurs în comemorarea marelui erou, scoțând la iveală, în culorile cele mai vii, jertfele mari și curate aduse de martirii neamului, Horea, Cloșca, Crișan și îndeosebi a legendarului Iancu”²⁷⁶. Serbarea s-a încheiat cu câteva declamări și cu cântări.

La rândul său și reprezentantul „Astrei” întocmește un raport către Comitetul Central al „Astrei” în care descrie călătoria anevoioasă pe care a îndurat-o pentru a ajunge la Țebea. Ajuns aici – relatează Ioan Georgescu „am depus o coroană de flori naturale, decorată cu brad și cu o frumoasă fundă tricoloră, purtând inscripția <Asociațiunea . Regele munților și al inimilor românești>, pe mormântul lui Avram Iancu, aflător înaintea bisericii

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Ibidem.

²⁷⁴ Ibidem.

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ Ibidem.

din Țebea, plasa Baia de Criș. Am asistat apoi la Sfânta Liturghie celebrată de protopopul Perian, cu șapte preoți în numita biserică, sub durata căreia s-a făcut pomenirea <robului lui Dumnezeu: eroul martir Avram Iancu> iar la sfârșitul ei parastasul obișnuit²⁷⁷.

„După terminarea ceremoniilor religioase, părintele protopop Perian a citit o predică ocazională, după care secretarul nostru literar, dl. I. Georgescu, conform încredințării ce i s-a dat, a arătat în câteva cuvinte isprava cea mare națională ce se leagă de numele lui Avram Iancu, însemnătatea pentru noi ca neam, precum și îndatorirea ce o avem toți românii, fără deosebire, de a-l comemora, după vrednicie, prin fapte, pe acest om al faptelor”²⁷⁸. „A mai cuvântat și dl. deputat Vasile Goldiș, făcând o scurtă reprivire asupra însemnătății Zarandului în toate acțiunile naționale (anii 1784 și 1848/49). Citind apoi frumosul cântec popular:

Jele-i Doamne cui și cui
Jele-i Doamne codrului
De armele Iancului.

A făcut o frumoasă aplicare, făgăduind că nu va lăsa să ruginească armele Iancului, ci va lupta cu ele neîncetat până la deplina izbândă a dreptății, a cinstei și moralei în întreaga noastră viață politică”²⁷⁹.

„Cuvântările rostite – informează Ioan Georgescu – au făcut profundă impresie asupra publică, destul de numeros (era biserica plină de intelectuali români din Zarand, precum și de țărani din partea locului) dacă socotim și vremea nefavorabilă în care a trebuit să se țină parastasul. Câțiva tineri au recitat versuri eroice, iar la urmă de tot s-au cântat cântece patriotice: „Astăzi cu bucurie” și „Colo-n munții Țebei”²⁸⁰.

Comemorarea semicentenarului morții lui Avram Iancu a avut loc în toate centrele din țară și a durat mai multe luni de zile. La Deva s-a stabilit organizarea, la 21 noiembrie, a unei serbări „de seamă întru amintirea eroului Avram Iancu, sub patronajul Asociațiunii și cu concursul școlilor medii și al meseriașilor din localitate”²⁸¹.

Discursul de deschidere al festivalului de la Deva pentru comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu a fost rostit de către dr. Iustin Pop. Festivalul de la Deva se deschide în acordurile „Marșului lui Iancu”²⁸². „Doamnelor și domnilor – remarca în discursul săi Iustin Pop –

²⁷⁷ Vezi anexa XXXIV.

²⁷⁸ Ibidem.

²⁷⁹ Ibidem.

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Paul Abrudan, op. cit., p. 91.

²⁸² Biblioteca „Astra” Sibiu, inv. 7932, cota: M. XLV 62. Vezi anexa XXXV.

acordurile Marșului lui Iancu ce ni s-a cântat ca introducere la festivalul nostru, azi iarăși sunt simbolice, azi iarăși sunt sugestive și chemătoare. Ele ne cheamă însă nu la luptă cu spada, ele ne cheamă la adevărata iubire de neam și patrie și la adevăratele fapte, pe care le naște adevărata iubire de neam. Ele ne cheamă la zdrobirea egoismului neînfrânat și de a întrona în locul acestuia idealismul, altruismul și cinstea națională, care toate și-au ajuns zenitul, apogeul în strălucita figură istorică a lui Avram Iancu”²⁸³.

Justin Pop remarca în cuvântul său că „Asociațiunea este rodul energiilor sufletești ale viguroasei generații de la 1848, iar această generație se adapă de la spiritul înalt și larg a lui Avram Iancu, ba de la acesta ne-am adăpat și astăzi noi toți românii de dincoace de Carpați. N-a fost Avram Iancu inițiatorul ori întemeietorul Asociațiunii, spiritul lui a dat însă și inspirația și energia sufletească de a o întemeia”²⁸⁴.

„Iată deci – continua Iustin Pop discursul său – că Asociațiunea când serbează comemorarea a 50 de ani de la moartea lui Avram Iancu se regăsește pe sine însăși și se serbează pe sine însăși în memoria acestui erou fără seamăn... Munții sunt născători și crescători ai sentimentului de libertate; munții sunt și adăpostitori ai dorului de libertate. Din munți a răsărit Avram Iancu, Făt Frumosul neamului românesc, munții aceștia, leagănul lui, și i-a apărat munții lui, i-a și apărat și i-a ajutat cu atâta destoinicie și eroism, că dușmanul n-a putut străbătea în ei. Cu câtă sfințenie a dreptății a fost numit el <Regele Munților>”²⁸⁵.

Avram Iancu când a văzut că drepturile din carte nu sunt cele din realitate, a prins spada pentru a deschide zăvoarele grele care țineau ascunse drepturile și libertățile unui neam întreg. Dar și când a încins spada, oricât de crâncen a fost războiul, nicicând nu l-a părăsit noblețea sufletului, atât de mult înăscută lui. Iancu n-a vrut nici o crudelitate, nu numai dar el a fost chiar mântuitor a multe familii de ale dușmanilor. Unul dintre cei mai distinși membri ai Societății Maghiare din localitate mi-a spus că pe el și ai săi, Avram Iancu, i-a salvat în anul 1848, la Roșia Montană”²⁸⁶.

„Avram Iancu nici pentru o clipită nu a fost al său și pentru sine. El a fost încarnațiunea celui mai curat idealism, altruism și puritanism într-un înțeles cu adevărat biblic, căruia nici aceea nu i s-a hărăzit, să întemeieze familie, ci destinul i-a fost, ca familia lui să fie și rămână întreg neamul românesc. Mărturie a idealismului, altruismului și puritanismului lui Avram Iancu este viața, faptele și testamentul lui. Un atare geniu mai curând sau

²⁸³ Ibidem.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Ibidem.

²⁸⁶ Ibidem.

mai târziu trebuia să se izbească de realitate. El prea a vrut și prea iute a vrut succese desăvârșite. O sucombare era inevitabilă, dar această tragedie personală a lui e măsura nemăsuratei iubiri de neam a lui Avram Iancu. Care român va fi păgânul care să uite momentul atât de caracteristic pentru felul de om al lui Avram Iancu, când împăratul Francisc Iosif i-a solicitat o întâlnire la Câmpeni, Iancu a răspuns la invitație cu vorbele: „Ce-ar avea să-și spună un nebun și un mincinos?”²⁸⁷.

Dr. Iustin Pop arată că memoria lui Iancu este pildă vie și pentru viața politică a României din 1922, spunând: „Noi românii de dincoace de Carpați suntem alipiți politicește, dar nu suntem uniți încă și sufletește cu frații din vechiul regat. Trăim în cadrele aceleași vieți de stat, dar aceasta nu are încă sânul cald de patrie comună a tuturor fiilor ei. Căci să fim bine înțeles, când zic stat, aceasta e o noțiune rece de drept. Când zic însă patrie, aceasta e o noțiune etică, în care este cuprins întreg complexul de sentimente ale cetățeanului: iubirea, dragostea și alipirea de neam și țară, spiritul de jertfă și întreg ansamblul virtuților patriotice. Ne mai lipsește deci solidaritatea națională și ne lipsește geniul unitar românesc”²⁸⁸.

Și „cine ne-ar putea da cel mai bun exemplu și mai înaltă energie morală pentru unirea sufletească, dacă nu geniul lui Avram Iancu, care ca o minune a știut să închege și disciplineze nu numai o armată, atât de numeroasă după vremuri, ci să unească într-o unitate strânsă și sfântă pe toți românii de dincoace de Carpați”²⁸⁹.

„Spiritul lui Avram Iancu – spunea în continuare juristul Iustin Pop – este atât de înalt și atât de larg, încât ne ajunge din el la fiecare fiu al neamului o bucățică, care luată ca o sfântă cuminecătură, puterea ei miraculoasă va stinge viciile și toate patimile, care țin azi în încordare și zăbanie fiii aceluiși neam”²⁹⁰.

„Asociațiunea noastră dorește la sânul ei de adevărată Alma Mater pe toți fiii neamului românesc pentru a-i aduce la unire sufletească spre a înălța cultura română și a dovedi rostul de azi al neamului românesc spre mai marea glorie a ginteii latine care după apoteoza ce i-o face Alecsandri, reprezintă aici pe pământ dumnezeirea”²⁹¹.

Justin Pop încheie remarcabilul său discurs cu următoarele cuvinte: „În numele Comitetului Despărțământului nostru un salut fierbinte și o mulțumită patriotică onoratului public, care cu iubire de neam și nobleță

²⁸⁷ Ibidem.

²⁸⁸ Ibidem.

²⁸⁹ Ibidem.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ Ibidem.

pentru cultul unui mare mort al întreg neamului românesc ne onorează cu participarea la festivalul nostru de azi. Și acum alături de Craiul Munților, care acum plutește ca spirit acolo sus în sferile cerești, mă gândesc la Craiul românesc, ce domnește azi aici pe pământ și lui închin vorba de încheiere: Trăiască Regele, președintele de onoare al Asociațiunii noastre! Trăiască Regele, simbolul viu al unității neamului”²⁹².

În cadrul Despărțământului Deva al „Astrei”, asemenea serbări s-au organizat și în localitățile rurale. Pe la sfârșitul anului 1922, dr. S. Câmpian, directorul despărțământului Deva al „Astrei”, informa Comitetul central că „s-a pus baza unui fond pentru bustul lui Avram Iancu în Deva, iar cei „3.931 lei, 50 de bani, se fructifică la Banca Decebal din localitate”²⁹³.

ANIVERSAREA CENTENARULUI AVRAM IANCU Septembrie 1924

Din deficiențele și caracterul destul de modest al sărbătoririi din anul 1922, organizatorii vor trage învățăminte, pentru a nu le mai repeta în anul 1924, cu prilejul sărbătoririi centenarului nașterii lui Avram Iancu. Pentru o organizare cât mai grandioasă întreaga acțiune organizatorică a fost preluată și condusă de „Astra”, care a dezbătut-o până în cele mai mici amănunte în ședințele Comitetului său central.

Încă în septembrie 1923, în ședința Comitetului central se evidențiază faptul că „în timp apropiat se vor împlini 100 de ani de la nașterea eroului nostru Avram Iancu, și că din acest prilej e de datoria noastră să ne interesăm pentru luarea măsurilor de lipsă, ca la această dată eroul nostru să fie sărbătorit în mod cum se poate mai vrednic”²⁹⁴. În procesul verbal al ședinței amintite s-a consemnat că „d-l președinte este rugat să ia asupra sa această însărcinare”²⁹⁵. În ședința din 1 martie 1924 a Comitetului central al „Astrei”, după ce s-a dezbătut și analizat problema mersului lucrărilor în vederea sărbătoririi centenarului nașterii lui Avram Iancu, s-a hotărât accelerarea lucrărilor la Muzeul din Vidra de Sus”²⁹⁶.

La 22 martie, Vasile Goldiș, președintele „Astrei” informa Comitetul central al „Astrei” că din „prilejul sărbătoririi a 100 de ani de la nașterea

²⁹² Ibidem.

²⁹³ Ibidem. Dr. Simion Câmpian (1886-1962) era fiu de preot din satul Rovina, urmând studiile la Gimnaziul din Brad, liceul din Alba Iulia și apoi facultatea de drept a Universității din Budapesta.

²⁹⁴ Paul Abrudan, op. cit., p. 94.

²⁹⁵ Ibidem.

²⁹⁶ Ibidem, p. 95.

marelui erou și geniu al neamului nostru Avram Iancu, d-sa a făcut pașii necesari și a luat mai multe dispoziții în vederea sărbătoririi cum se cuvine a acestei aniversări”²⁹⁷.

Vasile Goldiș arăta că a propus ca în vederea mării aniversări să se tipărească: „Istoria anilor 1848-1849” de Teodor V. Păcățian, „Revoluția din 1918 și Unirea Transilvaniei cu patria mamă”, de Ion Clopoțel și „Biografia lui Avram Iancu”, scrisă pe baza documentelor culese din arhivele vieneze, de profesorul universitar Silviu Dragomir²⁹⁸.

Pentru această ultimă lucrare, Vasile Goldiș menționa acordarea de către Ministrul de Externe, I. G. Duca, a sumei de 40.000 lei, fapt ce va permite culegerea de documente din arhivele vieneze. În aceste condiții profesorul Silviu Dragomir „a primit și îndeplinit misiunea de a culege aceste documente și va termina în timpul apropiat această lucrare”²⁹⁹. În ce privește Muzeul și Casa Națională de la Vidra se vor face „pe cheltuiala Societății pentru Monumentele Istorice din Cluj, al cărui președinte, d-l Al. Lapedatu ne-a asigurat cheltuielile trebuincioase.

Referindu-se la organizarea serbărilor președintele „Astrei”, Vasile Goldiș „e de părere să se instituie un comitet special sub președinția A[ltetei] Sale regale, Principele Carol, și făcând parte din el președintele Asociațiunii, președintele Academiei Române, președintele Ateneului, președintele Ligii Culturale, președintele Centralei Caselor Naționale și alții”³⁰⁰.

„În acest scop a luat contact cu d-l Ministru președinte I. I. C. Brătianu, care a aflat de bine ca serbările să se facă pe cheltuiala statului. Serbările să se facă, întrucât se poate, în luna august a.c. având să se întâmpile după următorul plan”:

„Punerea pietrei fundamentale la Monumentul Avram Iancu, Cluj.

Inaugurarea Muzeului și a Casei Naționale <Avram Iancu> la Vidra și ținerea adunării generale a instituțiunii noastre, eventual, la Câmpeni.

Ridicarea unui monument pe Muntele Găina în memoria lui Avram Iancu.

Monumentul de la Țebea să rămână deocamdată neschimbat, făcându-se însă acolo o casă pentru adăpostirea celor ce merg să viziteze mormântul eroului Avram Iancu”³⁰¹.

²⁹⁷ DJSAN, Fond „Astra”, Procese verbale pe anul 1924, inv. 93, p. 41-42. Vezi anexa XXXVII.

²⁹⁸ Ibidem.

²⁹⁹ Ibidem.

³⁰⁰ Ibidem. Vezi anexa XXXVII.

³⁰¹ Ibidem.

Elita intelectuală și românii din Zarand nu așteaptă ca totul să vină de la organele superioare ale țării și iau o serie de măsuri. La 29 aprilie 1924, Rusu M, subrevizor școlar și episcop al bisericii din Tebea, va publica în presa județeană un articol intitulat „Pentru ridicarea unui monument eroului Avram Iancu”³⁰². Totodată face referire și la starea mormântului lui Avram Iancu, scriind: „În munții Tebei este o movilă cu o cruce uitată. O modestă cruce, mai modestă decât a multor muritori, de a căror nume nu e legată nici o faptă măreață”³⁰³.

Comitetul parohial din Tebea a obținut aprobările de la Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale și a Venerabilului Consistoriu Arhiepiscopesc din Sibiu, pentru a face o colectă pentru „ridicarea unui mausoleu”³⁰⁴. Colectarea a început în județul Arad, încă din 27 februarie 1924, prin Zaharie Florea din Tebea, acesta reușind ca numai din 11 comune să încaseze suma de 18.000 lei³⁰⁵.

În ședința din 15 iulie 1924, la propunerea lui Vasile Goldiș, Comitetul central al „Astrei” a aprobat ca serbările să înceapă la sfârșitul lunii august. La rândul său și guvernul a confirmat data propusă de către „Astra”, serbările urmând să înceapă la Cluj, în 30 august 1924, cu dezvelirea statuii și apoi să continue la Tebea, Vidra de Sus, Câmpeni, Muntele Găina.

Vasile Goldiș, președintele „Astrei”, informează în fiecare ședință a comitetului despre mersul lucrărilor de pregătire a măreței aniversări. Mai mult el se deplasează personal în teritoriu pentru a se convinge de lucrările efectuate. În ședința din 28 iulie el raporta că a fost „la Abrud, unde a ținut o consfătuire cu comitetul Despărțământului Abrud-Câmpeni și cu toți frunțașii de acolo. Aici s-a constituit un comitet în scopul pregătirii serbărilor.

A fost apoi la Vidra, unde a constatat că materialul de clădire e adunat tot la fața locului, s-a pus fundamentul clădirii și se lucrează cu zor sub conducerea d-lui inginer Neugebauer, așa că ele vor fi gata până la 20 august a.c. De aici... a mers la Brad, unde iarăși a adunat pe toți intelectualii, care s-au constituit în comitet pentru lucrările de la Tebea³⁰⁶, care vor consta din: „facerea unei hale, aranjarea cimitirului, repararea bisericii și o haltă în legătură cu C.F.R. pentru înlesnirea circulației”³⁰⁷.

³⁰² Solia Dreptății și Gazeta Hunedoarei, Anul IV, nr. 14 din 2 aprilie 1924, p. 3. Vezi anexa XXXVIII.

³⁰³ Ibidem.

³⁰⁴ Ibidem.

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ DJSAN, Fond „Astra”, Procese verbale pe anul 1924, inv. 93, p. 41-42.

³⁰⁷ Ibidem.

Pentru a ajunge pe muntele Găina, președintele „Astrei” a obținut pionieri (militari n.n.) care vor deschide „o cale la Găina și de pe aceasta în jos la Vidra”³⁰⁸. De asemenea, s-au luat măsuri ca „vasele de pomană să fie de teracotă făcute de olarii din părțile Băii de Criș”³⁰⁹. Caii pentru suirea pe Găina, în număr de 200, îi angajează d-l dr. N. Oncu, iar pentru scoborârea la Vidra se vor aranja din această comună³¹⁰.

Comitetul „Astrei” aprobă raportul președintelui și stabilește următoarele măsuri: „Ca bărbat de încredere al său pentru partea financiară a aranjării serbărilor de comemorare a Centenarului Avram Iancu, comitetul numește pe d-l dr. Zosim Chirtop, avocat din Câmpeni, cu însărcinarea de a controla și contrasemna orice cheltuială ce se va face și anume:

„La Câmpeni, o hală pentru teatru și adunarea generală festivă; o masă oficială pentru circa 250-300 persoane; 1-2, eventual 3 cine în cerc mai restrâns.

La Vidra: o hală provizorie pentru adăpost în caz de ploaie; pomana poporului pentru 8.000 oameni (un colăcel, 2 deci de vin și un păhărel sau cănceu).

Pentru Găina: transport cu cai; masă pentru circa 200 persoane”³¹¹.

În ce privește acțiunile de la Țebea și Baia de Criș, comitetul îl încredințează pe d-l dr. N. Oncu, avocat. Lui i se încredințează responsabilitatea pentru a contrasemna orice cheltuială și anume:

„La Baia de Criș: Eventual transport cu cai la Găina; eventual o cină în cerc mai restrâns la Baia de Criș.

La Țebea: Pentru un început de hală definitivă la Țebea, până la concurența sumei de lei 100.000; pomana poporului pentru 6.000 persoane (un colăcel, 2 deci de vin și un păhărel sau cănceu); o masă oficială pentru circa 250-300 persoane la Țebea”³¹².

În urma acestei acțiuni viguroase a președintelui „Astrei”, pregătirile se accelerează și la Țebea și Baia de Criș. La 30 iulie 1924, preotul Iosif Tisu, din Țebea, informa protopopiatul în legătură cu serbările pe care „Astra” le aranjează la mormântul eroului Avram Iancu, care a luat „în programul său de muncă și nivelarea terenului din jurul aceluia mormânt”³¹³.

„În jurul mormântului marelui erou sunt 24 de morminte ale parohienilor noștri și a inteligenței din Baia de Criș și Brad, care după învoiala avută cu

³⁰⁸ Ibidem.

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ Ibidem.

³¹¹ Ibidem.

³¹² Ibidem.

³¹³ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1924, f. 130. Vezi anexa XLII.

rudeniile răposaiilor, vor fi în parte exhumați, parte lăsați în pământ, rămânând ca crucile lor să fie transportate în alt loc potrivit și ales de dânșii în cimitirul de aici”³¹⁴.

Comitetul parohial din Țebea a aprobat exhumarea, cu condiția „ca organele executive, după învoiala câștigată de la cei interesați ai mortului să esopereze concesiunile legale”³¹⁵. Preotul Tisu mai informa și despre lucrările ce se execută la biserică. Exteriorul îl repară „tot Asociațiunea, în interior (biserica n.n.) are unele părți din plafon, care reclamă renovare, precum și pictura de pe pereți. Acestea se vor face pe spesele bisericii”³¹⁶.

Raportul preotului Iosif Tisu, la care adaugă observațiile sale, este înaintat de către protopopul Pompiliu Piso către Prea Veneratul Consistoriu Arhiepiscopesc din Sibiu, la 7 august 1924. În acest raport comunică următoarele: „În jurul mormântului sunt 24 morminte ale parohienilor noștri și a inteligenței din Baia de Criș și Brad, care după învoiala avută cu erezii rudeniilor răposaiilor vor fi, parte eshumați, parte lăsați în pământ și numai crucile se vor muta în loc corespunzător în altă parte a cimitirului. În chestiunea eshumărilor a adus și comitetul parohial o hotărâre la 20 iulie a.c. în care încuviințează eshumările și să ceară concesiune de la forurile în drept”³¹⁷.

Deoarece nivelarea terenului a început, protopopul Pompiliu Piso solicită Consistoriului să intervină pentru a se da „de urgență concesiunea de a se putea face și eshumările încă în acest timp, ca lucrul să se poată termina la vreme”³¹⁸.

Între timp ziarele locale „Gazeta Hunedoarei”, „Solia Dreptății și Gazeta Hunedoarei” și „Solia Dreptății” publică o serie de articole dedicate mărețului eveniment. „Gazeta Hunedoarei” publica la 27 august un articol intitulat „Avram Iancu” semnat de Volbură Poiană, în care elogia personalitatea marelui erou român.

„Când am deschis ochii pentru întâiași dată ca să-i pironesc pe slovele unei cărți de citire, cumpărată cu mare dragoste de tata, de mult, pe când învățam în școala primară în satul meu, unde m-am născut și am crescut, o icoană rară, dintre toate câte avea cartea, mi-a pătruns în suflet. Era icoana lui Avram Iancu, regele munților, călare pe un cal ca din povești, mândru ținând o sabie de foc în mână.

³¹⁴ Ibidem.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Ibidem, f. 130.

³¹⁷ Ibidem, f. 131. Vezi anexa XLIII.

³¹⁸ Ibidem.

Povestea lui de mult mi-o rostiseră vecinii, chiar înainte de a-i vedea chipul în cartea de citire. Și era povestea vieții lui o poveste de bărbăție, o poveste de om al codrilor, care striga tuturor și cerea cu armele drepturi pentru românii zdrobiți politicește și sufletește. Erou al munților și al sufletelor, cu avântul mai uriaș decât al vulturilor pădurilor bătrâne, Avram Iancu a întrupat pentru totdeauna gândul de dorită libertate a poporului român gârbovit³¹⁹.

Apoi autorul articolului se referă la sărbătorirea centenarului lui Avram Iancu scriind: „Astăzi când se împlinesc 100 de ani de la nașterea lui, fiecare ram de codru îi leagănă amintirea nașterii lui, fiecare frunză și izvor de apă răcoritoare îi cântă cântecul dulce de leagăn, fiecare ciripit de pasăre îi slăvește ziua izbânzii lui. Avram Iancu a întrupat geniul răzvrătirii românești, pentru a dărâma un așezământ vitreg nouă tuturor. Astăzi moșii cei înfometăți, dar bogați la suflet și în dărnicia inimii, trebuie să tresară de mulțumire, căci astăzi fratele lor se deșteaptă din mormânt, acolo sub gorunul lui Horea, ca să vadă un neam întregit, ca să vadă că drepturile poporului român pentru care a luptat și s-o zbatut, stau în picioare, așa cum le-a visat el, stând cu mâna pe sabie, sau nebun le-a doinit din fluierul ce n-a putrezit încă.

Astăzi porțile „Asociațiunii” din Sibiu trebuie să se deschidă, ca noi, în semn de mare cinste, ridicând fluierul lui, din muzeu, să-l ducem la mormântul de la Țebea și înfiingându-l la căpătâiul de vecinică hodină, vântul să doinească într-însul doine de vitejie. Rege și popor se vor aduna la Țebea. Toți vor îngenunchia la mormântul eroului popular, pentru ca din umilița noastră și din fundul de mormânt, ce-i păstrează țărâna sfântă să răsară putere de întărire pentru zilele ce vin”³²⁰.

La 9/22 august, arhiepiscopul și mitropolitul Nicolae Bălan comunică Oficiului protopopesc din Brad modul cum se va proceda cu ocazia serbărilor de la Țebea din 1/14 septembrie 1924. „Cu ocazia serbărilor naționale în memoria eroului național Avram Iancu vom face, în ziua de 31 august curent, sfânta liturghie în biserica din Țebea, urmată de parastas la mormânt. Aceste slujbe doresc a le face înconjurat de 36 preoți, câți au slujit la înmormântarea lui Iancu, în anul 1872”³²¹.

Pentru desfășurarea ceremoniei religioase protopopul este rugat să invite preoțimea să se prezinte „în ziua de 31 august, ora 7 dimineața, la biserica din Țebea, aducând fiecare preot cu sine ornate de culoare deschisă,

³¹⁹ Gazeta Hunedoarei, an. III. Nr. 7/27 august 1924, p. 3. Vezi anexa XL.

³²⁰ Ibidem.

³²¹ DJHAN, Fond protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1924, f. 66. Vezi anexa XLV.

fiind zi de bucurie (nu negre nici roșii)³²². Preoții din Țebea să săvârșească utrenia potrivit așa ca la 7 să se termine „ca să putem începe Sf. Liturghie”³²³.

Mitropolitul își anunța sosirea pentru ziua de sâmbătă 30 august, urmând a fi găzduit la Țebea sau Brad. Îi mai cere protopopului Pompiliu Piso să se îngrijească pentru găzduirea a vreo 6 preoți care-l vor însoți. În 24 august, din Sibiu se expediază o telegramă, în care se repetau detaliile din scrisoarea din 9/22 august. În telegramă se spune: „Dorind să fac parastasul la Țebea, înconjurat de 36 preoți, câți au slujit la înmormântarea lui Avram Iancu, din anul 1872, ești poftit a invita pe ziua de 31 august pe toți preoții din protopopiatul Zarandului și al Băiței, ca să se prezinte cu ornate albe până la orele 9 și 1-2 vom face liturghie fiind Duminica, apoi va urma primirea Majestății Sale și parastasul. Fă toate pregătirile pentru liturghie și parastas, eu voi sosi sâmbătă în 30 aug. cu trenul de amiază, sfinția ta știe”³²⁴.

În desfășurarea sărbătoririi Centenarului nașterii lui Avram Iancu au survenit unele modificări, determinate de faptul că în Cluj, pe locul unde trebuia să se ridice statuia eroului se afla în plină activitate șantierul Catedralei ortodoxe. De aceea serbările au început la Baia de Criș și s-au încheiat în orașul de pe Someș. Programul serbărilor din anul 1924, dedicate aniversării centenarului nașterii lui Avram Iancu, a fost publicat și în „Gazeta Hunedoarei”, din 27 august. Ceremoniile urmau a se desfășura după următorul program:

Programul comemorării lui Avram Iancu³²⁵.

Ziua I: Joi, în 28 august.

Adormirea Născătoarei de Dumnezeu (Sfânta Maria). În toate bisericile ortodoxe și unite, române din România întreagă, se oficiază parastas pentru odihna sufletului răposatului în Domnul, Avram Iancu. Se vor rosti atunci pretutindeni cuvântări potrivite și se vor aranja festivale creștinești întru pomenirea eroului nostru național.

Ziua a II-a: Sâmbătă, în 30 august.

La Baia de Criș și Țebea.

Ora 13,10. Sosirea la Baia de Criș și primirea aci a Comitetului central al Asociațiunii.

Ora 14,00. Masa comună.

Ora 17,00. Comitetul central al Asociațiunii vizitează mormintele de la Țebea și încununează, aci, mormântul lui Avram Iancu, al prefectului,

³²² Ibidem.

³²³ Ibidem.

³²⁴ Ibidem, f. 138.

³²⁵ Gazeta Hunedoarei, Anul III, nr. 7 din 27 august 1924, p. 1. Vezi anexa XLIV.

Ioan Buteanu, al tribunului, Simion Groza și ale eroilor căzuți în războiul cu ungurii la 1919, care au fost înhumați acum, în zilele din urmă, în preajma mormântului lui Avram Iancu. Discurs comemorativ de către delegatul Asociațiunii.

Ora 20,00. Conferință despre Avram Iancu în sala mare a hotelului de la Baia de Criș. Cină comună a oaspeților sosiți.

Ziua a III-a. Duminică în 31 august, la Baia de Criș.

Ora 8-9 dimineața: Dezvelirea bustului lui Avram Iancu și a plăcii comemorative de la casa unde a murit, în prezența Ministerului Cultelor și Artelor și a Prezidentului Asociațiunii.

Ora 9 ½: Primirea la gara Baia de Criș a Suveranului și a Familiei regale.

La Țebea.

Ora 10 ½ - 12. Serviciul divin (parastas) la mormântul lui Avram Iancu, oficiat de Mitropolitul Ardealului, Nicolae. Discursuri: Mitropolitul Ardealului, dr. Nicolae Bălan, Ministrul Cultelor și Artelor, Dl. Alex. Lăpedatu și un delegat al tinerimei universitare din Transilvania.

Ora 12 – 1. Masa oficială. Cuvântarea d-lui președinte al Consiliului de Miniștri și răspunsul Majestății Sale Regelui. Pe câmpul dinaintea cimitirului se dă pomană și se țin cuvântări ocazionale pe grupuri, de un ardelean, un bucovinean, un basarabean, un muntean și un moldovean.

Ora 1 ½ - 4 ½. Drumul de la Țebea la Câmpeni, cu scurte opriri la Brad și Abrud.

La Câmpeni.

Ora 4 ½. Primirea Majestății Sale regelui și a Familiei Regale.

Ora 5 ½ - 7. Ședința festivă a Asociațiunii pentru comemorarea lui Avram Iancu, prezidată de Rege, cu următorul program.

Salutul prezidentului Asociațiunii.

Răspunsul Suveranului.

Conferința d-lui dr. Silviu Dragomir, prof. la Universitatea din Cluj, despre Avram Iancu.

Cuvântările omagiale ale Mitropolitului Primat, dr. Miron Cristea, Mitropolitul Blajului, dr. Vasile Suciuc și delegatul Academiei Române. Cuvântul de încheiere și mulțumire a prezidentului Asociațiunii.

Ziua a IV-a. Luni, în 1 septembrie.

Pe vârful Muntelui Găina.

Ora 8. Plecarea de la Câmpeni la Vidra.

Ora 9 – 11. Urcarea (călare și pe jos) pe vârful Muntelui Găina.

Ora 11 ½ - 2. Sfințirea crucii comemorative prin protopopul locului, părintele Iosif Gomboș. Conferirea numelui de „Avram Iancu”, Batalionului de munte din Abrud. Citirea decretului regal și cuvântarea ministrului de

război, general Mărdărescu și răspunsul Regelui. Masă câmpenească și serbare populară.

Orele 2 – 4. Coborârea la Vidra, la casa Iancului.

Ora 4- 5. Inaugurarea muzeului „Avram Iancu”, serviciul divin oficiat de episcopul Clujului, Nicolae Ivan. Cuvântarea episcopului și a Prezidentului Asociațiunii.

Ora 5 – 6. Întoarcerea la Câmpeni.

Ora 6 – 8. Drumul de la Câmpeni la Turda.

Ziua a V-a. Marți în 2 septembrie la Cluj.

Ora 10 ½. Recepția Regelui și a familiei Regale.

Ora 11 – 12. Omagiile reprezentanților autorităților, confesiunilor și diferitelor corporațiuni în localul Prefecturii.

Ora 12 – 12 ½. Serviciul divin oficiat de episcopul Clujului la locul rezervat pentru ridicarea statuii lui Avram Iancu.

Ora 12 ½. Revista militară.

Ora 1 ½. Masa oficială.

Ora 3. Plecarea Majestății Sale Regelui și a Familiei Regale.

Membrii Comitetului central al „Astrei” au sosit, la Baia de Criș încă din 30 august cu un tren special pe ruta Sibiu – Arad – Baia de Criș. Au fost întâmpinați de către dr. Nerva Oncu, directorul Despărțământului Baia de Criș al „Astrei” care le-a adresat un cuvânt de bun venit. În Baia de Criș membrii comitetului „Astrei” s-au întâlnit cu președintele lor, Vasile Goldiș. Apoi la orele 17,00, membrii Comitetului central, împreună cu ceilalți oaspeți și cu localnicii, au întreprins un pelerinaj la mormântul de la Țebea³²⁶. În numele „Astrei” s-a depus pe mormânt o coroană de frunze de stejar cu panglici tricolore.

Profesorul universitar, dr. Ioan Lupaș a rostit o scurtă alocuțiune din partea „Astrei” în care a spus: „Reprezentanți ai - Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român – instituția căreia tu i-ai încredințat spre îndeplinire ultima ta voință – smeriți servitori ai națiunii, pentru care spada ta a fulgerat așa de glorios în văzduhul înroșit de flacăra revoluției izbăvitoare, venim astăzi din toate unghiurile țării să îngenunchem cu gând cucernic la mormântul tău ca la un altar de închinare, împodobindu-ți crucea cu stălpările recunoștinței și educațiunii noastre”³²⁷. „Binecuvântat și preaslăvit să fie numele tău Avrame, Rege al munților noștri și mucenic al libertății noastre naționale!”³²⁸.

³²⁶ Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 284

³²⁷ Ibidem. Vezi și anexa XLVIII.

³²⁸ Ibidem.

„Sfintele tale moaște odihnise-vor de acum fericite și vor afla <ușurare multă> în pământul dezrobit al patriei întregite! Aici, sub gorunul lui Horea, alături de ale mucenicului Ioan Buteanu și de ale neînvinsului preot Simion Groza, ce își vor înfrăți sfânta țărână cu a eroilor de la Tisa, care și-au vărsat și ei fără preget sângele pentru înfăptuirea idealului și al neamului românesc de pretutindeni. Iar sufletul tău va străluci în lumina dreptilor, alături de al lui Andrei Șaguna, cârmuitorul cu crucea, și de al lui Simion Bărnuțiu, conducătorul cu condeiul”³²⁹.

Raportul redactorului special al revistei „Cosinzeana” nota despre această primă zi următoarele: „Sâmbătă după masă, după ceasurile 5 suntem în cimitirul de la Tebea, unde odihnesc rămășițele pământești ale chinuitului trup al Iancului. E o zi liniștită de toamnă, cu adieri înfiorate, cu tăceri prelungite. Gorunul nemuritor al lui Horea foșnește ușor, ca prin vis. Urcăm cu sfilă, ca și cum am fi intrat, sub cupola cerului, într-o vastă catedrală. Vorbim pe șoptite, ca și cum morții ar putea să se deștepte. Ne uităm înfiorați, în jurul nostru, ca și cum nimeni n-ar mai fi umblat pe aici, de atunci.

Președintele Asociației din Sibiu, Vasile Goldiș agață de crucea de piatră a mormântului o coroană de stejar cu panglici tricolore, adăugând o scurtă cuvântare, din care se desprinde, sentențios, învățătura: „N-are drept la viață, poporul care rămâne nepăsător în fața mormintelor glorioase ale trecutului său”³³⁰.

După ce participanții și-au plecat capul, plini de cucernicie, în fața osemintelor eroilor noștri, s-au înapoiat la Baia de Criș, unde seara la orele 20,00 în sala mare a hotelului din Baia de Criș, profesorul Sabin Oprean a susținut o conferință despre evenimentele anilor 1848-49³³¹.

Ceremoniile au continuat duminică 31 august, de la orele 8, când s-a dezvelit bustul lui Avram Iancu, operă a sculptorului bănățean Romul Ladea și placa comemorativă de pe casa unde a murit eroul. După slujba religioasă, la care au luat parte Comitetul „Astrei”, în frunte cu președintele Vasile Goldiș, vreo câțiva membri ai guvernului, lume oficială și mulți oaspeți sosiți din mari depărtări. Președintele „Astrei”, Vasile Goldiș a rostit o cuvântare în numele Comitetului Central al „Astrei” în care a elogiat personalitatea marelui dispărut³³².

A urmat la cuvânt ministrul Cultelor și Artelor, Alexandru Lapedatu, care în numele guvernului român a ținut să ia parte la această primă

³²⁹ Ibidem.

³³⁰ Cosânzeana, anul VIII, nr. 17/15 septembrie 1924, p. 211.

³³¹ Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 285.

³³² Ibidem.

manifestare din șirul celor dedicate centenarului Avram Iancu. În mijlocul uralelor generale a căzut mai apoi pânza de pe bustul lui Iancu - operă a sculptorului bănățean Ladea. De aici mulțimea a plecat la locul unde a murit Iancu, dezvelind placa comemorativă³³³. În aceeași zi, la orele 10,00, cu trenul regal au sosit, în stația Tebea, Regele Ferdinand și Regina Maria, membri ai Casei regale. Onorurile au fost date de o companie a Regimentului 31 infanterie, acompaniat cu muzica militară. M. S. Regele a primit raportul generalului Papp, comandantul Corpului VI de armată și apoi a trecut în revistă generală compania de onoare.

Prefectul județului Hunedoara, dr. Gheorghe Dubleșiu a rostit cuvântul de bun sosire pentru suverani, iar M. Sa Regele l-a asigurat „de sentimentele de dragoste ce păstrează pe seama vechei și totuși tinerei populațiuni a Moșilor”³³⁴. În suita regală se aflau: M.S. Regina, Principele Moștenitor și Principesa Ileana, Principele de Hohenlohe, Principesa Maria a Rusiei, Mareșalul Curții, Maestrul Vânătorilor Regale, Antoniu Mocsony și alții.

Suveranii au fost întâmpinați de Președintele Consiliului de Miniștri, I. I. C. Brătianu și membrii guvernului, Arhiepiscopul Chișinăului, Gurie, Președintele „Astreii” și membrii Comitetului Central, generalii Averescu și Prezan, generali inspecori de armată, Octavian Goga, reprezentant al Academiei Române etc. Apoi alaiul a pornit pe jos spre mormântul lui Avram Iancu. Mulțimea adunată în număr neobișnuit de mare, a aclamat frenetic pe Suverani, aruncându-le flori în cale. În fața mormântului au fost întâmpinați de către mitropolitul dr. Nicolae Bălan, cu crucea și evanghelia. Suveranii au luat loc pe o tribună specială, construită lângă mormânt, la dreapta cu membrii guvernului și persoanele oficiale, la stânga generali inspecori și comandanții de corpuri de armată.

Parastasul a fost oficiat de către Mitropolitul Ardealului, dr. Nicolae Bălan, asistat de 12 preoți. Răspunsurile liturgice le-a dat corul studențimii universitare din Cluj. După parastas, mitropolitul Nicolae Bălan a rostit o cuvântare în care a insistat asupra rolului preoților în revoluția de la 1848, spunând: „Cu crucea și cu spada deopotrivă își apărau păstorii turma cu ale cărei nevoi s-au știut face una în toată bună vremea”³³⁵. Această împrejurare a stors de pe buzele poporului versul:

„Sus pe vârful dealului
În tabăra Iancului
De trei zile, de trei nopți
Cânt-o sută de preoți

³³³ Ibidem, p. 286.

³³⁴ Ibidem.

³³⁵ Ibidem, p. 289. Vezi anexa XLIX.

Și se roagă și se-nchină
Pentru tabăra română³³⁶.

Sunt invocate numele lui popa Balint, popa Groza, popa Vlăduț, Fodorean, Gomboș și a celorlalți slujitori la altarul neamului din vremea aceea, care vor rămâne nedespărțite de numele lui Iancu și de luptele lui. El concluziona spunând: „Duhul lui Iancu rămână de-a pururi în inima poporului nostru, ca o întărire pentru cei șovăielnici, ca o neînfricată împintinare spre jertfa a tuturor și ca o călăuză bună în vremile grele de care nu este scutită soarta nici unui popor³³⁷”.

Alexandru Lapedatu și-a început cuvântul spunând: „Abia a trecut o jumătate de veac de când s-a stins, în pământul pe care stăm azi, cu respect și admirație, sufletu zdrobit prin decepții și suferințe al celui mai de seamă reprezentant al generațiunii de revoluționari români ardeleni de la 1848, al lui Avram Iancu și iată că idealul pentru care el a luptat, cu eroism fără seamăn, libertatea națională și independența politică a românilor din Transilvania, a fost ajuns. Și a fost ajuns așa cum îl afirmam chiar și conducătorii poporului nostru de la jumătatea secolului trecut, adică peste tot neamul, de la Nistru până la Tisa³³⁸”.

În continuare, Alexandru Lapedatu a subliniat importanța mormântului lui Avram Iancu „spre care gândul nostru s-a îndreptat, cu mândrie și încredere, ori de câte ori am fost la încercare, ca spre un liman mântuitor, de întărire și speranță, la mormântul acesta ne găsim azi, cu toții, fii ai patriei mărite și reîntregite – basarabeni, bucovineni și moldoveni, dobrogeni, munteni și olteni, ardeleni, bănățeni și ungureni – să aducem, în frunte cu însuși gloriosul nostru suveran, prinos de evlavie și preamărire celui ce-și doarme acum, desigur, liniștit și mulțumit, somnul de veci – celor ce l-au urmat, în luptele crunte pentru dezrobirea neamului, eroi vechi și eroi noi – bravei populațiuni din care el se trage, Moșilor aprigi și neînfrânți, și tuturor celor ce au contribuit, cu jertfa vieții lor, la realizarea aieva a idealului nostru național³³⁹”.

Ministrul Alexandru Lapedatu scoate în evidență, în cuvântarea sa caracterul întreit al serbărilor: actul de pietate față de erou, afirmarea conștiinței de solidaritate națională și prilejul de cult patriotic³⁴⁰.

Inimos și plin de avânt vorbește reprezentantului tinerimii universitare, Nicolae Buta. Tânărul istoric a completat minunat, cu căldura și

³³⁶ Ibidem, p. 290.

³³⁷ Ibidem, p. 291.

³³⁸ Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 291. Vezi anexa L.

³³⁹ Ibidem, p. 291-292.

³⁴⁰ Cosânzeana, p. 213.

avântul convingerii și al talentului solemnitatea de sub gorunul lui Horea. „La vârsta noastră, a tinerilor, aprecierea dreaptă a faptelor eroice nu coboară în ascuțișul condeiului nostru neîndemânatic prin aplicarea riguroasă a judecății istorice la evenimentele unui timp dat; noi ne aprindem de marii noștri răposați prin acele elemente de transmisiune sufletească misterioasă, care singure te pun în legătură organică cu frământările vieții naționale din trecut”³⁴¹.

„Moții nu erau elemente de import târziu pe aceste plaiuri și cel ce se sprijină în vârtejul luptelor pe oamenii băștinași concreșcuți cu lespede de piatră și scoarța pământului, dovedind mai întâi dușmanului apropiat, mai apoi lumii civilizate că aici, în cetatea de piatră a Ardealului, se mai păstrează încă resturi de îndărătnicie tragică și că <nu se poate unguri piatra rece și izvorul virgin>”³⁴².

Maiestatea Sa, Regina Maria a împodobit cu flori mormântul lui Avram Iancu și a celor doi tribuni, Ioan Buteanu și Simion Groza și cele 72 de morminte ale eroilor căzuți pentru dezrobirea Ardealului. Maiestatea Sa, Regele Ferdinand s-a apropiat de un contemporan a lui Iancu, care luptase în rândurile armatei sale, bătrânul de 98 de ani, George Simion din comuna După Piatră, și i-a prins în piept ordinul „Coroana României”, în grad de cavaler³⁴³.

La orele 12 a urmat masa oficială organizată în pavilionul ridicat special. Au luat parte Majestățile Lor și Altețele Lor Regale cu suitele, membrii guvernului, mitropoliții și episcopii, foștii președinți ai consiliului, foști miniștri, președintele și membrii „Astreii”, președinții, vicepreședinții și membrii Camerei și Senatului, șeful Marelui stat major, generali inspectori și comandanți de corpuri de armată, secretari generali ai ministerelor, prefectii județelor din Transilvania, reprezentanții presei etc.

La masa oficială, a luat cuvântul președintele Consiliului de Miniștri, Ionel Brătianu, care a spus: „Neamurile ca și indivizii făuresc rostul vieții lor și lasă urme în lume prin energia cu care sunt în stare să-și manifeste însușirile. Bărbați, care în cursul vremurilor au reprezentat, au deșteptat, au îndrumat energia națională de tot felul, au dreptul la recunoștința noastră. Slăvind amintirea lor ne îndeplinim o datorie de pietate, dar tot deodată punem în lumină și sporim astfel comoara tradițiilor din care se alcătuiește pentru un popor cel mai bogat izvor de puteri ale viitorului”³⁴⁴.

„Horia, Tudor și Iancu, în vremuri de amorțeală, au redeșteptat străbunele virtuți și au vestit, pentru cei care i-au înțeles și le-au rodit jertfa,

³⁴¹ Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 294-297. Vezi anexa LI.

³⁴² Ibidem.

³⁴³ Ibidem, p. 297.

³⁴⁴ Ibidem, p. 297-298. Vezi anexa LII.

vremurilor noi ale celor de la Grivița și Mărășești. În preajma munților, care ne stau în față, s-au desfășurat cele mai strălucite lupte ale lui Iancu și era firesc ca conștiința națională să vibreze cu o deosebită intensitate în ținutul Moților, cetate neștirbită a românismului, în care poporul și-a păstrat intactă vlaga strămoșească. Dintr-acești eroici munteni s-au sculat Horia, Cloșca și Crișan și crudul lor martir n-a putut stinge bărbătescul avânt al demnilor lor urmași. Dintr-înșii s-au adunat, bărbați și femei, cei mai valoroși tovarăși ai lui Iancu.

Și de aceea Majestatele Voastre, totdeauna expresiunea supremă și credincioasă a simțirilor și a puterilor poporului român, ați adus prinosul lui, acelui, care a întrupat mai deplin patriotismul Moților. Înălțătoarea serbare de azi la mormântul lui Iancu, sub falnicul stejar al lui Horia, ne-a înfățișat într-o simbolică imagine pe Suverani, înconjurați de poporul lor, închinându-se la altarul patriotismului, la adăpostul vânjos și mândru al străvechiului eroism național³⁴⁵.

După intonarea imnului regal, Maiestatea Sa, regele Ferdinand I, a rostit următorul răspuns: „Cu înaltă însuflețire am venit împreună cu familia Mea spre a ne închina împrejurul legendarului gorun al lui Horia, la mormântul lui Avram Iancu, marele luptător pentru drepturile naționale. Mi-a fost dat Mie, Întâiul Rege al României întregite, să viu aici să consfințesc încheierea unui lung și dureros proces istoric, în care era vorba de revendicarea celor mai elementare drepturi de viață națională și de unitate sufletească a celui mai vechi și mai numeros popor din țara aceasta, care, pe lângă o muncă cinstită, dăduse din sânul stăpânilor de pe vremuri atâtea vieți, atâția generali vestiți și încă un mare rege.

Ai murit chinuit pe roată, tu, nefericitule Horia, cu ai tăi. Iar tu, viteazule între viteji, Avram Iancu, închis-ai ochii rătăcitori pe drumuri, singur numai cu fluierul tău, cu sufletul întunecat și nemângăiat pentru că-ți vedeai zădărnicită ținta faptelor tale. Și totuși jertfa voastră era sfântă, căci dreptatea s-a făcut, îndeplinindu-se înțeleapta vorbă a poporului: <Apa trece, pietrele rămân>. Credința în suflete, răbdarea în muncă și cinstea în viață, au adus această biruință a voastră, iubit popor al Munților Apuseni.

Păstrați cu sfințenie aceste frumoase virtuți. Atâtea veacuri de împilare n-au putut șterge de pe fața voastră dârză, îndărătnicia mândriei unui rod plin de putere, care își așteaptă acum o bunăstare materială. Știu câte greutateți ați îndurat și de aceea dragostea și grija Mea părintească pentru îmbunătățirea vieții voastre naționale și culturale este pe deplin asigurată. Precum la Putna lui Ștefan cel Mare am făcut călduros apel către toți fiii țării, ca mână în mână să desăvârșim organizarea și întărirea Statului în România întregită, tot așa în fața umbrelor acestor eroi naționali ai Munților

³⁴⁵ Ibidem.

Apuseni și ai întregului românism, mă îndreptez cu dragoste și stăruitor către toți, îndemnându-i să se gândească mereu la greua răspundere ce apasă asupra generației noastre și la datoria imperioasă ce avem de a fi cinstitori și credincioși marilor jertfe ce s-au făcut în luptele din trecut și zilele noastre pentru dobândirea drepturilor naționale. În acest fel vom pași cu toții într-o sfântă unire la marea muncă pentru îndeplinirea destinului țării după dorințele întregii suflări românești.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Ferdinand I
Regele Românilor³⁴⁶.

În timpul mesei oficiale s-a servit și poporului adunat o masă câmpenească. Mii de participanți au primit din partea „Astrei” câte o icoană cu portretul lui „Avram Iancu, biografia eroului, scrisă de Silviu Dragomir, o ulcică cu vin și un colăcel, de sufletul mortului³⁴⁷.

La orele 14,00, înalții oaspeți au plecat spre Câmpeni, locul cartierului general a lui Avram Iancu în timpul revoluției de la 1848-1849. Prin satele pe unde au trecut s-au ridicat porți triumfale iar locuitorii satelor au ieșit cu mic cu mare în întâmpinarea Înălților oaspeți. Membrii familiei regale sau oprit la Brad și la Abrud pentru a primi omagiile populației. La intrarea în Câmpeni pe la orele 17, în marginea localității au fost întâmpinați de un banderiu de moți și moațe în costume naționale. În mijlocul sunetelor de tulnice și a pocnetelor de treascuri, de pe culmile munților, au intrat înalții oaspeți în Câmpeni.

După vizitarea celor două expoziții organizate cu această ocazie – mineralogică și de industria lemnului – la orele 18 s-a desfășurat ședința festivă a „Astrei”, în prezența M. S. Regele Ferdinand, în calitate de președinte de onoare al „Astrei”³⁴⁸.

Președintele în exercițiu al „Astrei”, Vasile Goldiș a salutat înalții oaspeți și a deschis ședința festivă spunând: „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român a moștenit modesta avere a pomenitului, dar mai vârtos i-a moștenit gândul său de înălțare a neamului la înfăptuirea idealului național. Prin zile grele și pândită cu dușmănie de forța publică și mediul împrejmuitor, Asociațiunea de la înființarea ei, cu râvnă arzătoare și aprigă tenacitate, a urmărit îndeplinirea acestui ideal. Mai presus de toate a cultivat conștiința unității etnice și culturale a întreg neamului românesc, prea bine știind, că la împlinirea vremii, această solidaritate etnică și culturală, va trebui să producă unitatea politică a națiunii noastre, ea a ținut

³⁴⁶ Ibidem, p. 297. Vezi anexa LIII.

³⁴⁷ Ibidem, p. 300-301.

³⁴⁸ Ibidem, p. 304.

vie amintirea tuturor faptelor trecutului, ea preamărea jertfele aduse pe altarul acestui viitor visat de strămoși”³⁴⁹.

„Craiul Munților doarme acum liniștit în mormântul său umbrat de gorunul lui Horia. Visul strămoșilor s-a împlinit. Moștenirea scumpă de scut a ființei noastre naționale de la Avram Iancu, Craiul Munților, a primit-o acum Regele tuturor Românilor.

Acest rege, în fruntea națiunii române întregi se închină azi memoriei lui, iar <Asociațiunea> după 63 de ani ai ființării sale azi își ține cea dintâi adunare festivă sub prezidenția de onoare a acestui Rege viteaz și înțelept. Sub puternicul său scut și al tuturor urmașilor săi, ea își va îndoi energia pentru păstrarea pe vecie a unității și libertății noastre naționale prin puterea invincibilă a culturii”³⁵⁰.

La încheierea cuvântului președintelui „Astrei”, Vasile Goldiș, Regele Ferdinand a mulțumit pentru alegerea sa ca președinte de onoare. Apoi referindu-se la acțiunea de la Câmpeni regele a subliniat următoarele: „Într-un chip fericit ați rânduit aici la Câmpeni adunarea din anul acesta odată cu centenarul nașterii lui Avram Iancu, marele luptător din anii 1848 și 1849 pentru drepturile noastre naționale...Cunosc frumoasa menire a Asociațiunii și feluritele greutăți ce a întâmpinat în dezrobirea ei”³⁵¹.

În cuvântul său regele Ferdinand preciza sarcinile în viitor ale „Astrei”, spunând: „Astăzi însă, când vă stă înaintea un câmp liber pentru desfășurarea întregii D-voastră activități, înzecite și însutite silințe suntem datori să desfășurăm ca să aducem și cultura poporului român la înălțimea la care darurile sale sufletești îi dau tot dreptul să stea”³⁵². Ca un semn al prețuirii sale pentru activitatea „Astrei”, regele dăruiește suma de 100.000 lei pentru înființarea unui fond care să-i poarte numele, și a cărui venit „să se întrebuințeze pentru ajutorarea tinerimii la învățarea meseriilor și a industriei casnice”³⁵³.

În numele secțiilor „Astrei” a luat cuvântul istoricul Silviu Dragomir care a evocat evenimentele petrecute în timpul revoluției de la 1848-1849. Cuvântarea sa, este remarcabilă prin profunzime și modul de analiză a vieții și faptelor lui Avram Iancu. De asemenea, este remarcabil portretul pe care-l face conducătorului revoluției române din Transilvania: „Un tânăr de o maturitate neobișnuită la vârsta sa, înzestrat de Dumnezeu cu tot ce-l poate face să pună stăpânire pe sufletele semenilor, conducea staturile politice și

³⁴⁹ Ibidem, p. 306. Vezi anexa LIV.

³⁵⁰ Ibidem, p. 305-308.

³⁵¹ Ibidem, p. 308.

³⁵² Ibidem. Vezi anexa LV.

³⁵³ Ibidem, p. 310.

operațiunile de război. Avram Iancu, Regele Munților, a fost legat de pământul care l-a născut, prin mii de fire, dar mai ales prin partea de pasiune, însuflețire și energie, care a cheltuit-o din belșug, în mediul admirabil de potrivit pentru luptele și aspirațiile sale. Evenimentele care au dat un relief atât de strălucitor figurii sale de erou și apostol martir, s-au petrecut într-o epocă deosebit de vajnică pentru poporul românesc de dincoace de Carpați. Dar pe cât de scurtă și fulgerătoare a fost desfășurarea lor, tot pe atât de adâncă și trainică a rămas întipărită în memoria generațiilor, care le-au succedat³⁵⁴.

Silviu Dragomir explica succesele armatelor lui Iancu prin „unanimitatea cu care țăranul nostru s-a ridicat deodată în toate ținuturile locuite de români”³⁵⁵. Pentru a înțelege – continua istoricul Silviu Dragomir – succesul strălucit al acestor armate de legionari trebuie să pomenim faptul, ce surprinde pe orșicine răscolește arhivele guvernului maghiar din timpurile acelea, unanimitatea cu care țăranul nostru s-a ridicat deodată în toate ținuturile locuite de români. În fiecare zi Kossuth primea rapoarte de la comisarii săi despre revolta populației române, care se împotriva mai ales recrutărilor forțate...Comisarii guvernului unguresc recunosc că mobilul principal al acestor mișcări era instinctul de conservare națională³⁵⁶.

„Cu atât mai vârtos alerga deci poporul sub drapelul perfecților săi și în nu mai puțin ca opt zile, se putu înjgheba o armată formidabilă de aproape patruzeci de mii de oameni, care făcu expediția de dezarmare a orașelor și taberelor ungurești înșirate pe linia, ce duce de la Teiuș la Cluj. Era prin urmare terenul deplin preparat pentru această mișcare națională; poporul aștepta cu înfrigurare glasul conducătorilor săi și când văzu, în fruntea cetelor, care inundau văile, pe Avram Iancu, instinctul popular, care arareori se înșală, recunoscă în el pe eroul visat, pe Craiul Munților. În aceasta constă taina popularității, pe care și-o câștigă repede și pe care, deși destinul îi hărăzi lungi ani de suferință, nu o mai pierdu niciodată”³⁵⁷.

Evenimentele din decembrie 1848 și până în toamna anului 1849 au justificat așteptările românilor legate de tânărul Avram Iancu. „El știu să țină piept și cu un dușman mai puternic și închis în cordonul său de fier, izbuti să zdrobească, una câte una, armatele care se încumetau să pătrundă în munți. Cu deosebire cât fu izolat în munți faima sa crescă și numele său de viteaz se răspândi pe tot pământul românesc”³⁵⁸.

³⁵⁴ Ibidem, p. 310-322. Vezi anexa LVI.

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Ibidem.

³⁵⁷ Ibidem.

³⁵⁸ Ibidem, p. 314.

„Poporul credea în eroul său, cum, în ceasurile grele ale crizei de la începutul anului 1849, credea tot Ardealul în acest mântuitor. Avram Iancu, răspundea însă, de fapt, acestor nădejdi. El organiză, cu multă dibăcie satele în lăuntru cordonului, pentru a asigura ordinea, și ordinea atât de necesară într-o cetate închisă ca munții. Făcu recrutări noi pentru a spori numărul luptătorilor și stăruie atât de mult la comandantul cetății din Alba Iulia, încât obținu, în fine, la 20 februarie 1849, o cantitate mai mare de muniție și un tun mic de un font”³⁵⁹.

Iancu prevăzuse că în primăvară ungerii se vor opinti din răspuțeri pentru a cuceri Munții Apuseni, ultima citadelă, care rezistase cu izbândă. Nu numai motive de ordin strategic, ci mai vârtos cele de ordin politic îl îndemneau pe Kossuth să soluționeze cu vârful sabiei chestiunea română³⁶⁰.

„Prin urmare aici dușmanul era așteptat: Iancu, Buteanu și Popa Balint vegheau cu ochi de vultur pentru a nu fi surprinși, iar Axente, care s-a retras de asemenea între acești munți ocrotitori ținea strajă, cu resturile legiunii sale, pe Valea Ampoiului. Lupta, care se încinse, în mai și iunie, cu Hatvani și Kemeny Farkas, fu o încăierare năpraznică. Iancu își legitimă misiunea, ce o luase de la poporul, care, după o robie milenară, își servea acum pentru întâia dată o satisfacție strălucită”. „Ne-am încrezut în Dumnezeu și în dreapta noastră cauză și ne-am gătit să primim pe dușman cum se cuvine” spune Iancu în graiul său ce ne evocă pilda marilor voievozi, biruitori în lupte și smeriți în fața puterii divine, care i-a făcut slujitori credincioși ai poporului³⁶¹. „Istoria românilor din Ardeal – încheia istoricul cuvântul său – nu are o pagină mai luminoasă, ca această mișcare, izvor inepuizabil de reconfortare sufletească pentru toate generațiile, care i-au urmat. Noi am crescut sub vraja povestirilor duioase, care încoronau fruntea senină a lui Avram Iancu, Regele Munților, ca o cunună împletită din florile celei mai curate mândrii naționale.

Bătrânii noștri, tribuni sau lănceri ai eroului, ne-u învățat să vedem în el simbolul, prin care revoluția de la 1848 a căpătat semnificația adevărată”³⁶². „Nu vă rugăm să cereți pedeapsă asupra lui Hatvani”, spunea Iancu către un aliat al ungerilor, „Că, cu ce i-am fost dator, i-am plătit, nimic rămânându-ne înapoi de-a mai pretinde”.

Plătind opresorilor pentru un trecut de durere și suferințe, el a binemeritat recunoștința poporului, din care a răsărit. Iar dacă, răpus de ingratitudea legendară a stăpânirii habsburgice, ceea ce a fost omenesc și

³⁵⁹ Ibidem.

³⁶⁰ Ibidem.

³⁶¹ Ibidem.

³⁶² Ibidem.

trecător în ființa sa a sucombat, astăzi din adâncul mormântului, unde zace alături de cei mai iubiți tovarăși, sufletul său înălța-se-va lămurit pentru a sprijini mersul spre lumină al urmașilor, care de-a pururi vor binecuvânta și slăvi pomenirea sa!”³⁶³.

Au mai rostit alocuțiuni, în cadrul adunării festive a „Astrei”, ținută la Câmpeni, I. P. S. Sa mitropolitul primat, dr. Miron Cristea, I. P. S. Sa mitropolitul Blajului, dr. Vasile Suci, Arhiepiscopul Chișinăului, Gurie, iar din partea Academiei Române, a vorbit poetul Octavian Goga.

Mitropolitul primat Miron Cristea a remarcat în cuvântul său demnitatea și curajul moșilor spunând: Dintre toate ținuturile și dintre toți „codrii verzi de brad și câmpurile de mătase”, ale pitorescului nostru Ardeal, Munții Apuseni, merită în cea mai largă măsură luare aminte a poporului român și a cercurilor lui conducătoare, căci în timpuri de grea cumână și apărare, de aici, din sufletul neprihănit al țăranilor acestor istorici munți, a izbucnit ca apa dintr-un izvor cristalin de munte conștiința națională multe veacuri înăbușită, de aici s-a pornit cu elementare forțe furtuna, care a adus românii de dincoace de Carpați tablele legii scrise nu cu slove slabe pe lespezi trecătoare, ci săpate adânc în inima tuturor românilor de faptele glorioase ale mucenicilor, ieșiți din sânul acestor munți și crescuți în atmosfera curată a sufletului iubiților noștri moși, pilde strălucite și neîntrecute de jertfă pentru glia strămoșească, pentru Țară și românism”³⁶⁴. „Demnitatea de neam a românilor ardeleni – continua Înaltul prelat - nicăieri și niciodată n-a fost ridicată la o înălțime mai mare, ca prin sabia lui Iancu și prin bravura ostașilor săi. Iancu a întărit acești munți, nu cu ziduri, ci cu entuziasmul fiilor săi, într-o cetate neînvinsă a românismului, căruia i-a dat hrană continuă întărind pe toți în nădejdea unor zile mai bune, de deplină libertate, și în conștiința națională, care a creat România întregită, Unirea neamului”³⁶⁵.

„Ca purtător al acestei cruci creștinești și românești, găsesc în aceste sărbătorești clipe că ar fi inutile aceste și alte asemenea festivități, dacă în fața mormântului și a memoriei lui Iancu și a faptelor sale reînviată de atâția distinși oratori, precum și în fața Majestății Sale, Regelui Ferdinand, care cu jertfele mari ale credinciosului său popor și-a croit însuși titlul de rege al tuturor românilor și în fața celei mai iubite Regine, care ne-a fost și este un înger păzitor al destinului României, nu ne-am face examinarea și mărturisirea propriului nostru suflet, constatând, întrucât suntem vrednici de moștenirea lui Iancu și a semenilor săi, mucenici ai cauzei naționale și

³⁶³ Ibidem.

³⁶⁴ Ibidem, p. 322-323. Vezi și anexa LVII.

³⁶⁵ Ibidem, p. 322-326.

premergători ai întregirii neamului”³⁶⁶. A luat apoi cuvântul dr. Vasile Suci, mitropolitul Blajului, care referindu-se la personalitatea lui Avram Iancu a spus: „Jertfele de sânge ale poporului românesc el le vedea zădărnice prin intriga acelora, pentru care se luptase. Fiu al naturii, fiu al munților, ca în general și ceilalți ardeleni, el era sincer în toate faptele sale, întocmai ca natura. El nu cunoștea meșteșugirea și prefăcătoria, ori cunoscându-le nu voia să le urmeze. Inima lui, aprinsă de focul dragostei, nu cunoștea târguiala pentru poporul său. Nu era politician, nu era diplomat, îi trebuia dreptatea integrală, neprecupețită, dacă nu, nimic.

A refuzat și decorațiunile înbiate, căci nu pentru ele și nu pentru sine s-a fost luptat el. El voia să vadă decorată națiunea cu împlinirea promisiunilor, căci pentru aceasta se jertfise, el și poporul său. Această sinceritate, această dezinteresare și neîngrijire de sine, acest altruism, practicat de Iancu în toată viața lui, sunt principalele motive pentru care el a rămas mare și iubit de contemporani, venerat de noi și de urmașii noștri”³⁶⁷.

Arhiepiscopul Chișinăului, Gurie, adresa participanților la manifestările de la Câmpeni un cuvânt din partea fraților basarabeni spunând: „Astăzi toată lumea românească de la Nistru pân-la Tisa își îndreaptă ochii minții spre mormântul de la Țebea a eroului nostru național Avram Iancu, precum în 1848 toată lumea privea spre Munții aceștia Apuseni, căci numai aici românii de sub comanda lui Iancu erau liberi, cei din Vechiul Regat fiind sub protectoratul Turciei și ocupația rusească, cei din Bucovina sub austriaci și cei din Basarabia sub ruși. Aici 40 mii de români luptau pentru drepturile naționale contra ungarilor, pentru libertate și dreptul în biserică și școală”³⁶⁸.

Unul dintre cele mai emoționante discursuri a fost rostit din partea reprezentantului Academiei Române, poetul Octavian Goga. Povestea Ardealului e „o lungă plângere în surdină, revărsată în doine, ticluită în petiții la împăratul sau oftată în rugăciuni la Dumnezeu. Ardealul o mie de ani și-a muiat desnădejdea în jale și s-a mângâiat cu visul. De două ori el totuși a lovit, cu sete crâncenă și cu avânt înfricoșat, dospit din impulsuri seculare. În amândouă rândurile lovitura lui a pornit din același loc, care prin vitejie legendară a răscumpărat aureola bărbăției îngropate și-a dat unui popor oropsit unica zestre de înălțare morală. Acest loc e Țara Moților”³⁶⁹.

„Moții – sublinia Octavian Goga – apar astfel cu o specială prerogativă în istoria noastră. Neamul lor vânjos adăpostește singura tradiție

³⁶⁶ Ibidem.

³⁶⁷ Ibidem, p. 326-328. Vezi și anexa LVIII.

³⁶⁸ Ibidem, p. 328-330. Vezi și anexa LIX.

³⁶⁹ Ibidem, p. 330-331. Vezi anexa LX.

de eroism pe care vremea vitregă nu ni l-a putut înfrînge. În munții Abrudului, continuatorii vechei așezări romane, ca într-o cetate izolată de slăbiciunile vremelnice, au păstrat reflexe întârziate de glorie străbună. Cu toată robota lor zilnică acești copii ai codrului și-au menținut dorul de libertate. Când tot Ardealul se legăna în tânguire neputincioasă, în văgăunile lor fermenta revolta.

Ei ne-au învățat mai întâi să plătim cu sânge, nu cu lacrimi, ei au introdus virtuțile războinice pe un pământ biruit, ei reprezintă acțiunea într-o lume copleșită de visare mistică. De pe culmile Munților Apuseni a strigat pentru întâia oară răzvrătirea, ca un bucium precursor al renașterii generale. Moșii sunt Tirolul nostru, pumnul Ardealului, iar cele două inimi mari în care a clocotit uraganul, sunt eroii lor: Horia și Avram Iancu. Amândouă figurile trecute în mitologia populară se găsesc într-o perfectă înrudire organică. Au pornit și unul și altul de la aceeași vatră țărănească, au crescut în aceleași patimi și au încarnat aceleași năzuinți ancestrale³⁷⁰.

„Ce-i desparte însă pe cei doi martiri ai Moșilor, e cadrul vremii în care s-a dezlănțuit epopeea lor, cortegiul de lozince și de evenimente, care i-a întovărășit pe câmpul de bătaie. Horia e revoluționarul țaran, care întrupează instinctele de viață ale unui popor prin prisma revendicărilor locale. Drama lui e un preludiv numai al reînvierii, care aștepta în umbră. Iancu însă, o verigă într-un lanț de evoluțiune universală, se înfățișează de la început într-o armură complexă de luptător pentru soarta integrală a unui neam. El e soldatul conștient al ideii naționale, a cărei spadă lovește de la înălțimea unor principii imutabile, de acord cu catechismul epocii lui³⁷¹.

Dr. Vasile Gheorghiu președintele „Asociațiunii bucovinene pentru literatura și cultura română” se adresa „Fraților ardeleni” spunând: „Din colțul cel mai de nord al patriei noastre întregite, de pe plaiurile Bucovinei, din apropierea mormântului marelui Voievod al Moldovei, Ștefan cel Mare, care își doarme în mănăstirea sa din Putna, somnul său de veci, vin în numele <Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina> ca să iau parte la aceste serbări, care s-au aranjat întru amintirea marelui fiu al Ardealului, Avram Iancu³⁷²”

El făcea o paralelă între lupta lui Iancu și a moșilor săi și aspirațiile românilor din Bucovina spunând: „Și cu drept cuvânt admiram pe Avram Iancu pentru că aspirațiile pentru care luptase și pentru care și-a jertfit viața, erau și ale noastre. Precum el pentru frații din Ardeal, așa și noi cerem pentru

³⁷⁰ Ibidem, p. 330-331.

³⁷¹ Ibidem, p. 331.

³⁷² Ibidem, p. 336.

Bucovina dreptate și libertate. Și nu există cerinți mai firești decât acestea pentru un popor care e plin de vigoare, cum este poporul românesc”³⁷³.

La finalul Adunării festive a „Astrei” a luat cuvântul Vasile Goldiș pentru a mulțumi tuturor pentru prezența la manifestări. Seara, în fața familiei regale a României și a celorlalți înalți oaspeți, artiștii Teatrului Național din București au jucat piesa „Doamna Munților” de I. U. Soricu.

A doua zi de dimineață s-a plecat la festivitățile de pe Muntele Găina. La sosirea pe munte onorurile militare au fost prezentate de Batalionul 5 vânători de munte. Apoi s-a ținut un serviciu bisericesc și a fost sfințită crucea ridicată în memoria lui Avram Iancu.

Troița de piatră, era așezată pe cel mai înalt vârful, care „asemenea lui Iancu în timpul revoluțiunii să stea de strajă munților și gliei strămoșești, însetată de libertate”³⁷⁴. Batalionului de vânători de munte din Abrud i s-a conferit numele „Avram Iancu” prin Înalt decret regal. Cu acest prilej Majestatea Sa Regele Ferdinand a rostit o scurtă alocuțiune, spunând:

Ostași!

Cinstea care vi se face astăzi, când Batalionul d-voastră capătă numele celui mai mare erou național, trebuie să vă umple sufletele de mândrie. Sunt sigur că veți ști să purtați cu demnitate numele acestui erou, care trebuie să vă fie un continuu îndemn spre fapte mari și frumoase. Am avut și voi avea totdeauna cea mai mare încredere în armata noastră, care prin faptele ei de arme și prin sufletul măreț ce o animează a știut să câștige respectul întregei lumi. Vă felicit pentru onoarea ce vi s-a făcut și sunt sigur că veți purta cu cinste numele marelui Avram Iancu”³⁷⁵.

După cuvântul regelui Ferdinand, Ministrul de război a dat citire Înaltului decret regal. Apoi a avut loc defilarea Batalionului 5 vânători de munte Avram Iancu.

Participanții la manifestările de pe Muntele Găina s-au îndreptat spre Vidra unde a avut loc sfințirea casei lui Avram Iancu și inaugurarea muzeului național „Avram Iancu”³⁷⁶. La sfârșitul ceremoniei religioase Episcopul Nicolae Ivan al Clujului, Vadului și Feleacului o rostit o scurtă alocuțiune elogiind faptele lui Avram Iancu. „Casa aceasta sfințită prin nașterea celui mai mare erou al zilelor de atunci, sfințită prin prezența Majestății Voastre și prin invocarea Duhului Sfânt de către noi, va fi un loc de pelerinaj, pentru cei ce doresc să se inspire de virtuțile marilor înaintași, de dragostea de neam și lege, cum și loc de întărire în patriotism pentru toți

³⁷³ Ibidem.

³⁷⁴ Paul Abrudan, op. cit., p. 99.

³⁷⁵ Ibidem, p. 330.

³⁷⁶ Ibidem, p. 340.

românii, chemați să aibă un rol în viața națională și culturală a poporului nostru. Aici pot vedea și sufletul curat și mare al acestui fiu al munților noștri, pe Eroul legendar al Ardealului care în anii furtunoși de la 1848-1849 a ieșit la iveală cu atâta putere, încât devenise centrul tuturor aspirațiilor naționale, idealul contemporanilor, hotărâți să scuture jugul secular, care strivea și trupul și sufletul poporului ținut în lanțurile robiei³⁷⁷.

În finalul ceremoniilor de la Casa natală a lui Avram Iancu a luat cuvântul președintele „Astrei”, Silviu Dragomir. Spicuim din cuvântare câteva fragmente care ni se par cele mai semnificative. Marele istoric și-a început cuvântul spunând: „Casa aceasta a lui Avram Iancu e biserică de evlavioasă închinare pentru națiunea română. Cu o sută de ani în urmă în această casă a văzut lumina zilei copilul bălai cu ochi albaștri, care era sortit să devină Craiul Munților, în creierii cărora s-a născut și viteazul neîntrecut al luptelor pentru dezrobirea națională a neamului românesc. Căsuță de brad, aici, între munții pietroși și solitari, lângă murmurul neîncetat al vălcelei repezi, ce-și alungă undele spre depărtatele zări, astăzi gratitudinea pioasă a unui neam întreg te îmbracă în haina strălucitoare a iubirii fără țarm. Slăvită esti și ai să rămâi de-a pururi izvor curat de hotărâri vitejești pentru neamul, care te împresoară cu religioasă adorațiune. Casa aceasta este proprietatea <Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român> minunat simbol al adevărului indiscutabil, că prin cultură numai, națiunile pot ajunge culmile progresului omenesc³⁷⁸.

Apoi președintele „Astrei” mulțumește episcopului Clujului pentru că s-a ostenit venind să sfințească „aceste scumpe odoare ale neamului nostru³⁷⁹. De asemenea aduce calde mulțumiri Comisiunii Monumentelor istorice ale Țării Românești, Ministrului Cultelor și Artelor, Alexandru Lapedatu, care „cu multă dragoste de neam și neîntrecută venerațiune pentru memoria lui Avram Iancu, a pus la dispoziție sumele foarte însemnate, cu ajutorul cărora s-au putut ridica aceste clădiri³⁸⁰. „De aici înainte ele trec toate în proprietatea și sub îngrijirea <Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român>.

În numele acestei <Asociațiuni>, eu le primesc și le predau, aici în grija nemijlocită a Despărțământului nostru Abrud – Câmpeni. Domnule avocat Candin David, președinte al acestui despărțământ, Te rog să primești aceste sfinte lăcașuri sub îngrijirea Voastră. Să le păzești ca scumpe comori

³⁷⁷ Ibidem p. 341.

³⁷⁸ Ibidem, p. 342-343. Vezi anexa LVI.

³⁷⁹ Ibidem.

³⁸⁰ Ibidem.

ale națiunii noastre³⁸¹. Apoi adînc emoționat, președintele „Astrei” se adresează regelui și familiei regale spunînd: „Vă mulțumesc din adîncul sufletului, că ne însoțiți pretutindeni în acest pelerinaj de închinare memoriei scumpului nostru Avram Iancu și a vitejilor săi”³⁸². După vizitarea muzeului, Majestățile lor și persoanele care le-au însoțit au plecat spre Cluj. În drum, s-au oprit la Cîmpeni unde au vizitat expoziția „Industria de minereuri și lemne”, au continuat drumul spre capitala Ardealului. În drum spre Turda s-au oprit la mormîntul Voievodului Mihai Viteazul, unde au depus o coroană de laur³⁸³.

În 2 septembrie, serbările au continuat la Cluj. Străzile străvechiului oraș erau arhipline. Celor ce participaseră la festivitățile din Munții Apuseni li s-au adăugat alte mii de oameni veniți cu trenurile din toate direcțiile³⁸⁴. După trecerea în revistă a gărzii de onoare, Suveranii s-au îndreptat către sala Prefecturii, unde au fost așteptați de reprezentanții tuturor confesiunilor, a corpului consular, a diferitelor oficii și societăți culturale. La orele 12 s-au adunat în fața Teatrului Național, la locul rezervat pentru ridicarea statuii lui Avram Iancu. După un serviciu divin, Ministrul Cultelor și Artelor, Alexandru Lapedatu, a rostit un discurs din care redăm câteva fragmente.

„După monumentală catedrală, în curs de zidire, consacrată Adormirii Maicei Domnului, ziua de aniversare a intrării oștilor române în Războiul pentru întregirea nemului, după acest templu menit să preamărească gloria lui Ștefan cel Mare, ctitorul Episcopiei Vadului, și marele act al unității noastre naționale – se va ridica aici, chiar la umbra dumnezeescului lăcaș al credinței străbune, un alt monument, menit să preamărească virtuțile și jertfele prin cari poporul nostru a putut rezista deasupra tuturor celorlalte și pe toți acei cari, în decursul timpurilor, au știut să dea expresie concretă, eroică, acestor virtuți și jertfe și în fruntea cărora stă, negresit, legendarul Craiu al Munților, Avram Iancu”³⁸⁵.

În numele Comitetului de inițiativă pentru ridicarea statuii lui Avram Iancu a vorbit generalul de divizie Petala. „Din suferințele și vrăjmășiile de până acum, rămâne doar învățătura, că nici o stăpînire și nici o putere pămîntească nu poate dăinui, dacă nu e înfiripată pe dreptate. În ceasul acesta al supremei noastre, când suntem adunați pe locul unde se va înălța monumentul lui Avram Iancu, noi nu vom găsi cuvinte care să ne îmbete și nu vom căuta amintiri care să ne facă să urâm, ci dimpotrivă vom căuta

³⁸¹ Ibidem.

³⁸² Ibidem.

³⁸³ Ibidem, p. 343.

³⁸⁴ Foaia Poporului din 7 septembrie 1924.

³⁸⁵ Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 344-345.

simbolul care să înfrățească și să miște sufletele noastre, iar să nu ne răscolescă patimile”³⁸⁶.

„În așezarea monumentului lui Avram Iancu, domnul revoluției noastre, în fața Catedralei din Cluj, este mai mult decât fericită întâmplare. Noi, care cei dintâi am înfiripat gândul acestui monument, suntem mândri de a fi găsit și rostul acestei propuneri. Căci astfel, el, care în viață a fost un simbol de luptă și de bărbăție, după moarte va fi un simbol de pace și dreptate înfăptuită”³⁸⁷. „Cunună de lauri se așază după moarte pe fruntea aceluia care în viață nu avu parte decât de cununî de spini. Căci așa e scris în cartea poruncilor dumnezeiești, ca religiile noi să se nască din sânge și lacrimi, iar propovăduitorii lor să urce calvaru răstignirii. Noi, astăzi serbăm Înălțarea!”³⁸⁸. A urmat apoi defilarea trupelor garnizoanei compuse din: Cohortele de cercetași, delegațiile regimentelor de voluntari ardeleni, ofițerii din garnizoană, regimentul 83 de infanterie, compania sanitară, trupele de aviație, regimentul 31 de artilerie, regimentul 32 obuziere, regimentul 11 de călărași, divizionul 6 tren.

A urmat masa oficială organizată la Primăria Clujului. Apoi familia regală a vizitat „Târgul de mostre” și a părăsit Clujul la orele 17. În acest mod au decurs mărețele serbări de lângă Casa lui Avram Iancu, de la Țebea și Baia de Criș, locul unde a murit și a fost îngropat acest adevărat erou al poporului”³⁸⁹.

Manifestările inițiate, organizate și conduse de „Astra”, cu prilejul centenarului nașterii lui Avram Iancu, din anul 1924, au fost de o amploare nemaîntâlnită până atunci în activitatea sa de peste șase decenii, cuprinzând zeci de orașe, și chiar sate, din toate provinciilor României Mari.

După încheierea serbărilor organizate cu prilejul centenarului nașterii lui Avram Iancu, în ședința din 6 octombrie 1924, Comitetului central al „Astrei” a ascultat raportul președintelui Vasile Goldiș, din care rezulta că s-a renovat mormântul eroului de la Țebea, s-a inaugurat Casa Națională și Muzeul Avram Iancu din Vidra, Casa Națională la Țebea, troița de pe muntele Găina, și a luat ființă „Fondul Avram Iancu”, în valoare de 100.000 lei, pentru ajutorarea fiilor de moți dornici de a învăța anumite meserii”³⁹⁰.

Evenimentele istorice dovedesc încă odată că memoria pământului, a faptelor eroice ale înaintașilor constituie unul din bunurile cele mai de preț

³⁸⁶ Ibidem, 345-347. Vezi anexa LXVII.

³⁸⁷ Ibidem.

³⁸⁸ Ibidem.

³⁸⁹ Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 347.

³⁹⁰ Paul Abrudan, op. cit., p. 100.

ale popoarelor, ale națiunilor, dând acestora sentimentul de stăpân asupra
gliei strămoșești și de responsabilitate față de destinele patriei.

ISTORIA BUSTULUI LUI AVRAM IANCU DIN BAIA DE CRIȘ

Bustul lui Avram Iancu dezvelit în dimineața zile de 31 august 1924 trebuia să fie primul monument ridicat în Transilvania eroului revoluției române de la 1848-1849. El era opera sculptorului Romul Ladea. Asupra calității operei de artă ce urma să fie dezvelită nu au avut timpul necesar să se pronunțe specialiști în istoria artei, istorici ai revoluției de la 1848.

În zilele premergătoare manifestărilor centenarului lui Iancu bustul a fost amplasat pe soclu și acoperit cu o pânză în vederea dezvelirii. Despre impresia pe care opera a făcut-o asupra privitorilor cu ocazia dezvelirii, presa, în majoritatea ei, a păstrat o anumită tăcere.

Tăcerea a fost ruptă de raportul redactorului special al revistei din Orăștie „Cosinzeana”, raport publicat în 15 septembrie 1924. Dar să prezentăm relatarea reporterului revistei: „A doua zi, Duminică, la 8 și jumătate, în Baia de Criș asistăm la dezvelirea bustului lui Avram Iancu. E, după cât ni se spune dinainte, opera unui tânăr sculptor arădean, care s-a inspirat după tabloul cunoscut al pictorului Iscovescu. O închipuire cam romantică a viteazului moț, cu pistoale la brâu și cu mâna pe sabie.

Ca o garanție despre valoarea artistică a bustului e de față d. Al. Lapedatu, ministrul artelor, care proclamă într-o scurtă cuvântare, patronajul său asupra tuturor monumentelor. Pânza care acoperă bustul cade, însă, și o dureroasă surpriză vine să dezmințim însuflețirea ministerială.

Dl Ladea (Ladea n. n.), tânărul sculptor arădean, a scos de sub mâinile sale rău inspirate, un Avram Iancu ghebos, cu fața cât pumnul și cu o privire ștearsă, ținând în mână un ciot de sabie cât un cuțit de bucătărie. Impresia generală nu se poate ascunde. O atmosferă de jenă s-a coborât deodată. Dl Al. Lapedatu care nu încapă nici o îndoială, nu văzuse bustul, are un aer întrebător și parcă și-ar cere scuze. Câțiva ne interesăm: Cum s-a putut întâmpla acest neplăcut incident? Ni se spune că răspunderea întregă cade asupra administrației.

Că impresia celor care au văzut bustul lui Iancu înainte de dezvelire a fost nefavorabilă și este reală descrierea reporterului „Cosinzenei” din Orăștie este confirmată și neparticiparea înaltelor oficialități, în frunte cu Regele la acest eveniment. Pentru a nu crea o impresie generală jenantă acțiunea a fost scoasă din programul regelui, deși Majestatea Sa a participat

la toate acțiunile care au avut loc la Țebea, Câmpeni, Muntele Găina, Casa lui Avram Iancu și Cluj.

După ce s-a stins ecoul manifestărilor din 1924, oficialitățile din Baia de Criș, având și acordul prefectului și subprefectului județului Hunedoara, iau măsuri pentru înlocuirea bustului lui Romul Ladea cu o altă operă artistică care să fie agreată de specialiști în artă și istorici. Profesorul Silviu Dragomir l-a recomandat pentru o asemenea lucrare pe sculptorul Corneliu Medrea din București³⁹¹.

La 1 aprilie 1925, primpretorul de la Baia de Criș, Nicolae Turucu, îi scrie lui Corneliu Medrea o scrisoare, în care îi vorbește despre strângerea unui fond din care sa „ridicat bustul marelui nostru erou <Avram Iancu> primul bust a lui Iancu pe pământul românesc”³⁹². „Lucrarea s-a executat de sculptorul R. Ladea din Arad, dar n-a avut succes deloc. Greșeala așadară va trebui să o reparăm. Dorința noastră este ca să se formeze o lucrare cu adevărat artistică. Am fi foarte fericiți dacă D-voastră ați lua angajamentul formării acestei lucrări în condițiunile fixate în mod reciproc”³⁹³.

Alături de scrisoarea sa primpretorul anexează, în copie, opinia profesorului Silviu Dragomir și un desen al soclului cioplit în piatră, pe care se va așeza bustul. În finalul scrisorii primpretorul Nicolae Turucu cere sculptorului C. Medrea să dea toată atenția cererii „fiind chestiunea bustului de o importanță mare națională și interes românesc, având a se ridica în Țara Zarandului, în Munții Apuseni”³⁹⁴.

La 27 aprilie primpretorul Nicolae Turucu îi răspunde scrisorii lui Corneliu Medrea, și expediază un avans de 10.000 lei pentru lucrare și rugămintea „vă rog să începeți lucrările”³⁹⁵. În ce privește juriul „voi face tot posibilul ca juriul să fie format din oameni competenți în cauză”³⁹⁶. Primpretorul este de părere că ar fi bine „dacă dl Iorga, care se află în permanentă în București, sau dl. dr. Lupaș, care este deputat, ar fi invitați de noi ca să vadă lucrarea și s-ar exprima satisfăcător în cadrul unei declarațiuni în scris, ar fi de prisos cred eu, ca să mai formăm juriu compus din oamenii Ardealului, date fiind greutățile cu călătoria de la Cluj la București. Aștept și

³⁹¹ Viorel Vânătoru, Din corespondența primpretorului Nicolae Turucu – plasa Baia de Criș – privind realizarea bustului lui Avram Iancu în 1925, în Sargetia, XXVIII-XXIX, 1999-2000, p. 491-507. Vezi anexa LXIX

³⁹² Ibidem.

³⁹³ Ibidem.

³⁹⁴ Ibidem.

³⁹⁵ Ibidem, Anexa LXX.

³⁹⁶ Ibidem.

păreră D-voastră”³⁹⁷. Răspunzând la o nouă scrisoare a sculptorului Medrea, primpretorul îi comunică acestuia nedescrisa „bucurie văzând în D-voastră adevăratul artist și român, care cu însuflețire primește încredințarea lucrării cerute de noi care va fi înălțată într-un orașel din cel mai istoric colț al Transilvaniei”³⁹⁸.

Primpretorul acceptă toate cerințele impuse de sculptor cu o singură condiție: „Lucrarea când va fi gata din lut sau ghips să fie expusă opiniei unei comisiuni care să se poată pronunța pro sau contra”³⁹⁹. Primpretorul crede că ar fi suficient dacă prof. Silviu Dragomir sau dl Nicolae Iorga „s-ar pronunța pentru primirea lucrării”⁴⁰⁰. În ce privesc condițiile de plată cerute de sculptor, primpretorul le primește cu o singură modificare: „Jumătate din costul bustului să se achite când lucrarea va fi gata din lut sau ghips și primită de comisiune, iar 10.000 lei în cursul turnării și restul la predare”⁴⁰¹.

Nicolae Turucu îl roagă pe sculptor să nu se supere pentru modificările aduse în condițiile fixate de sculptor, deoarece sunt cerute de prefectul Gheorghe Dubleșiu „care este președinte de onoare al Comitetului de inițiativă prezidat de mine, încă din iarnă mi-a pus în vedere că numai în baza acestor condițiuni să încredințez formarea bustului, din motiv că lipsesc fotografiile autentice”⁴⁰².

După ce contractul cu sculptorul Corneliu Medrea este fixat, primpretorul Nicolae Turucu îi scrie profesorului Silviu Dragomir la 10 iunie 1925, că lucrarea este aproape gata și îl roagă să treacă să o vadă deoarece: „Atât sculptorul cât și eu dorim și ținem foarte mult la faptul ca și D-voastră să vedeți modul cum sculptorul a înțeles formarea acelei lucrări”⁴⁰³.

La 20 august 1925, primpretorul Nicolae Turucu raportează prefectului județului Hunedoara că executarea „lucrării bustului lui Avram Iancu din Baia de Criș am încredințat-o sculptorului C. Medrea din București. Această lucrare va fi terminată pe la finele lunii august a. crt. Până în prezent a fost văzută și admirată de domnii Goga, dr. Lupaș, prof. univ. și Paciurea, prof. la Școala de Bele-Arte din București”⁴⁰⁴. De asemenea îl mai informează că sculptorul „C. Medrea ne-a fost recomandat de dl. prof. dr. Silviu Dragomir din Cluj și este unul dintre cei mai buni și

³⁹⁷ Ibidem.

³⁹⁸ Ibidem. Vezi anexa LXXI.

³⁹⁹ Ibidem.

⁴⁰⁰ Ibidem.

⁴⁰¹ Ibidem.

⁴⁰² Ibidem.

⁴⁰³ Ibidem, Vezi anexa LXXII.

⁴⁰⁴ Ibidem. Vezi anexa LXXIII.

cunoscuți sculptori din București”⁴⁰⁵. Câteva zile mai târziu, la 25 august, primpretorul Turucu îi scrie și subprefectului județului Hunedoara, rugându-l să semneze suma de 35.000 lei, aprobată „pe seama ridicării, în Baia de Criș, a unui bust a lui Avram Iancu, deoarece după cum v-am raportat verbal la timpul său, această lucrare va fi terminată la sfârșitul acestei luni”⁴⁰⁶. Costul lucrării se ridică la 60.000 lei la care se mai adăuga suma de 15.000 lei, costul basoreliefului reprezentând „lupta de la Fântânele” care se va așeza pe piatra soclului.

La 26 septembrie 1925, sculptorul C. Medrea îi trimitea o telegramă primpretorului Nicolae Turucu cu următorul conținut: „Vă rog luați o hotărâre, ce facem cu monumentul, terminându-l în bronz încă de la 14 septembrie. Conform scrisorii și telegramei mele, lucrătorii îmi solicită banii care trebuie irevocabil achitați, dacă credeți mai reduceți din onoroariul meu, însă trebuie să lichidăm”⁴⁰⁷.

Nicolae Turucu îi răspunde că nu are „cunoștință ca între noi să se fi stabilit anterior înțelesul în felul ca noi să ridicăm bustul de la D-voastră din București”, ci era vorba ca „D-voastră să veniți să-l așezați la Baia de Criș, cu atât mai vârtos, deoarece întâia oară soclul va trebui să sufere unele modificări esențiale” iar a doua oară pentru că „dorim ca bustul să fie așezat de mâna D-voastră la locul lui”⁴⁰⁸. Pentru a avea aprobarea și a Ministrului Lapedatu, îi cere sculptorului să procure scrisoarea „cerută de noi, în care să vedem și părerea Dumnealui, fiindu-ne foarte prețioasă în cazul de față, mai ales că dl. Ministru al Artelor va vedea bustul turnat gata în bronz”⁴⁰⁹.

Sculptorul Medrea îi scria primpretorului despre expedierea bustului, la 21 octombrie și îl roagă să confirme primirea lui și să-i expedieze și „mica sumă rămasă cu adresa care va servi la publicarea în presă a noului monument”⁴¹⁰.

Pentru acoperirea cheltuielilor pretura Baia de Criș se adresează notariatelor cercuale să prevadă sume bugetare „pentru bustul lui Avram Iancu”⁴¹¹. Potrivit adresei întocmite încă din 9 noiembrie 1925, notarul A. Turucu, comunica primpretorului că „banii bugetați la comune pentru fondul bustul lui Avram Iancu, în sumă de 14.500 lei, i-am solvit comitetului de inițiativă în lunile iunie a.c. și în 2 noiembrie 1925”⁴¹². La 10 noiembrie

⁴⁰⁵ Ibidem.

⁴⁰⁶ Ibidem. Vezi anexa LXXIV.

⁴⁰⁷ DJHAN, Fond Pretura plasei Baia de Criș, Dosar 2/1925.

⁴⁰⁸ Ibidem. Vezi anexa LXXV.

⁴⁰⁹ Ibidem.

⁴¹⁰ Ibidem. Vezi anexa LXXVI.

⁴¹¹ DJHAN, Fond Pretura plasei Baia de Criș, Dosar 2/1925.

⁴¹² Ibidem.

1925 din notariatul Vața de Jos s-a achitat suma de 14.500 lei și anume din Basarabasa (1.000 lei), Brotuna (500), Căzănești (2.000), Ciungani (2.000), Prăvăleni (1.500), Vața de Sus (2.500) și Vața de Jos (5.000)⁴¹³.

Din notariatul Ribița se comunica, la 13 noiembrie 1925, primpretorului Nicolae Turucu despre achitarea sumei de 4.500 lei, strânși din comunele notariatului și anume: Ribița (1.350 lei), Ribicioara (1.125 lei), Uibărești 450 lei) și Junc (1.575 lei)⁴¹⁴.

În urma acțiunii pretura înregistrează datorii de 10.000 lei ceea ce îl determină pe Nicolae Turucu să trimită o adresă către notari cu următorul conținut: „Dle notar ca membru în Comitetul de inițiativă pentru ridicarea bustului lui Avram Iancu în Baia de Criș. Dvoastră ca membru activ în Comitet cunoașteți prea bine greutatea prin care am trecut cu toții pentru adunarea fondului necesar formării a doua oară a bustului marelui nostru erou „Avram Iancu”, prin sculptorul Medrea din București.

Cum și azi există încă la banca din loc o datorie de circa 10.000 lei cu interese cu tot și având în vedere înțelesul nostru din anul trecut vă rog să binevoiți a contribui la plățirea acestei datorii prin acordarea unui ajutor din Casa comunelor notariatului D-voastră de la poziția „speze neprevăzute și anume:

Notariatul Baia de Criș, Vața de Jos și Rișculița câte 1.200 lei.

Notariatul Ribița, Tomești câte 1.000 lei.

Notariatul Birtin 800 lei. Sumele de mai sus le veți vărsa în termen de 8 zile”⁴¹⁵.

Inaugurarea noului monument s-a făcut în mod discret, fără manifestări și articole în presa centrală sau locală. Mai mult, conform unei situații, din 1936, întocmită de Pretura Baia de Criș referitor la monumentul executat de C. Medrea se precizează voit două erori: Bustul lui Avram Iancu ridicat în Baia de Criș în anul 1924 (corect 1925) cu ocazia sărbătoririi a 100 de ani de la nașterea marelui erou. Data ridicării, anul 1924, autorul Medrea București⁴¹⁶.

⁴¹³ Ibidem

⁴¹⁴ Ibidem.

⁴¹⁵ Viorel Vânătoru, op. cit., p. 499.

⁴¹⁶ DJHAN, Fond Pretura plasei Baia de Criș, Dosar 2/1925.

ISTORICUL PLĂCII DE PE MORMÂNTUL LUI AVRAM IANCU

„În 1928 peste țărâna monumentului s-a așezat, din inițiativa și contribuția istoricilor Gheorghe I. Brătianu și Constantin C. Giurescu, o lespede de marmură albă”, scria reputatul istoric Vasile Netea, în valoroasa sa monografie intitulată „Munții Apuseni – muzeu istoric și pantheon al poporului român”⁴¹⁷, apărută în urmă cu peste 30 de ani.

Documentele de arhivă confirmă acțiunea celor doi iluștri istorici, dar ea se petrece trei ani mai târziu, în 1931. Istoricul Gheorghe Brătianu înștiințează Oficiul parohial din Țebea despre această acțiune. La rândul său Oficiul parohial din Țebea, prin preotul Iosif Tisu, care se afla în relații nu prea amicale cu protopopul din Brad, se adresează direct Consiliului Arhiepiscopesc și „Astrei” din Sibiu, informând cele două foruri tutelare despre intenția istoricului Gheorghe Brătianu. Consiliul arhiepiscopesc cere prin adresa 6.473 lămuriri Oficiului protopopesc din Brad.

Iritat de această neglijare a Oficiului protopopesc din Brad, protopopul Ioan Indrei, provoacă pe parohul Iosif Tisu, la 18 august 1931, „ca în termen de 3 zile a înainta acestui oficiu, copia după adresa din 2 mai a.c. trimisă către Asociațiunea pentru cultura pop. român din Sibiu. Totodată veți prezenta acestui Oficiu protocolul de ședințe a Consiliului și adunărilor parohiale”⁴¹⁸.

La 24 octombrie 1931, protopopul Ioan Indrei se adresa Consiliului Arhiepiscopesc din Sibiu, înaintând „adresa Oficiului nostru parohial din Țebea cu nr. 145/1931, în chestia unor serbări ce se pregătesc în cimitirul din Țebea, împreunate cu așezarea unei pietre comemorative pe mormântul eroului Avram Iancu, din inițiativa dl George Brătianu”⁴¹⁹. Protopopul Ioan Indrei mai informa că în anul 1924, cu ocazia sărbătoririi centenarului nașterii lui Avram Iancu, dorința M. Sale Regelui și a d-lui Ionel Brătianu a fost ca mormântul să se păstreze în originalitatea și simplitatea-i caracteristică⁴²⁰. Având în vedere această acțiune protopopul cere Consiliului arhiepiscopesc din Sibiu a dispune în această cauză. Între timp între preotul Iosif Tisu și protopopul Ioan Indrei izbucnește un conflict pe tema casei Naționale din Țebea, cu acuzații grave de o parte și de alta⁴²¹.

⁴¹⁷ Vasile Netea, Munții Apuseni – muzeu istoric și pantheon al poporului român, Editura Sport-turism, București, 1977, p. 192.

⁴¹⁸ Vezi anexa LXXVIII.

⁴¹⁹ Vezi anexa LXXIX.

⁴²⁰ Ibidem.

⁴²¹ Vezi anexa LXXX.

La 27 octombrie 1931 Consiliul Arhiepiscopiei Ortodoxe Sibiu comunică Protopopiatului din Brad, o adresă prin care protopopul era autorizat „a participa la sfințirea pietrii în calitate de delegat al Nostru, urmând a îndeplini ceremonia religioasă a sfințirii crucii și a talmăci asistenței actul de pietate, ce se săvârșește”⁴²². Conform adresei Arhiepiscopiei acțiunea depunerii și sfințirii plăcii urma să se desfășoare la 1 noiembrie 1931. Tot în această dată avea loc târnosirea bisericii din Deva, la care participa mitropolitul Nicolae.

Pentru ca acțiunea depunerii și sfințirii plăcii să fie cunoscută în Zarand se cere protopopului Indrei să invite la această „solemnitate preoțimea din jur, pe fruntașii vieții românești din protopopiat și tineretul școlar, căruia îndeosebi îi vei arăta cum trebuie cinși eroii neamului, care s-au jertfit pentru libertatea națională, pentru care sfânta noastră Biserică a pregătit sufletele înaintașilor”⁴²³. Protopopul Indrei este solicitat și de către conducerea „Astrei” să o reprezinte la această acțiune. Telegrama primită are următorul text: „Rugăm reprezentați „Astra” centrală la sfințirea mormântului Avram Iancu, Țebea”⁴²⁴.

Protopopul Indrei se adresează și Direcțiunii C.F.R. București cerând următoarele: „Pentru ziua prima noiembrie serbarea eroului național la Țebea, rugăm a dispune un tren special de la Brad la Țebea și retur pentru a putea participa școalele și pelegrinii, așa a fost la toate serbările eroului în trecut”⁴²⁵. De asemenea, invită pentru întocmirea programului festivităților din 1 noiembrie, la o consfătuire din localul Casinei române pe: dr Ioan Radu, d-șoara Sabina Botez, Simeon Boloșiu, Ioan Bocăiescu, V. Nistor, dl. căpitan de jandarmerie, George Pârvu, Letiția Ghișa, (preș. Reun. de femei), Aurora Piso (preș. soc. Mircea), dr. Cornel Glava, Ioan Ghișa și Valer Ambruș⁴²⁶.

Protopopul Ioan Indrei scrie direcțiunii Liceului „Avram Iancu” din Brad informând-o că în data de 1 noiembrie „în cimitirul din Țebea, la mormântul eroului <Avram Iancu> se vor aranja serbări din incidentul punerii unei petri comemorative pe mormântul eroului”⁴²⁷. Se transmite Direcțiunii liceului că din ordinul „Înalt Prea Sfinției Sale, mitropolitul Ardealului, Nicolae, prin aceasta invit la aceia serbare și școala de sub

⁴²² DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, dosar 1/1931, f. 28. Vezi anexa LXXXI

⁴²³ Ibidem.

⁴²⁴ Ibidem, f. 23. Vezi anexa LXXXIII.

⁴²⁵ Ibidem, f. 20, Vezi anexa LXXXII.

⁴²⁶ Ibidem, f. 24. Vezi anexa LXXXIV.

⁴²⁷ Ibidem, f. 27. Vezi anexa LXXXV.

conducerea Dv.”⁴²⁸ Protopopul revine, în data de 31 octombrie, cu o nouă adresă către Direcțiunea Liceului „Avram Iancu” prin care transmite ordinul mitro-politului Nicolae, „ca elevii împreună cu domnii profesori să ia parte la aceia serbare”⁴²⁹. „Pentru ridicarea prestigiului acelei serbări și pentru buna reputație a liceului nostru care poartă numele eroului, doresc, ca în programul ce se desfășoară, elevii liceului să ia parte cu corul, mai ales la răspunsurile de la sfințirea apei și la parastas, eventual și la Sf. Liturghie”⁴³⁰.

Protopopul cere să i se comunice de către Direcțiunea liceului „prin câte puncte s-ar putea încadra în programa serbărilor aportul elevilor, eventual al profesorilor, prin vreo declamare ocazională sau vreun discurs”⁴³¹.

Prin circulare trimise parohiilor sunt invitați preoții care să participe la ceremonie: A. Roman, A. Bogdan, Șt. Albu, Alex. Fugătă, N. Florea, I. Comșa, V. Perian, A. Barna, I. Șipoș, I. Mișuțiu, Amos Florea, I. Tisu sen. C. Ciocan și prof. diacon V. Fugătă⁴³².

În circulară se precizează că mitropolitul Nicolae „ne-a dat delegație a participa la serbările din 1 XI a.c. ce se vor desfășura în cimitirul din Țebea, din incidentul punerii pietrii funerare pe mormântul eroului național Avram Iancu”⁴³³.

Se comunica preoților că „la Sfânta Liturghie va servi preotul local împreună N. Florea, I. Șipoș. Serviciul divin se va termina pe la ora 11, când începe sfințirea apei și parastasul, după serviciu va urma desfășurarea programei festive”⁴³⁴. Preoții invitați „vor aduce ornate bisericești și se vor prezenta în reverență”⁴³⁵.

În 1 noiembrie 1931 au avut loc manifestările de la Țebea în cadrul cărora s-a așezat placa de marmură, acțiune inițiată de către istoricul Gheorghe Brătianu. Placa a fost sculptată de către Gh. M. Cantacuzino și are gravată inscripția: „Craiului Munților. Națiunea Română întregită în hotarele ei firești și unită în spiritul libertății. MDCCCXLVIII-MCMXVIII”⁴³⁶. După manifestări, la 3 noiembrie 1931, protopopul Ioan Indrei trimite un raport detaliat despre desfășurarea lor către Consiliul arhi-episcopesc Sibiu în care menționează următoarele:

⁴²⁸ Ibidem.

⁴²⁹ Ibidem, f. 25. Vezi anexa LXXXVII.

⁴³⁰ Ibidem.

⁴³¹ Ibidem.

⁴³² Ibidem, f. 25. Vezi anexa LXXXVI.

⁴³³ Ibidem.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ Ibidem.

⁴³⁶ Vasile Netea, op. cit., p. 192.

„La solemnitate am invitat preoțimea, școalele și pe fruntașii vieții românești din Zarand. Au participat elevii Liceului din Brad, elevele școlii normale din Brad, cu corpul profesoral în frunte, inteligența din jur, minerii și public din satele din jur.

Din partea Comitetului organizator au luat parte dl. George Brătianu, împreună cu vreo 24 oaspeți streini, între care dl. O. Goga, dl. Lupaș, dl. Cantacuzino, dl. Anastasiu, prefectul județului, directorul general al Soc. „Mica” Ruda 12 Apostoli, delegați din Maramureș, Cluj, Abrud, Deva și Ilia Mureșană⁴³⁷.

„La sfințirea pietrii și la parastas a cântat corul din Brad sub conducerea dlui prof. Pârvu. La mormântul eroului A. Iancu – menționa protopopul Indrei – am vorbit despre legătura ce trebuie s-o păstrăm cu adormiții în Domnul eroii, însuflețindu-ne de faptele lor, și cum biserica a crescut, în trecut prin școala de sub conducerea ei pe bărbații eroi, care s-au jertfit pentru credință, neam și patrie”⁴³⁸.

La manifestarea de la Țebea, din 1 noiembrie 1931, au mai rostit scurte alocuțiuni, despre viața și faptele lui Avram Iancu, domnii Ioan Lupaș, Octavian Goga, Gheorghe Brătianu, Gh. M. Cantacuzino și comandantul vânătorilor de munte din Abrud⁴³⁹. Poporul credincios s-a dat pomană din partea Societății Mica, constând din 100 kg pâine, 200 litre vin și 1.200 perechi virșle calde. Pentru oaspeți s-a organizat o masă comună de către Societatea Mica la pavilionul său din Brad⁴⁴⁰.

În cadrul Casei Culturale din Țebea, prin grija Protopopiatului din Brad s-a desfășurat a bogată activitate culturală. Conform unui program pentru perioada februarie – mai 1932, aici aveau loc ședințe ale Societății Sf. Gheorghe. Activitățile se desfășurau după masă și începeau cu vecernia, după care se susțineau conferințe pe diverse teme, cântece corale etc.. Dintre conferințele prezentate aici spicuim: „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal”, „Jertfele aduse din Țebea în revoluția din 1848”, „Dezvoltarea culturală în comuna Țebea sub timpul absolutismului”, „Originea elementului românesc în comuna Țebea și dezvoltarea lui culturală până la 1848”⁴⁴¹.

A altă acțiune importantă s-a desfășurat la Țebea în anul 1934. Funcționarii CFR de la Inspecția 5 Întreținere din Arad, prin contribuții benevole au ridicat în Halta CFR din Țebea, un bust al marelui erou național.

⁴³⁷ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 19. Vezi anexa LXXXV

⁴³⁸ Ibidem.

⁴³⁹ Ibidem.

⁴⁴⁰ Ibidem.

⁴⁴¹ Ibidem, f. 16. Vezi anexa LXXXIX.

Lucrarea a fost executată de către profesorul de la Liceul „Avram Iancu” din Brad, Radu Moga. Ceremonia dezvelirii a fost fixată pentru Duminică, 10 iunie, orele 14⁴⁴².

De la Arad se comunica picherului Bodea din Brad că se dorește ca „un sobor de preoți să officieze slujba religioasă, corul din Brad să dea răspunsurile, școlile și țăranii din împrejurimi să fie prezenți”⁴⁴³. Protopopul ortodox din Brad comunica Direcțiunii generale CFR din București că dorește ca dezvelirea monumentului să se facă cu „un fast deosebit, în cadrul unor festivități la care să ia parte și autoritățile din Brad și poporul din jur”⁴⁴⁴.

Pentru ca mulțimea să fie prezentă la manifestare el cere să se aprobe două trenuri a câte 5 vagoane pe ruta Brad-Țebea și retur. Prin ceremoniile organizate în 10 iunie 1934 monumentele din Plasa Baia de Criș s-au îmbogățit cu încă unul închinat marelui Avram Iancu, operă a cunoscutului profesor de la Liceul „Avram Iancu” din Brad, Radu Moga.

Odată cu apropierea războiului grija pentru cimitirul din Țebea slăbește. În anul 1937 Ioan Breazu, secretarul propagandei din partea „Astrii” scria că a vizitat la 27 aprilie și a constatat că „acest cimitir, care din anul 1924, a fost sub îngrijirea Despărțământului din Baia de Criș și a cercului cultural din Țebea a început să se strice, strâmbându-se și cizând unele cruci”⁴⁴⁵. „Aceasta, datorită încetării activității Despărțământului din Baia de Criș care a scăzut și interesul cercului cultural Țebea pentru cimitirul de pe lângă gorunul lui Horea. Numai datorită armatei și colaborării liceului din Brad, care face în fiecare an de Ziua Eroilor, câte o serbare, mormintele au putut fi păstrate într-o stare mai bună. Faptul acesta fiind observat de conducătorii Căminului cultural „Octavian Goga” din Țebea, instalând o echipă, au făcut demersuri către Societatea „Cultul Eroilor”, care le-a pus la dispoziție 70 cruci de beton și „Societatea Mica” care le-a oferit socluri de piatră acestor cruci. Atât crucile, cât și soclurile se află astăzi în cimitir și se speră să fie instalate la locul lor cât mai curând, întrucât la 6 iunie a.c. va avea loc la mormântul lui Avram Iancu o mare serbare și e bine ca mormintele să fie cât se poate de îngrijite”⁴⁴⁶.

Secretarul Ioan Breazu cerea ca „Astra” să acorde „un ajutor pentru instalarea tuturor crucilor până la această dată”⁴⁴⁷. În urma raportului lui Ioan

⁴⁴² Ibidem Dosar 1/1934, f. 19. Vezi anexa XC.

⁴⁴³ Ibidem.

⁴⁴⁴ Ibidem, f. 20. Vezi anexa XCI.

⁴⁴⁵ Vezi anexa XCII.

⁴⁴⁶ Ibidem.

⁴⁴⁷ Ibidem.

Breazu, președintele „Astrei” a transmis conducerii Căminului Cultural din Țebea ideea ca „inaugurarea să se facă sub egida celor două societăți culturale „Astra” și „Fundațiile Regale”. Domnia Sa este de părere că ajutorul pentru morminte să fie acordat despărțământului nostru din Baia de Criș și acesta să-l pună la dispoziția căminului”⁴⁴⁸. În urma ședinței Comitetului Central al „Astrei” se aprobă suma de 5.000 lei pentru cimitirul din Țebea⁴⁴⁹.

Este una dintre ultimile acțiuni importante care s-au desfășurat în perioada interbelică pentru cinstirea memoriei lui Avram Iancu, a prefectilor săi Ioan Buteanu și Simion Groza și a zecilor de eroi martiri căzuți în lupta pentru dezrobirea Transilvaniei. Va urma una dintre cele mai nefaste perioade (1945-1955) când memoria lui Avram Iancu va fi neglijată total.

⁴⁴⁸ Ibidem.

⁴⁴⁹ Ibidem.

MEMORIA LUI IANCU ÎN ANII REGIMULUI COMUNIST

După al doilea război mondial personalitatea lui Iancu a intrat într-un con de umbră al istoriei românești. Faptele sale nu erau agreate de ideologia comunistă. Numele său a fost pronunțat tot mai rar, iar aprecierile asupra vieții și activității sale erau trecute la polul negativ al istoriei naționale. Aprecierea obiectivă de până atunci, făcută pe baza documentelor și a memoriilor unor participanți la revoluție a fost înlocuită de concepția marxist-leninistă și materialismul dialectic reprezentat de istoricul de tristă amintire, Mihail Roller. Noua direcție în abordarea trecutului, trasată ferm de M. Roller și acceptată de către unii istorici de prestigiu (Andrei Oțetea, Constantin Daicoviciu etc.) a prins repede contur pe baza modelului sovietic.

La 1 septembrie 1947, prin decizie ministerială, au fost „comprimați” profesorii care nu făcuseră la timp concesiile impuse de noul regim, unii fiind pensionați. Astfel, în septembrie 1947, sinteza „Istoria României”, scoasă sub redacția lui M. Roller era gata. Până în anul 1948 apărea a patra ediție. Prevalau în texte lupta socială, conflictele de clasă, rezistența la opresiunile din afară. Nu mai era vorba de etnocentrism sau de evenimente produse de personalități, ci de un amalgam socio-politic și cultural format pe teritoriul României⁴⁵⁰.

Anul 1948 s-a dovedit a fi decisiv pentru istoriografia românească, constituind o veritabilă turnantă, impusă de radicalizarea programului stalinist ajuns la apogeu în România. Eliminarea elitei politice și spirituale, apoi abolirea monarhiei și drasticele măsuri pe plan social, economic, semnalau o altă epocă. Mulți istorici au fost puși în imposibilitatea de a mai activa la catedră sau în institute, alții urmăriți, terorizați, aruncați după gratii sau trimiși la canal⁴⁵¹.

Instituții și oameni au intrat de-a valma în malaxorul dictaturii comuniste. Institutele au fost abolite ori li s-a schimbat cu totul orientarea. Se împlinea previziunea istoricului Gheorghe Brătianu că România va ajunge curând „o colonie sovietică” și că asistăm deja la „ridicarea cortinei asupra dramei poporului român”⁴⁵².

⁴⁵⁰ Al. Zub, *Orizont închis. Istoriografia română sub dictatură*, Institutul European, 2000, p. 41.

⁴⁵¹ *Ibidem*, p. 62.

⁴⁵² *Ibidem*

Istoria a suferit cel mai mult, alături de științele juridice, fiindcă pe discursul ei, adus mereu „la zi” voia să se sprijine legitimitatea puterii. Mutațiile în sfera politică se repercutau imediat asupra trecutului, remodelându-l cu înverșunare. Abia pe la jumătatea deceniului VI al secolului al XX-lea a putut avea loc o recuperare secvențială și selectivă a istoriei noastre. Tudor Vladimirescu și Nicolae Bălcescu vor fi marile figuri ale noii istoriografii. În Transilvania, Gh. Doja, Horea, Cloșca și Crișan, Avram Iancu aveau un statut analog cu reacții critice pentru nealinierăa unor istorici la „vulgata” impusă de propaganda oficială⁴⁵³.

Istoricul Mihail Roller îi plasa pe toți cei care au ajutat revoluția maghiară pe o poziție progresistă⁴⁵⁴. Dimpotrivă, s-au plasat pe o poziție reacționară, contrarevoluționară, aceia care s-au opus revoluției maghiare, adică aceia care s-au opus reaprinderii revoluției în Europa⁴⁵⁵. Astfel ne apare clar rolul grupărilor conduse de Șaguna, Bărnăuțiu, Avram Iancu, Eftimie Murgu, Dragoș, Cezar Bolliac și Nicolae Bălcescu⁴⁵⁶. Gruparea condusă de Avram Iancu, alăturându-se la început habsburgilor, a servit contrarevoluția⁴⁵⁷.

O parte dintre români (?...), sub conducerea lui Avram Iancu persistă un timp în poziția greșit exprimată în platforma condiționării unirii cu ungerii de recunoașterea lor ca a patra națiune. Meritul lui Avram Iancu (?...) constă în aceea că în cursul procesului de dezvoltare a revoluției a recunoscut deschis și a declarat public în răspunsul din 15 iulie 1849, când s-a adresat „Fraților maghiari”, că divergențele dintre români și ungeri nu pot fi rezolvate cu sabia⁴⁵⁸.

În anul 1948 se împlineau 100 de ani de la Revoluția din 1848. Noua orientare trasată în domeniul istoriei și-a atins obiectivele. În lucrarea, tip broșură, dedicată centenarului acestui eveniment, revoluției din Transilvania îi erau rezervate aproape 6 pagini, iar numele lui Avram Iancu a fost menționat doar o singură dată, și doar în legătură cu încercarea lui Nicolae Bălcescu de a împăca pe români cu ungerii. „Avram Iancu a continuat să ducă lupta împotriva revoluționarilor ungeri, în Munții Apuseni”⁴⁵⁹. Astăzi

⁴⁵³ Ibidem, p. 112.

⁴⁵⁴ Mihail Roller, Studii și note privind istoria României, Editura Stat pentru literatura politică, București 1956, p. 129.

⁴⁵⁵ Ibidem.

⁴⁵⁶ Ibidem.

⁴⁵⁷ Ibidem, p. 130.

⁴⁵⁸ Ibidem.

⁴⁵⁹ Gh. Matei, Revoluția de la 1848 și țărănimea, București, 1949, p. 40. Lucrarea a fost editată de Ministerul Artelor și Informațiilor, mai 1948.

când citim broșura lui Gheorghe Matei, editată de Ministerul Artelor și Informațiilor ni se roșesc obrazii de rușine și ne punem întrebarea: Chiar așa de obtuzi și mai ales antinaționali erau diriguitorii științei istorice românești din acea vreme?!!!.

Scopul urmărit de Mihail Roller, respectiv de conducerea P.M.R. prin acesta, a fost impunerea totală și definitivă a concepției marxist-leniniste în istoriografia românească⁴⁶⁰. Principalele mijloace subordonate acestui scop au fost „manualul unic de istorie” și „frontul istoric”, în cadrul căruia cercetătorii și profesorii trebuiau să se conformeze fără abatere învățăturii materialist-dialectice, în forma sa stalinistă. Gheorgiu-Dej, tot mai mult cucerit de programul comunismului național, a repudiat acest program, referindu-se în anul 1955 la „monopolul și dictatul lui Roller” în domeniul istoriei⁴⁶¹.

Totuși apar o serie de articole dedicate revoluției de la 1848 din țările române încă din anul 1954 și ele aparțin istoricilor, Victor Chereșteșiu⁴⁶², Dan Berindei⁴⁶³, Teodor Bodogae⁴⁶⁴, Cornelia Bodea⁴⁶⁵, Bielz Julius⁴⁶⁶ etc. Noua școală istorică, deși nu era amintită direct, era învinuită că neglijase rolul istoric al maselor populare în istorie, că supraapreciasse rolul personalităților, că exaltase factorii psihici, mediul geografic. Victor Chereșteșiu, referindu-se la revoluția din 1848, considera că revoluționarii puteau obține victoria „numai dacă realizau concilierea revoluției naționale

⁴⁶⁰ Valer Moga, Sorin Arhire, Anul 1918 în Transilvania și Europa central-estică, Contribuții bibliografice și istoriografice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007, p. 57.

⁴⁶¹ Ibidem.

⁴⁶² Victor Chereșteșiu, Marele patriot și revoluționar Nicolae Bălcescu, București, Ed. Stat. Lit. Art., 1953, 52 p. Idem, Contribuții la istoria mișcărilor țărănești în Transilvania în anul revoluționar 1848, Studii Ref. Ist. Rom., 1954, partea II, p. 1.159-1.199. Idem, Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu, Studii Rev. Ist., 1956, 9, nr. 1, p. 65-85; Idem, Martie 1848 – la românii din Transilvania, în Emlékkönyv; Kelemen Lajos, Cluj, Bolyai Tudománymanyegyetem, 1957, p. 134-149.

⁴⁶³ Dan Berindei, Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848, în Studii, Rev. Ist., 1958, 11, nr. 3, p. 27-49.

⁴⁶⁴ T. Bodogae, Câteva documente în legătură cu frământările sociale la românii ardeleni în vara anului 1848, în Omagiu lui Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, Sibiu, Telegraful român, 1956, p. 281-292.

⁴⁶⁵ Bodea Cornelia C., Figuri mai puțin cunoscute din revoluția de la 1848, Studii, Rev. Ist., 1960, 13, nr. 2, p. 131-164; Revoluția din 1848 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget, Studii, Mater. Ist. Mod., 1960, 2, p. 187-221.

⁴⁶⁶ Bielz Julius, Die Revolution 1848/1849, in Hermannstadt im Spiegel bildlicher Darstellungen în Emlékkönyv; Kelemen Lajos, Cluj, Bolyai Tudománymanyegyetem, 1957, p. 58-63.

române cu cea maghiară⁴⁶⁷. Iar de eșecul revoluției erau responsabili „politicienii șoviniști români și unguri”⁴⁶⁸.

Cheresteșiu nega drepturile istorice românești bazate pe preeminența factorului etnic, spunând: „Concepția aceasta despre drepturile băștinașilor, absurdă din punctul de vedere al progresului, adânc antidemocratică din punct de vedere politic, căci democrația nu cunoaște nici un fel de privilegii din naștere, mai otrăvește mințile a mii și mii de români și unguri, crescuți în spirit zis național, de fapt imperialist, de dominare a unui popor de către un alt popor”⁴⁶⁹.

Unul dintre istoricii cei mai valoroși, atât a anilor '50 dar care va cunoaște consacrarea deplină în anii următori este David Prodan. El oferea istoriografiei românești, în 1948, alte două contribuții de excepție: „Jobăgia pe domeniul Băii de Arieș la 1770” și „Suplex Libellus Valachorum”. Maniera foarte modernă în care a fost scrisă cartea „Suplex Libellus Valachorum” îl apropie pe David Prodan de Gheorghe Brătianu.

În perioada Ceaușescu s-a reușit deturnarea reperelor naționale spre variante de neostalinism cultural/naționalist. Totuși în ciuda rigorilor regimului comunist târziu, nu a mai fost posibilă distrugerea valorilor naționale, a culturii și științei naționale în proporțiile din perioada revoluționară, internaționalistă a sistemului. Recuperarea istoriografică a lui Avram Iancu a debutat chiar în anul venirii lui Nicolae Ceaușescu, la conducerea partidului, prin publicarea noii ediții a monografiei despre „Avram Iancu” al istoricului Silviu Dragomir⁴⁷⁰.

Pentru a face posibilă publicarea cărții, în „Cuvânt înainte”, autorul remarcabilei monografii despre Avram Iancu, publicată în anul 1924, precizează că „lucrarea de față prezintă un text cu totul nou, care se deosebește de vechea redactare atât prin baza documentară mult lărgită, cât și prin concepția după care se interpretează mersul revoluției”⁴⁷¹. Constatările istoricilor marxiști rezultă din studiul aprofundat al epocii revoluționare. Ele ne-au servit drept călăuză în rezolvarea multor probleme complicate în legătură cu controversele politice⁴⁷², scria autorul în prefața cărții, plătind încă odată tribut noii concepții istorice.

⁴⁶⁷ Florin Müller, *Politică și istoriografie în România, 1948-1964*, Editura Nereamia Napocae, 2003, p. 238.

⁴⁶⁸ Ibidem.

⁴⁶⁹ Ibidem, p. 238.

⁴⁷⁰ Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, Editura Științifică, 1965, 304 p.

⁴⁷¹ Ibidem, p. 12.

⁴⁷² Ibidem, p. 13.

În anul 1966 este publicată monografia despre Avram Iancu a lui Horia Ursu⁴⁷³. Referitor la Iancu, autorul scrie pe manșeta din spate a copertei următoarele: „Născut din mijlocul maselor de iobagi luptători ai Munților Apuseni – urmaș al lui Horia și-al lungului șir istoric de căpetenii a răscoalelor populare – Avram Iancu, devenit cărturar luminat, a sintetizat, prin acțiunile sale democrat-revoluționare din anii 1848-1849, lupta seculară a țărănimii din Transilvania pentru eliberarea social-economică, cu lupta națională a întregului popor român din Transilvania împotriva asupririi feudalo-absolutiste. Avram Iancu rămâne, proiectat pentru totdeauna în lumina istoriei poporului român, una din figurile proeminente, un conducător de seamă al năzuințelor de veacuri, azi împlinite”⁴⁷⁴.

Anul 1968 va cunoaște publicarea altor două cărți: Avram Iancu, autor Marin Mihalache⁴⁷⁵ și o nouă ediție a monografiei lui Silviu Dragomir⁴⁷⁶. Începând din 1966 sunt publicate și o serie de articole referitoare la diferite aspecte ale revoluției din 1848 din Transilvania și care pun într-o nouă lumină personalitatea lui Avram Iancu. Ele se datorează istoricilor Victor Chereșteșiu, Teodor Pompiliu⁴⁷⁷, Liviu Maior⁴⁷⁸, Miron Constantinescu⁴⁷⁹ și Aurelia Bunea⁴⁸⁰.

Recuperarea istoriografică a lui Avram Iancu a început în județul Hunedoara, cam în același timp cu cea de pe plan național. În octombrie 1966 are loc vizita lui N. Ceaușescu care înscrie în itinerar și Țebea, locul unde sunt înmormântați unii dintre cei mai importanți luptători pașoptiști, în frunte cu Avram Iancu.

Cu acest prilej a fost vizitat și cimitirul din Țebea, și a fost depusă o coroană de flori la mormântul lui Avram Iancu. În cuvântul său, Nicolae

⁴⁷³ Horia Ursu, Avram Iancu, Editura Tineretului, [București, 1966], 255 p.

⁴⁷⁴ Ibidem.

⁴⁷⁵ Marin Mihalache, Avram Iancu (1824-1872), București, Editura Militară, 1968, 134 p.

⁴⁷⁶ Silviu Dragomir, Avram Iancu, Ediția a II-a, Editura Științifică, București, 1968, 308 p.

⁴⁷⁷ Date noi cu privire la frământările tineretului intelectual în preajma adunării din 30 aprilie 1848. Proclamația lui Aron Pumnul, în Omagiu lui P. Constantinescu-Iași cu prilejul împlinirii a 70 de ani, București, Editura academei R.P.R. 1965, p. 455-461.

⁴⁷⁸ Liviu Maior, Activitatea lui Axente Sever în primăvara anului revoluționar 1848, în Studia Hist. 1966, 11, fasc. 1, p. 91-101; Idem, Aspecte ale organizării administrației românești din anii 1848-1849 în Transilvania, în Acta Mus. Napocensis, 1967, 4, p. 563-570.

⁴⁷⁹ Miron Constantinescu, Anul revoluționar 1848. Lupta națională și socială a românilor din Transilvania, în Lupta de clasă, 1968, 48, nr. 5, p. 76-87; Idem Lupta națională și socială a românilor din Transilvania în 1848, în Unitate și continuitate în istoria poporului român. Sub redacția D. Berciu, București, Ed. Acad. R. S. România, 1968, p. 209-221.

⁴⁸⁰ Aurelia Bunea, Steagul poporului român din Transilvania în revoluția de la 1848-1849, în Anuar. Inst. Ist. Cluj, 1969, 12, p. 37-52.

Ceaușescu a subliniat, pentru prima dată după instaurarea regimului comunist în România, importanța acestor locuri istorice.

Despre Avram Iancu a spus următoarele: „Avram Iancu, înflăcărat luptător pentru drepturile sociale și naționale ale poporului nostru, născut în aceeași vatră a suferinței ca și Horea, a cărui pildă revoluționară l-a îmbărbătat în acțiunile sale. Avram Iancu s-a impus în ochii contemporanilor săi ca și ai posterității ca o figură luminoasă, expresie a luptei hotărâte și a setei de dreptate, independență națională a poporului român”⁴⁸¹.

Era o referire sumară la Craiul Munților, dar ea constituia un început pentru dezghețul din anii următori. Primele semne le dau însă istorici din afara județului, între care amintim numele lui Liviu Maior⁴⁸², Georgina Suciș și Octavian Rotaru⁴⁸³, care publică în anul 1968 două articole în revista Sargetia.

Anul centenarului morții lui Avram Iancu, comemorat în 1972, a prilejuit apariție monografiei istoricului Ștefan Pascu, intitulată „Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir”⁴⁸⁴. În „Cuvânt către cititori” eminentul istoric menționează că doar „un veac și vreo trei decenii Avram Iancu a fost mereu prezent în scrisul și în vorbirea oamenilor: istorici, juriști, literați, publiciști, oameni politici. În scrieri cu pretenții științifice și în altele de popularizare în studii mai cuprinzătoare și în studii mai modeste ca întindere, în articole ocazionale și în cuvântări festive, numele și faptele tribunului și prefectul munților Avram Iancu au fost folosite în felurite scopuri; ca pildă de patriotism și eroism, de om de gândire progresistă și luptător pentru binele și fericirea poporului, conducător iubit și stimat, respectat și urmat de popor”⁴⁸⁵.

„O asemenea personalitate – continua istoricul Ștefan Pascu – ridicată pe pedestalul eroului, aureolat cu nimbul legendei la vârsta de 24 de ani abia împliniți, s-ar fi convenit să se învrednicească de o atenție mai mare, exprimată în ample reconstituiri, pe baza unei investigații exhaustive”⁴⁸⁶.

„În anul centenarului nașterii <Craiului Munților>, istoriografia acestei frumoase personalități s-a îmbogățit cu vreo trei studii, întemeiate pe cercetarea izvoarelor știute până la acea vreme. De atunci Iancu a fost din

⁴⁸¹ Drumul Socialismului, an. XVIII, nr. 3861, din 9 octombrie 1966.

⁴⁸² Liviu Maior, Aspecte ale desfășurării

⁴⁸³ Georgina Suciș, Octavian Rotaru, Câteva documente inedite cu referire la evenimentele petrecute în anul 1848 la Zlatna, Sargetia, 1968, 5, p. 235-242.

⁴⁸⁴ Ștefan Pascu, Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir, Editura Meridiane, București, 1972, 260 p.

⁴⁸⁵ Ibidem, p. 7.

⁴⁸⁶ Ibidem, p. 8.

nou lăsat pe seama publiciștilor și popularizatorilor. De abia în 1965, o lucrare vrednică de însemnătatea subiectului a văzut lumina zilei, din pana erudită și cumpănită a profesorului Silviu Dragomir, cel mai bun cunoscător al faptelor <Craiuului Munților>⁴⁸⁷.

În forme destul de timide și colateral evenimentelor va fi pronunțat numele lui Avram Iancu și în primele articole din anul centenarului morții sale, sărbătorit în septembrie 1972, în județul Hunedoara. Primul articol aparține lui Ion Frățilă și se întitulează „Mândria aspră a moșilor”⁴⁸⁸.

Câteva zile mai târziu, Petre Țirău publică un articol intitulat „Crăișorul cu ochi de cer”⁴⁸⁹. Articolele publicate se feresc a-i pronunța numele, publicând sub genericul „Centenarul comemorării lui Avram Iancu”, iar articolele poartă titluri de genul „Conducătorul maselor populare din Munții Apuseni în revoluția din 1848” (Ion Frățilă)⁴⁹⁰, „Avram Iancu – conducătorul maselor populare din Munții Apuseni în revoluția de la 1848” (Ion Frățilă, Mihai Cerghedeau)⁴⁹¹, „Aportul minerilor din Munții Apuseni la lupta maselor din perioada revoluției de la 1848” (Vasile Radu)⁴⁹².

De asemenea cartea istoricului Ștefan Pascu dedicată lui Avram Iancu a fost recenzată, în ziarul local, de către Ileana Lascu⁴⁹³. Mult mai îndrăzneți se dovedesc a fi redactorii paginii culturale a ziarului, Minel Bodea, Ileana Lascu, Lucia Liciu, care publică cântecul „Marșul lui Iancu”, „Cântecele Iancului” și „Chemarea lui Iancu”.

Festivitățile de la Baia de Criș dedicate comemorării a 100 de ani de la moartea lui Avram Iancu au început încă din 5 septembrie 1972. La Deva s-a organizat „Festivalul coral „Craiuul Munților” la care au participat formații din Maramureș, Alba, Dâmbovița, Arad, Cluj, Caraș-Severin, Timiș și Hunedoara. Juriul a fost alcătuit din prestigioase nume de compozitori și dirijori între care amintim pe Dumitru Botez, Gh. Bazavan, Mircea Neagu, Gh. Ionescu și alții⁴⁹⁴. La Baia de Criș a avut loc ceremonialul dezvelirii obeliscului „înălțat pentru eternizarea memoriei lui Avram Iancu și deschiderea unei expoziții muzeale”⁴⁹⁵. Obeliscul „cioplit din travertinul

⁴⁸⁷ Ibidem.

⁴⁸⁸ Drumul Socialismului, an. XXIV, nr. 5478 din 19 august 1972.

⁴⁸⁹ Drumul Socialismului, an. XXIV, nr. 5483, din 26 august 1972.

⁴⁹⁰ Drumul Socialismului, an. XXIV, nr. 5484 din 27 august 1972.

⁴⁹¹ Drumul Socialismului, an. XXIV, nr. 5485 din 29 august, 1972; 5486 din 30 august 1972; 5482 din 1 septembrie 1972; nr. 5489 din 2 septembrie 1972.

⁴⁹² Drumul Socialismului, an. XXIV, nr. 5487 din 31 august 1972.

⁴⁹³ Drumul Socialismului, an. XXIV, nr. 5492, 6 septembrie 1972.

⁴⁹⁴ Drumul Socialismului, an. XXIV, nr.5497 din 9 septembrie 1972.

⁴⁹⁵ Drumul Socialismului, anul XXIV, nr.5491 din 5 septembrie 1972.

Apusenilor de către sculptorii Florica Ioan și Emil Merianu. Acest monument a fost realizat cu sprijinul și ajutorul generos al partidului și guvernului țării, drept un fierbinte omagiu „Craiiului Munților”, tuturor celor care s-au jertfit pentru zilele care le trăim astăzi”⁴⁹⁶.

După dezvelire în aplauzele asistenței, a luat cuvântul Ioachim Moga, prim-secretar al Comitetului județean de partid Hunedoara care a spus: „Se împlinesc 100 de ani de la moartea lui Avram Iancu „Craiiul Munților” luptător neînfricat pentru libertate și dreptate, conducătorul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania. În șirul multiplelor manifestări prin care cinștim memoria ilustrului nostru înaintaș, dezvelirea acestui obelisc, ridicat în preajma locului unde Iancu și-a petrecut ultimele clipe ale frământatei sale vieți, constituie încă o mărturie a prețuirii de care se bucură tradițiile de luptă ale poporului nostru pentru împlinirea idealurilor sale milenare.

În galeria eroilor neamului Avram Iancu strălucește asemenea unui astru învâpăiat de lumina adevărului căruia i-a închinat întreaga sa viață. Figură de revoluționar, legat prin mii de fire de popor, de moșii Apusenilor, Iancu a intrat în cartea de aur a istoriei, pe drumul croit de Horea, precursor strălucit al luptei împotriva împilării naționale și sociale”⁴⁹⁷.

La Brad a fost organizată o adunare festivă, la care nu s-au învrednicit să participe oficialitățile județului, doar cele locale și s-a deschis, în cadrul Casei de Cultură, o expoziție de artă. În cadrul adunării a luat cuvântul profesorul Romulus Neagu, membru al Comitetului orașenesc de partid, care, după evocarea personalității lui Avram Iancu a pus un accent pe avântul „cu care poporul întreg, moșii hunedoreni luptă pentru înfăptuirea mărețelor obiective trasate de Congresul al X-lea al P.C.R. și de recenta Conferință Națională”⁴⁹⁸.

Grupuri de pionieri au depus jerbe de flori la monumentele lui Avram Iancu din centrul orașului Brad și din fața Liceului „Avram Iancu”. Tot în cadrul manifestărilor prilejuite de Centenarul morții lui Avram Iancu, câteva unități de pionieri din Zarand au primit nume de tribuni. Unitatea de pionieri din Baia de Criș a primit numele lui Avram Iancu, iar cele din București și Buceș au primit numele de Simion Groza, respectiv, Ioan Buteanu⁴⁹⁹. Prin grija lui Nicolae Jula a fost tipărită o culegere de folclor, care înmănunchea cele mai frumoase creații populare dedicate lui Avram Iancu.

⁴⁹⁶ Ibidem.

⁴⁹⁷ Ibidem.

⁴⁹⁸ Drumul Socialismului, anul XXIV, nr. 5496, din 9 septembrie 1972.

⁴⁹⁹ Ibidem, nr. 5497 din 14 septembrie 1972.

După ceremoniile dedicate comemorării centenarului morții lui Avram Iancu s-a așternut din nou o tăcere, care a durat aproape 10 ani. Abia, în anul 1982, la sărbătorirea a 110 ani de la moartea lui Avram Iancu, profesorul de geografie, Nicolae Cristea publică un articol intitulat „Craiuul Munților”⁵⁰⁰. Peste alți doi ani profesoara Marioara Cristea publică articolul „Gorunul lui Iancu”⁵⁰¹. În anul 1984 cu prilejul bicentenarului răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan, s-a organizat, de către Muzeul județean Hunedoara-Deva, o expoziție foto-documentară și etnografică în Căminul cultural din Țebea, în care viața și activitatea lui Avram Iancu, va ocupa un loc important și care va deveni un punct de vizitare pentru activitățile unităților de pionieri și tinerilor U.T.C.-isti, care cinsteau memoria lui Iancu, din perioada de până la 1989. În perioada 1982-1986 comemorarea lui Avram Iancu s-a datorat organizațiilor de pionieri din zonă sub coordonarea profesorilor lor.

Abia din anul 1986, Organizația județeană U.T.C. a inițiat acțiunea „Omagiu eroilor neamului românesc”, în cadrul căreia aveau loc depuneri de coroane de flori, evocări istorice, recitări de poezii și spectacole de cântece și dansuri populare, de muzică ușoară etc. Evocarea personalității lui Avram Iancu din cadrul primei ediții a acțiunii „Omagiu eroilor neamului românesc” a fost făcută de către profesorul Dorin Crișan, de la Liceul din Brad care poartă numele eroului de la 1848⁵⁰². La comemorarea din 1987, manifestarea s-a bucurat de prezența regretatului Ioan Simion Pop și a unor tineri interpreți de muzică populară, care vor deveni celebri, între care amintim numele lui Nicolae Furduliu Iancu, Veta Biriș și Drăgan Munteanu⁵⁰³. Câteva zile mai târziu se desfășoară la Țebea și Baia de Criș o acțiune pionerească interjudețeană intitulată „Prietenii de pe Criș” cu participarea unităților de pionieri de la școlile din Zarand, Deva, Orăștie, Hălmaș și Alba Iulia⁵⁰⁴. În zilele de 1-2 octombrie 1988 are loc ediția a III-a a acțiunii „Omagiu eroilor neamului românesc” cu participarea lui Ioan Simion Pop, a poezilor Eugen și Ioan Evu, a soliștilor de muzică populară, Mariana Anghel și Drăgan Munteanu. De asemenea se prezintă un amplu spectacol evocator al martirilor neamului realizat de Eugen Evu și Vasile Chevereșan⁵⁰⁵. Tot în octombrie 1988 are loc o nouă ediție a acțiunii pionerești „Prietenii de pe Criș”⁵⁰⁶.

⁵⁰⁰ Drumul Socialismului, anul XXXII, nr. 7724, din 10 septembrie 1982.

⁵⁰¹ Drumul Socialismului, anul XXXIV, nr. 8344, din 9 septembrie 1984.

⁵⁰² Drumul Socialismului, anul XXXVIII, nr. 8980, din 30 septembrie 1986.

⁵⁰³ Drumul Socialismului, anul XXXIX, nr. 9319, din 3 noiembrie 1987.

⁵⁰⁴ Ibidem, nr. 9322 din 6 noiembrie 1987.

⁵⁰⁵ Ibidem, nr. 9.604 din 4 octombrie 1988.

⁵⁰⁶ Ibidem.

CINSTIREA LUI AVRAM IANCU DUPĂ 1989

După evenimentele din anul 1989, omagierea lui Avram Iancu se stabilește să aibă loc în preajma datei decesului său. De astă dată ceremoniile îmbracă o altă formă și dimensiune prin amploarea manifestărilor și mai ales prin implicarea partidelor politice. În septembrie 1990, ceremonia religioasă este celebrată de un sobor de 36 preoți, avându-i în frunte pe Prea Sfințiii episcopi Timotei al Aradului, Ioan al Oradiei și Andrei al Albei⁵⁰⁷.

Adunarea populară din 1990 a fost condusă de Gligor Hașa, președintele Filialei Hunedoara a Uniunii „Vatra Românească”⁵⁰⁸. Personalitatea lui Avram Iancu a fost evocată de către academicianul istoric Ștefan Pascu. La spectacolul desfășurat au luat parte cunoscuți interpreți de muzică populară.

În anul 1991, manifestările de la Țebea au fost onorate de președintele României, d-l Ion Iliescu și de primul ministru Petre Roman⁵⁰⁹. Ceremonia religioasă s-a desfășurat sub conducerea mitropolitului Ardealului, Preasfinția Sa, dr. Anton Plămădeală. Pe lângă manifestările cultural-artistice, a avut loc și un simpozion omagial „Avram Iancu în conștiința neamului”, la care au participat istorici, arhiviști și profesori din județul Hunedoara și din alte centre ale țării⁵¹⁰.

Manifestările din 1992, s-au desfășurat la Brad și Țebea, în zilele de 12-13 septembrie. A avut loc simpozionul „Avram Iancu în conștiința națională”, cu participarea unor istorici din diferite centre ale țării. Apoi, la Baia de Criș, a fost bătută placa comemorativă cu următorul text: „Întru cinstirea memoriei lui Avram Iancu, Craiul Munților, la 120 ani de la trecerea în eternitate. 13 septembrie 1992”⁵¹¹.

A doua zi, ceremonialul religios de la mormântul lui Iancu a fost săvârșit de un sobor de preoți, în frunte cu dr. Timotei Sevcicu, episcopul Aradului și Hunedoarei, cu participarea renumitului cor al Catedralei din Hunedoara, dirijat de Marin Dârvă⁵¹². Manifestările organizate în 1993 au debutat prin simpozionul „Avram Iancu în conștiința națională”, desfășurat la Brad, sâmbătă 12 septembrie, la care au participat cunoscuți cercetători ai istorie naționale din Cluj-Napoca, București, Sibiu, Arad, Caransebeș, Abrud și Deva. Despre personalitatea lui Avram Iancu a vorbit academicianul

⁵⁰⁷ Cuvântul Liber, anul II, nr. 203 din 18 septembrie 1990.

⁵⁰⁸ Ibidem.

⁵⁰⁹ Cuvântul Liber, anul III, nr. 454 din 17 septembrie 1991.

⁵¹⁰ Ibidem.

⁵¹¹ Cuvântul Liber, anul IV, nr. 706 din 15 septembrie 1992.

⁵¹² Ibidem.

Ștefan Pascu, „patriarhul în viață al istoriei noastre naționale, omul de știință care s-a adâncit în studiul trecutului acestor meleaguri și al personalităților care s-au ridicat din sânul lor”⁵¹³.

Simpozionul s-a desfășurat pe două secțiuni, în cadrul cărora au prezentat comunicări conf. Univ. dr. Ioan Teodor Stan (Actualitatea ideilor lui Avram Iancu), dr. Gelu Neamțu (Avram Iancu – temperament revoluționar), dr. Teodor Pavel (Avram Iancu – eroul legendar), prof. Emil Burlacu (Avram Iancu, prezență în opera eminesciană), Ioachim Lazăr (Funeraliile lui Avram Iancu și frica autorităților maghiare de amploarea mișcării naționale românești). Au mai prezentat comunicări Ion Frățilă, Adela Herban, Mihai David și Ovidiu Popescu⁵¹⁴. Cu acest prilej a fost lansat volumul I din colecția „Restituiri” editat de către Muzeul județean Hunedoara-Deva.

La manifestările de la Țebea, desfășurate a doua zi, au luat parte președintele Camerei Deputaților, d-l Adrian Năstase, parlamentari și miniștri. Ceremonia religioasă a fost săvârșită de un sobor de preoți în frunte cu dr. Timotei Seviciu, episcopul Aradului și Hunedoarei. Despre personalitatea lui Avram Iancu au vorbit domnii Adrian Năstase, dr. Liviu Maior, Zeno Opreș și academicianul Ștefan Pascu⁵¹⁵.

Manifestările din anul 1995 s-au desfășurat după aceeași regie, simpozion științific (desfășurat în sala festivă a Primăriei din Brad, sâmbătă 9 septembrie), urmat a doua zi de ceremoniile de la Țebea (depunere de coroane de flori la mormântul lui Avram Iancu, Slujba religioasă și parastasul și evocarea istorică). În cadrul simpozionului de la Brad au susținut comunicări academicianul Ștefan Pascu, istorici, arhiviști și profesori din județul Hunedoara și din țară. După terminarea lucrărilor în plen ale simpozionului, participanții s-au deplasat la mina Țebea unde s-a dezvelit un bust al marelui erou Avram Iancu⁵¹⁶. Manifestările de la Țebea, din anul 1996, pe lângă manifestările cunoscute (ceremonie religioasă, depunere de coroane, evocare istorică, spectacol de dansuri și muzică populară) au marcat încă un moment important dedicat lui Avram Iancu.

În apropierea locului unde a decedat eroul de la 1848-1849, s-a ridicat de către locuitorii comunei o cruce comemorativă. Crucea are pe frontispiciu portretul lui Avram Iancu și textul: „În acest loc a murit la 10

⁵¹³ Cuvântul Liber, anul IV, nr. 957 din 14 septembrie 1993.

⁵¹⁴ Ibidem.

⁵¹⁵ Ibidem.

⁵¹⁶ Cuvântul Liber, anul VII, nr. 1466 din 12 septembrie 1995. Bustul de aici a fost reamplasat după încetarea activității minei Țebea, în Valea Jiului, în parcul din spatele Centralei Cărbunelui Valea Jiului.

septembrie 1872, Craiul Munților, Avram Iancu, 1824-1872”. În registrul inferior al monumentului este înscris un fragment din testamentul lui Avram Iancu: „Unicul dor al vieții mele este să-mi văd națiunea mea fericită! Avram Iancu”. Pe spatele monumentului a fost înscris textul: „Ridicată de către locuitorii comunei la 10 septembrie 1996”.

La manifestările din 1997, la care a participat primul ministru de atunci, d-l Victor Ciorbea, a fost primit cu un cor de fluierături, cei mai zgomotoși fiind reprezentanții Partidului România Mare⁵¹⁷. Ceea ce a deranjat miile de credincioși, veniți să păstreze un moment de reculegere la mormântul lui Avram Iancu a fost zgomotul și scandările din cimitir. Mormântul marelui erou, constituie un altar al neamului românesc, unde credincioșii și vizitatorii, vin să păstreze un moment de pioasă aducere aminte și să depună o floare pe mormântul celui dispărut.

Serbările naționale de la Țebea din 1998 s-au desfășurat sub auspiciile împlinirii a 150 de ani de la Revoluția din 1848. Ceremoniile s-au desfășurat după același scenariu: Depuneri de coroane la mormântul lui Iancu, Slujbă religioasă și parastas, Evocarea istorică, spectacolul folcloric pe scena special amenajată.

Mult mai încinse au fost spiritele politice cu ocazia serbărilor din anul 1999. Ceremoniile au început cu momentul solemn desfășurat în biserica din Țebea, după care a urmat depunerea de coroane într-o îmbulzeală generală și o alta la fel pentru a ține discursuri în fața participanților de pe Câmpul moșilor. Totuși câteva acțiuni au marcat aniversarea revoluției și a rolului lui Avram Iancu în aceste evenimente. În primul rând simpozionul științific ce a avut loc în zilele de 10-11 septembrie, la Deva și Brad, intitulat „Eroi ai revoluției române din Transilvania”. Manifestarea științifică s-a bucurat de participarea unor istorici, cercetători științifici, arhiviști și profesori de istorie din București, Cluj-Napoca, Brașov, Alba Iulia, Deva și Brad, care au prezentat ultimele rezultate ale cercetării⁵¹⁸. De la Baia de Criș participanții la simpozion au trecut munții pentru a vizita Casa lui Avram Iancu din Vidra de Sus.

La rândul său Societatea „Astra” din Sibiu a dezvelit o placă de marmură cu prilejul împlinirii a 175 de ani de la nașterea eroului național, având înscris textul: „Această placă a fost așezată cu prilejul împlinirii a 175 de ani de la nașterea lui Avram Iancu și a 75 de ani de la serbările „Astri” dedicate marelui erou al neamului.

14 noiembrie 1999

Asociațiunea „Astra”

⁵¹⁷ Cuvântul Liber, anul IX, nr. 1973 din 16 septembrie 1997.

⁵¹⁸ Cuvântul Liber, anul XI, nr. 2478 din 14 septembrie 1999.

Serbările naționale de la Țebea desfășurate în anii 2000 și 2001 au fost mult mai modeste ca amploare și ca număr de participanți. „Din lipsă de bani, la Țebea au fost mai puțini oameni”⁵¹⁹, remarca la sfârșitul serbărilor din anul 2000, primarul Romeo Farcaș.

Cu acest prilej primarul mai spunea: „Avem experiența a opt ani în ceea ce privește festivitățile de la Țebea. Mulțumim lui Dumnezeu că ne-a ajutat și a fost o vreme foarte frumoasă. De asemenea mulțumim politicianilor, întrucât a fost o sărbătoare de evocare a personalității lui Avram Iancu și nu una cu tentă electorală. Ne pare rău că nu este o participare ca în alți ani. Și acest lucru poate din lipsă de bani. Oamenii au tot mai puțini bani, iar sărăcia se simte peste tot. Este trist că spun acest lucru, dar aceasta este realitatea”⁵²⁰. „În acest an la Țebea au venit puțini oameni, probabil și din cauza ploii, dar și pentru că nu este an electoral”⁵²¹ remarca același primar în anul 2001.

Serbările Naționale de la Țebea din septembrie 2002 au fost mult mai liniștite. Iată ce scria ziarul Cuvântul Liber: „Iar în acest an somnul bravului erou al revoluției române de la 1848 n-a mai fost tulburat de <proclamațiile> sforăitoare cu un puternic iz politic. Dimpotrivă. De la vladică la opincă, cei prezenți, duminică 8 septembrie, la Țebea au comemorat așa cum se cuvine pe Avram Iancu la cei 130 de ani de la trecerea în neființă. Adică au dus coroane de flori la mormântul său, au participat la parastasul de pomenire și au rostit cuvinte simple, dând Cezarului ce-i al Cezarului”⁵²².

La serbările din anul 2003, se remarcă aceeași sobrietate. „Lângă Gorunul lui Horea și Crucea Iancului nu s-au rostit cuvinte care să ducă spre propagandă electorală”⁵²³. Dar atmosfera sobră n-a durat decât un an. La serbările din anul 2004, la mormântul lui Avram Iancu de la Țebea, mii de români au sărbătorit 180 de ani de la nașterea marelui erou național. Întrucât peste două luni aveau loc alegerile, au fost prezenți aici cei mai importanți oameni politici ai momentului, în frunte cu Președintele Ion Iliescu și premierul Adrian Năstase, care au fost întâmpinați la Țebea, de unii cu aplauze, de alții cu huiduieli⁵²⁴.

La serbările din 2005 a fost prezent noul președinte ales al României, domnul Traian Băsescu. De astă dată, spre surprinderea tuturor,

⁵¹⁹ Cuvântul Liber, anul XI, nr. 2734 din 12 septembrie 2000.

⁵²⁰ Ibidem.

⁵²¹ Cuvântul Liber, anul XII, nr. 2990 din 11 septembrie 2001.

⁵²² Cuvântul Liber, anul XIII, nr. 3241 din 10 septembrie 2002.

⁵²³ Cuvântul Liber, anul XIV, nr. 3496 din 16 septembrie 2003..

⁵²⁴ Hunedoreanul, nr 1.121 din 13 septembrie 2004.

manifestările au fost lipsite de discursuri politice. Discursul președintelui a fost scurt și fără aluzii politice.

În cuvântul său, Traian Băsescu a spus: „Întotdeauna, la mormântul lui Iancu ai sentimentul că vorbele sunt de prisos. El a ieșit din viață și a intrat direct în istoria națiunii pe care a slujit-o. De câte ori vin la Țebea, am sentimentul că vin acolo unde hotarul demnității naționale nu poate fi trecut niciodată. Am același sentiment pe care îl am la mormântul lui Ștefan cel Mare. Sunt două legende ale istoriei noastre pe care le port în suflet și cred că dragostea de pământ, dragostea de țară, dragostea de copii, dragostea de eroii nației este ca și dragostea de mamă, se poartă în suflet și se strigă foarte rar”⁵²⁵. Apoi alături de fostul gorun al lui Horea, președintele a plantat un pui de gorun.

Serbările din anul 2006 a fost inaugurate sâmbătă, 16 septembrie, prin dezvelirea bustului lui Avram Iancu, amplasat pe platoul din apropierea cimitirului. Bustul este opera sculptorului devean, Ioan Medruț.⁵²⁶ La serbările de a doua zi a participat președintele Traian Băsescu și mulți lideri politici. Trei dintre aceștia, Corneliu Vadim Tudor, Gigi Becali și Mircea Geoană au sosit la Țebea cu elicopterele⁵²⁷.

Președintele a luat cuvântul după ce au vorbit Adrian Păunescu și Corneliu Vadim Tudor, spunând: „Dragi moți, eu nu voi țipa, plecând de la realitatea că nici Iancu nu țipa, ci făcea”⁵²⁸. El a evocat personalitatea lui Avram Iancu, vorbind despre „modestia exemplară a unui erou, care a plecat dintre moți și s-a așezat în istorie”⁵²⁹. Spre surprinderea generală singurul discurs, simplu și apolitic a fost cel al președintelui. Domnia Sa a remarcat de asemenea că este pentru prima dată când UDMR depune o coroană de flori la mormântul lui Avram Iancu.

Serbările din 2007 au fost considerate de către presa hunedoreană „Bâlci politic”⁵³⁰. Serbările de la Țebea din acest an (2008) au debutat cu un incident. În mijlocul slujbei religioase stația de sonorizare a rămas fără curent. Apoi după ceremonia depunerii de coroane președintele a părăsit cimitirul, spre surprinderea participanților.

Despre viața și faptele lui Avram Iancu au vorbit ÎPS Timotei, Episcop al Aradului, Ienopolei, Hălmagiului și Hunedoarei, prof. Victor Bercea, președintele Societății „Avram Iancu”, Theodor Stolojan, Corneliu

⁵²⁵ Cuvântul Liber din 12 septembrie 2005

⁵²⁶ Mesagerul, nr. 85 din 18 septembrie 2006

⁵²⁷ Cuvântul Liber, anul 17, nr. 4382 din 18 septembrie 2006.

⁵²⁸ Ibidem.

⁵²⁹ Ibidem.

⁵³⁰ Hunedoreanul, nr. 1877 din 10 septembrie 2007.

Vadim Tudor, Adrian Păunescu, Radu Sârbu și Gheorghe Firca⁵³¹. Gestul președintelui Traian Băsescu a fost comentat pe larg de către politicieni. Domnul președinte al CJ Hunedoara, Mircea Moloș a declarat că președintele Traian Băsescu „l-a anunțat încă de pe drum că nu are de gând să-i învețe pe moși cum se face istoria și că intenționează să schimbe programul”⁵³².

Ne exprimăm convingerea ca în viitor sărbătoarea de la Tebea, care comemorează moartea eroului național Avram Iancu să redevină ceea ce a fost în perioada interbelică, când ceremonia religioasă și cântecele dedicate Iancului erau preponderente.

⁵³¹ Mesagerul, nr. 678 din 15 septembrie 2008.

⁵³² Ibidem.

ANEXE

I

NAȚIUNEA ROMÂNĂ!

cu anima dorerosă face cunoscută încetarea din viața a pre iubitului său fiu
AVRAM IANCU

Prefectul general al legiunilor române

În lupta pentru independența națională de la 1848/49; defuncțiunea
pre timpurie a urmat astăzi 3 ore demanetia, în Baia de Crișu (districtul
Zarandu) la anul vieții sale 48, în urma unui morbu de peptu.

Corpul defunctului se va înmormenta în cimiteriul gr. or. din
comuna Cebea la 13/1 septembrie 1872, cu ceremonialul îndatinat în
Biserica orientale.

Toți fiii națiunii gelosi, suntu poftiți a participa la onorulu d-a face
parte din cortegiul funebralu.

Memoria lui fia eternu bine cuventată – era zelul seu naționalu, se
plane asupra națiunii – bine făcătoriu.

Baia de Crișu 11 septembrie 1872

Comitetului arangiatoriu funebralu.

Muzeul CDR Deva, Secția istorie modernă, nr. inv. 27.050/101.

II

1872 septembrie 11, Baia de Criș

Nr. 1035/1872 adm. De la pretura cercului
Notariatului comunal în Baia de Criș

Avram Iancu din Vidra în 11 septembrie a.c. răposând în Baia de
Criș, dumneavoastră căpătați ordinul ca în 11 și 12 septembrie a.c. după ritul
bisericesc în toată comuna să se tragă clopotele și la îngropăciune să se
prezinte toată comuna.

Baia de Criș, 11 septembrie 1872

Adalbert Veress, pretor

Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, București, 1990,
p. 209. Doc. nr. 105.

III

Discursul funebral la înmormântarea lui Avram Iancu

Fost Prefect al legiunii I române, în lupta pentru libertatea națională și independența Transilvaniei, la anul 1848/9, ținut cu ocaziunea înmormântării defunctului la 1/13 septembrie 1872, prin Georgiu Secula, avocat în Baia de Criș.

Onorabilă adunare funebrală!

Libertate, egalitate, naționalitate!

Principiu - trinitate, luminat și candid pe cât perfecțiunea muritorilor, poate să se avânte la sublimul misiunii sale; deviza a tot ce năzuește la asemănarea cu chipul și asemănarea divinului creatoriu, principiu și deviză traduse în faptă, în adevărata lucrare și exercițiu practic - acestea, nu permit nici un vis mai delicios ca societatea omenească să atingă o mai mare și fericitoare bunăstare!

Domnilor, în fața acestui cosciug ce acoperă părțile trecătoare a unui bărbat epocal, adevărat epocal, părțile corporale trecute în descompunere și menite să descindă în sânul pământului – mișcat de trecerea sa de la viață urmată atât de repede, adânc emoționat și de această lovitură de o parte, iar de altă parte uimitor de nimbul și aureola, ce a încoronat și încoronează candiditatea acestui verginal apostol, apărătoriu la deșteptarea națiunii sale; cu doliu în piept vin cu sfială a rosti un cuvânt funebral de despărțire corporală, de către acest mare și îndurătoriu martir național. Pentru că a trecut dintre noi, dar mândru, de trei ori, întru aprețuirea existenței sale.

I

Domnilor!

Menițiunea pentru care creațiunea a destinat pe omul făcut asemenea sieși, în chip și formă – atât din tradițiunile așa numitei Santei Scripturi, cât și din logica adevărată a acestei creațiuni însăși, a fost, este și va fi nepermutabil consistentă, întru manifestarea și îndeplinirea acțiunilor sale, întocmai după cum indigențele naturalului său reclamă, cu liberă voie și nerestrânsa lucrare. De aici, cea mai nobilă creațiune în univers, omul, dotat cu această facultate nerestrictibilă, nu poate, și chiar logic și consecvent nu va putea nicicând a atinge acel grad al perfecțiunii în existența sa, la care de la natură este menit, pe cât facultatea liberei sale acțiuni este mărginită de împrejurări voluntare sau involuntare nedependente de la sine, iar necontestată această facultate liberei acțiuni – geniul omului produce chiar

minuni și aceasta este prea natural. Numai libertatea și nu forța este capabilă de a crea și susține ce este mare, sublim și folositor.

Nici o operă artificială executată cu forța, în contra voinței și a liberei lucrări, n-are prestigiul și durata solidă, mai pururea cu forța susținută, deloc ce forțele obolesc, sau evoluțiuni neprevăzute ori preponderente izbutesc a zdrobi și frânge catenele lor, artificii produs contra voinței și liberei lucrări, dispere, nelăsând în urma sa decât oprobiul și blestemul posterității liber cugetătoare.

Domnilor, libertatea, și dacă aceasta îi este omului răpită, dorul de a o recâștiga pe aceasta, chiar și din instinctul natural, este suprema necesitate și cel mai nemărginit drept pe care oricine are dreptul de a-l reclama. Această scânteie pusă în dorul și inima omului cu menirea de a arde încontinuu ca focul vestal, este atât de divină, încât atingerea sau mărginirea ei, sacrilegă prin sine însăși, devine răzbunată cu amar.

Nici un om mărginit în libertatea sa personală, fizică ori intelectuală, n-a putut obține vreodată un rezultat de o operă demnă de Creațiunea liberă și admirată, prețuită de contemporani ori posteritate, căci restricțiunea libertății produce numai bastarzi, cu cooperare străină, influențată, ce nu poate a ne lua zborul către sublimitatea Creațiunii, fiind omul creat liber și nedependent; pe când în deplinul exercițiu a acestei facultăți, omul chiar și în martiraj, cu atât mai mult, devine semizeu. Vedeți opera divinului Cristos!

Știți domnilor pentru ce a luptat Avram Iancu, prefectul Munților Apuseni ai Transilvaniei? Pentru libertate!

II

Întru deplina recunoaștere a facultății omului om, prin care exercită liberamente voința sa, nimic mai convenient, mai natural și mai logic, decât neatingerea în dreptul altui om, principiul admis de rațiune, de morală și conștiința libertății însăși, principiul eternamente drept „Suum cuique”, care culminează într-o singură idee bună percepută, ce exprimă cuvântului „Egalitate”.

Domnilor, dacă inima noastră simte satisfacțiune când lucrările noastre, ce avem dreptul a le pune în practică și prin care nu atingem facultatea de libertate a nimănui – nu se pune pedica opritoare - cu atât mai multă mângâiere sufletească trebuie să guste conștiința noastră, când putem și noi să primim cu îndestulare orice progres ce pășește pe această cale. O punere în calea acestei idei dezvoltătoare de libertate ar fi și este negațiunea existenței morale a omului și un[d]e această cangrenă în societatea omenească și-a făcut apariția, acolo numai vindecarea radicală poate obține un rezultat stârpitoriu, căci rana atât de înveninată este, cât nu permite unitate de acțiune, solidaritate spre binele public și progresare către

perfectiunea la care este dat geniului omenesc să ajungă, ce lucrează cu rapiditate spre ruină și distrucțiune. Între asemenea calități omenești, așază perete despărțitoriu, care face cu neputința orice apropiere de olaltă, orice conțelegere cu auspicii de bune rezultate și prin peretele acesta despărțitor, nu transpiră decât spiritul destrucțiunii reciproce care să planezie și învenezie existența, o existență urgentă și nedemnă de om și om.

Domnilor, precum libertatea, în care consistă criteriul divin al creațiunii omului, nu se poate nega, întocmai ca o urmare indispensabilă ce este înăscută omului liber, egalitatea, dar egalitate domnilor, în libertate, nu în cătușe, de orice specie să fie acelea, egalitate deplină, nemărginită lui, măsura spre bine, și astfel concordanța între oameni, cu santitatea ideei de om liber și egal îndreptățit, să fie așezată pe temeiul cel mai solid al rațiunii pururi adevărate și nerafinate, ce emană naturalmente din conceptul de om și demnitate omenească.

Văzând apoi armonia deplină între aceste calități, - libertate și egalitate, - care singure numai îl fac pe om, corespunzătoriu absolut acestei mândre idei înscenate de creațiune pentru a domina universul ce-l pot atinge, iată sublimul devizei existenței noastre. Numai sub această deviză suntem necesari, folositori și corespunzătoriu destinului, ce creațiunea ne-a impus ca să îndeplinim. Domnilor, D-voastră cunoașteți, că Avram Iancu, a luptat pentru egalitate!

III

Secolul al nouăsprezecelea în care viețuim, a scris asupra flămării sale fâlăitoare măreția idee a naționalismului, ideea aceasta, Domnilor, de la a cărei introducere în practica adevărată numai, depinde bunăstarea și fericirea popoarelor, și a cărei greșită aplicare face efemeră orice idee de libertate și egalitate, de ar fi aceea oricât de măreață, oricât de sublimă. Ce bunătate și ce foloase am ajunge noi în cea mai extinsă libertate și egalitate, dacă n-am putea-o exercita în idioma care am băut-o din sânul mamei noastre, dacă ni s-ar forța ca să ne îmbrăcăm cugetele, sentimentele, dorințele și aspirațiunile noastre în haine mohorâte, străine, iar dulcea noastră limbă națională, care este dulce ca laptele mamei, ar trebui s-o depărtăm de la sânul nostru și inima noastră? Lipsiți arborele de fructul nutritoriu ce-i dă natura pentru vegetarea lui și l-ați făcut lemn pentru a-l aplica spre orice, prin bardă, dar arbore viețuitori în vegetarea sa naturală nu va mai fi. Lipsiți băiatul de nutremântul natural ce-i oferă mama sa iubitoare din pieptul său duios și nu vi se va ierta această crudelitate opusă eternelor legi ale naturii. Lipsiți o națiune de limba sa națională și ați redus-o la starea mai deplorabilă decât a iloșilor, ați redus-o la necunoștința de sine, și ați comis cel mai negru păcat, ce morala omenimii poate să-și închipuiască, ați

comis fratricid strigătoriu la cer, mai mult ați înfipt pumnalul în pieptul mamei ce va alăptat, căci o mamă comună avem toți!

Adevărata libertate și egalitate nu se poate fără naționalism, fără limba națională. Aceasta singură și unică este baza pe care numai se poate întemeia grandiosul op al adevăratei subsistențe în libertate și egalitate. Să aveți orice căldură artificială și nutritoare în parte, fără razele binefăcătoare și luminătoare ale soarelui nu veți putea face viețuire sigură și îndelung ținătoare: Lipsa soarelui este lipsa luminii, fără de care obscurantismul nu se va putea delătura. Naționalismul este soarele adevăratei libertăți și egalități, naționalismul este izvorul limpede, din care bea omul libertate și egalitate nutritorie, ce corespunde destinațiunii la care omul este menit prin creațiune!.

Sigur, veți fi știind convicțiunile protopărinților noștri, de mai nainte chiar de acest secol al luminilor, care culminează în lupta mai mult pentru conservarea limbii, decât a vieții. Da! Pentru că știau, că fără limbă națională nu este viață și singură această conviețuire fermă a scăpat de periețiunea națiunea noastră ca atare. N-a ajuns însă numai conviețuirea internă, și aceea a trebuit și a fost manifestată, în faptă, prin vorbe, prin scris și prin brațul armat chiar: Și aceea ce în secolii obscurantismului erau dorințe pie numai din partea celor subjugăți, explodate din când în când, când pocălul amarelor suferințe se vărsa, astăzi, în această epocă luminată, când toate popoarele lumii civilizate și-au însușit-o de religione chiar, astăzi când după revoluțiuni sângeroase, vitalitatea acestei idei, s-a probat prin botez de sânge, astăzi, această necomparabilă măreață idee a sântit unități naționale, din care reversă educațiunea, cultura și prosperări umanitare!

De vom lua vederea omului, și-l vom strivi în tot ce infernul poate se afle întru a-l martiriza, dar îi vom lăsa limba, i-a rămas totuși o consolațiune – ca să-și poată exprima durerile adânci, durerile ce inima caută să le facă a fi pricepute, pentru ca să nu înădușească și a se putea tângui, încă ușurează sarcina cât de puțin. Dar de-l vom lipsi de limbă - toate bunătățile ce i-am putea oferi, afară de aceasta, rămân pentru dânsul nesimțitoare și moarte, căci nemăsurat dificil este a nu putea împărtăși și altui din bucurii și bunătăți ce ne împresoară: Acele ne devin și nouă neplăcute și chiar odioase, aceea va să zică nici mai mult, nici mai puțin decât a fi viu – mort.- Astfel de vom oferi unei națiuni toate libertățile posibile - fără limba sa națională, acelea nu sunt decât lucruri moarte, fără folos și fără de orice preț.

Este de preferat Domnilor, lipsa de libertate și egalitate cu viață națională și de lepădat orice libertate și egalitate - fără naționalism! Sufăr chiar despotism național, dacă în schimb pentru acesta ni s-ar oferi cele mai largi libertăți!

Domnilor, eu știu că Dvoastră, n-ați uitat nici acum și nu veți uita niciodată că Avram Iancu a fost un zelos luptător pentru naționalism!

*

Libertate, egalitate, naționalitate – iată esența principiu-trinitate, prin care singură, destinațiunea umanității adusă la gradul perfecțiunii este posibilă, poate să constate că-și îndeplinește misiunea la care este chemată în existența sa prin creațiune. Iată calea progresului prin educațiunea și cultura adevărat morală nefățărîtă, nepângărită, în veșmântul alb al luminii. Iată baza fericirii omenești, mai solidă decât ce este solid candidul cult al Santei religiuini!

Domnilor,

Dvoastră ați aflat că Avram Iancu a fost ager luptaciu pentru introducerea în practică a acestui principiu-trinitate, libertate, egalitate, naționalitate!

Și acum, dați-mi voie Domnilor să vă rog a-mi permite ca să vă pun în vedere o scurtă schiță biografică a eroului Munților Transilvaniei, a nemuritorului Avram Iancu.

Dânsul fu născut în Vidra de Sus, prefectura Albei Inferioare, la anul 1824, din părinți țărani de clasa agronomilor, care aveau mult respect pe unde numai erau cunoscuți, pentru onorabilitatea lor, și aveau și o stare considerabilă între împrejurările clasei țăranilor.

Atât părinții săi, cât și băiatul Avram Iancu nutriți de dorul de a se lumina prin educațiune, au pus la cale, de a parcurs studiile pregătitoare până ce la anul epocal 1848 a obținut calitatea formală de avocat, spre care scop a făcut censura avocațială la Mureș-Oșorhei. Dar geniul său natural, cât și propensiunea sa, de-o parte, de alta parte ocaziunea de minune potrivită, i-a atras atențiunea și laboriozitatea, pe altă carieră mai vastă, mai productivă decât ce este rigida ocupațiune de procese particulare - el a luat dificila sarcină de apărătoriu al națiunii și patriei sale...

Născut și crescut la munte, în aerul necorupt și neinfecat de pasiunile și exaltările lumii, toată puterea inimii sale ardea pentru libertatea națională, pentru fericirea patriei. Conduc de aceste sacre idei, în timpul faptelor, el a fost dintre cei dintâi buni, care au luptat cu toate forțele sale ca să revendice drepturile eterne, sacre ale națiunii și patriei, ce atâți secolii erau strivite și ajunse la agonia ce le-au preparat-o înamicii națiunii române, contrarii patriei mame, a nefericitei Transilvania.

Lupta ce a purtat, a fost pur națională, a fost îndreptată adevărat pentru salvarea patriei din legăturile nefaste ce i se preparau. Luptă eroică, sublimă, și în parte a izbutit a păstra nematiculat acel călcâi al patriei, unde libertatea națională era mai în floare.

Calitățile eminente și fermitatea caracterului său în opera a cărui făptuitor principal era, au fost și sunt și astăzi cele mai convingătoare argumente, că necesitatea reclamă momentan - după sfaturile ce românimea ținuse la Blaj, în anul 1848, când argumentele oratorice, logica și morala se

extaziaseră, pentru ca să arate mai elocvent, că momentul faptelor a sosit. Avram Iancu ridicându-se pe tribuna improvizată, a desfășurat această grandioasă idee a faptei, fără un singur cuvânt - ci cu o singură descărcătură de pistol, al cărei splendid efect s-a arătat în admirabila rezistență și bravură ce au dezvoltat legiunile române în scurt timp...

Nu mult însă și amestecul străin în trebile noastre interne, a pus capăt operațiunilor lui Avram Iancu - și aci activitatea lui zeloasă înceta...

Astăzi Domnilor, în doliu împresurăm acest sicriu, care cuprinde cadavrul acestui zelos martir al libertatei naționale...!

Domnilor!

Cunoasteți că de la încetarea activității lui Avram Iancu până astăzi, se întinde o lungă pauză de două decenii Vreți să redau acest îngrozitor interval? Nu! Dar puterile mele sunt mult mai debile decât să vă pot da icoana acestui nefast period.

Prin vicisitudinile împrejurărilor, spiritul său candid, a fost atât de atacat, atât de consternat, cât inima sa a cătat să se frângă. S-a frânt și pentru ce? Amară decepțiune în speranțele înșelate irezistibil au făptuit decadența puterilor lui – căci n-a putut îndeplini încoronarea celor mai sacre dorințe ale sale, ca să vadă salvarea libertatea națiunii și a patriei sale.

Martirajul său și peregrinarea ce a îndurat peste două decenii, trebuie să ne facă admiratori de conviețuirea și voința ce a nutrit-o el cu atâta ardoare.

În tot demersul funest al peregrinării sale, nici odată nu s-a depărtat de focarul eminamente național, în care a pus în mișcare renașterea libertății naționale.

D-voastră știți Domnilor, că patria mai îngustă a lui Avram Iancu, Munții Apuseni ai Transilvaniei și acest șes al Crișului Alb auriu, au fost pururea acel loc, unde dorul și ardoarea de libertate națională au aflat pământ mai fecund, mai roditoriu și aici, în aceste locuri scânteia luptei acestui dor a găsit materia mai omogenă – aici a încercat eluflare nemuritoriul Horea, aici Avram Iancu, cu foc divin în piept, cu nobila amărăciune a luptat peste puterile omenești, a luptat până s-a frânt ca gorunul doborât de omorâtoarea furtună. Lupta sa a fost lupta luminii contra întunericului, lupta libertății naționale, contra sclavismului antinațional, lupta adevărului contra strâmbătății!

Și oare aceste lupte să fie pierdute pentru totdeauna? Nu! De o sută de ori nu! Eterna dreptate nu poate voi, ca lumina adevărului și a libertății naționale să fie stinse pentru totdeauna, căci atunci, ah! existența candidității sublime pusă de deviză creațiunii din punct de vedere al moralității umane, ar fi o himeră, un haos fără nume, atunci creațiunea ar fi menită a îndura un infern perenal.

Luați exemplul strălucit a fi mari în suferință, precum Avram Iancu a fost, dar nu uitați niciodată cu adorațiune a consacra tot viitorul vostru marii

idei umanitare morale de care a fost adevărat însuflețit acest mare martir apostol național, și atunci, mai curând ori mai târziu, dar sigur, va veni ora sublimă, va veni ora când ideea de libertate națională va reieși mândră și triumfătoare. Fie!

Discursul a fost găsit în arhiva parohiei ort. rom. din Săcărâmb, raionul Ilia, regiunea Hunedoara, la data de 2 mai 1962, de către preotul paroh Liviu Aconi. Săcărâmb, la 2 septembrie 1962. Ss. Pr. Liviu Aconi. Retranscrierea acestui discurs a fost făcut întocmai cu originalul manuscris al avocatului George Secula, la data de 19 și 20 septembrie 1962. Prezentul discurs s-a donat, pe bază de act de donațiune întocmit la Săcărâmb, în ziua de 21 octombrie 1965, de preot și consilierii săi. Ss. L. Aconi. O altă variantă a fost publicată în volumul „Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, București, 1990, p. 211-217.

IV

1872 septembrie 13, Țebea

Onorată, tristă adunare!

Stăm astăzi la sicriul unui bărbat scump al națiunii noastre, al unui fiu adevărat al poporului, unei stele ce în splendoarea sa când era în zenit atâta lumină a vărsat în sânul națiunii, atâta putere de viață a deșteptat în inima ei, încât numai acela poate crede, care a văzut cu ochii săi proprii, acele evenimente etern memorabile, adânc scrise și păstrate neșterse în amintirea poporului în toți vecii. Însă precum o stea din cauze ascunse deodată edă⁵³³ exundă o lumină nemaipomenită și ca și când prin această lucire repentă⁵³⁴ și-ar fi încordat peste măsură puterea și și-ar fi desecat izvoarele de lumină, o vedem că sau se stinge de tot, sau devine mai neînsemnată ca multe altele. Tocmai așa și această stea de primă mărime ce s-a stins astăzi de pe cerul românimii în lucirea sa cea puternică și-a desecat puterile și a devenit deodată nebuloasă și mai nebăgată în seamă. Iată o adevărată icoană a bărbatului ce toți demult îl deplângem și căruia astăzi ne-am adunat a-i da ultimile noastre recunoștințe pentru aceea ce ne-a fost odată și a făcut pentru toate timpurile, dând numelui român și națiunii române o însemnată istorică.

⁵³³ Apare, se naște.

⁵³⁴ Bruscă.

Jalnici ascultători!

În astfel de moment însemnat, când amorul de națiune și recunoștința ne-au adunat să petrecem la cele eterne pe un astfel de fiu al poporului trebuie să ne reculegem și să concentrăm toate puterile sufletului nostru ca să privim mai serios starea în care ne aflăm. Să studiem chiar acest fenomen mare în viața națională și cuprinzând prezentul să ne pregătim viitorul. Să învățăm dară mai mult a ne cunoaște pe noi înșine ca de o parte conștiința noastră și mai mult să ne deștepte și întărească, iar de altă parte ca cu atât mai dulce, venind timpul să fie fericirea noastră, mai cu siguranță să putem ajunge scopul ce cu toții trebuie să-l avem și pe care nici pe un moment să nu-l scăpăm din vedere – adică cultura și luminarea noastră. Eu, ca preot, voi ca din punctul meu de vedere preoțesc să profit de această mare ocazie și să atrag atenția onoratei jalnice adunări la o împrejurare ce mi se îmbie în cuget tocmai la actul ce astăzi cu toții ne-am adunat să săvârșim. Las dară a descrie faptele acestui mare bărbat altora care încă ard de dorința de a aduce un tribut, fie cât de mic, pe mormântul eroului nostru și îmi iau voie a vă ruga să aveți bunătate și să mă petreceți cu atenția dumneavoastră la ceea ce vreau a desfășura.

Să privim dară din punct moral creștinesc însemnătatea acestei ocazii triste și totuși plină de speranțe și cum înțeleg eu aceasta în legătură cu pregătirea unui viitor mai fericit din semnele antemergătoare[...]

Însă noile mișcări, noile împrejurări ne silesc și pe noi a ne mișca și a ne schimba starea de amorțeală. Să ne întrebăm dară, aici este locul, aici în fața și la umbra acestui mare martir al libertății: Suntem liberi și noi de mândria vană, liberi de egoismul spurcat, de separatismul și avariția păcătoasă și de alte negre păcate?

O, cu durere trebuie să spun că nu, nu. Bat întru adevăr multe inimi nobile în fiii poporului, însă totuși cred că nimeni nu este care să afirme că nu sunt și de acelea care sunt reci pentru libertatea internă și nu se încălzesc de suflarea dumnezeiască a formării unui stat moral în interesul nostru – unica siguranță a unei fericiri durabile.

Aici cred că sunt în locul lor, sunt chiar medicină vorbele: Pocăiți-vă, pocăiți-vă că se apropie împărăția lui Dumnezeu”, adică lucre fiecare la îndreptarea sa, eliberează-se fiecare în internul său, în spiritul său. Și atunci fiți siguri că am găsit calea imperiului ceresc. După acestea putem zice apoi cu încredere: E timpul să ne unim cu toții în ideea și dorirea – națiunea română una în credința sa strămoșească, una în simț și în cuget. Însă scumpa și frumoasa noastră națiune unită în simțiri, unită în cuget nu poate fi dacă nu vom fi noi toți în noi înșine în internul nostru una, luminați și întăriți.

Aici dară, în pieptul nostru trebuie reforme, trebuie să se formeze moralul și fericitul stat. Noi trebuie să fim mândri strălucind în virtuțile

cetățenești dacă vrem să ajungem să fim un „ce” mare în viața popoarelor. Să privim dară în internul nostru! Nu domnesc aci tiranii cu patimi infernale: mânia, ura, invidia, mândria deșartă, persecutarea confesională, egoismul, alergarea după onoruri și favoruri lumești, avariția și alți câți demoni întunecați?

Dacă cunoaștem noi destul de bine turbatele urmări ale mâniei și ale invidiei, care ca niște despoți pustiesc toate simțămintele nobile și mișcările spre bine ale sufletului și prin săgețile lor veninoase nimicesc amic și inamic, să nu ne suflucăm, să nu ne reculegem și ferim de ele. Mâna pe inimă, triștilor ascultători! Suntem noi toți liberi de acea mândrie și vanitate ce nu voiește să știe nimic despre egalitatea tuturot oamenilor și care strigă în gura mare „libertate, egalitate” singur numai cu scopul ca să poată să strălucească degenerații ei purtători mai presus de frații săi și ca sus purtată de favorul poporului său un dispreț infernal să pună piciorul pe grumazul fraților înșelați? Nu cunoaștem noi oarba ură confesională ce ne sfâșie, ne separă și ne amenință viitorul și unitatea națională?

O, luați-vă triștilor ascultători la inimă exemplul salutar ce domnește în România liberă și unde în privința confesionalismului nu este deosebire, sunt toți uniți în cuget și simțiri, prin care ei astăzi au ajuns de țara se numește România liberă și unită. Și apoi mai departe egoismul, alergarea după onoruri și favoruri lumești, care tocmai în timpul cel valoros de astăzi așa zicând al materialismului și al ispitelor de tot felul chiar pe unii din cei mai nobili oameni ai noștri îi îmbată și ametește? Și toate acestea văzându-le, oare să nu fie simplu să ne deșteptăm și să ne întipărim adânc acele memorabile cuvinte ale nefericitului defunct ce-l vedem zăcând înaintea noastră: „Nu m-am luptat pentru cruci și favoruri, ci pentru libertatea națiunii mele”.

O, adevărat, adevărat, în interiorul nostru domnesc patimile dușmănoase, nu libertatea și abnegația de sine. Aici dară, aici să vrem cu toții, jalnici ascultători, să ridicăm libertatea pe tronul său și să-i edificăm în imina noastră un templu al virtuților cetățenești. Căci altminteria cum vom putea da patriei fericirea unei mărimi și unități tari și durabile dacă vom fi cu totul și mai departe sclavii patimilor noastre?

Grecia și Roma au fost mari până când civii lor au strălucit prin virtuți. Grecia și Roma au apus când virtuțile civilor au început a se veșteji și în locul lor au apucat să domnească patimile urâte.

Precum unitatea este armonioasa conlucrare a totului manifestată în individ și a individului în tot, așa nu există alt mijloc a o crea și la un popor ca al nostru, decât prin sacrificarea intereselor singulare în interesul comun, ca din binele comun să reflecteze fericirea și interesul individului particular [...]

Din simțul unei vieți comune al cărui centru este iubirea de națiune și patrie înflorește deșteptarea noastră, prosperarea noastră, domnirea peste

patimile noastre, blândețile, ajutorarea reciprocă, odihna și mângâierea sufletească și, în fine, înflorește plenitudinea tuturor adevăratelor virtuți cetățenești, împreună cu curata bucurie de o dulce speranță a unei fericiri temporale și eterne.

Dacă dară astfel vom lucra și pregăti calea spiritului ce azi domină toate popoarele, atunci ne-am împlinit datoria și ca creștini și ca cetățeni și ca români. Atunci putem zice că am intrat și noi în lume, am făcut istorie și am pus fundament unui templu de fericire comună, care în toți timpii neclătită de viscolul secolelor și de uneltirile dușmănoase. Să vrem dară serios să fim tari în credință, în voința și în propunerile noastre de a fi liberi de patimi, curați în toate virtuțile din interiorul nostru, ca astfel pregătiți să putem afirma prin fapte existența și fericirea noastră strigând: Ieri n-am fost, astăzi suntem, mâine vom umple pământul și peste mormânturile batjocoritorilor, calomniatorilor și răuvoitorilor în mijlocul popoarelor culte și luminate vom cânta și noi cântarea dulce a fericirii geniului uman. Amin.

De altă mână: Rostită cu ocazia înmormântării lui Avram Iancu de către N. I. Mihelția⁵³⁵, protopopul greco-ortodox al Zarandului.

13/1 septembrie 1872.

„Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene,... p. 217-220.

V

1113/1872

1872 septembrie 24, Baia de Criș

Méltóságos Gróf és Főispán Ur!

Folyó hó 23^{an} nyert szóbeli rendeletére á méltóságos gróf és főispán urnak – az 1848/9 évi volt havasi vezér (Anführer) Iánku Ávrám temetése alkalmával történt ki tüntető eljárások bejelentése tárgyában – czenvel van szerencsén á következő hivatalos jelentésemet megtenni: Iánku Ávrám 1872 september 11^{én} die Körösbányén ega sütő mester ember udvarán elhalt: - reggel hullája egy kis szekérre tétetett, és á megye rabjai által alkazatott Simionás Iános nevü megyei árva szébi ülnök szállára; mikor á megyei és

⁵³⁵ Nicolae I. Mihălțian, protopop ortodox și director al gimnaziului din Brad.

királyi hivatalnokok román értelmiségéből egy temetési rendelő alakult – Á hullát ki terítették, és ott tartották september 13^{is} d.u. 2 óráig; mely idő alatt a részt vett hivatalnokok, és tisztviselők a temetés körül, a háznál, és azon kívül is megyei hivatal szolgálai használtak segítségül – táviratoztak hihetőleg az elhalt 1848/9 évi jelesebb román egyéniségekhez; mert Axentét is várták.

Á rendelő a román nemzethez gyász jelentéseket, és verselét készítette, és azokat az illentőknek ki osztotta – Iánku halála nagyságát tüntették ki benne – melynek egy példája a királyi ügyészségnek kézbesítettett september 13^{an} d.u. 2 órakor a temetés megkezdett, számos vidéki lelkész közre működésével ő halattas háznál Miheltianu Brádi görök – keleti esperes egy beszédet tartott az elhalt nagyságáról érémpről, és fellángoló nemzeti szeretetéről, felszollítja a román nemzetet az elkunytahunynak jelleme követésére; őse ha sonlitva ötet Szent Iánóshoz és annak jellemével – a háztól fáklyás menet kíséretel a halattat, a fáklyához megyei tisztviselők, és királyi hivatalnokok viték mint egy 20-24^{en}.

Á gyász szekérről Czebe községe templomához vitették a hullát, a hol levéttvén a szekérről a román értelmiség kitünőbbjé, az elhunytak tisztelöt felvették, és a sirhoz közel egy fél czred éves tölgyfa árnyéhába letettek, a hol elkezdődven a temetés szertartás annak végeztével Sekula György ügyvéd és tiszti ügyvez egy emlék beszédet tartott, melyben az elhaltat igyekezett halhatlanítani, bulditván a halgatoságot az elhunyt nagy román szellemének követésére, őse tartására, és kívánta hogy a mit Iánku elkezdett azt az ő szelleme által a román nemzet végezte és be előhozta Hora dics ő tettét, és ősen hasonlítatta Iánkut szabadság küzdelmeiben; - itt különös harállal volt a Hora név dicsötése a népre – miután még most is létezik ezen mekyében az 1784 évben a megyei magyar családokat ki pusztító és irtó törekvés nyoma – az utókor csak azt tudja itt e mekyében magyar és román szó hagyomány után, hogy Hora Zaránd mekyében ölt és gyujtott pusztitott – éz kerkedés tárgya volt: miért említetal Horát?

Á szertartás után egy fény képez le kívánta fény képezni a halotti menetet.

Mind ezen ki tünterések mellett a részt vevők nem voltak oly sokan, és nem is mutattak fájdalmat vagy bánatot az elhunyt irt, söt monihatni közönyösek voltak; a mi ki tettük onnan, hogy a vidékről kevesen jöttek a temetésére, és nem is érdekelte a népet halála – a halattas házhos feldétetett a temetés napján a román színü iobagó.

Továbbá alázatosan jelentem á méltóságos főispán urnak, miszerint Sekula Györhy saját nyilatkozata nyomán á mondott beszédét á királyi ügyésznek át is adhatja.

Melyék után alázatos tisztelettel maradok.

Á Méltóságos gróf főispán urnak – Körösbányái

September 24 1872

alázatos szolgájá Veress Albert szolgabíró.

*

Traducere

1113/1872

Înălțimea voastră domnule conte și prefect

Ca urmare dispoziției verbale a Înălțimii sale domnul conte și prefect din ziua de 23 a lunii curente – în privința raportării acțiunilor demonstrative petrecute cu prilejul înmormântării lui Avram Iancu, fostul conducător montan din anii 1848-1849 – am onoarea să prezint următorul raport oficial:

Avram Iancu a decedat la 11 septembrie 1872 în Baia de Criș în curtea unui meșter brutar; dimineața, cadavrul a fost pus pe un mic car și prin deținuți ai județului transportat la locuința unui asesor județean sărac cu numele Simionăș Ion; tot atunci prin intelectualitatea română de funcționari județeni și regești s-a constituit un comitet de înmormântare. Corpul neînsuflețit a fost pus și ținut acolo până în ziua de 13 septembrie, ora 2 după masă; în care timp funcționarii și salariații din cercul înmormântării, ai casei și-n afară de aceasta folosind și ajutorul slujbașilor de la serviciul județean, au telegrafiat probabil și personalităților române de frunte din trecuții ani 1848 – 49, întrucât îl așteptau și pe Axente.

Comitetul a pregătit pentru poporul român cuvântări și versificări de doliu pe care le-au distribuit anumitor persoane – care au elogiat în ele măreția lui Iancu, acum decedat – și din care un exemplar a fost înmănat parchetului. La 13 septembrie, ora 2 după masă a început înmormântarea cu participarea unor numeroși preoți de la țară, iar la casa cu decedatul a ținut o cuvântare Mihălțianu, protopopul greco-oriental din Brad, despre măreția persoanei decedate și despre înflăcărata sa iubire de națiune, chemând națiunea română să urmeze caracterul celui răposat, asemuindu-l cu Sf. Ioan și cu caracterul acestuia; de la casă, defunctul a fost condus de un cortegiu cu făclii, iar făcliile le-au purtat funcționari ai județului și slujbași regești câte 20-24 de inși.

Carul funerar a fost dus la biserica din comuna Țebea unde mortul a fost luat de pe car de către cei mai iluștri din intelectualitatea românească și, ca cinstire, a fost depus aproape de mormânt la umbra unui gorun bătrân de o

jumătate de secol, iar acolo începând ceremonia de înmormântare, la terminarea ei avocatul și juristconsultul Secula Gheorghe a ținut o cuvântare memorială în care s-a străduit să immortalizeze pe răposat, îndemnând auditoriul să urmeze spiritul marelui decedat român, la solidaritate și a dorit ca ceea ce a început Iancu, poporul român să termine în spiritul acestuia, a pomenit fapta glorioasă a lui Horea și a asemuit pe Iancu cu lupta pentru libertate a acestuia; aici a avut un deosebit efect asupra poporului glorificarea numelui lui Horea – cu toate că încă și acum există în județ urma tendinței pustiirii și nimicirii, din anul 1784, a familiilor maghiare din județ – posteritatea, prin tradiția orală română și maghiară știe doar faptul că, aici în județul Zarand, Horea a ucis, a incendiat și pustiit. Atunci întrebarea ce s-a ridicat a fost: de ce l-a amintit pe Horea?

După ceremonie un fotograf a dorit să fotografieze cortegiul funerar.

La toate aceste manifestații numărul participanților nu a fost prea mare și nici nu au arătat durere sau mâhnire față de răposat, ci au fost mai degrabă indiferenți; după ce l-au scos din casă și cum din ținut au venit furtunos la înmormântare și cum poporul n-a arătat interes pentru moartea acestuia, în ziua înmormântării, pe casa îndoliată, a fost arborat steagul cu culorile românești.

În fine, cu respect raportez înălțimii sale domnului conte și prefect, că, după propria afirmație a lui Secula Gheorghe, discursul pe care l-a ținut îl poate preda procurorului regesc.

După care, cu tot respectul rămân

Înălțimii sale domnului conte și prefect – Baia de Criș
Septembrie 24, 1872.

Prea supus slujitor Veress Albert pretor.

Pentru libertate și unitate națională, ... p. 220-223. Doc. nr. 109.

VI

1872 septembrie 25 Crișcior

Szám 1302
1872

Méltóságos Főispán Grof Haller Sándor Ur!
Körösbányán

Folyó év september hava 24^{én} szobeli tisztelt meghagyása folytán a Iánk Avráam temetkezésére vitelesen a következő tisztelet telyes nyilatkozó jelentésemet tészem. Iánk Ávrám eltemetésére, és a temetési ünnepélyeségre álitolag e Hivatal részéről hivatalos közbejárás és hivatalos czim alatt

intézkedések tételtek volna, a községek előljároinak és lakosainak, hogy azok kísérete mellett a temetési ünnepélyeségen mentől szamasaban részt vagyenek, és a szertartási ünnepélyeségeket elő tüntesék légyen, a fent elősorolt ünnepélyeségek habár meg is történtek, de alol irt részeröl az említetek ellö mozdítására, ellö segély célre semmi féle hivatalos segely nem adatott, - és sem írásba sem szobeli hivatalos intézkedés nem tétetett.

Melyket, tisztelettel. Meltóságod tudomására jutatni van szerencsém.

Bradi járási szolgabiró
Papp Laszlo szolgabiró

Kristyor september 25^{én} 1872

*

Traducere.

Înălțimii sale domnului prefect conte Haller Sándor!
Baia de Criș

În urma onoratei dispoziții verbale din 24 septembrie a.c. cu privire la înmormântarea lui Avram Iancu, prezint următorul raport spunându-mi cu stimă părerea.

Pentru înmormântarea lui Avram Iancu ca și pentru așa zisa solemnitate a înmormântării care a avut loc din partea acestui oficiu, nici intervenție oficială și nici măsuri cu titlu oficial, dar capii și locuitorii comunei au vrut ca pe lângă cortegiul lor să ia parte la solemnitatea înmormântării un număr cât mai mare de oameni și la ceremoniile solemne să aibă loc și manifestații, iar dacă toate solemnitățile înșirate mai sus nu au și avut loc, din partea celui ce semnează acest raport nici un fel de sprijin nici în ce privește inițierea acțiunii nici ajutorul oficial nu s-a dat sub vreo formă de ajutor și nu s-a făcut pe cale oficială vreo intervenție oficială, nici verbal și nici în scris.

Acestea fiind faptele, am onoarea de a le aduce la cunoștința Înălțimii voastre.

Pretorul plasei Brad
Papp Laszló pretor.

Crișcior 25 septembrie 1872

Pentru libertate și unitate națională,... p. 223-224. Doc. nr. 110.

VII

1872 septembrie 26, Baia de Criș

1118/1872

Méltóságos gróf és főispán úr!

Folyó év szeptember 25-éről 173. szám a kelt fehlivó kegyes rendeletére a méltóságos gróf és főispán úrnak – melyben felvilágosító jelentés felterjesztését méltóztatott el rendelni, azíránt, hogy Iáncu Ávrám elhalálózása alkalmával minő alapon, és kinek megbizásából intézem el, hogy a Körösbányai jegyző harangoztasson? Méltóságos gróf és főispán úrnak mely tisztelettel a következőkben teszem meg alázatos jelentésemet:

Iánku kimulása napján egy temetés szerbező bizottmány alakulván, hallottam beszeltetni általánosságban, hogy mindenütt a megyében fognak harangozni a temetésére; én azon célból, hogy itt Körösbányán román – kátholikus és reformált egyházak is vannak, ne hogy nemzeti ellenszenvre magyarázzák az illető románok – a mire bármely dolgot is hajlandók magyarázni – a nem harangoztatást; felszolitottam az illető jegyzőt, hogy az egyházak lelkészeit szollitsa fel a harangoztatásra – én tovább nem kutattam, a jegyzői intézkedést – de azt tudom, hogy a rendezőség megtatnála már a lelkészeket a harangoztatás végett, és azok fizetésért fel is ajánlották a harangoztatást; - mert itt Körösbányán még eddig felekezeti gyűlölség nem férvén még be az egyházakba szivesen megteszik hogy harangoznak egyk a másik felhívására – és így azon véleményben voltam, hogy előzekenységet teszek, ha halottjuknak magyar ember létemre harangoztatási intézkedést teszek; mert böltsen tudja a méltóságos gróf és főispán ur azon szerencsétlen bizont melyben ezen megyei néhány magyar állt itt e megyében a románsággal szemben, irányunkban sem bizalom, sem rokon érzet, nyílt öszintesél nem igen nyilvánul ; hideg minden baráti nyajasság és öszinteség mint a jég; és így tudva azt is hogy a méltóságos gróf és főispán ur hazafiui kegyes és fáradhatlan, törokvöse menyit küzdött, míg az egész megyébe egy magyar tiszvisélőt megválasztathatott; tapintatlanságnak véltem azt, ha elmellözöm Iánku Ávrámnak temetésére a harangoztatást, akinél 1848/9 be több magyar halálra ülvözött egyén menhelyet tanált; de bizonyos az is hogy a rendezőség mindent megtett a temetés nagyságára – és hogy az én harangoztatási intézkedésemet legkissebb súlyt fektettek – de az által legalább nem nezeltem – ha nem is kevesbithettem a magyarsád iránti gyűlöletet – azon véleményben lévén, alkalmazkodáson az illem becsületesség, és törvény határai közt kihivo nem lesz.

Csak is ezen felfogásom oka annak, méltóságos gróf és főispán ur, hogy harangoztak Iánkunak.

De én semmit sem tudtam az ünnepély programjáról, beszédek kiáltali tartásáról, szóval távol, tartottam magamat – mert nem is fogadtak volna be – minden beavatkozástól – részemről enyi volt eljárásom politicalai színe, melyre sem rossz akarat, sem kedélyek felverésére irányzott gondolat. sem a köznyugalom felzavarása nem birt – mert már eddig is minden a feledékenységbe merült – hanem csak is azon körülmény, hogy békésen élhessek közöttük, és rosszalás tárgya ne legyen közönyösségem – eljárásom megítélését a méltóságos gróf és főispán ur magas és bölcs atyai belátása, és hazafiui és atyai kegyelmére bízom.

Méltóságos gróf és főispán urnak
Körösbányai september 26 – 1872
alázatos szolgája Veress Albert s.k. szolgabíró

*

Traducere
1118/1872

Înălțimea voastră, domnule conte și prefect!

La ordinul Înălțimii-voastre cu nr. 173 din 25 septembrie a. c., prin care ați binevoit să dispuneți înaintarea unui raport informativ asupra faptului pe ce bază și din însărcinarea cui am dispus ca notarul din Baia de Criș să tragă clopotele cu prilejul decesului lui Avram Iancu, în cele ce urmează și, cu profund respect, înaintez Înălțimii-voastre, domnule conte și prefect, respectuosul meu raport:

În ziua decesului lui Iancu s-a constituit un comitet de organizare a înmormântării și am auzit vorbindu-se în mod general că în întregul județ se vor trage clopotele cu prilejul înmormântării; eu însă, pe motivul că aici la Baia de Criș există și biserică romano-catolică și reformată și ca nu cumva respectivii români să interpreteze drept antipatie naționalistă maghiară netragerea clopotelor - fapt pe care sunt gata să-l interpreteze din orice lucru – am somat pe respectivul notar să someze pe preoții bisericilor în privința tragerii clopotelor – dar eu nu am mai cercetat măsurile notarului, însă știu sigur că poliția a instruit pe preoți în chestiunea tragerii clopotelor, în timp ce ei s-au și oferit să tragă clopotele contra plată, știut fiind faptul că aici la Baia de Criș, neexistând nici până acum ură confesională, în biserici se practică bucuros să se tragă clopotele, la solicitare, de unii pentru alții – și astfel am fost de părere că fac un act de complezență dacă, în calitatea mea

de om maghiar, dau dispoziție să se tragă clopotele pentru decedatul lor; căci și Înălțimea-voastră domnule conte și prefect, cunoașteți cu înțelepciune starea nenorocită în care se află aici în județ câțiva maghiari în fața românimii, care nu se prea manifestă față de noi, nici prin încredere, nici prin simțăminte de rudenie și nici sinceritate deschisă; orice amabilitate prietenească și orice sinceritate este rece ca ghița și știind și faptul că Înălțimea-voastră, domnule conte și prefect, ați luptat cu atât de multă stăruință patriotică, binevoitoare și neobosită, până ce în întregul județ s-a putut alege un funcționar maghiar, am considerat ca o lipsă de tact dacă aș trece cu vederea tragerea clopotelor la înmormântarea lui Avram Iancu, la care. în 1848/49, mai mulți inși maghiari, primejduți cu moartea, au găsit azil; dar e sigur și faptul că și organizatorii au făcut totul pentru amplexarea înmormântării și că prin dispoziția mea de a trage clopotele nu am presupus nici cea mai mică gravitate, chiar dacă nu am minimalizat ura față de maghiarime, având părerea, în acest sens, că flexibilitatea mea nu va produce deficiențe dacă totul decurge în limitele buneicuviniște, onestității și cadrului legal.

Numai că motivul resentimentelor mele, Înălțimea-voastră, domnule conte și prefect, mă apasă pentru că s-au tras clopotele pentru Iancu.

Dar eu nu am știut nimic nici de programul festivității, nici de ținerea discursurilor, într-un cuvânt m-am ținut deoparte – pentru că nici nu m-ar fi primit în mijlocul lor – iar imixtiunea mea, ca aspect politic, s-a limitat doar la acțiunea arătată, prin care nu am manifestat nici rea voință, nici gând de stârnire a unor stări de spirit, nici tulburarea liniștii publice, deoarece deja până acum totul s-a cufundat în uitare, precum și faptul că ei pot trăi în pace printre noi, iar pentru obiectul dezaprobării în aprecierea comportamentului meu, mă încred în înțelegerea înțeleaptă, părintească, precum și în grația patriotică, paternă a Înălțimii-voastre, domnule conte și prefect.

Baia de Criș 26 septembrie 1872

Înălțimii-sale domnului conte și prefect

Umil servitor, Veress Albert m.p. pretor.

Pentru libertate și unitate națională,... p. 224-227. Doc. nr. 111.

VIII

1872 septembrie 27 Baia de Criș

175 szám

Nagyméltoságu magyar királyi belügyminiszter úr!

Nagyméltoságu magyar királyi belügyminiszter úrnak folyó év és hó 19^{én} 4435 szám a kelt magas leiratára, mely által felszöllittattam, miszerint a „Reform” című politikai napi lapnak Körösbányáról, Iánku Ávrám halála és temetése alkalmából fölmerült hazaellenes tüntetések iránti közleménye alapján e tárgyra vonatkozólag felvilágosítással szolgáljak: mély tisztelettel említve föl azt, miszerint ezen ügy miben létének földerítése állásomból kifolyólag is kötelességemmé lön, tartozó tisztelettel van szerencsém mellékelni az ezen irányban tett nyomozásom eredményeit következőben föltirjeszteni:

1. A Körösbányai szolgabírónak Iánku Ávrám halálával történt temetési tüntetésekröli jelentését.
2. A Körösbányai szolgabírónak a városi jegyzőséghez, harangoztatás iránti meghagyását.
3. Ezen harangoztatás iránti rendelet szolgabírói okadatolását.
4. A Brád – járási szolgabíróság jelentését, Iánku Ávrám temetési ünnepélyességére vonatkozólag.
5. Ribiczey Ferencz birtokos és ügyvéd a halott fölött tartott beszéd iránti nyilatkozatát.
6. Secula György megyei ügyésznek a halott fölött tartott beszéde másolati szövegét iránt
7. Fráncu Amos nyilatkozatát, a temetési szertartások lefolyta.
8. Mihaltianu Miklós Bradi görök – keleti esperes a halott fölött tartott beszédét.
9. Borlea Zsigmond megyei főjegyző és helyettes alispán nyilatkozatát, a temetés körül tett intézkedéseire vonatkozólag tett fölhívásra.
10. Batternay Attila magyar királyi póstamester és községi jegyző jegyzőkönyvi nyilatkozatát és végre;
11. Pitner Árpád magyar királyi pénzügyöri fővigyázó jelentését, a temetés utáni esténi toasztok szelleme iránt.

Végül bátor vágyok megjégyezni, miszerint e tárgyra vonatkozólag meg Nagy Várádról Nagyméltóságod személyéhez tett fölterjesztésemben az itteni viszonyokat rajzoló jelentésemben kifejtett nézeteimet az itteni tulzott szellemet illetöleg, az események során igazolva van.

Körösbányán, september hó 27^{én} 1872

Gróf Haller Sándor Zarándmegye főispánja.

Traducere.
Nr. 175

Înălțimea voastră, domnule ministru regesc maghiar de interne!

Urmare onoratei adrese nr. 4.435 din 19 luna curentă a Înălțimii sale, domnul ministru regesc maghiar de interne, prin care mi se solicită să dau lămuriri privind relatarea de la Baia de Criș a ziarului politic „Reforma” despre manifestațiile antipatriotice care au survenit cu prilejul morții și înmormântării lui Avram Iancu, cu profund respect, amintind faptul că cercetarea existenței acestui caz decurge din situația mea oficială și fiind o îndatorire personală, cu tot respectul convenit, am onoarea să anexez, în acest sens, rezultatul cercetării făcute de mine prin următoarele înscrisuri:

1. Raportul pretorului din Baia de Criș despre manifestațiile de la înmormântare ce au avut loc cu prilejul morții lui Avram Iancu.

2. Ordinul preturii din Baia de Criș către notariatul orășenesc în privința tragerii clopotelor.

3. Motivarea ordinului preturii cu privire la tragerea clopotelor.

4. Raportul preturii plasei Brad privitor la solemnitatea înmormântării lui Avram Iancu.

5. Declarație cu privire la discursul ținut de moșierul și avocatul Ribiczey Ferencz despre cel decedat.

6. Copia textului cuvântării rostite despre decedat de către Secula Gheorghe, procuror județean.

7. Declarația lui Amos Frâncu privitoare la decurgerea ceremoniilor de înmormântare.

8. Cuvântarea rostită despre decedat de către Mihălțeanu Nicolae, protopopul greco-oriental din Brad.

9. Declarația lui Sigismund Borlea, prim-notar județean și locțiitor de subprefect, ca și chemarea făcută cu privire la dispozițiile date în cazul mormântării.

10. Declarația prin proces-verbal al lui Batternay Atila, dirigintele poștei regești maghiare și notar comunal, și în fine,

11. Raportul lui Pitner Arpad, supraveghetor șef și agent de percepție regesc maghiar, privitor la spiritul toasturilor din seara de după înmormântare.

În fine, îndrăznesc să menționez că, cu privire la acest subiect, în memoriul făcut Înălțimii voastre încă la Oradea, în raportul schițat despre circumstanțele de aici, mi-am expus opiniile referitoare la exagerata stare de spirit de aici, ea fiind confirmată de șirul evenimentelor.

Baia de Criș 29 octombrie 1872

Conte Haller Sándor, prefectul județului Zarand

Pentru libertate și unitate națională,... p. 227-229. Doc. nr. 112.

IX

1872 octombrie 9, Budapesta

4374

Másolat
A Magyar Királyi Belügyminisztertől
Zaránd megye főispánjának

A Iánu Ávrám elhunytá alkalmábál Körösbányán rendezett tüntetésék tárgyában m. hó 27^{én} 175 szám a kelt, felterjesztését vettem, és abból-a többi közt-arról győződtem meg, hogy e tüntetés alkalmával a romániai zászló csakugyan ki volt tűzve azon házra, melyben Iánu ravatala állott.

A román zászlónak-mint egy különlálló szomszéd nemzet jelvényének-bármily alkalommal kitűzése, a magyar állampolgárság, kötelekébe való tartozás elleni demonstrációnak tekintendő, de e zászló használata valamint törvényenkel úgy a magyar állampolgárság jogérzetével is annyira ellentétben áll, miként annak beszüntetését, az államtekintélye és a nemzet méltósága egyiránt követelik.

Fehlivom tehát folyó évi september hó 9^{én} 4346 szám a, - az idegen szinek és jelvények eltávolittására nézve általában kibocsátott bizalmas levelem kapcsában-Méltóságodat, hogy most már határozottan, intézkedni sziveskedjék, miszerint, a romániai zászlónak bármily alkalommal használata, jövőre mellőztessék.

Budán 1872 -vi october hó 9^{én}.

Tóth Vilmos s.k.

*

Traducere.
Nr. 4374

Copie
Din partea ministrului de interne regesc maghiar
Către prefectul județului Zarand

În problema manifestațiilor organizate la Baia de Criș cu prilejul decesului lui Avram Iancu, am luat cunoștință de adresa nr. 175 din 27 luna curentă, din care, printre altele, rezultă că, cu prilejul acestei manifestații, drapelul românesc a fost întradevăr ridicat pe casa în care se afla catafalcul lui Iancu.

Arborare a drapelului românesc – ca simbol distinct al unei națiuni vecine – trebuie considerată, în privința datoriei față de cetățenia maghiară, ca o demonstrație ostilă, iar folosirea acestui drapel este în așa măsură în opoziție cu legile și cu simțămintele de dreptate cetățenească maghiară, încât

interzicerea acesteia este pretinsă de prestigiul de stat ca și de demnitatea națională.

Ca atare, atrag atenția Înălțimii voastre asupra scrisorii mele confidențială nr. 4346 din 9 septembrie a.c. privind înlăturarea culorilor și emblemelor străine, astfel ca încă de acum, în mod categoric, să binevoiți a acționa ca, pentru viitor, să nu omiteți a interzice folosirea drapelului românesc în orice împrejurare.

Buda 9 septembrie 1872

Toth Vilmos, m.p.

Pentru libertate și unitate națională,... p. 229-230. Doc. nr. 113.

X

Consfătuirea, din 23 aprilie 1894, de la Abrud Monument lui Iancu

În 23 l. c. mai mulți fruntași din Munții Apuseni, fiind convocați din partea d-lui avocat din Abrud, Alexandru Filip, la o consfătuire confidențială, au constituit un comitet consistător din 26 membri a căror chemare este: Adunarea unui fond din care să se ridice nemuritorului Avram Iancu, prefectul legiunilor de la 1848 un „mausoleu” la mormântul din Țebea, iar la Câmpeni, unde a fost cartirul principal al legiunilor, „o statuă ecuestră” și eventualminte și înființarea unei fundațiuni, care să poarte numele aceluia erou.

Președintele ad-hoc a fost ales tribunul din legiunea gemenă Mihail Andreica, dându-i-se de secretar Alexandru Papiu (...)

„Tribuna” din 12 aprilie 1894.

XI

AVRAM IANCU

Figura cea mai strălucită a luptei naționale de la 1848/49, desigur că în Ardeal este Avram Iancu. Pentru că dacă Simeon Bărnuț a fost sufletul mișcării naționale a fraților noștri de peste munți, dacă el a fost oratorul, care a făcut să vibreze inimile celor 40.000 eroi adunați pe Câmpul Libertății de la Blaj, apoi Avram Iancu a fost brațul tare și neînving, pentru că adunând în

giurul său poporul până atunci sclav, a sfărâmat rând pe rând armile trufașe maghiare.

N-a fost și nu va mai fi în Ardeal nume, în giurul căruia să se formeze o legendă atât de stranie, ca în giurul numelui acestui erou. Moții, vitejii năprasnici din Munții Apuseni, l-au numit „Rege al Munților”...Și cu toate că e aproape un sfert de veac, de când Iancu odihnește sub țărâna de sub stejarul lui Horia, în Țebea, totuși se găsesc Moți, care cred că Iancu trăiește, dar l-au ascuns (...)!

În memoria lui Avram Iancu frații noștri de dincolo vor să ridice un monument, căci numai o piatră simplă arată locul de etern repaus al legendarului erou. Mișcarea a pornit de la un întemnițat, din Seghedin, de la amicul nostru d-l Russu Șirianu. Banii ce s-au colectat prin mai multe comune în favorul d-sale nu i-a primit, ci printr-o epistolă publicată în „Tribuna” declară că i-a dat spre păstrare, drept începutul unui fond, din care să se ridice lui Avram Iancu un monument.

În ședința de la 3 aprilie st. n. comitetul național de peste munți s-a ocupat (...) și cu această chestiune. A aprobat inițiativa d-lui Russu și s-a angajat, ca după procesul Memorandului să facă tot posibilul ca fondul să se adune cât mai iute. Și până atunci frații noștri din Ardeal și Ungaria colectează bani spre acest scop. S-a instituit deja un comitet, alegând cașar pe d-l Liviu Albini, licențiat în drept. Sumele colectate sunt a se adresa domnului Albini, în Sibiu.

Felicităm pe inițiatori și îndemnăm pe toți buni naționaliști, cu deosebire pe concetățenii noștri de origine ardeleană, să sprijinească această mișcare. Nu e vorbă aci numai de a ridica o simplă statuă pe mormântul unui erou național, ci e vorba ca prin evocarea numelui marelui erou, generațiunea actuală să se întărească încă în sentimentele sale naționale.

Azi, când [...] vor să răpească toate drepturile pentru care oastea lui Iancu a vărsat atâta sânge, în lupta grea ce li se impune [...] frații noștri se vor oțeli reamintindu-și de Iancu. Iar noi să-i sprijinim în mișcarea lor, mai ales că Iancu a fost nu numai un mare luptător ardelean, dar o figură care ilustrează paginile istoriei tuturor românilor.

Tribuna din 21 aprilie/3 mai 1894. Reproducerea apelului publicat în ziarul „Românul”, în legătură cu inițiativa de a i se ridica un monument lui Avram Iancu.

XII

Ordinul Ministrului de Interne Perczel D.

A m. kir. Belügyminister által f. évi 426 eln. sz. alatt a Janku Abrahám emlékére tervezett szobor felállításának s a szobor céljára való gyűjtésnek megtiltása tárgyában valamenyi törvényhatóságához kiadott.

Körrendelet

A hazaellenes románok által a magyarokon elkövetett vérengzések folytán hirhedtté vált és a havasok királyának nevezett Janku Ábrahámnak köztudomásra a román izgatók szobor felállítását tervezik, s arra már részint nyíltan, részint titokban pénzgyűjtéseket is rendeznek, mi által a multat nem ismerő románokat ámitani és feliiizgatni szándékoznak

Ily egyén emlékének megörökítése nem lenne egyéb, mint hirdetése a legsötétebb nemmzetiségi fanatizmusnak, dicsőítése annak, ki hazájátt elárulta, az ártatlan családok megöletésének és kiraboltatásának oka volt.

Ezen merénylet nem lévén megengedhető, ezennel elrendelem, hogy bárhol ez ország területén a nevezett részére szobor felállliása megkisértetnék, az teljes erélylyel – az illető helyi, járási és megyei hatóság főnökei személyes felelősségének terhe alatt – megakadályoozandó, az e célra való gyűjtésekmeg nem tüendők a fennálló törvények és szabályok értelmében kérdőre és számadásra vonandók, a beszedett összeg pedig lefoglalandó.

Egyszersmind az 1879. XL, t-ezikk 1, §-a alapján kijelentem, hogy mindenki, ki Jancu Ábrahámnak tervezett szobor felállítására érdekében bármily cselekménye által közremüködk, adományokat gyűjt vagy ad, kihágást követ el, és 15 napig terjedhető elzárással és 100 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Végül felhivom a törvényhatóságot, hogy jelen rendeletem ez utolsó pontját megfelelően tegye köhírré.

Budapesten, 1895, évi márczius hó 15-én.

Perczel, s. k.

Dr. Amos Frâncu, Pentru memoria lui Avram Iancu, Sibiu, 1899.

XIII

Magistratul sibiului, pe baza dispozițiilor superioare,
interzice colecta în cadrul comitatului pentru
statuia lui Avram Iancu

AVRAM IANCU

Magistratul din Sibiu publică sub nr. 4047/1895 că oricine
„contribue cu ceva în interesul ridicării plănuite a unei statue lui Avram
Iancu, ori adună contribuiri ori dă” va fi pedepsit cu 5 zile arest și cu amendă
până la 100 fl.

Tribuna din 24 martie/5 aprilie 1895.

XIV

Apelațiune și cerere de nulitate
Excelența Voastră!
Domnule Ministru de Interne!

Pe frontispiciul rezidenței Maiestatei Sale cesaro și apostolice regești strălucește următoarea devisă de eternă valoare: *Justitia regnorum fundamentum*. Am deplină încredere în principiu și am ferma convingere că factorii responsabili ai puterii executive trebuie să-și ia drept maximă conducătoare a declarațiilor și faptelor sale numai și numai adevărul. Mai ales socot însă, că cetățenii liberi, întocmai, sunt datori a descoperi adevărul în fața puterii. Animat de aceste convingeri intime îmi ridic glasul împotriva unei dispozițiuni a Excelenței Voastre, care în disprețul adevărului istoric a atins cu o judecată de înfierare nu numai memoria lui Avram Iancu, această fenomenală figură istorică, încarnațiunea poporului românesc, ci și lupta de apărare a acestui popor. O luptă aceasta, pe care poporul românesc a plătit-o cu viața celor 40.000 de oameni și cu ruinele celor 230 de sate pustiite; luptă pe care a purtat-o întru apărarea ideii monarhice, a libertății și egalei îndreptățiri naționale. Și a purtat-o împotriva acelor, care prin regim de teroare au comis atentatul detronării, au răsturnat constituțiunea țării, au inaugurat drept ideal de stat unificarea forțată a țărilor autonome de coroană și ale deosebitelor rase constitutive de stat și împotriva acelor care libertatea nu voiau să o dea decât în schimbul naționalității.

Acest război a costat torente de sânge. Cu toate acestea adevărat învins n-a fost decât singură patria, care deopotrivă își iubește pe toți fiii săi. Lacrimile ei numai vălul uitării le poate usca și liniștea copiilor săi numai glasul împăciurii o poate reda.

Trebuia, Esc. Voastră, ca să resimțiți profund în urma tradițiilor care vi se leagă de nume⁵³⁶: cât de mult sunteți judecător și parte în această mare controversă. Și totuși Esc. Voastră ați aflat de bine a rupe vălul uitării, a înăbuși glasul împăciurii și a enunța un verdict istoric între mormintele pline de luptătorii căzuți pentru cele două curente de idei.

Circularul Esc. Voastre, care ridică la valoare dogmatică de stat judecata ce ați enunțat și o sancționează cu represii penale, circular a cărui parte istorică a fost declarată secretă, iar partea dispozitivă penală, întemeiată pe cea istorică, de publică, are textual următorul cuprins:

„Se știe că agitatorii români plănuiesc ridicarea unei statue lui Avram Iancu, devenit faimos prin atrocitățile comise de Românii contrari patriei asupra maghiarilor și supranumit Regele Munților, aranjând colecte, parte publice, parte secrete spre acest scop, prin ceea ce intenționează a amăgi și agita pe românii care nu cunosc trecutul. Eternizarea memoriei unui astfel de individ n-ar fi altceva decât propovăduirea celui mai negru fanatism de rasă, glorificarea aceluia care și-a trădat patria, care a fost cauza uciderii și jefuirii familiilor nevinovate.

Atentatul acesta neputându-se permite ordonez prin aceasta, că oriunde pe teritoriul țării s-ar încerca ridicarea unei statue pentru numitul, șefii respectivei localități cercuale sau comitatense s-o împiedice sub grea răspundere personală; colectele pentru acest scop nu se pot suferi și întrucât, deja, s-au întâmplat colecte, colectanții – în virtutea legilor și regulamentelor existente – trebuie să fie trași la răspundere, iar suma adunată să se confişte.

Totodată declar, pe baza §-ului 1 al art. de lege XL din 1879, că toți aceia care în orice chip conlucrează în favorul ridicării monumentului plănuit lui Avram Iancu, colectează ori fac contribuiri, comit contravențiunea și ca atari sunt a se pedepsi cu cinsprezece zile închisoare și 100 fl. amendă”.

Prin acest ordin al Esc. Voastre organele inferioare s-au simțit îndreptățite, atribuindu-i putere retroactivă, a aplica acuzatului o pedeapsă, prin care se decretează pierderea libertății personale și a enunța confiscarea sumelor de contribuiri, pe care le-a primit în publicitate înainte de edarea aceluia ordin și pe care deja le-a predat unei a treia persoane. Drept aceea mă văd necesitat a proiecta asupra tuturor aserțiunilor acestei ordinațiuni razele

⁵³⁶ Aluzie la Perczel Mör și Perczel Miklós, foști generali în revoluțiunea ungurească. Nota traducătorului.

de lumină ale adevărului și a pune în fața tuturor enunțurilor ce cuprinde, principiile fundamentale ale constituției, dreptului și legii pozitive.

Constat, că Esc. Voastră făptuirea acelora care au inițiat ridicarea unui monument pentru Avram Iancu și au căutat a-l realiza prin contribuiri publice, o stigmatizați cu privire la scopul atribuit și la cercurile politice de unde a răsărit ideea colectei. Mai constat, că informatorii Esc. Voastre au izbutit să vă câștige, pentru opiniunea că prin plănuierea unui monument pentru Iancu agitatorii români vor să amăgească și să agite pe românii, care nu cunosc trecutul.

În fața acestora țin a releva înainte de toate greșeala, ce rezidă în distincțiunea, ca și când poporul românesc ar avea peste tot straturi cari nu-și cunosc trecutul și constat, că istoriografia și bărbații de stat, deopotrivă s-au convins, că toate straturile poporului românesc sunt străbătute într-un mod proverbial de conștiința istorică și națională, și că astfel obiectiv și în teză, de abia poate fi vorbă de români care nu și-ar cunoaște trecutul. Din contră această spontană mișcare prigonită de Esc. Voastră, inițierea monumentului lui Iancu, cercul din care a pornit ideea, intențiunea care a produs curentul, toate acestea sunt mai ales potrivite a convinge și pe cei mai dificili sceptici despre adevărul acelei vestite declarațiuni a istoriografiei regelui Mathia dată într-o caracteriza pe români: *Magis pro lingua, quam pro vitae incolumitate certasse videntur*”.

Astfel fiind psihologia poporului român, veți afla cât e de firesc momentul, că ideea, inițiativa și începutul realizării monumentului lui Avram Iancu a pornit din sânul țărănimii române – printr-o curioasă coincidență istorică tocmai din sânul plugarilor români de la Șiria (Világos). Numai prin presiunea acestei țărănii a răzbătut apoi ideea în presă, în coloanele <Foi Poporului>, prin continue reclamațiuni din sânul poporului. Despre aceasta Esc. V. va binevoi a se convinge atât din apelurile presei, cât și din declarațiunea forului de primă instanță <Die Anregung zu dieser Sammlung von anderer Seite ausgegangen>, ba și din acel fapt singur destul de elocvent, că 9/10 părți ale contribuenților sunt țărani.

În fața acestor fapte e imposibil a nu recunoaște, că ideea monumentului lui Iancu și contribuțiile în acest scop nu se pot judeca drept o acțiune meșteșugit înscenată de <agitatorii români> ci drept o mișcare generală izvorâtă spontan din sânul poporului. Prin urmare e datoria bărbatului de stat activ de a pătrunde la adâncimile acestei mișcări populare și a cerceta tendința ei la lumina adevărului obiectiv. Iar mie, unuia care simțesc direct pulsațiunea inimii acestui popor, mi s-a rezervat onoarea de a asigura pe Esc. Voastră că scopul acestei mișcări nu a fost agitarea și seducerea, ci afirmarea conștiinței naționale și istorice a poporului românesc.

Cum că de fapt acesta a fost scopul nimic nu o poate dovedi mai strălucit decât acel motiv fundamental, care a dat primul impuls la ideea monumentului lui Iancu. Examinând Esc. Ta în mod pragmatic acest motiv o să vă convingeți, că curentul în favorul monumentului lui Iancu (pe care Esc. Voastră ați dorit să o pedepsiți cu pierderea libertății și confiscare, fiindcă s-ar fi făcut fără permisiunea guvernului) nu s-a manifestat decât ca un efect și o reacțiune a colectei publice pornită pretutindena în întreaga țară – deasemenea fără permisiunea guvernului – pentru monumentul lui Kossuth Lajos, cum și a acelor tendințe revoluționare ce se manifestau în această mișcare, tendințe care rezidă de la sine în numele și trecutul lui Kossuth, și care sunt întru toate contrare tradițiilor de drept de stat, dinastice și naționale ale poporului românesc, contrare convingerilor și luptelor acestei națiuni.

În ideea monumentului proiectat lui Kossuth se prezentau ca glorificate destructivele principii de drept de stat, inseparabile de numele lui Kossuth, cum sunt: teoria incompatibilității⁵³⁷, ruperea legăturii imperiale întemeiată în sancțiunea pragmatică, nimicirea autonomiei țărilor coroanei S-tului Ștefan și unificarea forțată a raselor, care compun acest stat poliglot – o preamărire, aceasta, care se întreprindea sub domnia glorioasă a aceluiași domnitor, a cărui detronare a fost enunțat-o Kossuth în pronunțamentul de 14 aprilie 1849 în Dobrițin. Era deci firesc, dacă poporul românesc a fost așa de adânc lovit în sentimentele sale dinastice, în conștiința sa istorică și națională, încât reacțiunea astfel provocată, întărită și de simțul pietății naționale, a căutat să afle o manifestațiune și a aflat-o în ideea monumentului lui Iancu. Acel Iancu care reprezintă întruparea negațiunii tendințelor lui Kossuth, și care personifică toate principiile monarhice și dinastice ale națiunii române: coeziunea imperială bazată pe sancțiunea pragmatică, autonomia țărilor ale coroanei ungare, punctul de drept de stat pentru egala îndreptățire și libertatea națională și înseși luptele sale purtate pentru aceste devize.

Astfel fiind ideea monumentului lui Iancu în motivele și tendințele sale, înțelepciunea și sentimentul monarhic al Escelenței Voastre nu va putea să nu recunoască, cum în această mișcare nu s-a manifestat seducerea și ațâțarea, ori schimonosirea trecutului; s-a declarat însă conștiința istorică și națională a poporului românesc și pietatea sinceră față cu amintirea celui Iancu, care în fruntea poporului său a luptat și a suferit, a trăit și a murit, pentru aspirațiunile monarhice, naționale și de libertate.

Astfel privită ținta acestei mișcări, în mod diferit de concepțiunea Esc. Voastre, trebuie să ajungă într-o lumină și mai intensivă judecata falsă a

⁵³⁷ Doctrină kossuthistă după care coroana țării ungurești nu ar putea fi unită cu coroana împărătească austriacă, în aceeași persoană. Nota trad.

Esc. Voastre, pe care ați riscat-o asupra rolului din trecut al poporului românesc, rol legat de numele lui Iancu, și asupra onorului personal, politic și militar al lui Iancu. Aceasta îmi impune a arăta, că judecata ce ați format e demontată de istoria pragmatică.

Escelența Voastră în ordinul citat calificați lupta de apărare ce poporul românesc a purtat-o în revoluția de la 1848-49, pentru ideea monarhiei, pentru egalitatea și libertatea națională, drept o <crudelă vărsare de sânge comisă de românii dușmănoși patriei asupra maghiarilor>.

Acuza de nepatriotism de abia se poate susține față de acel popor, care la ordinul Domnitorului său legitim a prins arma pentru apărarea legitimității și a continuității de drept, pentru autonomia Ardealului și egala sa îndreptățire națională; față cu acel popor, care nicidecum n-a adus asupra patriei arme străine ori aliați străini, nici turci, nici nemți, nici muscari; față cu acel popor care contra intervenției străine a protestat și atunci, când terorismul organizat în contra lui îi prefăcuse în cenușe sute de sate, când tribunalele de sânge zi de zi săvârșiseră asasinat în masă în șirele fiilor săi, când mii de oameni ai săi acopereau deja câmpurile de bătălie.

Despre toate acestea Esc. Voastră se poate convinge și din declarația lui K. M. Pataky⁵³⁸: „Alle Walachen stimmten gegen die Einberufung der Russen”. Și deci abia o să mai insistați pentru aserțiunea Dv. dacă o să considerați, că adversarul poporului românesc a fost: un parlament ilegal și factios, care desfășura stindardul revoluționar pentru detronarea dinastiei, pentru nimicirea continuității de drept și unificarea ori extirparea popoarelor nemaghiare. Dovadă că poporul românesc, în frunte cu Iancu, a luptat cu asemenea dușman și că prin urmare nu e permis a însinua acestui popor o luptă îndreptată contra patriei, este Szilágyi Sándor, un istoriograf maghiar, căruia sper că și Esc. Voastră îi veți da crezământ. Acest istoriograf caracterizează în chipul următor parlamentul și activitatea lui: „Și ce a făcut parlamentul, fiindcă așa voiau șefii săi? A enunțat hegemonia națiunii și a limbii maghiare; ideea egalei îndreptățiri a numit-o chimera (*a Gleichberechtigungot chimerának nevezték*) și la Seghedin încă înainte de a se împlini un an, parlamentul a introdus în lege egala îndreptățire a naționalităților. A voit să se separeze de Austria și în ultimile momente totuși a fost aplecat a trata cu aceeași Austrie”⁵³⁹.

Dar ca patriotismul luptei poporului românesc să nu se mai discute, dați-mi voie a mă provoca cu profund omaj la răspunsul preagrațios pe care Maiestatea Sa cesaro și apostolică regească, Domnitorul și Regele nostru Francisc Iosif I, l-a dat deputațiunii poporului român, la 25 febr. 1849,

⁵³⁸ Bem in Siebenbürgen, Leipzig, 1856.

⁵³⁹ A forradalom után, Világos küszöbén.

răspuns care sună astfel: „*Ich Empfange mit Freude die Versicherung der Treue und Anhänglichkeit der muthigen romanischen Nation, und erkenne mit Dankbarkeit der schweren Opfer, die sie, für meinen Tron und die Gesamt – monarchie gebracht hat, gegen eine treulose Partei, die den Bürgerkrieg angefacht und durch ihre Hartnäckigkeit noch fort dauern macht. Die Petition der getreuen romanischen Nation werde ich in genaue Erwägung ziehen lassen, und in der kürzesten Zeit zu Ihrer Beruhigung erledigen*”. În traducere (Primesc cu bucurie asigurarea credinței și alipirei bravei națiuni române și recunosc, cu mulțumită, jertfele grele ce le-a adus pentru tronul meu și întreagă monarchia, în lupta contra unei partide necredincioase care a aprins războiul civil și face să mai continue. Petițiunea credincioasei națiuni române voi dispune a fi amănunțit cumpenită și rezolvată în cel mai scurt timp spre liniștirea ei).

Și dacă Esc. Voastră o să revocați în memorie și faptul, că pe steagul regimentului român de grăniceri stă pusă de mână Majestății Sale medalia cu următoarea inscripție: *Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue 1848-49*”, abia va mai trebui să combat acuza de nepatriotism. Pot deci trece în liniște pentru a lămuri acea opinie a Esc. Voastre, prin care luptele românilor ați voi să le prezentați numai ca niște atrocități izvorâte din ura de rasă, iar pe Avram Iancu, drept autor al acestora.

Istoria o să vă convingă, Escelență, că nici una dintre aceste aserțiuni nu se poate accepta, și că în această privință nici măcar o umbră de îndoială să nu mai planeze asupra adevărului, voi face să se pronunțe astfel de izvoare istorice, care prin pozițiunea lor politică și de rasă vor afla crezământ și la Esc. Voastră.

Ziarul <Honvéd> nr. de la 11 iulie 1848 (1849 n. n.) aruncă lumină asupra faptului, că nu contra unor cetățeni nearmați decurge lupta de apărare a legiunilor lui Iancu, pentru ca după acest articol: „Munții ocupă aproape jumătate din armata noastră ardeleană și e una dintre cele mai ingrate operațiuni de război din lume, o adevărată muncă sysiphică”⁵⁴⁰, ei s-au luptat cu jumătate din victorioasa armată maghiară ardeleană. O luptă a fost aceasta, care după mărturisirea foii maghiare <Honvéd> ar „face cinste celui dintâi comandant din lume”; o luptă care contra românilor s-a purtat cu ținta și mijloacele estirpațiunii după cuvântul de ordin al căpitanului maghiar de honvezi, Gabányi: „*Să stărpim fără milă neamul rebel*”⁵⁴¹, o luptă în care și-au găsit mormântul nu numai trei mari armate ungurești: a lui Hatvani, a lui Vasváry și a lui Kemény, ci pe lângă acestea și alte numeroase corpuri mai mici de armată. O luptă aceasta în care, totuși, Iancu niciodată, nici chiar

⁵⁴⁰ V. Die Romanen der Österreichischen Monarchie, Wien, 1850, pagina 211.

⁵⁴¹ V[ezi]. <Honvéd>, nr. 154, 1849.

când *durante armistitio* a fost atacat, prin trădare și sperjur - niciodată zic n-a pierdut nici o singură bătălie și a stat neînving și atunci, când întreg Ardealul, afară de munții liberi ai lui Iancu, zăcea la picioarele lui Bem.

Aceste elocvente fapte vor convinge pe Esc. Voastră, că aici masele rău înarmate ale poporului românesc au stat pe câmpul de luptă față în față cu armate regulate și că aceste lupte victorioase ale lui Iancu nu pot fi calificate drept atrocități asupra ungarilor.

Esc. Voastră însă privind prin acest fel de prismă lupta de apărare a poporului român, o înfierăți ca o serie de atrocități săvârșite asupra maghiarilor și prezentați și pe Iancu ca autorul și cauza jefuirii și uciderii familiilor nevinovate. Războaiele civile nu se fac fără vărsări de sânge. Aceasta o confirmă însuși faptul, că pe poporul românesc, lupta sa de apărare de la 1848, l-a costat viața celor 40.000 de oameni și 230 de sate incendiate. O constată și faptele, că marea revoluțiune franceză a fost un torent de sânge izvorât din milioane de inimi, iar revoluția din februarie a Parisului a costat viața a 15.000 de oameni. Dar răspunzător pentru acestea, înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, este și rămâne numai acela, care le-a cauzat.

Esc. Voastră rechemați umbra lui Iancu și-l învinovățiți de a fi cauzat atrocitățile. Rătăciți, și această rătăcire mă constrânge să arat ce și cine a fost de fapt cauza atrocității de la 48 și să dovedesc că represaliile comise de poporul jefuit și destinat victimă asasinatelor în masă, nu stau, niciuna, în absolut nici o conexitate cu numele lui Iancu, care era pătruns de cele mai nobile principii ale umanismului.

Esc. Voastră, anume veți binevoi a nu pierde din vedere, care au fost antecedentele și cauzele represaliilor săvârșite de masele poporului românesc în contra voinței comandanților săi. E fapt istoricește constatat, că înainte de octombrie 1848, nici unui ungar nu i s-a atins măcar un fir de păr din partea românilor, pe când sângele pacinicilor români neînarmați era vărsat râuri întregi din partea terorismului, cu scop direct de a estirpa nu numai inteligența, ci chiar întreagă rasa românească. Un scop acesta izvorât din dorul de a-și satisface ura de rasă seculară aceea, care – după prim ministrul din vremuri Szemere Bertalan – vorbea ca și când am fi încă tot la 1832, când maghiarul era totul, iar sârbul și valahul nimic, decât popor fără drepturi.

În aceasta va găsi oricare om nepreocupat cauza vendetei de mai târziu, și pentru ca să provoc în privința aceasta convingerea Esc. Voastre voi cita următoarea declarație a baronului Stein, șeful de stat major maghiar, cuprinsă într-o scrisoare adresată prefectului Axente: Știu eu bine, că nu românii, care un întreg mileniu au purtat cu răbdare jugul, au erupt; trădători ai patriei sale și trădători ai libertății Ungariei au ațâțat pe români la

răzbunare prin crimele lor și pe D-zeul meu a fost grozavă răzbuarea. Românii s-au alipit de cauza acelor care au luptat contra autorilor acestor oribilități și iată, liberi și neînvinși au rămas ei în munții lor⁵⁴².

Pe lângă o astfel de mărturisire poate că ar fi superfluu să mai insist a documenta, că nu Iancu a fost cauza represaliilor ce s-au ivit aici-colea în decursul dezarmării rebelilor, după terorismul săvârșit de partidul revoluționar, și ca o reacțiune a aceluia, pentru că Iancu a stat departe de toate aceste mișcări. Cauzele adevărate ale vendettei au fost:

- Dușmanii jurați ai libertății poporului. Despre fapăturile lor Csány László, comisarul plenipotent al guvernului revoluționar în Ardeal, își dă seamă în chipul următor încă și la data de 29 aprilie 1849: „Sosesc la mine rapoarte oficioase, că mai sunt tirani, care n-au învățat nimic din cele întâmplate, care neascultători față cu legea, silesc cu forța pe foștii lor iobagi, deși nu le mai sunt stăpâni, ca să le facă robotă”.

- Aceia, care au comis nemaiauzite atrocități contra românilor nevinovați și neînarmați prin introducerea tribunalelor de sânge, încă înainte de a fi pășit românii pe terenul rezistenței active.

- Tribunalele care au pus în furci, în masă, pe cei mai buni ai națiunii, cu atâta oroare, cât, după cum apare din următorul comunicat al foii oficioase „Wiener Zeitung”, de la 14 iunie 1849, însuși comandantul oștirea maghiare, Bem Josef, a pronunțat cea mai zdrobitoare osândă asupra acestora.

În „Wiener Zeitung” se constată: „*Der Inhalt des in der Reichszeitung vom 14 Juni v. J. bekannt gemachten Briefes von Josef Bem an Ludwig Kossuth aus Hermannstadt 6 Juni 1849, wo er die <Willkürlichkeit und Leidenschaftlichkeit> der kossuthschen Standgerichte anklagt, die ihn an die Schreckensgerichte in Frankreich erinnerten, ist hiedurch vollkommen bestätigt*”. (În traducere: „Cuprinsul scrisorii lui Iosif Bem către Ludovic Kossuth publicată în foaia imperială de la 25 iunie anul trecut, scrisoare datată în Sibiu, 6 iunie 1849, în care el acuză de arbitrar și patimă tribunalele de sânge kossuth-ești, care îi reaminteau tribunalele terorismului din Franca – se confirmă pe deplin”).

E dovedit, Escelență, că numărul jertfelor statarului s-a constatat întâi cu cifra de 4.834, după cum arată „W[iener] Z[eitung]” și s-a rectificat, în urmă tot acolo, cu suma de 6.000. „Wiener Zeitung” scria: După datele intrate din cele 6 districte militare, Cluj, Sibiu, Alba Iulia, Reteag, Odorhei și Făgăraș, numărul acestor victime ale terorismului maghiar – firește nesocotind numărul celor căzuți în câmpul de bătaie – e de 4.834 persoane, deși Ardealul are o populațiune numai de 2.500.000.

⁵⁴² Die Romanen der Österr. Monarchie, pag. 214.

- Aceia, care au comis asasinatetele *en masse* de la Mihalț și Luna, apoi cunoscutele omoruri de la Abrud și Sâncrai, acei tirani, care fiind reprezentanți ai puterii armate omorau cu grămada, numai din petrecere, pe români, încă pe atunci, când nici un singur maghiar n-a fost violentat de români. Aceasta se ilustrează în mod eclatant din mărturisirea baronului Apor György cuprinsă în scrisoarea sa, de la 2 octombrie 1848, adresată amicului său Galfy⁵⁴³ - acel baron Apor György, care a spânzurat în sălcile de la Iernut 26 de țărani pacinici nevinovați - și apoi încă nouă – și se preumbla cu ciubuc în gură, printre trupurile celor executați.

Aceia, care s-au atins cu mâini criminale de averea poporului românesc, după exemplul dat de maiorul Csutak, cum o dovedește următoarea declarație a generalului Csetz János⁵⁴⁴: „*Guvernului i-a fost bătător la ochi, în fine, că acestui bun domn i-a mai plăcut a jefui populațiunea săracă, în Baia de Criș, Băița și Brad*”. Pilda lui însă a atras imitatori pretutindenea, așa cât baronul Stein, colonel în statul major unguresc, e însuși constrâns a constata în sus citata scrisoare- „*Ich brauche nicht zu sagen dass Csutaks Bereicherungsmethode - Plünderung der Wehrlosen - zur Nachahmung reizte*”, (Nu trebuie să-ți mai spun, că metoda de a se îmbogăți a lui Csutak - jefuirea celor nearmați - a instigat la imitație).

Aceia, care au erijat întru *aeternum censeo* desființarea poporului românesc din cauza principiilor sale monarhice, naționale, de egalitate și fidelitate.

Acest scop infernal l-au proclamat uzurpătorii puterii publice în mod fățiș, prin manifestele lor, și căpitanul Gabányi, unul dintre instrumentele lor, l-a concretizat destul de expresiv în deviza: „Să extirpăm fără de milă acest neam de rebeli!”

Acei care, după cunoscutul ordin prohibitiv al ministrului de război Aulich, au prigonit până la sânge și pe acei români care luptau sub stindardul maghiar. Și carii fiindcă în cele din urmă li se părea că sângele românesc se scurge prea încet au primit în solda și sub steagurile lor pe cel mai faimos ucigaș și tâlhar din țară, pe Rozsa Sándor, cu sângeroșii lui complici, și sub titlul de „trupă volantă”, i-au asmuțit asupra neînarmatelor sate românești.

Acei, care au formulat după „Pesti Hirlap” a lui Kossuth în supremă maximă de stat lozinca: „*să maghiarizăm cu fier și foc*” și au provocat ecoul: *români sau morți*; care au azvârlit în Transilvania faimoasa parolă a baronului Vesselény: „*Uniune sau moarte*, provocând înmiit răsunetul: „*autonomie sau moarte*”!

Toate acestea o să vă convingă, Esc. care au fost adevăratele cauze și adevărații autori ai atrocităților, mai ales dacă veți considera, că s-a fost

⁵⁴³ V[ezi]. Siebenbürger Bote, 1848.

⁵⁴⁴ Bem, Erdélyi hadjárata, pag. 147.

pus în curs distrugerea neamului românesc. A unui neam, despre ale cărui suferințe din trecut însuși Kossuth Lajos se exprima în proclamațiunea sa către Valahi (az oláhokhoz) astfel: „Valahii au suferit mult din străvechi timpuri, n-au avut mai nici o libertate, ba chiar și numele lor a fost infamat în legile țării”. (*Az oláhok sokat szenvedtenek már régi idők óta szabadságuk majd mi sem volt, s még nevök is meg volt az ország törvényeiben*).

Astfel nu restează decât să indignitez acel fapt istoric îndeobște cunoscut, că Iancu, comandantul pururea victorios al legiunii *Gemina auraria*, ca un adevărat reprezentant al umanismului, nu numai că a stat departe de orice cruzime, dar nu a permis să fie condamnat cum Esc. V. îl judecați. Această judecată despre caracterul și activitatea lui, sunt convins, că o dezmint nu numai istoriografii, ci și miile de compatrioți maghiari, cărora Iancu le-a mântuit viața.

Acela, care nu numai a cruțat Turda, Aiudul și Abrudul, pe cum și viața și averea locuitorilor maghiari cu sentimente revoluționare ai acestor orașe, ci i-a mântuit de pierire tocmai atunci când pe locuitori i-ar fi putut lăsa victimă armelor sale victorioase, iar orașele lor pradă flăcărilor – nu merită să fie acuzat de vandalism.

Ca aceste fapte să nu fie trase la îndoială, mă provoc în ce privește Turda și Aiudul, la raportul căpitanului Grätze:⁵⁴⁵

„Ausgezeichnet hat sich ferner der Präfekt Jancu durch rechtliches tadellofes Verhalten, durch reichtige Unterscheidung zwischen dem bewaffneten und wehrlosen Feinde am 10 November, als ich die Stadt Nagx-Enyed, welche sich mir auf Gnade und Ungnade ergeben hatte, besetzte. Während die Colonnen mit Umgehung der Stadt in die vorwärtige Position eingeführt wurden, hatte die Colonne Janku's den Auftrag durch die Stadt zu defiliren und die Arriergarde des Corps zu bilden.

Ohne dass ein Mann ausgetreten wäre, hatte Iancu seine Colonne durch die Stadt geführt, und deren Environs derart besetzt dass nicht nur keine Gewaltthat verübt, sondern auch jede Plünderung verhindert wurde.

Gleichthätig war er am 20 November, au welchem Tage ich die Stadt Thorda nach unbedingter Unterwerfung im Namen unseres allergnädigsten Herrn besetzte; und der nur durch Furcht gebeugten Bevölkerung zu beweisen, dass die Romanen einen höhern Zweck, als die zugemuthete Raublust vor Augen haben, ging ich allein mit meinem Hauptquartier in die Stadt und lies dass ganze Corps auf den Brachfeldern, am rechten Aranyosufer bivouakiren, ohne dass sich ein Mann unterfangen hätte, in die Stadt zu kommen – Auch in dieser Stadt ist während des längern Aufenthaltes des Corps keine Gewaltthat, keine Plünderung vorgekommen”.

⁵⁴⁵ Vezi Die Romanen... p. 217-218.

(În traducere: „S-a mai distins apoi prefectul Avram Iancu printr-o purtare dreaptă, ireproșabilă, prin o deosebire corectă între dușmanii armați și nearmați, în 10 noiembrie, când eu am ocupat orașul Aiud, care mi s-a fost predat necondiționat. Pe când coloanele au fost introduse în poziția dinainte încunjurând orașul, coloana lui Iancu a primit ordinul să defileze prin oraș pentru a forma garda de dinapoi a corpului de armată.

Iancu și-a condus coloana sa prin oraș fără ca să fi ieșit din rând un singur om, și a ocupat apoi jurul orașului așa că nu numai nu s-a făcut nici un act de violență, ci s-a împiedecat orice jefuire. Tot asemenea a lucrat el la 20 nov., zi în care eu am ocupat în numele preagrațiosului nostru domn, Turda, după ce s-a supus necondiționat; și pentru a arăta poporației, care s-a plecat numai de frică, cum că românii au în vedere un scop mai înalt, decât pretinsa poftă de jaf, am intrat numai eu singur cu suita mea în oraș și am dispus ca întreg corpul să tăbărească pe câmpii, pe țărmul drept al Arieșului, fără ca să fi încercat un singur om a veni în oraș. Nici în acest oraș nu s-a întâmplat nici un act de violență, nici un jaf, în decursul îndelungatei petreceri aci a corpului de armată).

Aceste fapte au constrâns pe acest martor ocular – care scria în niște timpuri, când deja vânturi reci suflau din Viena înspre poporul românesc – ca să dea despre Iancu o caracterizare cu totul diferită de Esc. V.

„*Ich habe während der ganzen Expedition – astfel scrie – mein Lager in den Bivouaks mit Iancu getheilt und dadurch vielfältig Gelegenheit gehabt seinen Charakter zu studiren; ihm ist jeder Separatismus ein Gräuel; er hatte nur zwei Gedanken; Erhaltung der Monarchie und Gleichberechtigung seiner Nation; ict bin daher moralisch überzeugt, dass mit seinem Wissen, auf seine Veranlassung Niemanden Unrecht geschehen ist*”. (În traducere: „În decursul expediției eu am trăit viața de tabără în același bivouac cu Iancu și astfel am avut o mulțime de ocaziuni pentru a-i studia caracterul. El avea oroare de orice separatism. Două idei principale îl conduceau: susținerea monarhiei și egala îndreptățire a națiunii sale. De aceea eu am convingerea morală, că cu știrea lui și la porunca lui nu i s-a făcut nimănui nici o nedreptate”).

Cu privire la mântuirea Abrudului, care s-a fost distins prin atrocitățile sale împotriva românilor, dați-mi voie să mă provoc la un distins cetățean abrudean, Rákosi József, care zice din cuvânt în cuvânt următoarele: „La 20 oct. 1848 o deputațiune a rugat pe Iancu, pe atunci proclamat comandant al românilor din patrie, ca să cruțe orașul. Spre norocire fiindcă Iancu, în virtutea temperamentului și a culturii sale nu era omul distrugerii, orașul a fost grațiat sub condițiunile următoare: să predea toate armele, să jure fidelitate lui Ferdinand al V-lea și peste tot să dea 3.000

fl. desdaunare de războiu. Împlinindu-se aceste condițiuni Abrudul a rămas în pace întreaga iarnă. (V[ezi], Pesti Napló, nr. 238, de la 31 aug. 1881).

Din aceste fapte v-ați putut convinge deja, Escelență, de ce umanism era străbătut spiritul lui Iancu. Dacă n-a putut împiedeca, el cel puțin nu a potențat întru nimic fatalitatea care a adus în urmă ziua de doliu asupra Abrudului de el mântuit. Sosind el de pe câmpul de luptă la fața locului 5 ore după ce începuse opera de răzbunare, Iancu a căutat să aline amarul zilei prin mântuirea de la moarte a sute de maghiari. E imposibil să nu știți, Escelență, că pricina acestei zile de jale a fost înfrângerea credinței și trădarea comisă față de Iancu și poporul românesc.

Din opul contelui Richard Gelich, din scrierile lui Szilágyi Sándor, Kövály Mihály și din arhivele revoluțiunii, desigur v-ați putut convinge, Escelență, că nu Iancu a pricinuit aceea zi de jale. Pentru că e fapt istoric, că guvernul revoluționar și anumit Kossuth Lajos a plenipotențiat pe deputatul Dragoș cu misiunea de a pacifica pe români. În scopul de a se iniția pertractări în această privință, s-a legat armistițiu și pentru durata pertractărilor s-a garantat inviolabilitatea cu provocare chiar la onoarea Dictatorului. De asemenea e fapt istoric, că după cum spune R. Gelich - pe când Dragoș închina pahare cu prefectii și tribunii pentru împăciuire - Hatvani „parvenit dintr-un miserabil *sans cullote* comandant de armată „cum îl numește Szilágyi - a năvălit în Abrud, *durante armistitio* - la ordinul secret al lui Kossuth - și prinzând pe tribunii români care parlamentau și unindu-se cu maghiarii din oraș a comis cele mai nebunești crime ale terorismului. După cum spune Gelich, „însuși Hatvani a străpuns în piață pe un român, dând hoardei sale nedisciplinate, semn de năvală asupra românilor”.

Această stare de lucruri, verificată și de baronul Stein (Genehmigte Kossuth Hatvanis Vorrücken) e dovedită și cu ordinul lui Kossuth către Hatvani, în care i se dă din cuvânt în cuvânt următoarea instrucțiune: „*Drágos képviselőt...egyuttal oda utasítottam, hogy a kivánt fegyverszünet vagy alku ürügye alatt a hadjárás semmi szin alatt fel ne tartoztassa, mit is a végett közlök önnek, hogy megérkeztéig is ez értelemem s pedig teljes erélylyel folytassa működését*”. („Pe deputatul Dragoș... l-am îndrumat, ca sub pretextul armistițiului ori tractărilor dorite să nu oprească nicidecum campania de război, ceea ce îți comunic și d-tale, ca și până la sosirea succesului să-ți continui activitatea în acest înțeles și mai ales cu toată energia”).

După toate acestea oare să mai fie de lipsă, Escelență, să arat cine este cauza dezastrului de la Abrud întâmplat după înfrângerea lui Hatvani și cât de departe stă de acest dezastru Iancu, caracterul deschis, care dinaintea sperjurului abia a scăpat cu viața. De aceea mă mai provoc numai *pro superabundanti* la cuvintele „*Pro memoria*” ale martorului ocular maghiar

Rákosy József: „Astăzi după încheierea tragediei, oamenii judecă în multe chipuri asupra cauzelor nenorocirii. Dar oricât de mult am cumpeni datele, trebuie să ne alăturăm la convingerea generală a celor de la Abrud, că această catastrofă a fost provocată de pășirea pripită și miltărește nepregătită a lui Hatvani, și judecătorul nepreocupat nicidecum nu o va atribui lui Iancu, drept executarea unui plan anterior stabilit”.

În legătură cu aceasta atrag atențiunea Esc. Voastre la faptul că sutele de maghiari numai inimii de oameni iubitoare a lui Iancu au putut mulțumi, dacă după catastrofa de la Abrud au scăpat cu viața de răzbunarea poporului românesc, după cum apare din literile promemoriale anexate aici și edate de George Borza și Iosif Șuluțiu de Cârpeniș, jude reg. de tribunal în pens. Din toate acestea vă puteți forma judecata obiectivă, Escelență, întrucât poate fi atins caracterul lui Iancu de acuza *vandalismului și a urii de rasă*. La formarea acestei judecăți vă vor fi întru ajutor și următorii istoriografi, care toți se poartă cu cea mai arzătoare ură față cu tot ce-i românesc.

Kövári scrie astfel: „Sunt totuși doi, cărora nici dușmanul nu le poate denega oarecare recunoaștere. Unul e Nicolae Solomon, prefectul comitatului Hunedoara, care n-a omorât și n-a prădat. Al doilea e Avram Iancu, așa numitul <*Regele munților*>, care din interes național a înarmat munții și n-a fost condus de egoism, ceea ce se vede din faptul, că după doborârea ungurilor a refuzat a depune armele, până ce nu se vor realiza promisiunile făcute națiunii sale de cei împărătești; și fiindcă nu le-au împlinit, n-a primit de la ei nici o decorațiune; și pentru aceasta mai târziu a nebunit”. Același autor, la pag. 230 a opului său caracterizează astfel pe Iancu: „*Vandalismul nu l-a părținit Iancu*”.

Jancsó Benedek cătând izvoarele istorice, redă opiniuni cu totul diferite de Esc. V. de aceea îl voi cita textual: A. E. Popp zice în studiul său: „Iancu és az oláh forradalmárok”⁵⁴⁶ că Iancu nu poate fi pus într-o categorie cu alți conducători ai poporului român. El era creat din material mai nobil ca aceștia. El era mai uman, mai delicat și cu mai bune dispoziții față cu ungiurii, decât ceialalți. În același înțeles s-a exprimat despre individualitatea lui Iancu și *Moldován Gergely*, în studiul său „*A moczok földén*”, cum și în alte scrieri ale sale. În Ardeal o știu foarte mulți, că maghiarimea din munți, care în acest oribil război mai mult a avut a suferi, a ținut pe Iancu de mai bun, mai nobil, decât soții săi. Mai multe familii din nobilimea maghiară au de a mulțumi de-a dreptul lui Iancu, dacă au scăpat cu viață de furia moșilor. Tragicul vieții sale deasemenea dovedește că a fost mai bun și mai nobil decât colegii săi. El a ieșit alienat din temnița de la Sibiu (?).

⁵⁴⁶ Iancu și revoluționarii români, V[ezi], Ungaria, nr. 5, din 1892.

Necunoscând eu destul de amănunțit viața și faptele <Regelui munților⁵⁴⁷> nu mă țin competent a enunța care va fi judecata definitivă a istoriei asupra lui Iancu. „În locul acesteia citez următoarele cuvinte ale unui scriitor maghiar, *Szabó Nándor*, des amintit al domnului A. E. Popp și care zice: „În munți e o părere generală, că Iancu n-a fost chiar așa de maghiarofag, cum îndeobște se crede în țară. Inima, sufletul, gândul îl atrăgeau către maghiari; împrejurările, situația l-au răpit în tabăra adversă. E verosimil, că cel puțin în parte acestei dileme i se atribuie alienarea de mai târziu. El a fost singurul între tribunii români de la 1848, care nu numai că a simpatizat cu ungurii, ci s-a știut și însuflețit pentru ideile sublime (?) după care se zbăteau aceștia. El a fost singurul (?) care n-a prins arma din poftă de câștig ori dor de răzbunare.

Iancu a disprețuit elemosina austriacă și mai bine a însetoșat și a suferit purtarea nevrednică a beamterilor austriaci, care drept mulțumită și recunoștință l-au întemnițat. Iar *Ürmössy Lajos* face în „Budapesti Hirlap” (nr. 200 din 1895) următoarele declarațiuni: „Fiind vorbă de Iancu țin să amintesc că e o mare greșeală a declara pe acest bărbat <*Tálhar ucigaș*> ...acest bărbat n-a făcut astfel de fapte. El a prins arma din principiu, dar poporul său nu și l-ar fi putut ține sub arme numai cu principii (?); uciderile nu le-a putut opri, dar îndată ce a ajuns stăpân al situației, cu mână de fier și-a ținut armata în frâu”. „Când Bem își secera învingerile, Iancu s-a retras în munți cu oștirea sa, nepermițând nici o ucidere, deși ar fi avut destul teren să năvălească din când în când la vale. Bem l-a provocat să depună armele și să fie supus credincios patriei; el a răspuns că întinde ungurilor cu drag

⁵⁴⁷ De atunci Jancsó Benedek s-a ocupat special cu Iancu în cel mai nou op al său, editat sub auspiciile soc. Emke. Vom arăta amănunțit cum se pronunță acest scriitor, care nu poate fi bănuț de filoromân. Acum cităm numai atât din declarațiunile sale: “Nu se poate nega că Iancu a fost figura cea mai onorabilă a mișcărilor române din 1848-49. Un tânăr visător, entuziast, el e figura tipică cea mai interesantă a tinerimii din anii patruzeci. Naționalitate, libertate națională, drepturi omenești generale, egalitate, independență și libertate universală au fost ideile, ce formau lumea spirituală a celor mai buni din acea generație. Legendele marii revoluții franceze au fost obiectul admirației lor și dorința fierbinte a sufletului lor era, să se asemene și ei cu trup și suflet cu distinsele figuri ale acestei revoluții. Critica, îndoiala încă nu atinsese tânărul lor suflet; tare și neclintită era credința lor în revoluție, ca în unicul mijloc al mântuirii sociale și politice. Iancu era revoluționar idealist născut, ca și Petőfi, Vasvári și ceilalți tineri maghiari. A crescut în aceeași lume de idei, ca și tinerii maghiari contemporani. “Acele familii maghiare – care au căzut în mâinile lui Iancu, au fost fericite, zice dl., pentru că el a apărat viața bărbaților și onoarea femeilor. Cu un cuvânt - zice dl. Jancsó - istoriografia și publicistica maghiară nicicând n-a negat că Iancu a fost un adversar uman, însuflețit de principii”. Nota Redacțiunii.

dreapta împăcării, dar numai în cazul, dacă Bem primește programul de mai sus, pe care în Olmütz i s-au făcut deja promisiuni. Principiile, vederile, lui le putem condamna și trebuie să le condamnăm, dar nu-l putem numi <haramia>.

În urmă cu considerare la scurtimea timpului, fie-mi permis a mai cita opul contrar românilor, al baronului *Josef Helfert* „*Revolution und Reaction*”. Citez declarațiunile lui ce se găsesc la pag. 244: „*Wo die Präfecten selbst oder durch ihre Unterbefehlshaber eingreifen konnten, wurde manchen Unheil vorgebeugt. Vor allem aber erwarb sich Iancu in dieser Hinsicht entschieden Verdienste, und wenn man ungarischerseits heite noch seinen Namen mit Abscheu auspricht, mit Fluch und Verwünschungen begleitet, so sollte man dess vielen Übels nicht vergessen, das durch ihn verhütet wurde. Sein Ansehen war das grösste, sein Wort das geachtete, und er war sichtlich bestrebt davon... besten Gebrauch zu machen*”. (În românește: Unde prefectii au putut interveni direct ori prin subordonații lor, a fost evitat mult rău. Înaintea tuturor însă Iancu și-a câștigat, în această privință, merite, și dacă maghiarii mai pronunță și azi cu groază numele lui, însoțindu-l cu ocară și blestem, să nu se uite multele nenorociri, care au fost prevenite prin el. Vaza lui a fost cea mai mare, cuvântul lui cel mai respectat și el s-a nisuit vădit.. a face uz în măsură mare de această împrejurare).

Excelența Voastră, domnule ministru! Cadrele acestei apelațiuni nu-mi permit a face o caracterizare. Din datele citate până acum reiese, însă, clar faptul că în fața caracterului individual, politic și militar al lui Iancu și-au închinat steagul lor și cei mai implacabili dușmani. Iancu, ca persoană a intrat bogat în revoluțiune și după ce a predat erariului o majă de aur, încredințată pazei sale, iar națiunii române toată moșioara părintească, el a murit în completă mizerie. Iancu n-a primit distincțiunile personale ce i s-au oferit. Și să nu recunoașteți oare, Excelență, că la el nu se găsesc motivele faptelor ce i-ați imputat, nici pofta de avere, nici dorul de domnie și că trăsătura fundamentală a caracterului său a fost dezinteresarea altruistă?!

În ceea ce privește caracterul politic, Iancu a fost una cu națiunea sa, cu convingerile, aspirațiunile ei depuse în programul de la 15 mai 1848. El a luptat până în ultimul moment al vieții pentru fidelitate către dinastie, pentru sancțiunea pragmatică și pentru principiile constituționale: *egala îndreptățire națională, libertatea și frățietatea*. Deopotrivă în timp de pace, ca și în războiul de apărare, ce i s-a impus prin terorism, cu cuvântul și cu făpta, el a fost totdeauna loial, oferind dreapta împăciuirii. Aceasta a exprimat-o așa de pregnant el însuși în scrisoarea adresată deputatului din Ungaria, *Gozman*, pentru împăcarea cu maghiarii. El scria, încă și după trădarea de la Abrud, astfel:

„Noi suntem oamenii libertății! Pentru asta am revoltat, pentru asta ne-am vărsat și suntem hotărâți a ne vărsa sângele până la ultimul român. Brațele noastre din 15 mai al anului trecut până la ora cea fatală deschise au stat, ne-am oferit fraților maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversitățile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naționalitatea pe temeiul dreptului egal. În urmă, precum și mai înainte, vă scriu, că nu suntem în contră, ba dorim ca fii aceleași mame, să avem aceiași amici și inimici cu maghiarii, dară condițiunile atinse le pretindem realizate. Fără de acelea a muri mai bine suntem rezoluți”.

Să nu recunoașteți oare, Escelență, puritatea cristalină a acestui caracter politic consecvent și trăsăturile fundamentale ale lui: *neclintita alipire către legitimitate, libertate națională și frățietate?*

În privința caracterului militar, Iancu, credincios jurământului său, depus în 15 mai 1848, a luptat pentru dinastia legitimă și pentru egala îndreptățire națională, dovedindu-și în sute de lupte deschise întrepiditatea, neabuzând de învingerea câștigată și neintimidat de pierderea avută, cu durere pentru victimele revoluțiunii, deplângând pe adversarii săi căzuți și tratând cu loialitate umană pe adversarii neînarmați. Să nu recunoașteți oare, Escelență, că de caracterul acesta nu s-a atins nici avere străină, nici sânge nevinovat, și că fundamentala caracteristică i-a fost: credință la jurământ, eroism și umanism frățesc?

La vestea morții lui Vasváry Pál, pe care îl învinseseră mai ales femeile române, Iancu a făcut următoarea declarație caracteristică: *„aș fi dat 10 ani din viața mea, dacă ați fi adus viu pe Vasváry înaintea mea. Pagubă de el, ce tânăr excelent era”.*

Auzind despre soarta lui Dragoș, care ca trădător a fost trucidat de popor, a adresat către victorioasa oștire, care ocupase Abrudul următorul cuvânt: *„V-ați luptat cu honvezii așa de brav, încât îmi vine să vă sărut pe toți; dar că ați omorât pe Dragoș mi-ați amărât sufletul”*⁵⁴⁸.

Și totuși Esc. Voastră stigmatizați ca pe un rob al celui mai negru fanatism de rasă, ba chiar și cu acuza trădării de patrie pe acest bărbat, pe care Maiestatea Sa, gloriosul nostru domnitor, la ale cărui ordine aveți fericirea a servi și Esc. V., s-a îndurat prea grațios a-l distinge, și a onora modestul lui domiciliu, schimbându-și în acest scop planul de călătorie, - cu preainalta Sa prezență.

Esc. Voastră ați putea să numiți trădător de patrie pe acela care:

„și-a călcat jurământul de fidelitate și a fugit în străinătate, lăsând la furci pe aceia, în ale căror mâni și-a pus armele;

⁵⁴⁸ Cuvinte relatate de martorul în viață, d-na Victoria vād. după Simion Șuluțiu, în a cărei curte a fost trucidat Dragoș.

a confiscat averea publică și privată, ba chiar și sfintele elenodii ale regatului;

a evitat totdeauna câmpul luptei;

a izolat pe cetățenii cei mai fideli regelui și constituțiunii;

a dat comanda în mâna unor condottieri străini, acaparați deopotrivă prin enorme solde și false parole și sub aceștia a înregimentat ofițeri sperjuri, soldați vânzători de steagul lor, mase de popor induse în eroare și asentate cu forța, și neîndestulit nici cu aceștia a luat sub steagurile sale pe cei mai mârșavi bandiți ai țării; până la ultima răsufare a vieții sale, cu graiul și cu intriga, fățiș, prin război civil, ascuns în urmă în afunzimizele conjurațiunilor, sumuțind o națiune asupra celorlalte în patrie și aliindu-se cu dușmanii țării în străinătate: lucrat-a el pentru detronarea dinastiei legitime, oferit-a el coroana țării unei puteri străine, zdrobit-a el sancțiunea pragmatică și cu aceasta însăși constituțiunea și pus-a el întreaga țară în sânge și flăcări, pentru utopia de a contopi cu forța rasele ce constituie acest stat poliglot”⁵⁴⁹.

Un astfel de caracter s-ar putea înfiera cu timbrul oprobrios al trădării de tron și patrie. Dar a aplica acuza trădării față cu acela, care a prins arma pentru drepturile dinastiei și ale poporului său designat victimă a estirpațiunii, care a purtat război de apărare împotriva terorismului revoluționar, ce țintea la despoierea tronului, răsturnarea constituțiunii și extirparea raselor – aceasta înseamnă o acuză falsă, care trebuie să facă loc unei convingeri mai bune, pentru că e o concepțiune absurdă la un ministru monarhic.

Această concepțiune a fost temeiul acelei dispoziții a Esc. Voastre, prin care eternizarea memoriei lui Iancu într-un monument ați calificat-o drept fapt punibil. Crediința ce o am în victoria adevărului îmi oferă speranța că în momentul când Esc. V. veți arunca în cumpăna judecății pondul adevărului istoric, nu veți mai găsi în eternizarea memoriei lui Iancu altceva decât manifestarea pietății recunoscătoare a unui popor față cu acela, decât care mai mare aderent ideile monarhice n-au avut, decât care mai mult nime nu a iubit națiunea sa și libertatea, și decât care nime nu s-a învrednicit mai mult de stima însăși a dușmanilor săi. În această afacere Esc. V. stați la răspântia puterii și a adevărului. Porunca puterii poate să deschidă zăvoarele temniței; adevărul însă răzbate prin zidurile închisorilor chiar și în timpuri de acelea, când – după cuvintele celebre: „*trebuie aruncat vâl asupra libertății, precum oamenii ascund statuile zeilor*”.

⁵⁴⁹ O transparentă caracterizare a lui Kossuth Lajos, care a primit sub steagurile sale pe Rozsa Sándor, și a înregimentat tot străini la conducerea steagurilor sale: Dembinszky, Bem, (poloni), contele Leiningen-Weesteburg, baronul Stein, Schweidel, Vetter (germani), Damjanich (sârb), Guyon (englez), Klapka (boem) și așa mai departe.

II

Am pus în fața faptelor partea secretă a ordinului Esc. V. de la 15 martie a. c. care conține verdictul istoric. Îmi mai rămâne deci numai datorința de a releva, că partea publică și dispozitivă a ordinului alterează principiile fundamentale ale constituțiunii ungare, depuse în art. de lege III și XVIII din 1848 și în articolii de lege XL din 1879 și XXXVII din 1880.

Dispoziția prin care se decretează drept *delictum sui generis* o specială contravenție și se statuează o specifică retorsiune penală pentru colectarea și contribuirea la monumentul lui Iancu, alterează principiile constituționale, fiindcă scoate din cercul libertății individuale dreptul de a ridica monumente pentru repausați. Iar hotărârea prin care se pronunță confiscarea contribuțiilor deja făcute violează constituțiunea, fiindcă atinge dreptul de proprietate privată și vatămă acel principiu cardinal de drept, că ordinele guvernului nu au putere retroactivă.

Corectura acestor leziuni de drept stă în mâinile Esc. V. supunând revizuirii sentințelor instanțelor inferioare, care osândesc pentru colecta publică întreprinsă în presă și încheiată prin predarea rezultatului la mâna unei a treia persoane înainte de emiterea și publicarea ordinului de oprire al Esc[elenței] V[oastre].

O să vă bată la ochi Escelență, că instanțele inferioare și-au creat două baze, ce se eschid reciproc. De o parte aplică arestul de 5 zile pentru colecta Iancu, nu pe baza ordinului privitor la colecta lui Iancu, care statuează o specifică calificare de contravențiune și o măsură specifică de pedeapsă, ci condamnă pe acuzat ca pe unul ce ar fi cerșit milă, fără concesiune, și invocă motivare § 66 al art. XL din 1879 și ordinul de executivă al ministrului de interne 18.613 din 1882 prin care se interzice cerșitoria publică.

Pe de altă parte aceste foruri pronunță asupra rezultatului colectei ce nu se mai află în posesiunea acuzatului confiscarea și alternativ încasarea executivă pe baza ordinului Iancu al Esc[elenței] V[oastre] care nu are putere retroactivă.

Împotriva concepțiunilor greșite și a gravaminelor de drept cuprinse în aceste sentințe oferă scut chiar și ordinul de la 15 martie a.c. al Esc. V. Când adică Esc. V. ați declarat colectarea pentru fondul lui Iancu, ca un delict *sui generis* și ați prigonit-o cu o sancțiune penală specifică, atunci în mod implicit ați recunoscut și enunțat:

Că lansarea colectei Iancu, înainte de publicarea ordinului, nici oprită n-a fost, nici a putut fi în mod legal subsumată unei calificațiuni penale legale și vreunei pedepse oarecare.

Că astfel colecta Iancu nu se poate identifica, nici în teză, nici în concret, cu nici o dispozițiune a legilor și ordinelor prohibitive până atunci existente și cu atât mai puțin s-a putut subsuma dispozițiilor în vigoare în privința cerșitului oprit prin art. de lege XL din 1879 și pedepsit pe această bază prin ordin ministerial, ca deosebită contravențiune; fiindcă dacă ar fi fost aplicabile la colecta Iancu aceste dispoziții, nu ar mai fi fost lipsă a formula o nouă contravențiune: *contravențiunea Iancu*.

E evident deci, că în momentul când legislatorul statuează asupra unei fapțiuri o specială contravențiune, aceasta nu însemnează și nu poate însemna că acel substrat ar fi fost calificat prin dispozițiuni legale anterioare drept infracțiuni punibile. Aceasta trebuie să fie atât de clar înaintea Esc. V. încât nici nu mai discut, că acum fiind calificată și pedepsită colecta pentru Iancu, e imposibil să fie prigonită drept contravențiune comisă prin cerșetorie oprită, fiindcă, această contravențiune se deosebește atât în privința substratului și a calificațiunii cât și a gradului de pedeapsă de contravențiunea nou creată de Esc. V. pentru colecta Iancu.

Dacă anume contribuirea pentru monumentul lui Iancu s-ar putea subsuma contravențiunii de cerșetorie, atunci Esc. V. nu ați fi creat în vederea acestui substrat o nouă specie de contravențiune și nu ați fi prevăzut-o cu o sancțiune penală, care se deosebește în mod esențial de pedeapsa croită pentru cerșetorie, ci pur și simplu ați fi îndrumat numai zeloasele d-voastre organe, ca din incidentul colectei lui Iancu să aplice asupra acesteia și a colectorilor procedura și pedeapsa normată prin art. de lege 40 din 1879 pentru cerșitorii fără concesiune.

Constat anume, că Esc. V. pentru colectorii fondului Iancu ați statuat o contravențiune, care se pedepsește cu maximum de arest până la 15 zile, cu 100 fl. amendă și confiscare. Constat însă, că după § 66, art. de lege XL din 1879, contravențiunea cerșitoriei se reprimă cu o pedeapsă ce are maximum de 8 zile. Este deci mai mult ca evident, că și pentru cazul când Esc. Voastră v-ați hotărât de a susține și aplica acest imposibil ordin, și atunci făptuirea colectorilor pentru monumentul lui Iancu o puteți aprecia, Escelență, numai și exclusiv pe baza ordinului Esc. Voastre din 15 martie a. c. nr. 426/895 prezidial – și în vederea contravențiunii și substratului, contemplete la acest ordin.

În fața acestui ordin stă însă principiul: *sine lege nulla poena*. În momentul când s-a dovedit colectarea înainte de ordinul Esc. Voastre, ce statuează contravențiune și confiscare, în momentul când veți recunoaște și dv. acel principiu cardinal juridic respectat de 2.000 de ani: *lex posterior ed praeterita trahi non potest*, în momentul când e neîndoielnic, că avem a face cu un nou delict al cărui substrat mai înainte nu fusese acceptat în sistemul de drept penal pozitiv: e mai mult ca evident, că înaintea unui judecător

imparțial cunoscător de drept nu se poate susține cauza unei contravențiuni, care s-a creat și pus în vigoare numai după comiterea faptului încriminat.

Bine au simțit-o și instanțele inferioare, că tocmai în lipsa puterii retroactive a ordinului Esc. V. ei nu puteau trage pe nimenea în judecată pentru colecta lui Iancu, și nici că puteau condamna pentru aceasta. De aceea ei s-au încercat a califica această colectare drept contravențiune comisă prin cerșitorie oprită, o infracțiune ce se deosebește, atât prin concepțiunea, cât și în sancțiunea sa, de colecta pentru Iancu, pe care o calificați și urmăriți Esc. Voastră, ca delict specific.

Aceste foruri deci au aflat neaplicabile premisele contravențiunii lui Iancu, nu au constatat nici esența substratului acelei infracțiuni și totuși n-au ezitat a aplica una dintre urmările acelei contravențiuni confiscarea contribuțiilor publice. Va să zică premiza lipsea și totuși avea o consecvență.

Considerând, că în lipsa substratului obiectiv cad de sine, și sancțiunea penală, și toate sancțiunile de drept legate de aceea:

Considerând, că nu se poate pronunța sancțiunea unei preținse infracțiuni pe baza unor dispozițiuni, ce se rapoartă la altă contravențiune;

Considerând că e o imposibilitate juridică a contesta puterea retroactivă a unui ordin în chestiunea vinovăției, și a-i atribui în același timp putere retroactivă în urmările sale de drept, ce sunt numai consecvențele vinovăției: condamnarea și sancțiunea anunțată prin forurile inferioare nu pot să subziste în fața unui judecător imparțial.

Politica are o față dublă a lui Iancu; nu e voie însă să o aibă judecătorul în funcțiune. Cu această dublă față își desfășoară forurile inferioare motivele contrazicătoare ale sentințelor lor. Dar Esc. V. nu o să puteți scăpa din vedere că una e a colecta în publicitate, prin presă, pentru monumentul lui Iancu, și alta e cerșitul, o contravențiune care și în substratul său subiectiv și obiectiv lipsește în mod absolut în cazul de față. Aceasta pentru motivul că în această țară colectele întreprinse întru eternizarea figurilor istorice niciodată n-au reclamat concesiunea stăpânirii; toate colectele și contribuțiile publice, pentru statuile din țară, s-au făcut fără permisiunea guvernului; și pentru motivul, că asemenea contribuiri benevole nici un om responsabil nu le va califica nicicând drept cerșitorie.

Dacă însă toate acestea nu v-ar convinge, va trebui totuși să recunoașteți, că ideea și inițiativa ridicării monumentului prin contribuiri a pornit din sânul marelui public și nu de la acuzat. Va trebui să constatați că acuzatul a fost numai însărcinatul contribuenților întru administrarea sumelor intrate până când responsabilitatea lui s-a sistat prin faptul, că administrațiunea contribuțiilor a trecut la o a treia persoană, care singură e responsabilă pentru sumele primite.

Rămâne deci să trageți și consecvențele, anume, că judecățile inferioare sunt nemotivate și în condamnarea și decretarea răspunderii solidară a acuzatului, și în urmă și în chestiunea confiscării. Cât pentru condamnare invoc momentul, că la acuzat nu se poate aplica ordinul pentru cerșitori, releviez că acuzatul a fost dătător de seamă numai până la 12 dec. 1894 și că de atunci îndatorirea raționinului public a trecut la o a treia persoană.

Nu poate fi vorba deci despre contravențiune, cu atât mai ales nu, fiindcă apelul pentru contribuiri s-a lansat în „Foaia Poporului” și raționinul s-a publicat în nr. 11 din 1894 al aceluiași ziar. E deci evident că acuza de contravențiune pentru colectă în presă, lovește în determinațiunile legilor de presă, după care orice infracțiune se poate judeca numai prin judecătorii ordinare și juriile de presă. Prin urmare poliția corecțională își depășește competența și jurisdicțiunea ei legală când prigonește și pedepsește un fapt comis prin presă.

O asemenea procedură mai alterează și dispozițiile legale despre prescripțiune. Fiindcă faptul pentru care acuzatul e urmărit, și ca delict ori contravențiune de presă, ori polițială, e apărută în considerarea și a termenului apelului și timpului de încheiere a colectei prin excepțiunea prescripțiunei, care o invoc și care are să fie respectată din oficiu. Dar mai ales e injustă responsabilitatea solidară a acuzatului și confiscarea din următoarele motive:

Ordinațiunea de confiscare nebazată pe lege s-a emis numai după timpul în care acuzatul a predat sumele încasate unei a treia persoane, care singură e chemată și responsabilă pentru administrarea contribuțiilor, deci față cu acuzatul un asemenea ordin nu are și nu poate avea putere retroactivă. Acuzatul nefiind în posesiunea faptică a sumelor încasate și predate unei a treia persoană, nu poate avea nici un fel de răspundere materială. E imposibil a confisca de la cineva ceea ce nu mai are în posesiune.

În fine țin să accentuez mai ales că și atunci când s-ar putea interzice acum folosirea contribuțiilor în scopul destinat, pentru monumentul lui Iancu: chiar și atunci confiscarea e nulă și neavenită fiindcă dăruitorii n-avut conștiința vreunei interdicțiuni de contribuire și o asemenea interdicțiune n-avut publicate mai înainte. În consecvență contribuțiile pentru fondul lui Iancu și în aceste condițiuni formează proprietatea individuală a contribuenților, proprietate, de care nu se poate atinge nimenea, cu atât mai puțin guvernul țării, dacă ține să conserve baza societății: *respectul averii private*.

Nu este aceasta nici chestiune politică, nici istorică, ci pur și simplu o chestiune de legalitate din domeniul dreptului civil. Acest ultim efort al dreptului îl respectă în Europa și cel mai reacționar absolutism. Va trebui deci să-l respecte și puterea executivă din Ungaria, o țară pretinsă

constituțională pe care politicienii maghiari, au pretenția să o pună alături de Anglia în ce privește libertățile publice.

Apărând acest ultim efort pe baze strict legale și constituționale, am credința a fi și a rămâne în directiva indicată prin însuși Avram Iancu în ultimul cuvânt ce a adresat el națiunii sale. Pentru că vă rog să aflați Escelență, că numai destinul tragic a dat armele contrarevoluțiunii în mâinile lui Iancu și acea istorică fatalitate care a pus poporul românesc încă odată în fața alternativei dinamice: *de a fi sau a nu fi o națiune*. El însuși, în ființa sa intimă, n-a fost omul forței, ci al dreptului. Iată de ce El, după principiile sale, era *omul pacinicei lupte pentru drept, cu armele legii în cadrele constituționale*. Acestea le-a propăvăduit el în viață și acestea le-a lăsat națiunii sale drept moștenire după moarte.

Testamentul său zice:

Unicul dor al vieții mele e, să-mi văd Națiunea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acuma, durere fără mult succes, ba tocma acuma cu întristare văd, că speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimica.

Nu știu câte zile mai pot avea; un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune că viitorul este nesigur. Voiesc dară și hotărât dispun, ca după moartea mea, toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii, pentru ajutor la înființarea unei academii de drepturi; tare crezând, că luptătorii cu arma legei vor putea scoate drepturile națiunii mele”.

Pentru toate aceste Vă rog Escelență, să anulați sentințele combătute. Cu stima cuvenită.

Sibiu, 1 august 1895.

În numele acuzatului Tit Liviu Albini:
Dr. Amos Frâncu m. p.

Dr. Amos Frâncu, Pentru memoria lui Avram Iancu, Sibiu, 1899, p. 2-44.

XV

Emanoilă Sava din Vurpăr a fost sancționat
cu 8 zile arest pentru colecta desfășurată în vederea
ridicării unei statui lui Avram Iancu

Monumentul lui Iancu

Această afacere a înspăimântat atât de mult pe străini, deși marele luptător este mort, - de nou își are jertfa sa. Așa din Vurpăr ni se spune, că harnicul econom Emanoilă Sava, care a recunoscut, că dânsul a colectat

înainte de vestita ordinațiune ministerială pentru monumentul amintit, a fost judecat la 8 zile arest. Apelațiunea subașternută la vicecomite a fost respinsă, acum apelația se află la ministru.

Tribuna din 28 decembrie 1895/9 ianuarie 1896

XVI

Fondul lui Iancu

Administratorii fondului pentru monumentul lui A. Iancu sunt urmăriți deja de poliție. D-l Ioan Moța [...] a fost în 10 iulie n. ascultat două ore întregi la căpitanul de poliție din Orăștie, „la ordin mai înalt”, în cauza asta. A spus în fir cronologic întreaga istoria fondului și a administrării lui până la plecarea d-sale din Sibiu în 1895, când a rămas întreg d-lui Tit Liviu Albini și de când apoi nu mai are nici o știre și nici o legătură cu administrarea acestui fond. Depunerile i-au fost cuprinse în protocol. Ceea ce se cere e, să dea seama despre fond, fiind acesta o colecție publică.

Vom avea deci sfâșietor spectacol: slujbași ai stăpânirii, [...] vor face lumină într-o afacere atât de sfântă nouă [...].

Tribuna din 6/18 iulie 1897.

XVII

1898 noiembrie 25 Lugoj

Nr. prezidial 898

Prea onoratului oficiu vicarial
greco-catolic în Hateg

În legătură cu informația confidențială a frăției tale din 9 noiembrie 1898, nr. 116 prezidial prin aceasta își concredem ca fără întârziere să provoci pe parohul nostru Iosif Stupinean și pe capelanul I. Pataky din Lunca Cernii ca să se prezinte la Oficiul vicarial, ceea ce întâmplându-se, mai întâi să iei la protocol fasiunile numitului paroh la următoarele puncte:

1. Avut-a cunoștință despre dispozițiunea noastră referitoare la oprirea a oricărei demonstrație politică fie în biserică, fie afară de aceea cu ocazia aniversării a cincizeci de ani a evenimentelor din 3/15 mai 1848, după

cum în mod discreționar ți-am fost comunicat și frăției tale pentru ulterioară dispunere?

2. Făcut-a pomenire cu glas tare în biserică sub cultul divin fie în cuvântare bisericească, fie în așa-numitele pomelnice numind cu numele întreg de familie și de botez, Avram Iancu, Simeon Bărnuțiu, Simion Balint, Mihaș Florian și Ioan Buteanu ca de conducători români din evenimentele din 1848/1849 și peste tot făcută pomenire publică la sfânta liturghie celebrată în această zi ce a căzut pe duminică?

3. Dacă a făcut pomenire, pe cine l-a numit cu numele? Și că oare numit-a pe aceia cu numele familiar ori numai cu numele de botez? Să se anexeze la protocol o copie autenticată din partea Oficiului vicarial despre pomelnicul din ziua aceea. Dacă n-ar fi făcut pomenire să se declare că cu ce poate dovedi.

4. Cine a mai fost în duminica cea în biserică noastră din Lunca Cernii afară de credincioșii noștri și ce cugetă dânsul că prin care și din ce cauză a fost denunțat că în ziua de 3/15 mai în biserică ar fi pomenit pe cei despre care am făcut amintire mai sus în punctul 1. Pentru legitimarea sa deplină dânsul să producă și dovezi în scris când atare dovezi i-ar sta la dispoziție și ar putea câștiga.

Deosebit de parohul Iosif Stupinean, vei asculta la protocol și pe capelanul I. Pataky cam la următoarele puncte:

a. Fost-a dânsul în biserică parohială din Lunca Cernii în duminica din 3/15 mai? Cine a celebrat sfânta liturghie?

b. Auzit-a că sub sfânta liturghie parohul Iosif Stupinean ar fi făcut pomenirea celor de sub punctul 1 de mai sus? Cine a făcut aceea și ce nume s-au pomenit? Referitu-s-a acea pomenire expresă la cei din evenimentele anului 1848/1849, ori acea pomenire era comună ca cele ce se făceau mai înainte și în alte duminici? Peste tot este datină ca în duminici și sărbători la sfânta liturghie se face pomenirea viilor și a morților și că oare în acele pomelnice ocur și numele de botez sinonim al celor ce au luat parte activă la evenimentele anilor 1848/1849?

c. Vestitu-s-a poruncă fie în biserică, fie în afară de aceea că în 3/15 mai se va face sfânta liturghie pentru fruntașii români și pentru cei ce s-au luptat ori au căzut jertfă evenimentelor din 1848-1849? Avut-a poporul cunoștință despre așa ceva? Și cum au cuprins poporenii pomenirile ce eventual în duminica din 3/15 mai s-au făcut în biserică sub sfânta liturghie?

d. Afară de credincioșii noștri, cine alți străini au fost în biserică sub decursul sfintei liturghii și ce știe cu ce scop au fost aceia de față la acea sfântă liturghie?

e. Ce cugetă, cine a făcut denunțare și din ce cauză că în 3/15 mai 1898 s-ar fi făcut demonstrațiune politică în biserică prin pomenirea

conducătorilor românilor din 1848/1849? Auzit-a dânsul, și ce, despre acea denunțare? Are dânsul ceva parte, cât de puțină, în acea denunțare?

Afară de aceste întrebări, frăția ta nu numai că vei putea, dar trebuie să pui și alte întrebări ce ar sta în legătură cu cauza din întrebare, mai ales care sunt în legătură cu fasiunile respectivelor așa ca acelea deplin să se lămurească.

Vei griji că dacă vei observa ceva contrazicere între fasiunile parohului și ale capelanului, acelea prin întrebări crucișe și deslușitoare să le lămurești.

Peste tot, sub grea răspundere, vei descoperi ambilor preoți că despre toată cauza să observe cea mai strictă discreție și nu cumva să cuteze a descoperi ceva din cele pertractate. Îndeosebi lăsăm frăției tale ca astfel să conducă investigarea aceasta discreționară, încât chestiunea cea delicată să fie pe deplin lămurită și ca pe baza aceleia să putem forma judecată clară spre a putea da răspuns clar și temeinic la Înaltul Minister.

Protocolul investigațional subscris din partea anumitor preoți la timpul său să ni se aștearnă.

De la Ordinariatul greco-catolic din Lugoj, la 25 noiembrie 1898.

Pentru libertate și unitate națională,...p. 281-283. Doc. nr. 154.

XVIII

FONDUL LUI IANCU

Reportaj telegrafic

Alba Iulia, 1 decembrie n[ou]

În chestia fondului Iancu așeară la orele 5 s-a terminat interogatoriul d-lui Albini. A urmat ascultarea martorilor, 6 la număr. Tribunalul și procurorii devin furioși la depozițiile în limba română ale martorilor. Ședința s-a încheiat la 6 ½ seara. Azi dimineață pertractarea s-a început după orele nouă. Se citesc acte până la 11. Se dă cuvântul procurorului, care vorbește un ceas, atacând cu furie pe Iancu, mai mult decât pe acuzat și numindu-l „haramia vezër”. Advocatul și publicul protestează. Procurorul cere pedepsirea cu maximul de 5 ani și confiscarea banilor depuși la „Astra”. La orele 12 președintele suspendează ședința pe 2 ore, deși apărătorul cere continuarea ei, având mâne pertractare la Arad. Cererea nu se admite. Apărătorul protestează telegrafic la ministerul de justiție [...].

Tribuna din 20 noiembrie-2 decembrie 1899.

XIX

Sentița tribunalului din Alba Iulia
în procesul intentat lui Tit Liviu Albini, administratorul
fondului pentru ridicarea unei statui lui Avram Iancu

Achitat – confiscat
Sentița de la Alba Iulia

După o pertractare de două zile întregi tribunalul din Alba Iulia, a adus, în procesul intentat d-lui T. Liviu Albini, o sentița, care pune în adevărata sa lumină motivele de care se conduc cercurile domnitoare [...] și nu va întârzia a provoca o vie indignare la întreg poporul românesc. Ieri seara la orele 6 ½ tribunalul din Alba Iulia a enunțat următoarea sentița:

- Acuzatul T. Liviu Albini este achitat în lipsa dovezilor de acuza de fraudare.

- Dar e declarat de vinovat pentru transgresiunea ordinului ministerial, prin care s-a oprit colectarea de bani în favorul unui monument lui Avram Iancu și osândit pentru aceasta la 15 zile arest, 100 fl. amendă și purtarea speșelor de proces. Zilele de arest se socotesc împlinite prin arestul preventiv, ce acuzatul l-a suportat în decurs de 13 luni; iar amenda de bani și speșele de proces se consideră ca neîncasabile, după ce acuzatul nu are avere.

- Enunță confiscarea sumei de 4.701 fl., adunată pentru monumentul lui Avram Iancu și dispune viceșpanului din Arad a sechestra banii depuși la „Victoria” și viceșpanului din comitatul Albei Infer. A recerca pe președintele „Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român” ca să-i transpună libelul de depunere de la Victoria.

Tribuna din 21 noiembrie/3 decembrie 1899; Vezi și Paul Abrudan, op. cit., p. 141-142.

XX

Scrisoarea deschisă de protest a dr. Petru Șpan
adresată procurorului în procesul de la Alba Iulia,
grof Miklós Lázár

Epistolă deschisă
Procurorului grof Lázár

Adânc rănit în sufletul meu de neînțeleasa cutezanță cu care d-ta în mod oficios, din locul cel mai sfânt ai aruncat cu tină în cel mai scump erou al sufletului meu, m-am revoltat în fața acestui atac temerar la cele mai

înalte simțăminte, ce ne leagă de eroii mari ai neamului nostru. Nu, nu-ți putem ierta acest pas nefericit, ci te provocăm în numele sfintei dreptăți, ca să revoci espresiunea [...] ținută la adresa eroului nostru Avram Iancu.

Ca unul, pe care o sfântă tradiție familiară mă leagă de eroul Munților Apuseni. Ca unul, ai cărui părinți încă în leagăn mă îngânau cu legende din viața acestui erou. Ca unul, care adese a pausat pe acele lavițe și scaune, a mâncat din acele blide și tăiere și a beut din acele donițe și cancee, din care s-a adăpat și Iancu. Ca „Moț” și fiu al acelor locuri sfinte neamului românesc, ridic un solemn protest contra espresiunilor necalificabile ale procurorului și cer satisfacție, implorând ajutorul lui Dumnezeu și al neamurilor culte contra acestui pângăritor al celor mai scumpe odoare, ce formează avutul nostru național.

Dr. Petru Șpan

Tribuna din 5/17 decembrie 1899; Paul Abrudan, op. cit., p. 143-144.

XXI

O voce maghiară despre Iancu

E mare indignarea printre valahii ardeleni; mare ca pe vremea când n-au motiv să se indigneze. Furibundarea presei, ieșirea pe plan a tinerilor universitari, adunări populare și petiții la Viena: întregul arsenal bine cunoscut valah se arată, se postează așa, că prima întrebare ce și-o pune omul este: noua comedie în jurul cărei chestii se învârte?

Ei bine: nu strica dacă de astă dată românii aflau altă formă exterioară pentru manifestarea indignărei lor, pentru că de astădată într-adevăr sunt indignați și au motiv să fie indignați.

La Alba Iulia s-a întâmplat anume când s-a pertractat procesul pentru fondul lui Iancu, că procurorul regesc de acolo a numit – cum se afirmă – pe Avram Iancu, eroul național al valahimeii ardeleni – șef de bandiți (*haramia vezér*). Dacă acel procuror reg. într-adevăr așa s-a exprimat, valahimea din Ardeal are drept și motiv să se indigneze. Motiv, fiindcă Avram Iancu a fost într-adevăr erou, a fost politician onest, chiar și în greșelile sale și n-a fost, în nici un caz, șef de bandiți.

Și drept. Da: titlul de drept nu se șterge, câtă vreme procurorii maghiari, ales cei din Ardeal, își păstrează obiceiul de a parada în procesele penale politice cu prim-articole proaste, în loc de rechizitorii juridice. Cazul de la Alba Iulia e numai copie a tipului permanent, pe care nu-l poate schimba persoana, individualitatea și scopul procurorului singuratic.

Procurorii noștri își țin de datorință, ca la orice mic furtișag al naționalităților să apere patria cu grandetă și în mod bătător la ochi.

În rechizitoriile lor apar toate secăturile, toate bombasticismele, frazele, preocupările intenționate și toate înfrumusețările provocatoare din articolele de gazetă și din vorbirile parlamentare și cei ce le rostesc (rechizitoriile) nu uită să pomenească de Lombroso, de Beksies Gusztáv, de Kaas Ivor, și numai de aceea își uită, că ei pe scaunul de acuzatori nu reprezintă politica de partid ofensată, ci ordinea de drept a statului, care poate fi ofensată cu acțiuni politice tot așa de bine ca și cu transgresiuni, delikte și crime comise în contra proprietății, a libertății personale sau de altă natură.

În timpul din urmă procesele socialiste și naționale au relevat în mare parte o înspăimântătoare superficialitate și preocupare a puterii acuzatoare, ce avea rol în ele, așa că aceasta în sine luat, formează agitația cea mai periculoasă în contra statului pe care-l reprezintă. Există idei mari și oameni adevărați pentru care se poate duce luptă totuși astfel, ca statul să aibă drept și titlu de drept a se apăra.

Socialismul e idee sfântă; dar pe lângă el se poate agita astfel, ca omul să poată fi întemnițat cu tot dreptul. Avram Iancu a fost om adevărat. Dar memoria sa poate fi exploatată așa, ca faptul să formeze crimă în contra memoriei sale și păcătuire în contra ordinei de stat. Nu numai pentru monumentul lui Iancu, ci și pentru al lui Kossuth Lajos și pentru al Reginei Elisabeta, se pot aduna bani pe cale oprită. Și așa mai departe. Dar la astfel de ocaziuni procurorul să nu facă alta decât să dezvelească rătăcirile de drept, cu care acuzații în general, sau numai conform sentimentului lor, s-au ciocnit în chestiile sfinte politice cu suprema lex, cu ordinea de stat.

Dacă politica în jurul căreia s-a făcut greșala, e bună sau rea, onestă sau neonestă, patriotică sau nepatriotică, nu judecătoria are să decidă. În astfel de chestii e obicei să decidă – istoria. Îndeosebi patriotismul să binevoiască domnii procurori a nu-l zgândări. Noțiunea patriotismului a fost învelită în atâtea pături, în atâtea scoarțe, din partea luptelor de clasă, a tacticii de partid, a intereselor de clase și a speculațiunei politice, încât omul de drept, care trebuie să opereze numai cu noțiuni de oțel, bine definite, are să se rețină de la atingerea acestor bășici de apă.

Încă odată. Să nu se treacă cu vederea, că în procesele politice penale încă aparține judecătoriei numai partea juridică a chestiei, nu partea politică. Pentru că politica de contra, dă naștere, după natura lucrului, la o politică de recontra și din aceasta se naște un joc hazardat, în care se pierde ce e mai prețios; sentimentul de drept al cetățenilor.

Da... Acest dar e momentul pentru cel mai interesat în întreagă afacerea. Procurorul din Alba Iulia adică, dacă în adevăr a numit pe Iancu

„haramia vezér”, atunci ori nu cunoaște această figură interesantă și nobilă, ori nu voiește a-l recunoaște așa cum arată scrutările nepreocupate ale istoriei îl prezintă. Românii (oláhok) au tot dreptul să se indigneze de aceasta, dar numai pe o singură bază, pe baza scrutării istorice onorabile, adică dacă recunosc pe Avram Iancu de acela și astfel cum îl descrie istoria imparțială. Căci Avram Iancu numai astfel și numai în acest caz nu a fost victimă perfidiei Vienei, cererilor maghiarilor și nepriceperii poporului său propriu. Avram Iancu, cum e de tot sigur deja, a voit să facă politică maghiaro-valahă. Dacă i-ar fi succes să ducă până la sfârșit această politică, ar fi ajuns cu ea cam la același rezultat, pe care-l dete legea de naționalități a lui Deák Ferencz și Eötvös József. Că în mișcare națională valahă, aprinsă în patruzeci și opt și aprinsă de tăciunele vienez, s-a aruncat cu trup și suflet și cu toată credința sa, aceasta să nu i-o privim cu ochiul statului maghiar, ci cu al imperiului german-austriac de atunci, în care începuseră a se trezi de boarea de martie și a se mișca toate popoarele: italieni, maghiari, poloni și valahi deopotrivă.

La astfel de prilejuri, zău, fiecare e pentru sine cel dintâi, și nu prea îi pasă de ideea de stat. Iancu însă a prins arma numai pentru ca din haosul european de atunci să cristalizeze individualitatea națională a rasei și poporului său, și apoi neconținut a căutat prilejul de a lupta în alianță cu maghiarii contra reacțiunii europene, și când în Ardeal a arborat stindardul maghiar, prin faptul, acesta a dat programul clar al scopului său final. Că în urma unei neînțelegeri, o trupă maghiară tocmai atunci a trebuit să dea năvală asupra românilor, nu dușmănoși, și la aceasta românii înfuriați au răspuns cu oribilitatea de la Abrud, căreia rar i se află pereche: aceasta e o fatalitate, pentru care nu poți face responsabil nici pe maghiari, nici pe români, nici pe Kossuth, nici pe Iancu.

Atâta e sigur, că Iancu după toate acestea încă tot a întrebuițat orice ocazie pentru a se apropia de unguri și că el a luptat contra rușilor și austriacilor, iar nu cu ei...Nu cred neamțului, aceasta era politica lui. Și dacă valahul ardelean de astăzi își reamintește figura lui posomorâtă și cum noaptea din munți plângea din când în când fluierul său, istoria onestă îi trimite mormântului său cu glas duios de fluier adevărul etern: „Nu crede neamțului „!

.....
Tar Lörincz.

Dr. Amos Frâncu, Pentru memoria lui Avram Iancu, Sibiu, 1899, p. 49-53.

XXII

Cuvântare rostită la mormântul lui Iancu
de d-l George Novacoviciu, stud[ent] univ[ersitar].

În numele tinereții române venit-am la mormântul tău, erou-martir al neamului românesc. Erou, care, având în vedere sfințenia iubirii de neam, patrie [...] te-ai jertfit pentru cele mai înalte recerințe de viață ale poporului tău, pentru drept și libertate. Te-ai jertfit! Dar sufletul tău și acum străbate rândurile bravului tău popor. Amintirea ta e un izvor nesecat de pilde pentru a duce la îndeplinire lucrarea, dezrobirea națională, pe care tu, cu atâta însuflețire curată, ai început-o, și pe care n-ai sfârșit-o, pentru că soarta mașteră n-a croit altceva poporului tău decât numai rane și dureri.

Acum, când și în mormânt ești prigonit, când amintirea ta este pângărită [...] am venit aici în țintirimul de la Tebea, unde alături de fălnicul Goron al lui Horia, îți dormi somnul de veci [...], am venit să arătăm, că tu nu ești neputincios, tu ai admiratorii tăi, ai tinerețea română, care depune această cunună în semn de recunoștință și adorațiune pentru jertfa adusă neamului românesc.

Cununa aceasta însemne „cununa de tineri” cari în numele tău cel sfânt va purta lupta cu aceeași însuflețire; cari din amintirea ta vor propaga cele mai înalte ideale și cari jură pe mormântul tău, că nu se vor odihni până ce nu vor vede poporul românesc împărtășit de aceleași drepturi: de libertate și bunăstare.

Tribuna din 30 ianuarie/11 februarie 1900.

XXIII

Procesul de la Baia de Criș

Baia de Criș, 13 febr. 1900

Procesul cununei, intentat cu atâta dispreț pentru lege și pentru adevăr, a concentrat la Baia de Criș mulțime mare de români, cărturari și țărani, a concentrat și puterea de stat (veți înțelege cu siguranță jandarmeria). Toată noaptea, în preajma procesului, o trupă de jandarmi concentrați anume pentru proces, au cutreerat zadarnic orașul. Românii [...] erau liniștiți și demni ca întotdeauna.

Procesul s-a început la orele 9. Judecător Bigner József, subjude, substituit de procuror un avocat ungar de aici Nogal Károly. C. Steer avea de

apărător pe d-l Teodor Pop din Baia de Criș; G. Novacovici pe d-l avocat Francisc Hossu Longin; I. Scurtu pe d-l avocat dr. Șt. C. Pop.

Public foarte mult, dame, preoți, alți cărturari, țărani în număr mare; erau de față și străini, cu aproape toate notabilitățile lor. Sala ticsită cu desăvârșire.

Sentița

La orele 5 ½ judecătorul citește sentița:

1. De sub acuza delictului contra religiei, acuzații se absolvă.
2. Dar sunt condamnați pentru prăznuirea lui Iancu, culpabil de infidelitate către patrie și cătră ideea de stat maghiar și pentru cununa cu tricolor.
3. Cununa se confiscă.

Toți trei acuzații ascultă senini [...] condamnarea: fiecare 6 săptămâni temniță ordinară și 250 coroane amendă.

Acuzații și apărătorii insinuă recurs la tribunal.

Tribuna din 4/16 februarie 1900.

XXIV

Domnule Ministru de Interne!

Subsemnatul mă adresez Dv., ca rudă apropiată (nepot) a fostului locuitor din Vidra de Sus, Avram Iancu, cu următoarea rugăminte. Mormântul lui Avram Iancu, aflat la Țebea, plasa Baia de Criș, județul Hunedoara, este într-o stare atât de proastă – grilajul de lemn de lângă mormânt este distrus și nimic de vite, astfel încât ar fi cea mai mare rușine pentru familia noastră să-l lăsăm în această stare.

Am sperat că domnul ministru va fi de acord cu construirea unui mausoleu mai mare deasupra mormântului prin donație publică și de aceea rudele nu au făcut nimic pentru întreținerea mormântului.

Dar, deoarece îndeplinirea planului de mai sus a fost zădărnicită definitiv, îndatorirea de a întreține mormântul în stare bună a revenit rudelor. Dar membrii familiei și rudele nu pot construi mausoleul, nici un monument funerar mai mare, ci pot cel mult prevedea mormântul cu o cruce de marmură cumsecade și cu grilaj simplu de fier. Și acest lucru or să-l facă în cea mai mare liniște, cu ocolirea oricărei manifestații. Că în această problemă membrii familiei nu vor da prilej la nici un fel de plângere, asigură și împrejurarea că nici un membru al familiei amintite nu a fost condamnat niciodată pentru contravenții politice.

Scopul mai important al cererii mele este: să-l avizați pe dl. Primpretor din plasa Baia de Criș, că rudele lui Avram Iancu, reprezentați

prin mine, au anunțat la Dvs. intenția lor și că în primăvara anului curent vor așeza la mormântul lui Avram Iancu o cruce de marmură și în jurul mormântului un grilaj de fier.

De altfel, toate cheltuielile le voi suporta eu. Și mă oblig ca cu ocazia sfințirii crucii, să chem numai rudele și să nu o popularizez nici prin ziare și nici pe altă cale. Vă rog să binevoiți a-mi da aprobarea și a-mi atrage atenția prin căpitanul de poliție din Abrud asupra luării măsurilor de precauțiune.

Sluga Dvs.
23 februarie 1900, Abrud-Sat

Gomboș Iosif, preot.

Gelu Neamțu, Procesul pentru cununa de pe mormântul lui Avram Iancu, 1900-1902, în Sargetia, IX, 1972, p. 149-168.

XXV

Nr. 126 res. 24. II. 1900

Prefectul județului Hunedoara către prefectul jud. Alba de Jos în problema ridicării unui monument funerar la mormântul lui Avram Iancu de către Gomboș Iosif, preot ortodox din Abrud-Sat.

Solicitarea lui Gomboș nr. 126 res. a.c.

Atragem atenția ca să se păstreze caracterul personal al lucrurilor și să se abțină de a se folosi această ocazie pentru orice fel de manifestare. /Răspunsul este următorul:/

Prin ordinul nr. 126 din 24 aprilie. Cererea preotului ortodox Gomboș Iosif, pentru întreținerea mormântului lui Avram Iancu din Țebea, către prefectul județului Hunedoara.

Gomboș Iosif, preot ortodox din Abrud-Sat, în cererea adresată mie, solicită aprobare ca rudă apropiată pentru așezarea unei pietre funerare și a unui grilaj de fier, pe cheltuiala proprie, la mormântul lui Avram Iancu.

Vă rog să comunicați solicitatorului că nu are nevoie de aprobarea oficială pentru aranjarea mormântului lui Avram Iancu ca persoană particulară și că o poate face cu respectarea condițiilor din regulile oficiale locale. Vă mai rog să verificați ca acest lucru să-și păstreze caracterul anunțat și această ocazie să nu fie folosită pentru manifestații împotriva statului.

Gelu Neamțu, op. cit., p. 149-168.

XXVI

Prea stimată doamnă!

Am primit cu bucurie însărcinarea de a planta la mormântul lui Iancu, cei trei brazi, ce ați binevoit a mi-i preda. Luni, la 2 april st. n. la orele 2 după amezi – luând o trăsură din Brad – am mers la mormânt și am plantat cei trei brazi înlăuntrul grilajului și anume: unul vizavi cu crucea, înaintea turnului, acesta e a d-lui Scurtu; unu în partea mormântului de către gorun, sub numele Novacovici; iară al treilea în cealaltă parte a mormântului, sub numele Steer.

Nime nu ne-a văzut când i-am așezat afară de un student, ce a săpat gropile. I-am așezat bine, mă tem însă că zbirii de jandarmi care încontinuu cercetează mormântul, nu cumva să-i smulgă. La crâșnicul din Țebea i-am promis că-i plătesc numai să-i ude ca să se prindă. Sunt cu toată stima

Brad, la 6/4 1900

Sofia German

Gelu Neamțu, op. cit., p. 149-168.

XXVII

Prea stimate domnule avocat!

Mă gândesc la ziua de mâne; de mult mă gândesc că voi putea asista și eu la acest episod al mării campanii purtate pentru Iancu. Durere, sunt condamnat să privesc numai din depărtare, cu gândul, la lupta ce veți desfășura mâne, dimpreună cu bravii noștri amici tineri, pentru onoarea națională. De 4 săptămâni păzește nevasta mea patul și eu asist îngrijorat lângă ea. Iată ce mă reține.

Cu sufletul însă, oricât de zdrobit de griji și deziluzii, sunt la d-voastră. Vă rog spuneți salutare tuturor fraților, care singuri mai poartă stindardul frumoasei campanii, care a făcut să tresară toate inimile sințitoare românești, dar durere, n-a putut să trezească pe cei mulți din letargia ce i-a cuprins. Doresc izbândă cauzei sfinte întru a cărei apărare v-ați angajat. Sunt sigur de curajul și bărbăția tuturor și astfel și de izbânda cauzei, ori și care ar fi dealtfel sentința.

Văd că tragicul erou Iancu tot tragedii provoacă, dar e sublim acest tragic și înălțător. În situația de astăzi, așa de blazată, dejosită și degradată /la nivelul/ unei pieți de târgoveți, această campanie singură și singure

jertfele ei mai marchează linia luptei naționale. Fie ca la Deva linia aceasta să ieie o direcțiune ascendentă.

Dumnezeu să ajute fraților, pe care îi salută cu dragoste
dr. E. Daianu.

Gelu Neamțu, op. cit., p. 149-168.

XXVIII

Nr. 4814 Bis.

Preaonorate domnule protopop!

Înainte de a ne pronunța în meritul raportului T. D-tale, din 21 iulie a.c. nr. 514, și a permite mutarea mormintelor de lângă mormântul lui Iancu din Țebea într-alt loc – te poftim a supune această chestiune spre deliberare în comitetul și sinodul parohial de acolo și concluzele care se vor aduce a le înainta aici. Deocamdată să dispui ca să nu se mai înmormânteze nimenea în apropierea mormântului lui Iancu.

Sibiu, din ședința Consistorului arhidiecezan, ca senat bisericesc, ținută la 25 august 1921.

N. Colan
Secr. Consist.

Nicolae
Arhiepiscop și mitrop.

P. onor. Domn

Pompiliu Piso, protopresbiter al tractului Zarand.

Verso.

P. 17 IX 921

On. Dle.

Prin Ord. V. C. nr. 4814 Bis., se interzice strict organelor parohiale a mai permite ca în apropierea mormântului eroului național, Avram Iancu, să se mai înmormânteze.

Veți lua totodată hotărâre în comitetul și sinodul parohial căutând un loc potrivit unde să se mute morminții din apropierea mormântului lui Avram Iancu. Locul ce-l veți căuta să fie loc de frunte și frumos. Acestea toate în vederea ridicării unui mausoleu maiestos deasupra mormântului eroului care spre fericirea și fala Dv. își doarme somnul de veci în cimitirul Dv.

Vei raporta în 30 zile.

Nr. 471 – 921

I. Tisu, paroh Țebea

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 3/1921, f. 18

XXIX

Nr. 1101 - 1921

Concurs

„Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” publică concurs pentru cea mai bună lucrare scrisă în română, în românește asupra temei: istoria anilor 1848/49 în legătură cu faptele de arme ale eroului Avram Iancu.

Condițiunile la concurs sunt următoarele:

Lucrările se vor trimite în timp de un an de la publicarea concursului.

Lucrării i se va da o extensie de 20 coale de tipar, formatul revistei „Transilvania”, în care se vor cuprinde și ilustrațiile pentru desăvârșirea lucrării.

Manuscrisurile fără subscriere, însoțite de un plic închis, cuprinzând numele și adresa autorului și în afară prevăzut cu un moto sau pseudonim, vor fi să fie înaintate „Asociațiunii”, Sibiu, str. Șaguna 6.

Lucrările intrate în concurs se vor da spre cenzurare Secțiunii istorice a „Asociațiunii”, exclusă fiind orice apelație contra lucrărilor acesteia.

Lucrării celei mai bune, vrednice de premiat, i se va acorda premiul de lei 10.000 (zece mii), destinat de Asociațiune pentru acest scop.

Sibiu, 1 octombrie 1921.

A. Bârseanu
Prezident

Romul Simu
secretar

Copia concursului se va da spre publicare d-lui secretar Georgescu.

Dorin Goția, Comemorarea lui Avram Iancu de către „Astra” în perioada interbelică. Documente (I), în Restituiri, II, Deva, 1994, p. 145.

XXX

Consistorul
Arhidiecezei Ort. Române
de Alba Iulia și Sibiu
Nr. 6732 Pres

Preaonorate d[omnu]le protopop!

În 1/14 septembrie a.c. se împlinesc ani 50 de când, după voința lui Dumnezeu, a fost chemat la cele eterne și înmormântat în cimitirul de la Țebea, la umbra gorunului lui Horia, eroul fără samăn al Românilor ardeleni „Avram Iancu”.

Prilejul acesta nu este permis să fie lăsat să treacă, fără de urmă, în viața poporului nostru, ajuns din bunătatea cea nemărginită a lui Dumnezeu, la libertate politică și națională, la întregirea neamului sub un singur sceptru, pentru care a luptat și fericit adormitul întru Domnul, Avram Iancu.

Cade-se deci a sărbători în chipul cel mai demn, pe cel mai nenorocit, dar și cel mai iubit dintre marii eroi ai Ardealului, ridicând rugăciuni fierbinți către cel Atotputernic pentru odihna sufletului „regelui munților”.

De aceea, Te autorizăm și Te îndatorăm pe Sântia Ta, ca în 1/14 septembrie a.c. să officiezi, asistat de cât mai mulți preoți din tract, în biserica din Țebea, s-ta liturghie, după finirea căreia să celebrezi, la mormântul fericitului răposat un parastas solemn pentru odihna sufletului lui, având apoi a rosti o cuvântare comemorativă în carea să expui viața și faptele mărețe ale dânsului.

La finea cuvântării vei aminti celor prezenți, că dorința noastră fierbinte a fost să oficiem Noi acel parastas, să ne închinăm la mormântul neîntrecutului erou, și să ridicăm înșine rugăciuni către Părintele cel ceresc pentru odihna sufletului lui, dar am fost reținuți de a ne îndeplini această dorință a sufletului nostru, din cauze importante și care nu sufereau amânare în centrul mitropoliei noastre.

Te poftim apoi a împărtăși tuturor, cari vor lua parte la acest act solemn binecuvântarea noastră arhierescă.

Acestei serbări dorim să se dea un caracter cât mai solemn, și să se dezvolte în cadre cât mai largi, participând credincioșii noștri în frunte cu preoțimea din întreg protopopiatul.

Spre acest scop, Te poftim a aduce acestea la cunoștința clerului cu posibilă grabă, având a le comunica poporului în Duminica proximą, îndemnându-i a lua parte la parastas.

Credincioșii din acele comune, care în drumul spre Țebea, trec prin Brad, să vină în ziua de 31 august la Brad, unde Te vei îngriji de sălaș și de unde în 1/14 septembrie veți pleca în procesiune spre Țebea, mergând înainte elevii școlilor noastre din Brad cu stindardul, vor urma apoi corpurile didactice, după aceea Sântia Ta cu preoțimea și în fine poporul.

Așteptăm de la Sântia Ta să iei toate măsurile de lipsă ca aceasta serbare să fie demnă de numele aceluia care a fost Avram Iancu.

Despre decursul serbării, așteptăm raport.

Al Sântiei Tale
Sibiu, 22 august 1922
De binevoitor
Nicolae
Arhiepiscop și mitropolit.

P.O.D. Pompiliu Piso
Protopresb. al tract. Zarand

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1922, f. 30 - 31.

XXXI

Nr. 1183/1922
Nr. 2362/1922 26/VIII 1922

Onorat
Comitetul Central al Asociațiunii!

În legătură cu rescriptul on. Comitet Central, nr. 851, în chestia casei lui Iancu ne luăm voie a observa că intenția noastră nu a fost și nu este de a lua în stăpânire această casă pentru trebuințele bisericii noastre, când am intenționat instalarea unei capele în acel loc. Dimpotrivă voiam ca să dăm mână de ajutor Asociațiunii pentru a [da] cultului lui Avram Iancu o valoare mai pronunțată. Ne-am convins la fața locului că acea casă nu poate rămânea solitară expusă la discreția și eventual abuzurilor oamenilor răi.

Casa are două încăperi. Întâia odaie s-ar putea ușor instala muzeul, iar cealaltă capela. Prin instalarea capelei, casa ar împrumuta o atribuție de loc sfânt și făcându-se din când în când servicii divine în acel loc, prestigiul ei de lăcaș al lui D-zeu asupra căreia planează duhul lui Iancu ar crește în măsură uriașă. Prin faptul acesta, pe de altă parte, am fi în poziția de a deobliga pe preoții noștri de acolo ca sub răspunderea lor personală să poarte grijă de casă și prin aceasta și îngrijirea casei și a muzeului ar fi asigurată.

Prin urmare rugăm on. Comitetul Central să binevoiască a chibzui din nou asupra chestiunii acesteia pentru ca amândoi, în înțelegere reciprocă, să săvârșim în acel loc o operă demnă de memoria marelui erou al neamului.

Cluj, la 23 august 1922

Consistoriul eparhial ort. Rom.
Nicolae, episcop

Către

Onoratul Comitet Central al Asociațiunii în Sibiu

Dorin Goția, op. cit., p. 147.

XXXII

Nr. 1227

6/IX 1922

Consistoriul

Arhidiecezei ort. Române

De Alba Iulia

Nr. 6732 pers.

NB. La răspuns se va arăta numărul

Onorat Comitet!

La adresa onorabilului Comitet, din 28 august, n. a. c. nr. 1.196, avem onoare a vă aduce la cunoștință că am însărcinat pe protopresbiterul Zarandului, Pompiliu Piso, a oficia în 1/14 septembrie a.c. cu solemnitatea cuvenită înconjurat de clerul și poporul din acele părți S[fân]ta liturghie în biserica din Țebea și parastas la mormântul adormitului întru Domnul, eroul nostru național, Avram Iancu.

Sibiu, 28 august 1922 Nicolae

Arhiepiscop și mitropolit

Dorin Goția, op. cit., p. 148.

XXXIII

Nr. 366/922
Ppres.

I. P. S. D[omnu]le Archiep[isco]p și Metropolit,

Cu provocare la ordinul I. P. S. Voastre din... nr...Pres. La 1/14 sept. a. c., s-a ținut, premergând servițiul divin în bis. Din Țebea – slujba parastasului pentru odihna sufletului eroului fără samăn „Avram Iancu”. Serbarea n-a putut fi realizată în cadrele contemplate în Ordinul I. P. S. Voastre din următoarele motive:

În considerarea scurtimei timpului pentru a lua dispozițiile necesare de pregătire – inteligența Bradului a fost luat decisiul de a se amâna serbarea pe o zi de Duminică la 4/17 sept. a. c., când atât poporul satelor, cât și muncitorii minelor, ar fi luat parte în număr mai însemnat.

În ziua de 1/14 sept., fiind zi de târg la Brad, poporul și-a văzut de afaceri particulare și astfel a fost slab reprezentat! Din cauza timpului ploios și din motivele atinse mai sus, nu s-a putut îndeplini nici procesiunea proiectată.

Preoțimea, care avuse știrea că serbarea e amânată, numai în parte a fost reprezentată. La liceu elevii nu s-au prezentat, făcându-se până acum numai înscrierile și fiind toți pe acasă.

La servițiul divin și parastas au servit 7 preoți împreună cu subsemnatul. La finea ritualelor am rostit un cuvânt ocazional în sensul ordinului I. P. S. Voastre.

La serbare a fost reprezentată Asociațiunea noastră, în numele căreia a rostit un cuvânt festiv secretarul N. Georgescu, corpul didactic de la liceul „Avram Iancu”, Reuniunea femeilor rom. din Brad, Administrația locală. Ca oaspe deosebit a asistat Dl. V. Goldiș din Arad, care la rândul său a rostit un prea frumos discurs în comemorarea marelui erou, scoțând la iveală în culorile cele mai vii, jertfele mari și curate aduse de martirii Neamului, Horea, Cloșca, Crișan și îndeosebi a legendarului „Iancu”.

Serbarea s-a încheiat cu câteva declamări și cu cântări.

Brad la 2/15 sept. 922

Al I. P. S. Voastre supus fiu sufletesc

În absența dlui ppresb.

I.Perian, paroch Criscior

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1922, f. 32.

XXXIV

Nr. 1281/1922

Conform hotărârii Comitetului Central, nr. 479, din șed. De la 1 IX, a.c. subsemnații, în ziua de joi, 1/14 septembrie a.c., după o călătorie, extrem de anevoioasă, cu trenul, stând în picioare din Vințul de Jos până la Deva, iar de aici cu trăsura prin ploaie și noroi până la Țebea, am depus o coroană de flori naturale, decorată cu brad și cu o frumoasă fundă tricoloră purtând inscripția „Asociațiunea”: „Regele munților și al inimilor românești”, pe mormântul lui Avram Iancu, aflător înaintea bisericii din Țebea, plasa Baia de Criș.

Am asistat apoi la sfânta liturghie celebrată de protopopul Perian, cu șapte preoți în numita biserică, sub durata căreia încă s-a făcut pomenirea „robului lui Dumnezeu: erou-martir Avram Iancu”, iar la sfârșitul ei parastasul obișnuit.

După terminarea ceremoniilor religioase, părintele protopop Perian a citit o predică ocazională, după care secretarul nostru literar dl. I. Georgescu, conform încredințării ce i s-a dat, a arătat în câteva cuvinte isprava cea mare națională ce se leagă de numele lui Avram Iancu, însemnătatea pentru noi ca neam, precum și îndatorirea ce o avem toți românii, fără deosebire, de a-l comemora, după vrednicie, prin fapte, pe acest om al faptelor.

A mai cuvântat și dl. deputat Vasile Goldiș, făcând o scurtă reprivire asupra însemnătății Zarandului în toate acțiunile naționale (anii 1784 și 1848/49). Citând apoi frumosul cântec popular „Jele-i Doamne cui și cui / Jele-i Doamne codrului / De armele Iancului, a făcut o frumoasă aplicare, făgăduind că nu va lăsa să ruginească armele Iancului, ci va lupta cu ele neîncetat până la deplina izbândă, a dreptății, a cinstei și moralei în întreaga noastră viață publică.

Cuvântările rostite au făcut profundă impresie asupra publicului, destul de numeros (era biserica plină de intelectuali români din Zarand, precum și de țărani din partea locului) dacă socotim și vremea nefavorabilă în care a trebuit să se țină parastasul. Câțiva tineri au recitat versuri eroice, iar la urmă de tot s-au cântat cântece patriotice „Astăzi cu bucurie „ și „Colo-n munții Țebei”. Cu aceasta s-a încheiat serbarea și au plecat care încotro. Mai comunicând că din acest prilej am avut cheltuieli de.... Ne încheiem raportul despre misiunea ce ni s-a încredințat

Ss Ioan Georgescu

Dorin Goția, op. cit., p. 149-150

XXXV

Discursul de deschidere rostit de dr. Justin Pop
la festivalul pentru comemorarea de 50 ani
de la moartea lui Avram Iancu,
ținut în Deva la 21 nov. 1922

On. Public!

Îndeplinesc mandatul comitetului Cercului al despărțământului Nostru VIII Deva al Asociațiunii pentru Literatură Română și Cultură Poporală de a rosti cuvântul de deschidere la festivalul nostru de astăzi, aranjat sub egida Asociațiunii, cu concursul binevoitor al factorilor, ce contribuiesc la programul nostru în desfășurare. Mi s-a dat acest mandat, pentru că directorul despărțământului, dl. dr. Simion Câmpean este angajat la altă parte a muncii noastre culturale de azi. S-a stăruit înadins ca d-sa să țină conferința comemorativă chiar pentru că d-sa este fiu al Zarandului, născut și crescut în frumoasele tradiții istorice ale acestuia, ca astfel d-sa cu o competență specială și cu o inspirație proprie și nemijlocită să ne transpună în vremile mărețe ale lui Avram Iancu și să arate mărimea istorică a acestui erou legendar – în toată plastica ei.

Asociațiunea noastră avea cea mai strânsă îndatorire de a serba comemorarea alor 50 ani de la moartea lui Avram Iancu. Impune această îndatorire nu numai faptul că Asociațiunea din anul constituirii e o instituțiune pentru literatură română și cultură poporală română, care, deci își are în program cultul morților mari cu toată noblețea acesteia ca manifestare omenească, ci și pe motivul, că însăși ființa Asociațiunii e o operă a tradițiilor lui Iancu.

Asociațiunea este rodul energiilor sufletești ale vigoasei generații de la 1848, iar această generație se adapă de la spiritul înalt și larg a lui Avram Iancu, ba de la acesta ne-am adăpat și ne adăpăm și astăzi noi toți românii de dincoace de Carpați. N-a fost Avram Iancu inițiatorul ori întemeietorul Asociațiunii, spiritul lui a dat însă și inspirația și energia sufletească de a o întemeia. Precând Asociațiunea a luat ființă la anul 1861, luna martie [sic!] - Iancu era deja ajuns la deceptiune, dar acei ce-i poartă sufletul, n-au desnădăjduit. Regele Munților era deja în tragedie dar spiritul lui idealist, alintat în cea mai înaltă iubire de neam, își făcuse deja metempsichosa în sufletele noastre ale românilor de dincoace de Carpați și din această metempsichosă a răsărit ca o Pallas Athenae din creerii lui Zeus și ca un Venus din spumele mării - Asociațiunea noastră. Și aceasta se întâmpla în timpul când Ungaria de atunci gemea din greu sub puterea absolutismului austriac, care înăbuși orice mișcare politică, ținea încătușate

popoarele din țară, ba situația aceasta o considera de prielnică pentru a introduce o germanizare pe toată linia. Frunțași ai neamului nostru însă, când iobăgia era ștearsă iar manifestările politice împiedecate, au înțeles că e binevenită vremea de a trage brazda pe terenul culturai naționale pentru ca iobagii eliberați să apuce pe calea luminei.

Iată deci, că Asoc[iațiunea] când serbează comemorarea a 50 ani de la moartea lui A[vram] I[ancu] se regăsește pe sine însăși și se serbează pe sine însăși în memoria acestui erou fără seamă. Dar noi serbăm memoria lui A[vram] I[ancu] cu pietate și venerațiune nu pentru acest motiv domestic ci pentru însăși această memorie ca scump elenodiu al neamului românesc. Munții sunt născători și crescători ai sentimentului de libertate; munții sunt și adăpostitori ai dorului de libertate. Din munți a răsărit și A[vram] I[ancu], Făt Frumosul neamului românesc, munții aceștia, leagănul lui, și i-a apărat munții săi, i-a și apărat și i-a ajutat cu atâta destoinicie și eroism, că dușmanul nicicând n-a putut străbătea în ei. Cu câtă sfințenie a dreptății a fost deci numit el: „Regele Munților”.

Studiul de drept e un factor alimentar al conștiinței naționale mai ales la un popor subjugat și împilat de veacuri, căci așa un popor în toată clipita se frământă, se zbuciumă în dorul de drept, dreptate și libertate. Studiul de drept e foarte mult educator și determinant și pentru individualitatea omului.

A [vram] I[ancu] a studiat drepturile și s-a făcut avocat, dar nu pentru a fi bun avocat al particularilor, ci a studiat dreptul pentru însuși dreptul, a studiat drepturile pentru ca să câștige marele proces de veacuri al colectivității: independența națională politică a românilor de dincoace de Carpați.

A [vram] I[ancu] a fost revoluționar, dar n-a dorit să fie. Era un bun timp când studiile lui de drept îi arătau că postulatele politice ale românilor de dincoace de Carpați sunt atât de naturale, atât de sine înțelese, încât acelea n-au nevoie nici chiar de o dispută academică, ele deci de sine se impun pentru a fi împlinite. Atunci credem că, cartea legii e destulă dovadă asupra dreptății. În inspirația-i juridică idealistă Avram Iancu n-a ajuns de a vedea că aici pe pământ drepturile și libertățile nu sunt flori ce ar crește în câmpul liber ci sunt greu zăvorâte de o chimere, care poartă numele de: putere. Când a văzut însă că drepturile din carte nu sunt cele din realitate, a prins spada pentru a deschide zăvoarele grele care țineau ascunse drepturile și libertățile unui neam întreg.

Dar și când a încins spada de război, oricât de crâncen a fost războiul; nicicând nu l-a părăsit noblețea sufletului, atât de mult înăscută lui. Iancu n-a voit nici o crudelitate, nu numai dar el a fost chiar mântuitor a multe familii de ale dușmanilor. Unul dintre cei mai distinși membri ai

Societății maghiare din localitate mi-a spus că pe el și ai săi, Avram Iancu, i-a salvat la anul 1848, la Roșia Montană. Și nu este acesta caz izolat. Dovada aceasta că între geniul lui Avram Iancu și revoluție nu era o armonie, s-a ivit însă necesitatea acesteia ca ultimă analiză și atunci Avram Iancu pentru iubirea lui de neam s-a armonizat pe sine însuși și s-a făcut revoluționar. Dar ceea ce îl înalță și mai mult pe Avram Iancu, e, că el este unul dintre cei mai mari puritani nu numai ai neamului românesc, ci al întregii omeniri.

Avram Iancu nici pentru o clipită nu a fost al său și pentru sine. El a fost incarnațiunea celui mai curat idealism, altruism și puritanism într-un înțeles cu adevărat biblic, căruia nici aceea nu i s-a hărăzit, să întemeieze familie, ci destinul i-a fost, ca familia lui să fie și rămână întreg neamul românesc.

Mărturie a idealismului, altruismului și puritanismului lui Avram Iancu este viața, faptele și testamentul lui. Un atare geniu mai curând sau mai târziu trebuia să se izbească de realitate. El prea a vrut și prea iute a vrut succese desăvârșite. O sucombare era inevitabilă, dar această tragedie personală a lui e măsura nemăsuratei iubiri de neam a lui Avram Iancu. Care român va fi păgânul care să uite momentul atât de caracteristic pentru felul de om al lui Avram Iancu, când împăratul Francisc Iosif i-a solicitat o întâlnire la Câmpeni, Iancu a răspuns la invitare cu vorbele: Ce-ar avea să-și spună un nebun și un mincinos”.

Oare când Avram Iancu a zis aceste cuvinte sachakesperiane, care din doi era adevăratul împărat? Răspund: El, el nebunul era împărat, căci el a spus un adevăr suveran, el a spus un adevăr maiestatic iar împăratul uniformat – era perfidia și minciuna, acea perfidie și minciună, care după câțiva zeci de ani a prăbușit și împărat și dinastie, și o dublă monarhie.

Era așa de mare, așa de acut conflictul între Avram Iancu și decepțiunea lui asupra rezultatului revoluției al cărei supremă capetenie a fost, încât putere omenească nu-l poate dezlega. Și atunci a intervenit înțelepciunea lui Dumnezeu, care a văzut, că prea ar fi fost durere pentru Avram Iancu, ca să vadă nesuccesul luptelor lui, de ac[e]ea i-a luat conștiința de om și l-a lăsat om fără conștiință. I-a luat conștiința ca să nu mai sufere, l-a lăsat însă în viață ca om fără conștiință și pe mai departe, ca să-l avem însă ca pildă vie a eroismului și puritanismului național, căci aceeași înțelepciune dumnezeiască a știut că Iancu nebun nouă ne va fi mai drag și mai scump și mai prețios și și mai înălțat erou, pe care îl va îmbrățișa legenda. Legenda recunoscătoare, cum e, l-a și îndrăgit, l-a îmbrățișat și l-a cântat, îl cântă și îl va cânta ca pe nici unul altul din eroii noștri. Un literat al nostru Ioan Gorun a zis despre Iancu, că el a murit de două ori: l-a ucis mai întâi falsitatea și perfidia și abia la 1872, l-a atins și coasa morții.

Io adaug aci, că dacă Avram Iancu a avut două morți, el a avut și două suflete: unul s-a înălțat la plaiurile cerești spre a-și lua răsplata pentru

că s-a pus în slujba dreptății dumnezeiești, celălalt a rămas aici pe pământ, a făcut o metempsichoză și s-a împrăștiat printre noi. Iată și un alt motiv de a serba memoria lui Iancu: pentru actualitatea ei și pentru viitor. Pentru ce să o ascundem, căci e adevăr și realitate, pe cât de tristă, pe atât de nudă, care nu se poate acoperi. Noi românii de dincoace de Carpați suntem alipiți politicește, dar nu suntem uniți încă și sufletește cu frații din vechiul regat.

Trăim în cadrele aceleiași vieți de stat, dar acesta nu are încă sânul cald de patrie comună a tuturor fiilor ei. Căci să fii bine înțeles, când zic stat, aceasta e o noțiune rece de drept. Când zic însă patrie, aceasta e o noțiune etică, în care este cuprins întreg complexul de sentimente al cetățeanului: iubirea, dragostea și alipirea de neam și țară, spiritul de jertfă și întreg ansamblul virtuților patriotice. Ne mai lipsește deci solidaritatea națională și ne lipsește geniul unitar românesc.

Cine ne-ar putea da mai bun exemplu și mai înaltă energie morală pentru unirea sufletească, dacă nu geniul lui Avram Iancu, care ca o minune a știut să închege și disciplineze nu numai o armată, atât de numeroasă după vremuri, ci să unească într-o unitate strânsă și sfântă pe toți românii de dincoace de Carpați.

Metempsichoză ce ne-a făcut spiritul lui Iancu, am vrea noi să o lărgim până la ultimile hotare ale României Mari. Spiritul lui Avram Iancu este atât de înalt și atât de larg, încât ne ajunge din el la fiecare fiu al neamului o bucățică, care luată ca o sfântă cuminecătură, puterea ei miraculoasă va stinge viciile și toate patimile, care țin azi în încordare și zăzaniei fiii aceluiași neam. Sunt ele multe energii în lume, dar cele mai mărețe și cele mai tari sunt energiile morali. Și ce e măreț, de sine impune.

Ce serbare va să fie atunci pentru neamul românesc dar și pentru Asociațiunea noastră, care are de prezident de onoare pe însuși M[ajestatea] Sa Regele, simbolul viu al unității neamului, simbol pe care l-am visat și dorit atâtea veacuri de-a rândul și care Asociațiune precum în trecutul ei de 61 ani a fost unica virgină Vestalină care a veghiat a nu se stinge acel „vignis sempiternus”, acel foc vecinic din vatra noastră a românilor de dincoace de Carpați, care foc la romani simbolizează perpetuitatea și nemurirea vetrei și moșiei romane și care Asociațiune a fost sanctuarul idealismului ardelenesc creator și apărător de lege, limbă și națiune, azi, când întregirea neamului nu mai este vis și ideal, ci este o realitate indestructibilă.

Asoc[iațiunea] noastră dorește la sânul ei de adevărată Alma Mater pe toți fiii neamului românesc pentru a-i aduce la unire sufletească spre a înălța cultura română și a dovedi rostul de azi al neamului românesc spre mai marea glorie a ginteii latine care după apoteoza ce-i o face Alecsandri, reprezintă aici pe pământ dumnezeirea.

Atunci și numai atunci, când și unirea sufletească a noastră va fi nu mai mult vis și ideal ci o realitate indestructibilă, atunci va fi liniștit și Avram Iancu, că luptele lui n-au fost zadarnice; atunci sufletul lui trecut prin atâtea vifore, își va afla odihna deplină sub glia strămoșească, simbolizată așa de înalt de țărâna sfântă a mormântului de la Tebea, la care stă cu strajă îmbătrânitul gorun al lui Horia, un alt monument al eroismului național românesc, plantat de însăși natura.

Doamnelor și Domnilor, acordurile Marșului lui Iancu, ce ni s-a cântat ca introducere în festivalul nostru, azi iarăși sunt simbolice, azi iarăși sunt sugestive și chemătoare. Ele ne chiamă însă nu la luptă cu spada, ele ne chiamă la adevărata iubire de neam și patrie și la adevăratele fapte, pe care le naște adevărata iubire de neam. Ele ne chiamă la zdrobirea egoismului neînfrânat și de a întrona în locul acestuia idealismul, altruismul și cinstea națională, care toate și-au ajuns zenitul, apogeul în strălucita figură istorică a lui Avram Iancu.

În numele Comitetului Despărțământului nostru un salut fierbinte și o mulțumită patriotică onoratului public, care cu iubire de neam și nobleță pentru cultul unui mare mort al întreg neamului românesc ne onorează cu participarea la festivalul nostru de azi. Și acum alături de Craiul Munților, care acum plutește ca spirit colo sus în sferile cerești, mă gândesc la Craiul românesc, ce domnește azi aici pe pământ și lui îi închin vorba de încheiere:

Trăiască Regele, prezidentul de onoare al Asociațiunii noastre!
Trăiască Regele, simbolul viu al unității neamului!

Biblioteca „Astra” Sibiu, inv. 7932, cota: M. XLV 6/2.

XXXVI

„Astra” Sibiu
Ne. 226/1924

Proces verbal
ședința a III-a (extraordinară) a Comitetului Central
ținută la Sibiu, la 14 februarie 1924.

95.(231 – 1924). D-l Ioan Neagoe, conferențiar propagandist, raportează, că în baza avizului Casei Pădurilor, primit de la d-l casier Banciu, s-a interesat la Regiunea silvică din Câmpeni despre materialul de lemn de brad, aprobat gratuit de Ministerul Agriculturii pentru construcția Muzeului Avram Iancu. Comunică apoi, că d-l inginer șef Schwartz, cât și D-nii ingineri Fixek și Duldurescu au dovedit interes deosebit în această

cauză și, între altele au spus că terenul de unde s-a cerut și s-a aprobat cantitatea de lemn este foarte departe, cca. 40 klm de Casa lui Iancu, unde urmează să se ridice Muzeul, așa că, în scumpetea de azi, ar costa aproape mai mult transportul ca și cât face valoarea lemnului. Cercetând mai amănunțit actele, planurile de amenajament, hărțile Regiunii silvice, am constatat că mai potrivit ar fi să ne taie lemnele necesare din Ocolul silvic Vidra, Pădurea Vidra de Sus (Moliviș), Cl. E 17 Seria II, Secția 7, parcelele 14/a și 15/a.

Amenajamentul prescrie extragerea rezervelor de 1.837 m³ lemne de molid de 80 ani. Lemnele se pot primi fără o nouă intervenție la minister. Comitetul ia act de comunicatul d-lui conferențiar, acceptă schimbarea terenului pentru tăierea lemnului conform indicațiilor primite de la regiunea silvică. Totodată se vor cere muncitorii necesari pentru tăierea lemnului de la Comandantul Corp. VII Armată.

Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale (în continuare DJSAN), fond „Astra”, Procese verbale pe anul 1924, inv. 93, p. 27. (Publicat de Paul Abrudan, op. cit., p. 159-160.

XXXVII

„Astra” Sibiu
Nr. 436 – 1924.

Proces Verbal
ședința a VI-a a Comitetului Central, ținută în Sibiu,
la 22 martie 1924.

114 (431 – 1924). D-l președinte face comunicarea, că din prilejul împlinirii a 100 de ani de la nașterea marelui erou și geniu al neamului nostru Avram Iancu, d-sa a făcut pașii necesari și a luat mai multe dispoziții în vederea sărbătoririi cum se cuvine a acestei aniversări, anume în ce privește:

Serbările Avram Iancu, d-sa crede, că acestea nu ar putea să rămână în cercuri restrânse ci o înălțătoare sărbătoare națională. Spre acest scop a stăruit și a obținut aprobarea D-lui ministru al Instrucțiunii publice ca să tipărească în contul Bugetului Casei Școalelor:

- Istoria anilor 1848-1849 în legătură cu faptele de arme ale eroului Avram Iancu, de Teodor V. Păcățian.

- Revoluțiunea din anul 1918 și unirea Transilvaniei cu patria mamă, de I. Clopoțel;

- Biografia lui Avram Iancu, compusă pe bază de documente istorice culese din arhivele din Viena, de d-l Silviu Dragomir, profesor universitar, Cluj, care, după ce d-l Ministru de externe, I. G. Duca a pus la dispoziție suma de lei 40.000, în acest scop, a primit și îndeplinit misiunea de a culege aceste documente și va termina în timp apropiat această lucrare.

- Muzeul și Casa Națională de la Vidra se vor face, după cum constată președintele, cu cheltuiala Societății pentru monumentele istorice din Cluj, al cărui președinte d-l Al. Lăpedatu ne-a asigurat cheltuielile trebuincioase. Va contribui pentru acest scop, cu o sumă însemnată și Ministerul de Război (pentru lucrători) deoarece lemnele trebuincioase ni se pun la dispoziție gratuit, nu însă echipele de pioneri la care am reflectat.

Planul pentru Muzeu și Casa Națională prezentat de către Comitetul Central Ministerului Cultelor și Artelor va fi întregit fără întârziere la fața locului din partea unui inginer al Ministerului.

Aranjarea serbărilor.

- Pentru aranjarea serbărilor d-l președinte e de părerea să se instituie un comitet special sub președinția A. Sale Regale, Principele Carol, și făcând parte din el președintele „Asociațiunii”, președintele Academiei Române, președintele Ateneului, președinteșe Ligii Culturale, președintele Centralei Caselor Naționale ș.a.

- În acest scop a luat contact și cu d-l Ministru președinte I. I. C. Brătianu, care a aflat de bine ca serbările să se facă pe cheltuiala statului.

- Serbările să se facă, întrucât se poate, în luna august a.c., având să se întâmple după următorul plan:

Punerea pietrii fundamentale la Monumentul Avram Iancu, Cluj.

Inaugurarea Muzeului și a Casei Naționale Avram Iancu la Vidra și ținerea adunării generale a instituțiunii noastre eventual la Câmpeni.

Ridicarea unui monument pe Muntele Găina în memoria lui Avram Iancu.

Monumentul de la Țebea să rămână deocamdată neschimbat, făcându-se însă acolo o casă pentru adăpostirea celor ce merg să viziteze mormântul eroului Avram Iancu.

Se ia act cu plăcere de amănunțitul raport al d-lui președinte și se va stăruie pentru punerea fără amânare în lucrare a tuturor celor de lipsă, în scopul realizării proiectului pentru serbări, desfășurat de d-sa.

DJSAN, Fond „Astra”, Procese verbale pe anul 1924, inv. 93, p. 41-42.

XXXVIII

Pentru ridicarea unui monument eroului Avram Iancu

În munții Țebei este o movilă cu o cruce uitată. O modestă cruce, mai modestă decât a multor muritori, de a căror nume nu e legată nici o faptă măreață. Aceea movilă și aceea cruce uitată este a lui Avram Iancu, regele munților. Acest mare erou este al întregului neam românesc. Cade-se ca întregul neam românesc să ridice un „Mausoleu” la mormântul eroului legendar, în comuna Țebea.

Astfel președintele com. paroh. din asta comună, la îndemnul mai multor intelectuali – buni români – cu aprobarea On. Minister al muncii și ocrotirilor sociale, nr. 11.717 – 1923 și a Ven. Cons. Arh. Din Sibiu, a început o colectă pentru acest monument în cuprinsul țării întregi. La 27 febr. c. a colectat în județul Arad, Zaharie Florea din Țebea, om de toată încrederea. Suma primită de la fiecare particular, firmă ș.a. se cvitează cu o chitanță, pe care e Avram Iancu și mormântul lui Iancu (de la 20 lei în sus). În județul Arad a fost primit cu toată dragostea, iar autoritățile administrative i-au dat tot sprijinul, așa că numai din 11 comune a încasat suma de 18.000 lei.

Către finea lui martie va colecta în județul nostru: în Deva, Simeria și jur, Hațeg, Hunedoara și Petroșeni. Rog on. public al județului Hunedoara, să binevoiască a-l primi cu toată dragostea. Rog on. autorități a-i da tot sprijinul.

Țebea, la 29 martie 1924.

Russu M.,
Subrev. școl. Epitrop
al bis. ort. din loc.

Solia Dreptății și Gazeta Hunedoarei, an. IV, nr. 14/2 aprilie 1924, p. 3.

XXXIX

Statuie lui Avram Iancu

Comitetul pentru ridicarea unei statui eroului național Avram Iancu a instituit concurs pentru procurarea planului și modelului de gips al acestei statui, pe cum urmează:

- Să se facă proiectul unei statui în bronz, care să reprezinte caracteristic pe Avram Iancu din anii 1848- 49, după tablouri de tradiție.

Eventualele figuri secundare ori reliefuli să caracterizeze spiritul românesc și epoca deșteptării naționale de la 1848 – 49.

- Statuia fără soclu va fi cel puțin de 2 ori mărimea naturală. În cazul când se va alege soluțiunea de statuie equestă, aceeași înălțime minimală va fi pentru statuie, inclusiv calul.

- Locul unde se va așeza este piața Regele Ferdinand din Tg. Mureș.

- Spesele statuii, inclusiv soclul și ridicarea la fața locului, nu pot trece peste 1.000.000 lei.

- Termenul concursului este sept. 1925.

Proiectele se vor înainta la primăria Târgul Mureș și vor fi expuse 7 zile într-o sală a primăriei, la vederea publicului.

Solia Dreptății, nr. 20, mai 1924, p. 2.

XL

Avram Iancu

Când am deschis ochii pentru întâiași dată ca să-i pironesc pe slovele unei cărți de citire, cumpărată cu mare dragoste de tata, de mult, pe când învățam în școala primară în satul meu, unde m-am născut și am crescut, o icoană rară, dintre toate câte avea cartea, mi-a pătruns în suflet.

Era icoana lui Avram Iancu, regele munților, călare pe un cal ca din povești, mândru ținând o sabie de foc în mână. Povestea lui de mult mi-o rostiseră vecinii, chiar înainte de a-i vedea chipul în cartea de citire. Și era povestea vieții lui o poveste de bărbăție, o poveste de om al codrilor, care striga tuturor și cerea cu armele drepturi pentru românii zdrobiți politicește și sufletește.

Erou al munților și al sufletelor, cu avântul mai uriaș decât al vulturilor pădurilor bătrâne, Avram Iancu a întrupat pentru totdeauna gândul de dorită libertate a poporului român gârbovit.

Astăzi când se împlinesc 100 de ani de la nașterea lui, fiecare ram de codru îi leagănă amintirea nașterii lui, fiecare frunză și izvor de apă răcoritoare îi cântă cântecul dulce de leagăn, fiecare ciripit de pasăre îi slăvește ziua izbânzii lui. Avram Iancu a întrupat geniul răzvrătirii românești, pentru a dărâma un așezământ vitreg nouă tuturor.

Astăzi moșii cei înfomețați, dar bogați la suflet și în dărnicia inimii, trebuie să tresară de mulțumire, căci astăzi fratele lor se deșteaptă din mormânt, acolo sub gorunul lui Horea, ca să vadă un neam întregit, ca să vadă că drepturile poporului român pentru care a luptat și s-o zbatut, stau în

picioare, așa cum le-a visat el, stând cu mâna pe sabie, sau nebun le-a doinit din fluierul ce n-a putrezit încă.

Astăzi porțile „Asociațiunii” din Sibiu trebuie să se deschidă, ca noi, în semn de mare cinste, ridicând fluierul lui, din muzeu, să-l ducem la mormântul de la Țebea și înfiingându-l la căpătâiul de vecinică hodină, vântul să doinească într-însul doine de vitejie.

Rege și popor se vor aduna la Țebea. Toți vor îngenunchia la mormântul eroului popular, pentru ca din umiliința noastră și din fundul de mormânt, ce-i păstrează țărâna sfântă să răsară putere de întărire pentru zilele ce vin.

Volbură Poiană

Gazeta Hunedoarei, an. III, nr. 7/27 august 1924, p. 3.

XLI

„Astra” Sibiu
Nr. 1297 – 1924

Proces Verbal

Ședința a XI-a a Comitetului Central, ținută în Sibiu, la 28 iulie 1924.

256. (1299 – 1924). D-l președinte Vasile Goldiș raportează amănunțit referitor la lucrările săvârșite în timpul din urmă în vederea serbărilor Avram Iancu. Anume arată că s-au făcut pașii primi de lipsă pentru aranjarea unei expoziții de minereuri, ev. și de industria lemnăritului, cu ocazia serbărilor. D-l dir. Micu din Abrud va înainta în curând un proiect în acest scop, cum și bugetul cheltuielilor reclamate de expoziție.

Mai departe d-l președinte face cunoscut că a fost la Abrud, unde a ținut o consfătuire cu comitetul desp. Abrud – Câmpeni și cu toți fruntașii de acolo [...] Aici s-a constituit un comitet în scopul pregătirii serbărilor.

A fost apoi la Vidra, unde a constatat că materialul de clădire e adunat tot la fața locului, s-a pus fundamentul clădirei și se lucrează cu zor sub conducerea d-lui inginer Neugebauer, așa că ele vor fi gata până la 20 august a.c.

De aici d-l președinte a mers la Brad, unde iarăși a adunat pe toți intelectualii, care s-au constituit în comitet pentru lucrările de la „Țebea”, facerea unei hale, aranjarea cimitirului, repararea bisericii și o haltă în legătură cu C.F.R. pentru înlesnirea circulației.

Pe Găina se merge de la Baia de Criș (două ore cu un tren industrial și alte două ore călări); cu pioneri mijlociți de d-l președinte se va deschide o cale la Găina și de pe aceasta în jos la Vidra.

S-au luat dispoziții ca vasele pentru pomană să fie de teracotă (nu un pahar) făcute de olari din părțile Băii de Criș.

Caii pentru suirea pe Găina, (200), îi angajează d-l dr. N. Oncu, iar pentru scoborârea la Vidra se vor angaja din această comună.

Guvernul a asemnat la „Albina” Sibiu un milion lei pentru serbări.

Se ia act de raportul d-lui președinte. Ca bărbat de încredere al său pentru partea financiară a aranjării serbărilor de comemorare a Centenarului Avram Iancu, comitetul numește pe d-l dr. Zosim Chirtop, avocat în Câmpeni, cu însărcinarea de a controla și contrasemna orice cheltuială ce se va face și anume:

La Câmpeni:

O hală pentru teatru și adunarea generală festivă;

O masă oficială pentru circa 250-300 persoane; 1-2 eventual 3 cine în cerc mai restrâns.

La Vidra:

O hală provizorie pentru adăpost în caz de ploaie.

Pomana poporului pentru 8.000 oameni (un colăcel, 2 deci vin și un păhărel sau cănceu).

Pentru Găina:

Transport cu cai.

Masă pentru circa 200 persoane

Pentru Baia de Criș și Țebea, comitetul încredințează cu același atribuții ca și pe d-l dr. Chirtop, pe d-l dr. N. Oncu, avocat, anume:

La Baia de Criș:

Eventual transport cu cai la Găina

Eventual o cină în cerc mai restrâns la Baia de Criș.

La Țebea:

Pentru un început de hală definitivă la Țebea, până la concurența sumei de lei 100.000.

Pomana poporului pentru 6.000 persoane (un colăcel, 2 deci vin și un păhărel sau cănceu).

O masă oficială pentru circa 250-300 persoane la Țebea.

DGSAN, fond „Astra”, Procese verbale pe anul 1924, inv. 93, p. 81-82.

XLII

Nr. 75/924

Prea Onoratului Oficiu Protopresbiteral

Brad

Cu onoare raportez că Asociațiunea pentru cultura și literatura pop. rom., în legătură cu serbările care le aranjează la mormântul eroului Avram Iancu a luat în programul său de muncă și nivelarea terenului din jurul acestui mormânt. În jurul mormântului, marelui erou, sunt 24 morminte ale parohienilor noștri și a inteligenței din Baia de Criș și Brad, cari după învoiala avută cu rudeniile repositărilor vor fi parte eshumate, parte lăsați în pământ, rămânând ca crucile lor să fie transportate în alt loc potrivit și ales de dânsii în cimitiriul de aici.

Comitetul nostru parohial, în ședința ținută la 20 iulie a.c., a încuviințat eshumarea cu condiția ca organele executive, după învoiala câștigată de la cei interesați ai mortului să esopereze concesiunile legale.

Ce privește repararea bisericei, aceia o reparaază pe dinafară tot Asociațiunea, în interior are unele părți din plafon, cari reclamă renovare, precum și pictura de pe pereți. Acestea se vor face pe spesele bisericei.

Tebea la 30 iulie 1924 Oficiul parohial,

Iosif Tisu, paroh

DGSAN, fond „Astra”, Procese verbale pe anul 1924.

XLIII

Pres 25/VII, 7/VIII 924

P[rea] V[enerat] Consistor Arh[idiecezan]

Conform ord., nr. 6973/924, am onoare a raporta că Asociațiunea „Astra”, în legătură cu serbările ce le aranjează la mormântul eroului Avram Iancu, a luat în programul său de muncă și nivelarea terenului din jurul acelu mormânt.

În jurul mormântului sunt 24 morminte ale parohienilor noștri și a inteligenței din Baia de Criș și Brad, care după învoiala avută cu erezii rudeniilor răposărilor vor fi, parte eshumate, parte lăsați în pământ și numai crucile se vor muta la loc corespunzător în altă parte a cimitirului. În chestiunea eshumărilor a adus și comitetul parohial o hotărâre la 20 iulie a.c.,

în care încuviințează eshumările și să ceară concesiune de la forurile în drept. Fiind lucrul cu nivelarea deja început, sunt de părere să se dea de urgență concesiunea de a se putea face și eshumările încă în acest timp ca lucrul să se poată termina la vreme. În ce privește repararea bisericii, pe din afară o reparaază Asociațiunea, iar pe dinlăuntru parohia, având lipsă de multe reparaturi.

Of. Pr.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1924, f. 131.

XLIV

Programul comemorării lui Avram Iancu

În zilele de 28, 30, 31 august, 1 și 2 septembrie n. 1924

Ziua I: Joi, în 28 august.

Adormirea Născătoarei de Dumnezeu (Sfta Maria). În toate bisericile ortodoxe și unite, române din România întregă, se oficiază parastas pentru odihna sufletului răposatului în Domnul, Avram Iancu. Se vor rosti atunci pretutindeni cuvântări potrivite și se vor aranja festival creștinești întru pomenirea eroului nostru național.

Ziua a II-a: Sâmbătă, în 30 august.

La Baia de Criș și Țebea.

1. Ora 13,10. Sosirea la Baia de Criș și primirea aci a Comitetului central al Asociațiunii.
2. Ora 14,00. Masa comună.
3. Ora 17,00. Comitetul central al Asociațiunii vizitează mormintele de la Țebea și încununează, aci, mormântul lui Avram Iancu, al prefectului, Ioan Buteanu, al tribunului, Simion Groza și ale eroilor căzuți în războiul cu ungurii la 1919, care au fost înhumați acum, în zilele din urmă, în preajma mormântului lui Avram Iancu. Discurs comemorativ de către delegatul Asociațiunii.
4. Ora 20,00. Conferință despre Avram Iancu în sala mare a hotelului de la Baia de Criș. Cină comună a oaspeților sosiți.

Ziua a III-a. Duminică în 31 august.

a) La Baia de Criș.

1. Ora 8-9 dimineața: Dezvelirea bustului lui Avram Iancu și a plăcii comemorative de la casa unde a murit, în prezența Ministerului cultelor și artelor și a Prezidentului Asociațiunii.
2. Ora 9 ½: Primirea la gara Baia de Criș a Suveranului și a Familiei regale.

b) La Țebea.

1. Ora 10 ½ - 12. Serviciul divin (parastas) la mormântul lui Avram Iancu, oficiat de Mitropolitul Ardealului, Nicolae. Discursuri: Mitropolitul Ardealului, dr. Nicolae Bălan, Ministrul Cultelor și artelor, Dl. Alex. Lăpedatu și un delegat al tinerimei universitare din Transilvania.
2. Ora 12 – 1. Masa oficială. Cuvântarea d-lui președinte al Consiliului de Miniștri și răspunsul Majestății Sale Regelui. Pe câmpul dinaintea cimitirului se dă pomană și se țin cuvântări ocazionale pe grupuri, de un ardelean, un bucovinean, un basarabean, un muntean și un moldovean.
3. Ora 1 ½ - 4 ½. Drumul de la Țebea la Câmpeni, cu scurte opriri la Brad și Abrud.

c) La Câmpeni.

1. Ora 4 ½. Primirea Majestății Sale regelui și a Familiei Regale.
2. Ora 5 ½ - 7. Ședința festivă a Asociațiunii pentru comemorarea lui Avram Iancu, prezidată de Rege, cu următorul program.
Salutul președintelui Asociațiunii.
Răspunsul Suveranului.
Conferința d-lui dr. Silviu Dragomir, prof. la Universitatea din Cluj, despre Avram Iancu.
Cuvântările omagiale ale Mitropolitului Primat, dr. Miron Cristea, Mitropolitul Blajului, dr. Vasile Suciș și delegatul Academiei Române.
Cuvântul de încheiere și mulțumire a președintelui Asociațiunii.
Ziua a IV-a. Luni, în 1 septembrie.
Pe vârful Muntelui Găina.
1. Ora 8. Plecarea de la Câmpeni la Vidra.
2. Ora 9 – 11. Urcarea (călare și pe jos) pe vârful Muntelui Găina.
3. Ora 11 ½ - 2. Sfințirea crucii comemorative prin protopopul locului, părintele Iosif Gomboș. Conferirea numelui de „Avram Iancu”, Batalionului de munte din Abrud. Citirea decretului regal și cuvântarea ministrului de război, general Mărdărescu și răspunsul Regelui. Masă câmpenească și serbare populară.
4. Orele 2 – 4. Coborârea la Vidra, la casa Iancului.
5. Ora 4- 5. Inaugurarea muzeului „Avram Iancu”, serviciul divin oficiat de episcopul Clujului, Nicolae Ivan. Cuvântarea episcopului și a Președintelui Asociațiunii.
1. Ora 5 – 6. Întoarcerea la Câmpeni.
2. Ora 6 – 8. Drumul de la Câmpeni la Turda.
Ziua a V-a. Marți în 2 septembrie la Cluj.
1. Ora 10 ½. Recepția Regelui și a familiei Regale.
2. Ora 11 – 12. Omagiile reprezentanților autorităților, confesiunilor și diferitelor corporațiuni în localul Prefecturii.

3. Ora 12 – 12 ½. Serviciul divin oficiat de episcopul Clujului la locul rezervat pentru ridicarea statuii lui Avram Iancu.
4. Ora 12 ½. Revista militară.
5. Ora 1 ½. Masa oficială.
6. Ora 3. Plecarea Majestății Sale Regelui și a Familiei Regale.

Gazeta Hunedoarei, Anul III, nr. 7/ 27 august 1924, p. 3.

XLV

Nr. 7900

On[orat] Oficiu Protopopesc

Brad

Cu ocazia serbărilor naționale în memoria eroului național Avram Iancu vom face, în ziua de 31 august curent, sfânta liturghie în biserica din Țebea, urmată de parastas la mormânt.

Aceste slujbe doresc a le face încunjurat de 36 preoți, câți au slujit la înmormântarea lui Iancu, în anul 1872. Spre acest scop Sfinția Ta vei invita preoțimea din tract a se prezenta în ziua de 31 august, ora 7 dimineața, la biserica din Țebea aducând fiecare preot cu sine ornate de culoare deschisă fiind zi de bucurie / nu negre, nici roșii /

Preoții locali vor săvârși utrenia potrivit așa ca la 7 să se termine, ca să putem începe sf. liturghie.

Eu voi sosi, în ziua de sâmbătă, 30 august, cu trenul de amiaz. Sfinția Ta vei ieși la gară având să fii găzduit la unul din preoții din Țebea sau în Brad.

Vei lua dispoziții și pentru găzduirea a vreo 6 preoți cari vor sosi cu mine.

Sibiu, la 9/22 august 1924.

Nicolae
Arhiepiscop și mitropolit.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1924, f. 66.

XLVI

Protopop Pompiliu Piso, Brad

Sibiu, 24 august [1]924.

Dorind să fac parastasul la Țebea încunjurat de 36 preoți, câți au slujit la înmormântarea lui Avram Iancu, din anul 1872, este poftit a invita pe ziua de 31 august, pe toți preoții din protopopiatul Zarandului și al Băiței ca să se prezinte cu ornate albe până la orele 9 și 1-2 vom face liturghie, fiind Duminica, apoi va urma primirea Majestății Sale și parastasul, fă toate pregătirile pentru liturghie și parastas, eu voi sosi sâmbăta, în 30 aug. cu trenul de amiazi, sfinția ta știe.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar, 1/1924, f. 138.

XLVII

Nr. 1619/1924 (copie)
Vălenii de Munte
25 august 1924

Domnule președinte,

Liga culturală se închină aceluia care, disprețuind calculele meschine ale unei lașe oportunități și evitând contactul dezonorant cu dușmanul secular, a creat din țăranimea românească o armată a dreptului național.

Ea însăși reprezentantă a ideii de intransigență în urmărirea acestui ideal, nu poate participa, alături de elementele unui partid de anarhie internațională la o comemorare unde avea alt rol decât acela de a asista la întrecerea pasiunilor politice de azi în jurul aceluia care niciodată n-a reprezentat altceva decât românismul integral.

Primiți vă rog, domnule președinte, expresia considerației mele deosebite.

N. Iorga

Dorin Goția, op. cit. p. 140.

XLVIII

Slăvit tron și mucenic
al națiunii și patriei întregite!

Reprezentanți ai „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” – instituția, căreia tu i-ai încredințat spre îndeplinire ultima ta dorință – smeriți servitori, ai națiunii, pentru care spada ta a fulgerat așa de glorios în văzduhul înroșit de flacăra revoluției izbăvitoare, venim astăzi din toate unghiurile țării, să îngenunchiem cu gând cucernic la mormântul tău ca la un altar de închinare, împodobindu-ți crucea cu stâlparele recunoștinței și educațiunii noastre,

Binecuvântat și preaslăvit să fie numele tău Avrame, Rege al munților noștri și mucenic al libertății noastre naționale!

Sfintele tale moaște odihni-se-vor de acum fericite și vor afla „ușurare multă”, în pământul dezrobit al patriei întregite! Aci, sub gorunul lui Horia, alături de ale mucenicului Ioan Buteanu și de ale neînvingătorului preot Simion Groza, ce își vor înfrăți sfânta țărână cu a eroilor de la Tisa, care și-au vărsat și ei fără preget sângele pentru înfăptuirea idealului și al neamului românesc de pretutindeni. Iar sufletul tău va străluci în lumina dreptilor, alături de al lui Andrei Șaguna, cărmuitorul cu crucea, și de al lui Simion Bărnuțiu, conducătorul cu condeiul.

Andree, cu evanghelia credinții mântuitoare, Simioane, cu cuvântul înțelepciunii, Avrame, cu spada vitejiei străbune, voi ați fost și veți rămânea de-a pururi treimea cea nedespărțită a luptelor noastre de izbăvire națională! Pentru rugăciunile voastre fierbinți, pentru credința voastră cea neclintită, pentru luptele voastre pline de sacrificii s-a milostivit Dumnezeu spre neamul nostru și i-a curmat zilele robiei, învrednicindu-l de bucuria negrăită a patriei române întregite.

Nădejdea voastră cea fără de moarte este acum împlinită.

Priveghiați din înălțimea veșnicelor voastre lăcașuri asupra sorții poporului nostru, îndreptându-i pașii spre cărările virtuților morale, naționale și patriotice.

Priveghiați și vă bucurați că luptă bună ați luptat, credința ați păzit.

Vouă și tuturor celor împreună luptători cu voi se cuvine cinste, laudă și mărire în veci. Amin.

Dr. Ioan Lupaș,
Membru al Academiei Române

Transilvania, anul 55, nr. 8-9, august – septembrie 1924, p. 284 - 285.

XLIX

Sire, Mărită Doamnă, Altețe Regale,
Prea Sfințiile Voastre
Domnilor miniștri,
iubită preoțime și iubit popor,

Ne-am adunat în jurul acestui mormânt pentru ca să aducem prinosul de admirație, al nostru și al întregului nostru popor, eroului național Avram Iancu.

Ne plecăm frunțile înaintea mărimii sufletești a bărbatului care sintetizând în ființa sa aspirațiile după libertate ale poporului său, s-a făcut într-un mod atât de strălucit, cu jertfa vieții sale, purtătorul lor.

Răsărit din pătura vâjnoasă a țărânimii noastre din munți, Avram Iancu a rămas în contact neîntrerupt cu bătăile inimii acesteia. În sufletul lui, vibrând de durere, la vederea suferinței fraților săi, s-a trezit cu putere irezistibilă strigătul după libertate al strămoșilor. Căci, acest strigăt, izvorât din sentimentul superiorității noastre de rasă, care-și reclamă dreptul și locul sub soare, n-a putut fi copleșit, cu totul, nici chiar în mijlocul celor mai apăsătoare asupriți din sufletele înaintașilor noștri, Și de câte ori Iancu, ieșind din casa părinților săi din Vidra de Sus, își rotea privirile pe culmile munților împrejmuitori, sufletul lui de vultur își lua zborul către acele înălțimi ale idealului poporului său, care n-au putut fi strivite în obezile nedreptăților pământești.

Astfel pregătită prin toată predestinația moștenirilor seculare, n-a trebuit să sosească decât momentul potrivit pentru ca eroul nostru să intre în gloriosul său rol.

Și momentul sosi. Suflul ideilor de libertate din anul 1848, pornit din generoasele avânturi ale Franței, s-a abătut și asupra poporului de iobagi a românilor din Ardeal. Un aer proaspăt de primăvară făcu să încolțească, din nou, nădejdea vie în îndreptarea sorții lor. În asemenea clipe hotărâtoare, poporul nostru a avut totdeauna înțelepciunea, de lipsă, ca să se întoarcă în adâncurile conștiinței sale, să se mărturisească înaintea destinului său și, regăsindu-se în întregimea aspirațiilor sale, să-și croiască drumul de urmat în viitor.

Așa a fost și atunci. Programul vestit, în auzul lumii întregi, pe Câmpia Libertății, de lângă Blaj, n-a fost numai o creațiune a purtătorilor de cuvânt din memorabila zi de 3/15 Mai, ci a fost plămădit din suferințele și frământările, din aspirațiile și revendicările celor 40.000 de țărani, care erau prezenți acolo și ale tuturor fraților lor, pe care îi reprezentau în impunătoarea adunare.

Iancu era de față, în fruntea Moșilor săi, împrăștiind prin cuvântul său hotărât și prin puterea cuceritoare a personalității sale entuziasm și încredere. El vedea limpede că numai prin luptă și jertfă putea fi dusă la izbândă marea cauză a neamului. Și n-a stat un moment la îndoială cu privire la ceea ce era de făcut. Întors în munți, el chemă în jurul său poporul și-l organizează. La sunetul de alarmă al tunurilor de prin toate satele și ascunzătorii munților se adună roșii de țărani împrejurul viteazului lor căpitan, sub ordinele lui se formează „loagărul” și se trezește vitejia străbună. Uneltele de lucru – aceste nedespărțite tovarășe de robie ale țaranului – se prefăcurează dintr-o dată în arme de luptă, ca să-și apere „sărăcia și nevoile și neamul”. De aici înainte și până la înfrângerea vrăjmașului, viața lui Iancu n-a fost decât un șir neîntrerupt de lupte și biruințe glorioase.

Nici sfârșitul tragic al lui Horia, nici mulțimea dușmanului, nici lipsurile și mizeriile de tot felul n-au fost în stare să-i înfrângă curajul și să abată din calea biruințelor sale pe acest mare suflet de viteaz. Atunci s-a dovedit că dragostea de neam e cea mai înaltă școală a strategiei, iar spiritul de jertfă și devotamentul către dreptatea cauzei apărute sunt arme mai puternice decât plumbul puștilor și decât oțelul tunurilor. Hatvani, Kemeny, Vasvary și toți care au încercat ori au reușit chiar să pătrundă pentru o clipă în cetatea munților, s-au izbit de vitejia dârză a lui Iancu. Ca și în vremile cele grele ale trecutului, așa și de data aceasta, munții au fost adăpostul sigur și cuibul din care șoimii Moșilor lui Iancu n-au putut fi scoși. Iar tovarășii lui de luptă – ca și de altfel ai tuturor eroilor noștri naționali – au fost cu deosebire preoții. Cu crucea și cu spada, deopotrivă, își apărau păstorii turma cu ale cărei nevoi s-au știut face una în toată bună vremea. Această împrejurare a stors de pe buzele poporului versul:

Sus pe vârful dealului	Cânt-o sută de preoți
În tabăra Iancului	Și se roagă și se-nchină
De trei zile, de trei nopți	Pentru tabăra română.

Numele lui popa Balint, popa Groza, popa Vlăduț, Fodorean, Gomboș și a celorlalți slujitori la altarul neamului din vremea aceea, vor rămâne nedespărțite de a lui Iancu și de luptele lui. Desigur și anturajul acesta de „preoți cu crucea în frunte”, îi va fi inspirat încrederea neînduplecată în izbânda finală a cauzei pentru care luptă. Câtă revărsare de avânt era în această luptă o dovedește și faptul că dușmanii lui Iancu nu odată au ajuns la acel punct de groază și deznădejde, care le-a stors admirația pentru popii luptători în tabăra eroului nostru. El însuși a fost un luptător creștin, cu credință în dreptatea cea sfântă a lui Dumnezeu, pe care a voit să o coboare în mijlocul poporului său. La realizarea acestui ideal al său, Iancu nu s-a pus la adăpost pe sine, jertfind numai pe alții, ci a purtat el însuși, mai mult decât oricine, povara sufletească și trupească a marelui gând ce-l însuflețea.

Iancu nu era omul care să se oprească la jumătatea drumului, când era vorba de fericirea neamului său. Astfel el nu s-a ocupat numai de soarta românilor ardeleni, ci în sufletul lui a existat concepția independenței națiunii întregi și idealul unității naționale, pe care o avem astăzi. În tabăra lui din munți venise boierul Golescu și înflăcăratul istoric Bălcescu care purta în mîntea sa planul istoriei lui Mihai Viteazul și credința în reînvierea unității tuturor românilor. Cum își vor fi destăinuit unul altuia sufletele acești mari români, arzând de dragoste pentru binele neamului lor.

Dar cu cât mai mare-i era avântul cu care s-a aruncat în luptă și cu cât mai sinceră-i încrederea în dreptatea cauzei pe care o apăra, cu atât mai amară a fost dezamăgirea ce a îndurat-o, pe urmă, nobilul suflet al lui Iancu. Se pare că așa este întocmită rânduiala morală în lumea aceasta, ca jertfa nu prin răsplătă omenească să triumfe, ci prin sămânța pe care ea o aruncă și o face să rodească în suflete. Și jertfa lui Iancu rodi. Dintr-însa se alimentă, ca dintr-un izvor cu apă întăritoare, conștiința națională, care avu să reziste împotriva ingraturii împăratului de la Viena și a năpăstuirii ungurești – până în ceasul în care sosi și pentru noi dreptatea izbăvitoare a lui Dumnezeu. Minunată este arătarea aceasta a dreptății în istorie: Cum răsplătește ea suferința și face să rodească jertfa!

Iată, la o sută de ani de la nașterea marelui erou, în triumfătoarele accente ale marelui „Astăzi cu bucurie Românilor veniți”! ne-am adunat din toate unghiurile patriei să-i aducem, la mormântul lui, vestea cea bună a libertății și a integrității neamului! Și iată gloriosul nostru Rege liberator, care a prezidat marea jertfă a izbânzii, îi aduce prinosul recunoștinții, care i-a fost refuzat în viață. Pătrunși de emoția acestei clipe înălțătoare, Vă rugăm, Majestate, să primiți omagiul dragostei și a profundului nostru devotament ce Vi-l păstrăm ca Împăratul dreptății noastre!

Duhul lui Iancu rămână de-a pururi în inima poporului nostru, ca o întărire pentru cei șovăielnici, ca o neînfricată împintinare spre jertfă a tuturor și ca o călăuză bună în vremile grele de care nu este scutită soarta nici unui popor. Cu el să ne umplem inimile și închinându-ne înaintea umbrei marelui erou, să-i zicem:

Iancule mare,
Bravule tare,
Cu noi să fii!

I.P.S.Mitropolitul Ardealului
Dr. Nicolae Bălan

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august- septembrie 1924.

L

Sire, Luminată Doamnă, Altețe Regale,
Domnule Președinte al Consiliului,
Prea sfințiți părinți,
domnilor și fraților!

Abia a trecut o jumătate de veac de când s-a stins, în pământul pe care stăm azi, cu respect și admirație, sufletul zdrobit prin decepții și suferințe al celui mai de seamă reprezentant al generațiunii de revoluționari români ardeleni de la 1848, al lui Avram Iancu – și iată că idealul pentru care el a luptat, cu eroism fără de seamă libertatea națională și independența politică a Românilor din Transilvania, a fost ajuns. Și a fost ajuns așa cum îl afirmam chiar și conducătorii poporului nostru de la jumătatea secolului trecut, adică peste tot neamul, de la Nistru până la Tisa.

Ce mari și epocale evenimente și prefaceri, într-un timp relativ atât de scurt, săvârșite numai prin opera pricepută și continuă a trei generațiuni succesive de luminați și inimoși patrioți, care, deși despărțiți prin granițe politice, au lucrat totuși într-un cuget și-o simțire, cu devotament și încredere, pentru dobândirea aceluiași bunuri comune și aceluiași năzuințe ideale, operă la care s-a adăugat apoi jertfa de sânge pe care neamul întreg a adus-o pe altarul patriei mume, atunci când ceasul acțiunii războinice pentru realizarea unității noastre naționale a sunat.

Azi, idealul pe care legionarii dârji și viteji ai lui Avram Iancu îl coborâseră neîmplinit în mormântul amarnicei lor decepțiuni și pe care l-au râvnit cu pasiune toți cei ce s-au pus în slujba lui de atunci încolo, este o realitate – o măreață și definitivă realitate, iar vremea prorocită a apoteozei de recunoștință pentru nemuritorul Erou al luptelor de libertate națională ale poporului român ardelean, a sosit...

Iată, de ce, la mormântul acesta, spre care gândul nostru s-a îndreptat, cu mândrie și încredere, ori de câte ori am fost la încercare, ca spre un liman mântuitor, de întărire și speranță, la mormântul acesta ne găsim, azi cu toții, fii ai patriei române mărite și reîntregite – Basarabeni, Bucovineni și Moldoveni, Dobrogeni, Munteni și Olteni, Ardeleni, Bănățeni și Ungureni – să aducem, în frunte cu însuși gloriosul nostru suveran, prinos de evlavie și de preamărire:

Celui ce-și doarme, acum, desigur, liniștit și mulțumit, somnul de veci aci – celor ce l-au urmat în luptele crunte pentru dezrobirea neamului, eroi vechi și eroi noi – bravei populațiuni din care el se trage, Moșilor aprigi și neînfrânți, și tuturor celor ce au contribuit, cu jertfa vieții lor, la realizarea aievea a idealului nostru național.

Manifestația aceasta, de înalt înțeles sufletesc, are un întreit caracter.

E mai întâi un act de pietate și recunoștință, pe care națiunea îndatinează să-l aducă tuturor alor săi ce au luptat și s-au sacrificat pentru dânsa și cu deosebire celor ce au contribuit mai mult cu fapta lor înțeleaptă ori acțiunea lor războinică la pregătirea zilelor de mărire pe care le-am apucat.

E, apoi o afirmare a conștiinței de solidaritate, pe care neamurile trebuie să o aibă pentru interesele de ordin moral și național și față de care toți ai lor, fără deosebire, trebuie să fie nedespărțiți.

E, în fine, încă un prilej de cult patriotic, de pe urma căruia să se poată câștiga mai multă încredere și mai multă iubire reciprocă între cei ce se închină acelorași altare și proslăvesc pe aceiași eroi.

Din astfel de preocupări, simțite, negreșit, de toți cei buni și sinceri, a izvorât necesitatea organizării acestor mari serbări naționale pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu – serbări cărora guvernul, ca reprezentant al intereselor de care vorbeam, a ținut să le dea toată însemnătatea cuvenită, pentru ca prin cultul marelui revoluționar al Munților să se impună întregii conștiinți publice românești – pentru ca populația în mijlocul căreia a crescut să ajungă a fi cât mai bine și mai general cunoscută, cu rolul pe care l-a avut în conservarea, cu îndârjire, a rosturilor vieții sale specifice, cu virtuțile sale războinice, cu extraordinara sa putere de rezistență și cu vestiții săi conducători revoluționari și martiri naționali – pentru ca, în fine, locurile acestea minunate, cu reminiscențele lor istorice și frumusețile lor naturale, să ajungă a fi locuri de pelerinaj național, în care sufletele să se îmbogățească și să se desfășoare în același timp.

Pentru aceasta s-au făcut, în colaborare cu „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român”, cu distinsul și merituosul ei președinte, care a dovedit și cu această ocazie că ține să contribuie la opera de cultură și de educație națională a iluștrilor săi predecesori, s-au făcut, zic, lucrări și s-au ridicat monumente, care să perpetueze unele chipuri și tradiții scumpe nouă, să arate altele, grija și respectul ce trebuie să avem pentru locurile unde au petrecut și pentru mormintele unde odihnesc cei binemeritați de la patrie și națiune și să păstreze, altele, tot ceea ce poate da cunoștința și intuiția lumii speciale a Moșilor și evenimentele revoluționare petrecute aci, în Munții Apuseni ai Transilvaniei, în anii 1848-1849, pentru ca astfel pelerinii să aibă la îndemână mijloace de informație cât mai bogate și mai prețioase asupra oamenilor și faptelor prin care ei s-au ilustrat și au rămas în istoria neamului.

Dar lucrările și monumentele acestea mai au o menire. Să rămână, pentru cei viitori, mărturii vii și grăitoare ale sentimentelor de admirație, pe care generația de azi, a României întregite, le are și le cultivă pentru nemuritorii săi înaintași – sentimente pe care, ținând să le mai mărturisească

odată guvernul țării, prin glasul meu, salută cu respect umbra glorioasă a marelui erou și se închină cu pietate mormântului său, preamărind în același timp virtuțile, afirmate prin veacuri, ale populațiunii, care a dat neamului românesc, acum o sută de ani, pe cel mai ilustru fiu al munților, Avram Iancu.

Onoare și glorie amintirii lui.

Alexandru Lapedatu
Ministrul Cultelor și Artelor

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august - septembrie 1924

LI

În evoluția sufletească a mulțimilor smerite, legate de glie prin lanțurile iobăgiei, apariția luminoasă a unei figuri legendare este întocmai ca o străfulgerare de o clipă în întunericul nopții, este un luminiș de raze în lumea nădejdlor ce se aprind în pragul schimbărilor mari. Pentru a descifra cu folos, pentru vremile noastre, faptele unei asemenea figuri eroice, simți – fără să vrei – lipsa de putere a cuvintelor de ocazie, simți că pentru a reda viu vârtoarea de lumină din jurul unui răsvrătitor al energiilor populare se cer peană fermecată și slove de foc.

La vârsta noastră, a tinerilor, aprecierea dreaptă a faptelor eroice nu coboară în ascuțișul condeiului nostru neîndemânatic prin aplicarea riguroasă a judecății istorice la evenimentele unui timp dat; noi ne aprindem de marii noștri răposați prin acele elemente de transmisiune sufletească misterioasă, care singure te pun în legătură organică cu frământările vieții naționale din trecut.

În adevăr, oamenii mari, oamenii unei națiuni întregi, nu trăiesc, în veci, prin păstrarea lor în vrafurile prăfuite ale arhivelor subvenționate de stat – documentele spun, uneori, așa de puțin – ci prin pătrunderea lor pe calea moștenirilor sufletești în albia profundă a sufletului național, care unește și trebuie să unească toate izvoarele vieții din trecut.

Românimea de pretutindeni, setoasă de cât mai multe acte de dreptate, întârziate de vitregia vremilor trecute, a alergat azi la monumentul aceluia, care fără zăbavă prea multă, poate fi numit temperamentul revoluției noastre de la mijlocul veacului trecut, la mormântul neuitatului erou național, Avram Iancu. Închinarea națiunii întregi la mormântul celui dispărut are, fără îndoială, o îndoită semnificație: Se săvârșește prin aceasta un act de recunoștință națională, pe care-l datoram de mult unui mucenic al

ideii naționale, iar acest act e în același timp și un prilej de fericite îndemnuri pentru timpurile de față.

Făcând parte din prima generație de cultură a Ardealului dezrobit, pe care conducătorul real al răzmeriții a dorit-o așa de mult după potolirea patimilor revoluționare, voi încerca să arăt fapta omului în toată mărimea ei prin mijloace care nu duc niciodată dincolo de scop: prin înțelegere și iubire, căci acestea sunt elementele de legătură între generațiile care se succed.

Cum a ajuns feciorul de țăran din Vidra să răscolească instinctul de apărare al mulțimilor și să pătrundă în atelierul fermecat al poeziei populare, care selecționează, aproape fără posibilitate de revenire, valorile naționale?

Născut pe malul Arieșului tumultuos și limpede, aici în creierul munților, unde nu se poate trăi superficial și trecător „Avrămuț”, fiul primarului Alexandru Iancu, care purta „șerpar cusut cu fir de aur”, ducea cu sine la școala ungurească acea fizionomie a copiilor naturii, pe care se puteau altoi ușor principiile nestrămutate ale dreptului natural. Suflet de esență, nu de amănunte, el trecu repede dincolo de înțelegerea ideilor, făcând dintrânsele idei forțe, aplicându-le, adică, la împrejurările de viață speciale ale patriei sale înguste cu aceea violență de temperament caracteristică oamenilor mari, care nu se mulțumesc cu o simplă cucerire spirituală, care văd în idee: mișcare, prilej de descărcare imediată.

Mediul social-politic, care avea să-l provoace curând la fapte precise nu lipsea. Se iviseră evenimentele politice din apus și zgomotul lor izbea în valuri furtunoase învelișul extern al monarhiei habsburgice. Fierbea veacul naționalităților și începeau a se clătina minciunile sociale. Trufia nemeșească a câtorva, întemeiată pe privilegiile îngrămădite veacuri de-a rândul, intenția, conflictul și Iancu, care avea, în preajma celor două adunări naționale de la Blaj, vârsta ideală a unui revoluționar războinic, se închină întreg și deodată spiritului vremii. Într-una din aceste adunări el spunea: „Fraților! Hristos a înviat! Libertatea a înviat! Suntem mulți ca cucuruzul brazilor; Dumnezeu este cu noi”!

Iar într-o adunare anterioară, ținută la Câmpeni, el pronunța cuvintele: „De azi înainte numai de mine și de împăratul s-ascultați”! Prin aceasta își lămură pe înțelesul mulțimilor idealul său politic, care în termeni simpli era acesta: „Deocamdată cu împăratul împotriva Ungurilor, dar cu Ungurii niciodată”! Simți astfel cu mirosul nedezmintit al instinctului, că Ungurii sunt dușmanii ireductibili ai nației sale și instinctul a fost întotdeauna mai puternic, decât sclipiciul ideilor frumoase. În scurt timp el a ajuns să fie considerat decenii printre preoții săi luptători ca „Român viu, de Dumnezeu insuflat”, iar când furcile războiului începeau a inaugura epoca de libertate anunțată cu atâta sfoară de revoluția maghiară, tânărul prefect se grăbi să coboare cât mai îngrabă ideologia revoluționară a lui S. Bărnăuț în

lumea realităților pipăite, adică să pășească, fără întârziere, pe terenul faptei revoluționare.

Acțiunea întreprinsă de Iancu în numele acestei ideologii revoluționare se cunoaște, amănunțele ei ni s-au păstrat în documentele îngălbenite ale vremii, în rapoartele oficiale și în mărturiile contemporanilor. Mulțimile nu le vrăjea prin potop de cuvinte, ci prin razele acelei inspirațiuni misterioase, de care nici el nu-și dădea seama. Din ochii lui scânteietori se revărsau asupra mulțimilor îmbelșugate valuri de sinceritate. Din revărsarea acestor valuri de sinceritate izvorăra strălucitele fapte de arme de mai târziu.

Moșii nu erau elemente de import târziu pe aceste plaiuri și cel ce se sprijină în vârtejul luptelor pe oamenii băștinași concreșcuți cu lespede de piatră și scoarța pământului, dovedi mai întâi dușmanului apropiat, mai apoi lumii civilizate că aici, în cetatea de piatră a Ardealului, se mai păstrează încă resturi de îndărătnicie tracică și că „nu se poate unguri piatra rece și izvorul virgin”.

Cei ce au încercat să tulbure liniștea sărăcăcioasă a munților, sau să spulbere o regularitate populară au ieșit din începuturile lor cu pecetea rușinii pe frunte. Îngânfarea turanică despletită se depărtă în curând cu o prețioasă concluzie: Dracul să se mai bată cu popii”. Această concluzie însemnă eșecul planurilor maghiare față de românii din Ardeal, iar prin vestita telegramă a generalului Paschevici, trimisă lui Nicolae, Țarul tuturor rușilor, se anunța și lichidarea conflictului habsburgo-maghiar.

Steagul ideii naționale purtat de Iancu prin văzduhul înroșit de flăcările răzmeriței rămase neatins, iar mulțimile mari rupseră definitiv cu umiliința: ele se ridicară la conștiința luminoasă a puterilor proprii și un popor când are conștiința clară a puterilor sale, are tot ce poate avea de folos. Dar mai era un factor hotărâtor în mersul revoluției române. Se pornise alături de împăratul și tânărul monarh, care-și salvă barca cu glorioase tradiții imperiale, abia prin ajutor străin, se sprijini în tot cursul încăerărilor cu dușmanul pe acțiunea lui Iancu, ajuns acum Crăișor al munților. Și dacă vedenia Curții imperiale știu să prefacă adevărata răsplată în ciolane de milostivire prea înaltă, revoluția lucra misterios în sufletul generațiilor mai noi. Ingratitudinea unui tron șubred apasă ca o povară asupra aceluia „de groaza căruia tremurase întreg Ardealul” și după o luptă cumplită a forțelor interioare se ajunse la deznodământul final: la doine și melancolie, dar revoluția organiza sufletele în vederea luptelor de mai târziu.

Aceasta, e, pe scurt, povestea Iancului, care se confundă cu povestea națiunii întregi. Pentru generațiile mai noi viața eroului a rămas așa cum trebuia să rămână. A rămas ca un simbol al acțiunii, ca o metodă de protestare împotriva tuturor dezastrelor puse la cale de zeii olimpului maghiar. Dâra de lumină, pe care o lasă Iancu în urma lui, lumină cu folos

cărărilor tinereții; poezia populară i-a făurit un cult și noi am crescut în misterele lui. Povestea lancelui deșteptă în sufletele celor ce i-au urmat toate posibilitățile de eroism politic și cultural, care ne-au strecurat printre vremile de restriște.

Și acum mă întorc către tine, Slăvite Erou! Tinerețea universitară de azi se simte datoare în fața mormântului tău cu o profesie de credință. Noua cotitură a vremilor te-a răzbunat. Împăratul, care descinse odinioară în leagănul popularității Tale cu intenția, poate, de a-ți acorda un prea grațios zâmbet imperial – nu mai este. În locul lui împăratul nostru se închină azi la mormântul Tău și aduce laudă mărimii Tale. Cel vechiu a dispărut, a dispărut de mult, căci dintele harnic al vremii i-a ros coaja împărăției pe mai multe locuri.

Pe cel nou ni l-a dăruit Dumnezeu dreptății și vitejia noastră și ni-l va păstra iubirea noastră nemărginită. Alături de dânsul, care a scris în pravila vremilor mai noi o altă epopă măreață, vom sparge, la nevoie și porțile iadului. Cu sufletul disciplinat de forța idealului, care te-a covârșit în viață, vom porni o ofensivă culturală împotriva întunericului, care sapă, iar legăturile noastre cu pământul strămoșesc ne vor desemna direcția luptelor, ne vor semnala la timp primejdiile mari. Dacă vom simți că „aerul din case e stricat, vom veni ca un uragan să le curățăm”.

Închei cu cuvintele generației de la sfârșitul veacului trecut: „Dormi în pace, smeritul mucenic al ideii naționale! Cununa pângărită de alții și-o reaşezăm pe mormânt! Tinerețea română de azi îți cinstește memoria și veghează”.

Buta

Reprezentantul tinereții universitare.

Transilvania, anul 55, nr. 8-9, august – septembrie 1924, p. 294-297.

LII

Neamurile ca și indivizii făuresc rostul vieții lor și lasă în lume prin energia cu care sunt în stare să-și manifeste însușirile. Bărbați, care în cursul vremurilor au reprezentat, au deșteptat, au îndrumat energia națională de tot felul, au dreptul la recunoștința noastră.

Slăvind amintirea lor ne îndeplinim o datorie de pietate, dar tot deodată punem în lumină și sporim astfel comoara tradițiilor din care se alcătuiește pentru un popor cel mai bogat izvor de puteri ale viitorului.

Conștiința națională răsare mai vie la lumina solidarității neclintite, care leagă românii din toate vremurile și din toate locurile. De aceea

pomenim cu mândrie și evlavie numele marilor voievozi, care ca Basarabii și Huniade, au fost scutul creștinătății, dar dinaintea lungului șir al celor, care au cinstit vitejia română din orice vreme și din orice țară, ne închinăm cu o deosebită emoție în fața lui Ștefan și a lui Mihai, care au reprezentat independența neamului și integritatea lui și mai ales în fața eroilor martiri, într-a căror jertfă se slăvește împreună dragostea de țară și de libertate și zorile apropiatei înfăptuiri,

Horia, Tudor și Iancu, în vremuri de amorțeală, au redeșteptat străbunele virtuți și au vestit, pentru cei care i-au înțeles și le-au rodit jertfa, vremurilor noi ale celor de la Grivița și Mărășești.

În preajma munților, care ne stau în față, s-au desfășurat cele mai strălucite lupte ale lui Iancu și era firesc ca conștiința națională să vibreze cu o deosebită intensitate în ținutul Moților, cetate neștirbită a românismului, în care poporul și-a păstrat intactă vloga strămoșească.

Dintr-acești eroici munteni s-au sculat Horia, Cloșca și Crișan și crudul lor martir n-a putu stinge bărbătescul avânt al demnilor lor urmași. Dintr-înșii s-au adunat, bărbați și femei, cei mai valoroși tovarăși ai lui Iancu.

Și de aceea Majestatele Voastre, totdeauna expresiunea supremă și credincioasă a simțirilor și a puterilor poporului român, ați adus prinosul lui, acelui, care a întrupat mai deplin patriotismul Moților.

Înălțătoarea serbare de azi la mormântul lui Iancu, sub falnicul stejar al lui Horia, ne-a înfățișat într-o simbolică imagine pe Suverani, înconjurați de poporul lor, închinându-se la altarul patriotismului, la adăpostul vânos și mândru al străvechiului eroism național.

Au stat astfel înaintea ochilor noștri Suveranii în jurul cărora s-a desfășurat în război vrednicia neamului pentru realizarea supremelor aspirațiuni și ni s-a înfățișat stăpânitoare datorita de-a strânge în orice împrejurare în jurul Regelui puterile obștești prin care România își va îndeplini misiunea în lume.

Astăzi, când trebuie să se încordeze aceste puteri obștești pentru ca să se consolideze și să se organizeze unitatea națională, atât de scump plătită, resimțim mai viu ca oricând tot ce datorăm Regelui, care ne-a condus la izbândă și ne asigură roadele ei.

De aceea din adâncul inimei urăm să trăiască Regele! Să trăiască augusta și vrednica Sa Soție, M. Sa Regina!

Trăiască Dinastia Română!

Ionel Brătianu

Președintele Consiliului de Miniștri.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august – septembrie 1924, p. 298-299.

LIII

Cu înaltă însuflețire am venit împreună cu familia Mea spre a ne închina împrejurul legendarului gorun al lui Horia, la mormântul lui Avram Iancu, marele luptător pentru drepturile naționale.

Mi-a fost dat Mie, Întâiul Rege al României întregite, să viu aici să consfințesc încheierea unui lung și dureros proces istoric, în care era vorba de revendicarea celor mai elementare drepturi de viață națională și de unitate sufletească a celui mai vechi și mai numeros popor din țara aceasta, care, pe lângă o muncă cinstită, dăduse din sânul stăpânilor de pe vremuri atâtea vieți, atâtea generali vestiți și încă un mare rege.

Ai murit chinuit pe roată, tu, nefericitele Horia, cu ai tăi. Iar tu, viteazule între viteji, Avram Iancu, închis-ai ochii rătăcitori pe drumuri, singur numai cu fluierul tău, cu sufletul întunecat și nemângăiat pentru că-ți vedeai zădărnicită ținta faptelor tale. Și totuși jertfa voastră era sfântă, căci dreptatea s-a făcut, îndeplinindu-se înțeleapta vorbă a poporului: „Apa trece, pietrele rămân”.

Credința în suflete, răbdarea în muncă și cinstea în viață, au adus această biruință a voastră, iubit popor al Munților Apuseni.

Păstrați cu sfințenie aceste frumoase virtuți.

Atâtea veacuri de împilare n-au putut șterge de pe fața voastră dârză, îndărătnicia mândriei unui rod plin de putere, care își așteaptă acum o bunăstare materială.

Știu câte greutateți ați îndurat și de aceea dragostea și grija Mea părintească pentru îmbunătățirea vieții voastre naționale și culturale este pe deplin asigurată.

Precum la Putna lui Ștefan cel Mare am făcut călduros apel către toți fiii țării ca mână în mână să desăvârșim organizarea și întărirea Statului în România întregită, tot așa în fața umbrelor acestor eroi naționali ai Munților Apuseni și ai întregului românism, mă îndreptez cu dragoste și stăruitor către toți, îndemnându-i să se gândească mereu la greaua răspundere ce apasă asupra generației noastre și la datoria imperioasă ce avem de a fi cinstitori și credincioși marilor jertfe ce s-au făcut în luptele din trecut și zilele noastre pentru dobândirea drepturilor naționale.

În acest fel vom pași cu toții într-o sfântă unire la marea muncă pentru îndeplinirea destinului țării după dorințele întregii suflări românești.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Ferdinand I
Regele Românilor

LIV

Sire, Doamnă, Altețe Regale,

Progresul spre fericirea omenirii pe pământ se realizează prin armonizarea treptată a libertății individuale cu interesele comunității. Dreptatea supremă este desăvârșirea acestei armonizări. Ea se face prin afirmarea progresivă a forțelor de coeziune socială. Aceste forțe sunt reprezentate prin ideile omenesci, care se alternează în cursul nesfârșitelor vremi și selecționându-se prin sита istoriei și purificându-se prin lupte și suferinți, se apropie fără încetare de idealul suprem al dreptății.

Puterea determinantă a ideilor omenesci se află în funcțiune de măsura energiilor și a jertfelor, pe care indivizii și societatea sunt în stare să le producă pentru realizarea lor. Locul neamurilor pe scara ierarhiei valorilor în concurența istoriei se fixează prin măsura acelor jertfe, pe care le aduce fiecare întru îndeplinirea ideilor umanității.

Pe această scară a desăvârșirii își are locul său de onoare idealul național, care pretinde libertatea, independența și unitatea organică a fiecărei națiuni față de altele și tot atunci realizarea dreptății în raporturile dintre indivizii componenți ai fiecărei asemenea unități. În numele acestui ideal istoria face dreptate fiecărei națiuni în măsura jertfelor ce ea îi aduce.

De două mii de ani, aproape, neamul nostru românesc persistă în afirmarea ființei sale etnice distincte și cu neasemuită îndârjire a luat asupra-și toate jertfele și toate suferințele impuse prin această cu adevărat eroică perseverență. Acest eroism desfășurat întru apărarea ființei sale și în numele unui ideal, care azi a devenit dogmă în crezul omenirii, a susținut neamul nostru în lungul șir al veacurilor și i-a adus în sfârșit mântuirea. Măsura acestui incomparabil eroism va trebui să desemneze națiunii noastre loc de onoare în societatea neamurilor și strălucire în istoria zbuciumărilor omenirii pentru dreptate.

Având conștiința vie a acestui eroism, închinându-ne lui și celor jertfiți în numele lui mai vârtos vom zidi viitorul națiunii noastre fiindcă cu adevărat națiunile trăiesc mai mult prin morții lor decât prin cei vii. Asemenea act de pietate săvârșim astăzi închinându-ne celui mai strălucit viteaz și adevărat martir al neamului nostru.

Se împlinesc acum 100 de ani de la nașterea lui Avram Iancu, a bărbatului, care prin faptele sale și prin jertfa amară a vieții sale a consacrat definitiv îndreptățirea națiunii noastre la libertate și unitate.

„Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român” a moștenit modesta avere a pomenitului, dar mai vârtos i-a moștenit gândul

său de înălțare a neamului la înfăptuirea idealului național. Prin zile grele și pândită cu dușmănie de forța politică și mediul împrejmuitor, *Asociațiunea*, de la înființarea ei cu râvnă arzătoare și aprigă tenacitate a urmărit îndeplinirea acestui ideal. Mai presus de toate ea a cultivat conștiința unității etnice și culturale a întreg neamului românesc, prea bine știind că la împlinirea vremii această solidaritate etnică și culturală va trebui să producă unitatea politică a națiunii noastre, ea a ținut vie amintirea tuturor faptelor trecutului, ea preamărea jertfele aduse pe altarul acestui viitor visat de strămoși.

Cu sufletul său „*Craiu Munților*” a prezidat această „*Asociațiune*” până la izbăvire. Și sub ocrotirea acestui suflet crăiesc gândul românilor ardeleni se înfrăța cu al românilor de pretutindeni în așteptarea zilei celei mari a unirii desăvârșite.

Se vor împlini în curând 10 ani de când Majestatea Voastră, Sire, ați urcat Tronul Regelui Carol, întemeietorul Regatului român. Începuse groaznicul război al lumii celei vechi. Și atunci, aci în Ardealul lacrimilor, pe o pagină a organului de publicitate, ce reprezintă aspirațiunile națiunii noastre robite, aducând Regelui Ferdinand, salutul cuvios al acestor robi, umilul grăitor de aci, scria așa: *De la marele său unchiu, Regele Ferdinand a moștenit Tronul României, dar tot atunci el a moștenit și scutul de apărare al unității etnice și culturale a tuturor Românilor. Și dacă Regele Ferdinand va trebui să jure în fața Țării Românești, că-i va fi părinte bun și ocrotitor, tot atunci la altarul din cămăruța ascunsă a inimei sale cinstite el va trebui să jure înaintea lui Dumnezeu, că va fi scut de apărare unității etnice și culturale a tuturor Românilor*”.

Iată, Sire, istoria ne este mărturie: nu ne-am înșelat. Eroismului și jertfei celor trecuți de la noi Majestatea Voastră ați adăugat eroismul și jertfa cea mare a sufletului Vostru curat și cinstit. Craiu Munților doarme acum liniștit în mormântul său umbrat de gorunul lui Horia. Visul strămoșilor s-a împlinit. Moștenirea scumpă de scut a ființei noastre naționale de la Avram Iancu, Craiu Munților, a primit-o acum Regele tuturor Românilor. Acest Rege, în fruntea națiunii române întregi se închină azi memoriei lui, iar „*Asociațiunea*” după 63 de ani ai ființării sale azi își ține cea dintâi adunare festivă sub presidenția de onoare a acestui Rege viteaz și înțelept. Sub puternicul său scut și al tuturor urmașilor Săi, ea își va îndoi energia pentru păstrarea pe vecie a unității și libertății noastre naționale prin puterea invincibilă a culturii.

Închinându-ne memoriei lui Avram Iancu și a tuturor aceluia, care au adus jertfa iubirii lor pe altarul idealului nostru național și jurând credință neclintită acestui ideal, în extaz de fericire strigăm astăzi:

Trăiască Majestatea Sa Regele Ferdinand, Trăiască Majestatea Sa Regina Maria.

Trăiască Altețele Lor Regale, Principele și Principesa Moștenitoare.
Trăiască Dinastia română și România Mare, unită pe veci.

Vasile Goldiș,
Președintele „Astrei” .

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 281-331.

LV

Din toată inima vă mulțumesc pentru călduroasele cuvinte cu care ne întâmpinați în mijlocul „*Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*” și la rândul meu salut cu deosebită dragoste pe toți membrii „*Asociațiunii*”, mulțumindu-le încă odată pentru alegerea Mea ca Președinte de onoare.

Într-un chip fericit ați orânduit aici la Câmpeni adunarea din anul acesta odată cu centenarul nașterii lui Avram Iancu, marele luptător din anii 1848 și 1849 pentru drepturile noastre naționale.

Cinstirea bărbaților însemnați care și-au dat întreaga viață pentru binele obștesc este o sfântă datorie, căci altfel am arăta că n-am merita să se jertfească pentru noi. Cunosc frumoasa menire a „*Asociațiunii*” și felurile greutăți ce a întâmpinat în dezrobirea ei. Prin vitregia de veacuri a fostelor stăpâniri, poporul român a rămas prin cultură în urma tuturor națiunilor conlocuitoare și numai cu mari jertfe din partea lui și cu devotamentul și răbdarea de apostoli a preoțimei și a cărturarilor s-a putut înjgheba în jurul bisericii câte un mic local de lumină și mângăiere sufletească.

În cursul celor peste 60 de ani de existență a „*Asociațiunii*”, cu toare piedicile ce a găsit în cale, a îndeplinit un rol cultural. Frumosul muzeu din Sibiu, importanța publicațiilor și conferințelor, dar mai ales bogata sa bibliotecă populară au contribuit mult la răspândirea culturii până în păturile cele mai adânci ale poporului.

Astăzi însă, când vă stă înaintea un câmp liber pentru desfășurarea întregii d-voastră activități, înzecite și însutite silințe suntem datori să desfășurăm ca să aducem și cultura poporului român la înălțimea la care darurile sale sufletești îi dau tot dreptul să stea.

Alături de *Liga culturală*, căreia după realizarea idealului național pentru care a dus lupte așa de memorabile, marele nostru învățat și istoric, care a condus-o cu atâta râvnă, a dat îndrumări noi menite să ducă la

înfrățirea sufletelor prin cultură, alături de *Fundațiunea culturală* înființată de iubitul nostru fiu, puteți păși mână în mână la deștelenirea ogorului nostru cultural și la ridicarea națiunii prin cultură.

Odată cu răspândirea culturii în popor, „*Asociațiunea*” își va urma opera de înfrățire în toate ținuturile României întregite prin acele încântătoare manifestări ale neîntrecutei noastre arte populare.

Conducte etnografice cu feluritele industrii casnice și porturi naționale, cu minunate coruri și dansuri populare, precum au fost acelea din primăvara trecută la București, răscolesc în sufletele noastre cele mai adânci sentimente de frăție și de iubire de țară.

Ca un semn al dragostei mele pentru „*Asociațiunea transilvăneană*” și în amintirea acestor serbări înălțătoare, în cursul cărora am fost înconjurați cu atâta sinceră iubire și cald entuziasm, dăruiesc suma de una sută mii lei, din care „*Asociațiunea*” să înființeze un *Fond pe numele nostru*, iar venitul să se întrebuițeze pentru ajutorarea tinerimei la învățarea meseriilor și a industriei casnice.

Din tot sufletul vă urez spor bun la muncă.

Regele Ferdinand

Transilvania, anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 281-331.

LVI

Sire, Mărită Doamnă,

Trei sferturi de veac s-au strecurat, de când plaiurile aceste adumbrite de brazi seculari răsunau de chiotul de izbândă și cântecele de vitejie ale Moșilor. Lăncerii lui Avram Iancu cutreierau, zi și noapte, acest cuib cald al Câmpenilor, care a dat adăpost celor mai străluciți eroi ai poporului nostru. Aici, în cariera general al „*Legiunei aurarie gemine*” țeseau planuri perfecții legiunilor și tribunii poporului. Un tânăr de o maturitate neobișnuită la vârsta sa, înzestrat de Dumnezeu cu tot ce-l poate face să pună stăpânire pe sufletele semenilor, conducea staturile politice și operațiunile de război. Avram Iancu, Regele Munților, a fost legat de pământul, care l-a născut, prin mii de fibre, dar mai ales prin partea de pasiune, însuflețire și energie, care a cheltuit-o din belșug, în mediul admirabil de potrivit pentru luptele și aspirațiile sale.

Evenimentele, care au dat un relief atât de strălucitor figurii sale de erou și apostol martir, s-au petrecut într-o epocă deosebit de văjnică pentru poporul românesc de dincoace de Carpați. Dar pe cât de scurtă și fulgerătoare a

fost desfășurarea lor, tot pe atât de adâncă și trainică a rămas întipărită în memoria generațiilor, care le-au succedat.

Sire,

Dacă privim mișcarea Românilor ardeleni din anii 1848 și 49, când personalitatea lui Iancu a devenit istorică, trebuie să ne dăm seama, că ea a fost cea dintâi afirmare politică conștientă și energică a poporului nostru. Lipsiți de condițiile esențiale, între care se poate făuri o politică națională, supuși încă și în jumătatea primă a veacului XIX, unor concepții medievale de drept, care îi apăsau cu greutatea lor de plumbi, Românii din Ardeal au săvârșit, totuși, una din minunile, pe care providența ni le-a rezervat darnic în drumul către realizarea firească a idealului național. Generația de la 48, a fost, într-adevăr, vrednică de clipa măreață pe care a trăit-o și dacă aspirațiile sale au rămas neînfăptuite, sămânța împrăștiată cu atâta generozitate avea să încolțească în curând și să dea roadele dorite.

În același moment, în care Simeon Bărnuțiu ridica, în Sibiu, drapelul naționalismului curat, în tot Ardealul se auzeau, tot mai deslușit glasuri hotărâte, care încercau să formuleze programul național: la Cluj o pleiadă de tineri entuziaști avea curajul să susțină, chiar și în întrunirile ungurești, dreptul limbii noastre, la Orăștie se plămădi atunci un admirabil ultimat către dieta din Cluj, în Blaj, Lugoj și Brașov tineretul înflăcărat, profitând de o mai mare libertate de acțiune, se dovedi bine preparat pentru o propagandă imediată, iar la Târgul Mureșului, unde se adunase un număr considerabil de juriști și avocați români, proclamarea minimumului de postulate naționale trezi un vifor de proteste din partea populației maghiare. Din acest mediu și înzestrat cu tot bagajul ideilor de libertate și democrație ale timpului, apare, alături de tovarășii săi, Avram Iancu. Tânărul modest și sărguincios, prietenul devotat și tovarășul vesel de până aci fu, pare-că transfigurat. Noul val ce străbătea Europa îi răscoli sufletul, care păstră, fără îndoială, ca o moștenire sfântă, pomenirea răzbunării lui Horia.

În acest chip începe epopeea lui Iancu și se desfășoară treptat din ajunul adunărilor naționale ținute în primăvară și până la cea de a treia adunare de la Blaj. În acest răstimp ideea națională realizase progrese uriașe. Ca un râu cu matca plină, cu cât își purta mai departe valurile, cu atât își deschidea tot mai largă și mai luminoasă ținta izvorărei sale: restituirea acestui popor, de obârșie nobilă, în drepturile sale firești. Piedicile, pe care le întâmpină cele două delegații românești trimise la Cluj, Pesta și Viena, în loc să stingă avântul tineretului, îl îndrituiră la o acțiune și mai violentă.

„Brațele noastre”, spune Iancu într-una din scrisorile sale „din 15 mai până la ora cea fatală deschise au stat, ne-am oferit fraților maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversitățile timpurilor viitoare, numai să ne garanteze naționalitate, pe temeiul dreptului egal. Dumniilor însă, în loc

de-a dobândi inima unui popor compact de mai multe milioane, întrebuițară zbiciul teroristic". Într-adevăr, ungurii, chiar și cei mai dispuși a face concesiuni „cetățenilor de buze române”, nu recunoșteau nicidecum deplina îndreptățire a națiunii române. Atât proiectul de lege al baronului Wesselenyi, cât și cel alcătuit de comisiunea zisă regnicolară se întemeiau pe concepția despre unitatea națională a statului maghiar și erau departe de-a mulțumi măcar pretențiile celor mai moderați.

Dar în afară de împrejurarea, că dorințele juste ale Românilor au fost disprețuite și refuzate, în Ardeal se înstăpâni un adevărat regim de teroare. Chiar și după statisticile oficialității austriace numărul jertfelor culese dintre intelectualii și țărani români a fost foarte considerabil: peste patru mii de vieți omenești au botezat cu sângele lor primul avânt de libertate al națiunii române. Numai în partea sudică a Transilvaniei, în județele conduse de sași, precum și în Țara Oltului mai găseau adăpost cei refugiați dinaintea furiei care se dezlănțuise. Versul popular din acel timp zugrăvește admirabil icoana acestor stări:

Dragă țara Oltului,
Câte lunci,
Atâtea cruci,
De-a dragul să te tot duci.
Dar țara Ardealului,
Câte lunci,
Atâtea furci,
De urât să nu te duci.

Iancu suferise în răstimpul acestor prigoniri mai mult din pricină că era osândit să aștepte cu răbdare, până când energiile neamului său se adunau pentru a stoarce cu puterea brațelor, ceea ce bărbații politici ai Românilor n-au fost în stare să obțină pe cale legală. Neastâmpărul său din acel timp fu potolit, în fine, prin noile hotărâri ale adunării din Blaj, între care cea mai de căpetenie a fost, fără îndoială, înființarea gardei naționale române. Astfel constituie Iancu legiunea din Munți, căreia îi dăte numele de „*Legiunea auraria gemina*”, în vreme ce Axente Sever își aduna cetele la Blaj, Constantin Romanu la Reghin, Nicolae Solomon la Hațeg, Popovici Marțianu la Sebeșul Săsesc, iar Vasile Moldovan la Cetatea de Baltă.

Comitetul din Sibiu proiectase să înarmeze 15 legiuni cu un uriaș efectiv de 195 mii de oameni, dar se văzu în curând în imposibilitate de-a câștiga un număr atât de mare de arme. Generalul Puchner, care rămase în Ardeal să reprezinte pe împăratul din Viena, n-a avut niciodată încredere deplină în Români și de aceea nici nu le-a dat, decât un număr prea neînsemnat de arme. O statistică oficială din septembrie 1849, când s-au cules armele de către armata austriacă și de la populația română, ne spune

exact cifra armelor ce au fost distribuite prefectilor români, în cursul revoluției: 2.120 arme militare, 480 flinte cu percusiune, 1.802 arme de vânat și 598 carabine. Dintre aceste arme legiunile lui Iancu și Buteanu nu au primit mai mult ca 1.200 arme bune, astfel că și Moții au fost nevoiți a se înarma cu furci, coase și mai ales cu lănci, pentru a nu întâmpina pe dușman cu brațele goale.

Pentru a înțelege, totuși, succesul strălucit al acestor armate de legionari trebuie să pomenim faptul, ce surprinde pe oricine răscolește arhivele guvernului maghiar din timpurile acelea: unanimitatea cu care țărănul nostru s-a ridicat deodată în toate ținuturile locuite de Români. În fiecare zi Kossuth primea rapoarte de la comisarii săi despre revolta populației române, care se împotriva mai ales recrutărilor forțate ale cârmuirii. Interesant e, că asemenea mișcări sângeroase au fost în ținutul Oraviței, între Lugoj și Lipova, în regiunea Aradului, apoi în Chioar, Sătmar și Maramurăș, prin urmare tocmai în regiunile, unde comitetul național nu ajunsese a organiza rezistența. Comisarii guvernului unguresc recunosc, că mobilul principal al acestor mișcări era instinctul de conservare națională.

Cu atât mai vârtos alerga deci poporul sub drapelul prefectilor săi și în nu mai puțin ca opt zile, se putu înjgheba o armată formidabilă de aproape patruzeci de mii de oameni, care făcu expediția de dezarmare a orașelor și taberelor ungurești înșiruite pe linia, ce duce de la Teiuș până la Cluj. Era prin urmare terenul deplin preparat pentru această mișcare națională; poporul aștepta cu înfrigurare glasul conducătorilor săi și când văzu, în fruntea cetelor, care inundau văile, pe Avram Iancu, instinctul popular, care arareori se înșală, recunoscu în el pe eroul visat, pe Craiul Munților. În aceasta constă taina popularității, pe care și-o câștigă repede și pe care, deși destinul îi hărăzi lungi ani de suferință, nu o mai pierdu niciodată. Evenimentele ulterioare din decembrie 1848 și până în toamna anului următor, justificară pe deplin nădejtile legate de tânărul Iancu.

El știu să țină piept și cu un dușman mai puternic și închis în cordonul său de fier, izbuti să zdrobească, una câte una, armatele care se încumetau să pătrundă în munți. Cu deosebire cât fu izolat în munți faima sa crescuse și numele său de viteaz se răspândi pe tot pământul românesc. În afară de cordonul lui Iancu situația politică se schimbă în defavorul cauzei noastre. Nepriceperea și lipsa unui plan unitar de operațiune pricinuiră în curând înfrângerea și dizolvarea armatei imperiale din Ardeal. Ungurimea prinse din nou curaj, astfel, că satele românești, de la Cluj până la Brașov, fură asaltate și decimate din nou de către voluntarii și honvezii unguri. Goana după fruntașii români fu de astă dată și mai crâncenă. Cei mai mulți se refugiară la Iancu în Câmpeni, unde, mai ales după ce și comitetul național prezidat de Bărnuțiu, trebui să fugă peste Carpați, se constituise un adevărat

stat național. Dar și bătăliile, care se angajară în felurite puncte ale cordonului erau mai înverșunate: o luptă pe viață și pe moarte începuse.

Ungurii surescitați de rezistența grandioasă, ce li se opunea, duceau acum un adevărat război de exterminare împotriva noastră, care ar fi prăpădit toată floarea Ardealului fără de eroismul Moșilor lui Iancu.

Tabăra de la Câmpeni era ultima speranță a luptătorilor, care apărau cu desnadejde cordonul morții. Înștiințat prin ștafete despre fazele acestui război, Iancu trimitea ajutoare, în timpul cel mai scurt, pretutindeni, unde primejdia se apropia. Făcând neîncetat drumul între Câmpeni și Abrud, între Abrud și Mihăileni, unde avea comanda prefectul Buteanu, și unde, din februar până în aprilie, luptele n-au conținut nici o clipă, Iancu nu numai îmbărbătă cetele de Moși, care îl priveau cu mândrie și satisfacție, ci știa să verse curaj și în inima tovarășilor săi, prefecți și tribuni, care aveau momente de șovăire. De aceea caracteristice cuvintele lui Simion Prodan Probu, care păzea cordonul între Aiud și Teiuș: *„Ni se par mai bune și mai dulci poruncile tale și poporul cu peste fire iubire ascultă glasul tău; când le citesc o carte de la tine parcă reînvie”*.

Poporul credea în eroul său, cum, în ceasurile grele ale crizei de la începutul anului 1849, credea tot Ardealul în acest mântuitor. Avram Iancu răspundea însă, de fapt, acestor nădejdi. El organiză, cu multă dibăcie satele în lăuntru cordonului, pentru a asigura ordinea, și ordinea, atât de necesară într-o cetate închisă ca munții. Făcu recrutări noi pentru a spori numărul luptătorilor și stăruie atât de mult la comandantul cetății din Alba Iulia, încât obținu, în fine, la 20 februarie 1849, o cantitate mai mare de muniție și un tun mic, de un font.

Până atunci Românii nu dispuneau decât de tunuri de stejar. Ele se făceau din fier vărsat, căptușit cu lemn, cu care trăgeau o singură dată pentru a speria pe inamic. Așa de pildă în lupta de pe Vârful Trainișului, lângă Huedin, Moșii au pus în acțiune două tunuri de lemn, pe care au fost nevoiți, pe urmă, a le lăsa în mâna dușmanului. Prin martie încercă un ceasornicar din Abrud, cu numele Andras să verse tunuri de fier, dar nu izbuti. În aceeași vreme, însă un Câmpenar, Nicolae Mucea, izbuti a vărsa trei tunuri, dintre care unul a fost dat lui Axente, care l-a dus la Blaj, iar după terminarea războiului a fost așezat în cetatea din Alba Iulia. Al doilea n-a reușit. Pe acesta l-a dus Iancu la Vidra, unde l-a păstrat câțeva vreme, și după revoluție, iar al treilea a fost pus în funcțiune, însă fără de succes în cursul bătăliilor, ce s-au dat mai târziu. Muniția și tunul primit din Alba Iulia le aduse, la Câmpeni, căpitanul de geniu Oprea Circa, la a cărui stăruință se hotărâse colonelul apărător al cetății să le trimită lui Iancu. Aceasta e istoria tunurilor lui Iancu, despre care bătrânii noștri vorbeau cu atâta entuziasm.

Iancu prevăzuse că în primăvară ungurii se vor opinti din răspuțeri pentru a cucerii Munții Apuseni, ultima citadelă, care rezistase cu izbândă. Nu numai motive de ordin strategic, ci mai vârtos cele de ordin politic îl îndemneau pe Kossuth să soluționeze cu vârful sabiei chestiunea română. În scrisorile sale intime se plânge de atâtea ori de punctul vulnerabil al politicii sale, care era Ardealul. Prin urmare aici dușmanul era așteptat: Iancu, Buteanu și Popa Balint vegheau cu ochii de vultur pentru a nu fi surprinși, iar Axente, care s-a retras de asemenea între acești munți ocrotitori ținea strajă, cu resturile legiunii sale, pe Valea Ampoiului. Lupta, care se încinse, în mai și iunie, cu Hatvani și Kemeny Farkas, fu o încâierare năpraznică. Iancu își legitimă misiunea, ce o luase de la poporul, care, după o robie milenară, își servea acum pentru întâia dată o satisfacție strălucită. „*Ne-am încrezut în Dumnezeu și în dreapta noastră cauză și ne-am gătit să primim pe dușman cum se cuvine*”, spune Iancu în graiul său ce ne evocă pilda marilor voievozi, biruitori în lupte și smeriți în fața puterii divine, care i-a făcut slujitori credincioși ai poporului.

Dar biruințele secerate cu atâtea jertfe impuneau noi îndatoriri eroului. Comitetul național nu mai exista, frunțașii din Sibiu redactau petiții către Împăratul ce tânăr, încercând să-l convingă despre dreptatea cauzei noastre. Acasă, în Ardeal, politica naționalismului intransigent o reprezenta acum Avram Iancu. Să nu ne închipuim însă, că la vârsta sa tânără, abia trecute de 24 ani n-ar fi dispus de maturitatea, pe care o reclama rolul de reprezentant politic al unui popor. Dar omul faptelor, smuls din mediul singur propriu ființei sale, se mistuia ca o făclie aprinsă în întunericul nopții.

Frământările politice, care au succedat epocii glorioase de lupte, au fost pe cât de vajnice, pe atât de dramatice. Sufletul lui Iancu inadptabil cu atitudinile, care îneacă idealul visat într-un compromis tranșant și de dragul unor anume interese personale reprimă porniri sincere, mari și trainice, izvorâte din adâncul maselor, acest suflet generos, nu s-a putut îndoi în fața realităților politice, pe care le-a creat viața.

Sire,

Situația politică a Românilor din Ardeal în criza grea din acea vreme nu mai deschidea perspectiva luminoasă de anul trecut. Delegațiunea, care lucrase de mai multe luni la Viena, aștepta zadarnic răspunsul împăratului la petiția din 25 februarie 1849 și la „*urzoriile*” numeroase, prin care se cerea o soluție. Postulatul de unire a tuturor Românilor din monarhia austriacă într-un singur corp național nu obținu aprobarea Curții. Ministrul Bach se pronunțase la 10 martie, împotriva acestui program național, din motive de oportunitate lesne de înțeles, amână răspunsul așteptat de frunțașii români, pe care îi amenința, totuși, cu vorbe și promisiuni. El izbuti să trăgăneze acest joc perfid de la începutul anului 1849 și până către finele lui iulie, când

răspunsul său, ce echivala cu un refuz, izbi ca un fulger delegațiunea română, din care făceau parte nu numai Ardeleni, ci și Bănățeni, Ungureni și Bucovineni. Câtă distanță de la programul generației de atunci și până la ofranda îmbiată cu anume rezerve.

„Mântuirea națiunii române, condițiunea dezvoltării ei de sine, a ridicării și a existenței ei ca națiune, precum și împlinirea chemării ei în interesul monarhiei întregi, prin urmare, practica punere în lucrare a principiului egalității de drept față de națiunea română, într-adevăr nu stă în dezbinarea ei, ci numai și numai în împreunarea tuturor Românilor din monarhia austriacă într-un singur corp, cu declararea pământului locuit de națiunea română ca țară ereditară”. La acest program Bach le răspundea: *„Românii sunt ridicați la egală valoare și la egale drepturi cu celelalte națiuni și prin aceasta le este garantată egala dezvoltare a naționalității lor, precum și participarea la instituțiunile libere comune, acordate tuturor popoarelor din imperiu, între marginile precizate în constituție”.* Dar delegația de la Viena replica cu deplină îndreptățire, că *„un asemenea drept va fi literă moartă pentru Români, dacă nu se vor uni toți într-un singur corp național față de celelalte națiuni conlocuitoare, corp cu totul independent, atât cu privire la administrație, cât și la legislativă”.*

După intervenția rusească Curtea din Viena nu mai avea motiv a se teme de Românii ardeleni și, de fapt, în curând după aceea, ministrul Bach, care era sigur de izbânda desăvârșită a armatelor austro-ruse, opri pe delegații noștri de a se iscăli drept reprezentanți ai națiunii române, de la care n-au primit nici un mandat. Evident, că ei deveniseră incozi reacțiunii, care învăluie pe tânărul habsburg și care era departe de-a sublinia în dicționarul său cuvântul de grație.

Avram Iancu fuse ținut în curent cu fazele acestei politici până către jumătatea lui martie, când desființarea comitetului prin învingerile generalului Bem, îi luă posibilitatea de a se mai informa. Dar și din câte cunoscuse până atunci din manifestațiile imperialilor în Ardeal și-a putut închege convingerea, că neamul său își poate găsi mântuirea numai în sine însuși, în puterea brațului său vânjos și în sufletul său eroic. Avem știri, care ne îndreptățesc a susține o asemenea afirmațiune. Între ele mai întâi legăturile lui Iancu cu A. G. Golescu (Arăpila), vărul Goleștilor, un naționalist înflăcărat și un bărbat politic, care avea mai multă experiență politică și un orizont mai larg decât Ardeleni. Golescu veni, către Crăciunul anului 1848, la Câmpeni, unde stete aproape două luni, ca oaspe a lui Iancu. În toată această vreme distinsul boier muntean, discută cu Craiul Munților sorțile de izbândă ale revoluției române. Cunoaștem din scrisorile sale multe din părerile, pe care le-a împărtășit atunci fruntașilor noștri. El „se amorase” de Iancu într-atâta, că îi descoperi planurile, ce și le făceau emigranții

entuziaști din Muntenia. Citindu-i corespondența sa din Constantinopol și Paris, îi arată, că Ioan Brătianu, „comisarul nostru din Paris”, cum spunea el, lucrează și în interesul românilor din Austria și că „în amestecătura aceasta grozavă”, trebuie să se „constituie” Românismul imperiul român din cele opt milioane de suflete românești. Datoria lui Iancu este de a „constitua” pe cei 4 milioane de români de către Austria, în vreme ce Gheorghe Magheru va avea gloria să câștige izbânda în principate. Când scria aceste șire lui Iancu din Zlatna, Golescu primise întocmai știri de la Brătianu, că Franța și Englitera vor să silească pe ruși de-a evacua principatele și că în chipul acesta, lesne se poate naște o conflagrație europeană, o amestecătură grozavă, din care poporul nostru poate numai profita.

În fine, Golescu aduce și o învinuire justă politicii ardelene: „*Frate Iancule! Românii din Ardeal sacrifică viața pentru naționalitate și ei nu caută să trimită oameni la Paris, Berlin, Viena, Frankfurt, spre a culege rodul ce trebuie să iasă din lucrurile făcute cu sângele a mii de români și cu averea a sute de sate pustiite. În zadar va sămăna cineva, dacă nu ne vom gândi și la secerat...Acum sau niciodată putem face și treaba noastră, făcând pe aceea a altora. Astă împrejurarea favorabilă este trimisă de providență Românismului. Să căutăm ca Românul murind pentru împărat, să moară și pentru națiunea sa. Precât este de însemnătate mare a avea arma în mână și a onora cu triumfuri pe bravii noștri apărători, onorându-ne noi înșine, când onorăm bravura și eroismul lui Iancu, pe atâta este și până în mâna omului... spre a storce foloasele bravurei pe calea diplomatică*”. Asemenea sfaturi și zugrăvirea unor planuri atât de mărețe vor fi impresionant profund pe Iancu, cel masiv fanatic adept al libertății naționale, care pentru noi, cum ne-a învățat istoria, nu s-a putut realiza fără de realizarea integrală a unității naționale.

Capitanul Ivanovici, după terminarea revoluției, face, în raportul său, următoarele constatări interesante: „*Din Muntenia s-au refugiat în Ardeal (la Iancu) insurgenții Golescu, Ionescu, Bălăceanu, Andreianu și Vișian (Racoviță). N-am reușit să stabilesc de către cine au fost trimiși în prefectura de aici. Împreună cu prefecții Iancu, Buteanu și Dobra ei țineau fără de teamă (unverhohlen) cuvântări împotriva armatei și împotriva prea înaltei case imperiale*”. Deci Iancu, conștiu de răspunderea, care apăsa umerii generației sale, împărtășea ideile Golescului: *lupta în contra ungarilor, alături de habsburgi, a fost o tactică momentană impusă de împrejurări, iar nu un principiu politic!* „*Nu fiți mici la credință*”, spunea Iancu în iunie 1849, „*înșelându-vă, că noi am fost oarbe instrumente ale camarilei și că principiuul nostru ar fi singur negru-galbinism, după cum vă place a crede. Nu domnilor, nu! Noi suntem oamenii libertății! Pentru asta am revoltat, pentru asta ne-am vărsat și suntem hotărâți a ne vărsa sângele*

până la ultimul Român". Cine vorbește astfel, știe ce vrea și prin aceasta se deosebea Avram Iancu de o seamă dintre contemporani: el se considera instrumentul națiunii sale, pentru a cărei izbândă lupta. De aceea, când veni la Câmpeni, Nicolae Bălcescu, celălalt apostol al naționalismului, deși recomanda o tactică imposibil de urmat, împăcarea cu Ungurii, fu primit cu căldură de către Craiul Munților. În fond crezul lor era identic: unul spunea atât de frumos în graiul său, ce fascina, că „*până când un popor nu va exista ca națiune, n-are ce face cu libertatea*”, ceea ce Iancu se străduise a dovedi cu fapta.

După încheierea revoluției Bălcescu nu pregeta a aduce eroului nostru prinosul său de admirație caracterizând actele de vitejie ale lui Iancu: una din faptele cele mai minunate ale acestui minunat al XIX-lea veac. Dar și Iancu trebui să-și întipărească atunci adâncul sens al adevărului rostit de Bălcescu, cu intuiția unui profet: „*Garanția cea mai temeinică a naționalității Românilor din Transilvania stă în libertatea Munteniei și Moldovei*”. El trase liniile programului politic, pentru a cărei realizare Majestatea Voastră, Sire, ați tras sabia vitejească, pentru ca prin eroismul și jertfa de nesfârșită măreție a ostașului român, să desăvârșiți opera generațiunilor mari ale neamului românesc.

Câtă dreptate avea Eudoxie Hurmuzaki, farul luminos al fraților bucovineni, să fixeze, la sfârșitul anului 1849, următorul bilanț: „*Din parte-mi, chiar deși ultima mișcare a Românilor nu ar fi avut alt spor, eu totuși a-și binecuvânta apropierea duhurilor, unirea inimilor, frățietatea caracterurilor, solidaritatea soartei, combucurarea și compătimirea unuia cu toții și a tuturor cu unu, care au izvorât din acea mișcare și prin care răslătitul trup al națiunii noastre, fără îndoială s-au îndesit și s-au încheșat*”. Relațiile lui Iancu cu Goleșcu, Bălcescu, dragostea sa pentru Racoviță, nepotul Goleștilor, care s-a luptat în legiunea lui Iancu și entuziasmul, cu care îi dădea știri din Moldova, Nicolae Ionescu, care a petrecut vreo trei săptămâni în tabăra lui Iancu de la Câmpeni, dovedesc, de fapt, această apropiere a duhurilor și unire a inimilor românești.

Odată cu înaintarea armatei austro-ruse, regiunile românești din Ardeal, care au stat aproape o jumătate de an sub ocupația ungurească, se umpleau din nou de viață. Oamenii se întorceau, rând pe rând, în satele pustiite și părăsite, dornici de o viață nouă și plini de nădejdi pentru un viitor mai fericit. Mai ales intelectualii români, care au suferit nespus de mult, se bucurau de zorile libertății făgăduite. Iancu, înconjurat de cele opt tabere de Moți, vedea că ungurii nu-i mai pot smulge izbânda stăruinței eroice. Cordonul din Munții Apuseni rezistase în mod strălucit. În 8 august, Nicolae Bălășescu îi scria din Sibiu: „*Frate Iancule. Generalul Lüders m-a invitat să te înștițez, că în zilele apropiate sosește la Alba Iulia. Nu uita să te prezinți*

la el cu câțiva flăcăi aleși. Vei primi de la dânsul și câteva daruri. Frate, bine să grijești, nu cumva să-ți pătezi numele, pe care ți l-ai creat. Noi privim la tine, ca la soarele de miazăzi”.

Iancu se prezentă la Orăștie, împreună cu Axente și cu tribunul Szentiváni, generalul Lüders, care știu să aprecieze, în cuvinte elogioase, serviciile aduse cauzei de către Români din munți. În raportul prezentat Țarului Nicolae, generalul rus zugrăvește pe Iancu în modul următor: „Iancu, sufletul mișcării românești, a cucerit nețârmurita încredere și dragoste a poporului său. Ori unde se arată, îl primea cu entuziasm; toate privirile se îndreptau către dânsul și națiunea română în el vedea pe eroul și ocrotitorul său”.

Iancu mai ținu taberile sale adunate până către sfârșitul lui august 1849. În 22 august el trimise doi delegați la comandamentul din Cluj, pentru a-l anunța, că e gata să-și demită oamenii, după ce dușmanul a fost înfrânt. Ofițerii austriaci din orașele ardelene, instigați de sași și de unguri, începură a lua o atitudine tot mai dușmănoasă față de Români și denunțurile lor răutăcioase sporeau în măsura, în care cetele înarmate refuzau a depune armele în masă, ca și când ar fi fost învinși. Iancu se duse la Sibiu de două ori să protesteze și numai după ce văzu, că o rezistență față de reaua credință a clevetitorilor nu mai are nici un rost, dete poruncă oamenilor săi, să prezinte armele comisiilor, care le adunau din comună în comună.

Prin urmare, îndată după revenirea austriacilor îl izbi pe Iancu ingratitudea lor. În loc de-a aprecia după cuviință jertfele aduse de români, îi tratau din nou cu neîncredere și în loc de-a răsplăti credința lor, Comitetul național fu desființat și toate măsurile de represiune, care se luară, fură aplicate și în contra noastră. Abia câțiva din funcționarii instalați pe la numeroasele administrații fură recrutați dintre români și nimic, absolut nimic, nici o măsură, nici o lege, nici măcar o făgăduință vagă nu mai dădea vreo nădejde fruntașilor români, că lucrurile se vor schimba în spre mai bine. Nici delegația de la Viena, a cărei conducere o luase Ion Maiorescu, nu mai primi vreun răspuns favorabil. Ba după ce se întoarse Șaguna acasă, fruntașii români deveniră incomozi pentru noul regim, care plutea în apele reacțiunii celei mai negre.

Lovitura strașnică primită de poporul său nu-l durea pe nimeni mai mult, ca pe dânsul. Cum încrederea în eroul național nu dispăruse, de câte ori o nouă deziluzie încerca pe fruntași ori pe popor, privirile tuturor se așteptau iarăși, spre munți:

Ce face Iancu?

Ce spune Iancu?

Dar Iancu nu mai putea să ajute poporul său. Birocrații reacționari îi păzeau fiecare pas. Se temeau de el. În decembrie 1849 fu chiar arestat în

piața Hălmagiului, dar poporul adunat în număr mare, îl eliberă. Nici călătoria pe care o făcu la Viena, la începutul anului 1850, pentru a se prezenta împăratului nu amelioră situația politică. Iancu fu primit cu amabilitate din partea lui Francisc Iosif, a cărui privire odihni pentru un moment asupra chipului frumos al inimosului Moț. Dar tânărul împărat stetea atunci prea mult sub înrâurirea cercurilor reacționare.

Atitudinea, pe care o avu Avram Iancu, în chestia decorațiilor, cu prilejul ultimei petreceri în Viena, ne dezvălește un colț din sufletul său. Țarul Rusiei, la propunerea generalului Lüders, decorase pe câțiva din foștii prefecți ai legiunilor, între care, firește, și pe Avram Iancu. Aflând aceasta guvernul austriac se grăbi a distribui și el decorații pe seama fruntașilor români. Dar nu toți primiră distincțiunile oferite. Mai ales refuzul lui Iancu făcu senzație. Poliția din Viena interveni atunci și-l invită să spună motivele, care îl determinară a nu primi decorațiunea. Iancu dictă într-un proces verbal declarațiunea sa motivată. Se pare, că poliția nu îndrăznea să prezinte ministerului acest proces verbal. Îl chemă încă odată, invitându-l să se pronunțe scurt, fără motivare, că primește decorația sau ba. Iancu răspunse: *ba*. În februarie 1851, Iancu se duse din proprie inițiativă la poliție și spuse, că persistă pe lângă cea dintâi declarație, pentru că cum ne informează Bărnăuțiu „*să nu socotească cineva, că nu primește crucea, fiindcă nu s-ar zice onorat pe sine și ar disprețui darul împărațesc, ci numai din cauză, că vrea, ca mai întâi să se decoreze națiunea sa cu îndeplinirea promisiunilor*”.

Peste câteva zile, poftit de poliție, Iancu plecă acasă, unde avea să primească lovitura cea mai strașnică prin nedreptatea, care se pregătea Moșilor. Când se făcu conscripțiunea cad”Astra”lă, vreo 20 comune ale Moșilor cerură, ca proprietatea unor păduri din munți, deținute pe nedrept de fisc, să se treacă pe numele lor. Iancu le luă apărarea și ca avocat se strădui a le câștiga dreptate. Dar când administrația aplică violență, Moșii protestară furtunos. Acest proces îi măcină, încetul cu încetul, energia, iar când tribunii săi cei mai viteji: Mihai Andreica și Nicolae Corcheș fură arestați, o adâncă amărăciune îi copleși sufletul.

Călătoria împăratului Francisc Iosif în Munții Apuseni, în vara anului 1852, acceleră deznodământul fatal, iar arestarea și insultele primite în temniță făcură să izbucnească boala cu toată puterea.

Sire,

Mărită Doamnă,

Istoria Românilor din Ardeal nu are o pagină mai luminoasă, ca această mișcare, izvor ineputabil de reconfortare sufletească pentru generațiile, care i-au urmat. Noi am crescut sub vraja povestirilor duioase, care încoronau fruntea senină a lui Avram Iancu, Regele Munților, ca o cunună împletită din florile celei mai curate mândrii naționale. Bătrânii

noștri, tribuni sau lănceri ai eroului, ne-au învățat să vedem în el simbolul, prin care revoluția de la 1848 a căpătat semnificația adevărată. „*Nu vă rugăm să cereți pedeapsă asupra lui Hatvani*”, spunea Iancu către un aliat al Ungurilor, „*Că cu ce i-am fost dator, i-am plătit, nimic rămânându-ne înapoi de-a mai pretinde*”. Plătind opresorilor pentru un trecut de durere și de suferințe, el a binemeritat recunoștința poporului, din care a răsărit. Iar dacă, răpus de ingratitudea legendară a stăpânirii habsburgice, ceea ce a fost omenesc și trecător în ființa sa a sucombat, astăzi din adâncul mormântului, unde zace alături de cei mai iubiți tovarăși, sufletul său înălța-se-va lămurit pentru a sprijini mersul spre lumină al urmașilor, care de-a pururea vor binecuvânta și slăvi pomenirea sa!

Să trăiți Sire!
Să trăiți, Mărită Doamnă!
Trăiască Augusta Dinastie!
Trăiască și înflorească România!

Silviu Dragomir,
Prof. Universitar din Cluj

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9. August-septembrie 1924, p. 281-331.

LVII

Sire, Doamnă, Domniță,
Domnilor miniștri,
iubiților fii sufletești,

Dintre toate ținuturile și dintre toți „*codrii verzi de brad și câmpurile de mătase*”, ale pitorescului nostru Ardeal, „*Munții Apuseni*”, merită în cea mai largă măsură întreaga luare aminte a poporului român și a cercurilor lui conducătoare, căci în timpuri de grea cumpănă și apărare, de aici din sufletul neprihănit al țăranilor acestor istorici munți, a izbucnit ca apa dintr-un izvor cristalin de munte conștiința națională multe veacuri înăbușită, de aici s-a pornit cu elementare forțe furtuna, care a adus Românilor de dincoace de Carpați tablele legii scrise nu cu slove slabe pe lespezi trecătoare, ci săpate adânc în inima tuturor Românilor de faptele glorioase ale mucenicilor, ieșiți din sânul acestor munți și crescuți în atmosfera curată a sufletului iubiților noștri Moți, pilde strălucite și neîntrecute de jertfă pentru glia strămoșească, pentru Țară și românism.

Demnitatea de neam a Românilor ardeleni nicăieri și niciodată n-a fost ridicată la o înălțime mai mare, ca prin sabia lui Iancu și prin bravura

ostașilor săi. Iancu a întărit acești munți, nu cu ziduri, ci cu entuziasmul fiilor săi, într-o cetate neînvingătoare a românismului, căruia i-a dat hrană continuă întărind pe toți în nădejdea unor zile mai bune, de deplină libertate, și în conștiința națională, care a creat România întregită, Unirea neamului.

Viața lui Iancu și a soților săi în munca de dezrobire a fraților, va rămânea pentru toate generațiile viitoare ca o pildă de vecinică recunoștință.

Biserica română din țară, nu numai ia, din tot sufletul, parte la aceste festive manifestări de generală recunoștință, cu multă mândrie, fiind conștie că ea a crescut poporul în duhul care să inspire pe acești eroi. Și de aceea tocmai zilele și faptele lui Iancu au cristalizat cunoscuta deviză: „*Preoți cu crucea în frunte, căci oastea e creștină*”.

Acestui adevăr istoric îi dă glas gura poporului în semnificativele versuri:

„Sus pe vârful muntelui,
Pentru tabăra română”
În cetatea Iancului,
Cânt-o sută de preoți,
Și se roagă și se închină
Pentru tabăra română”.

Ba mai mult, preoții nu numai s-au închinat, ci nu s-au subtras – în acele zile atât de sărace în conducători pricepuți și specialiști – nici de la participarea activă în luptele lui Iancu, aducând jertfe însemnate și subliniind și prin faptele lor și ale colegilor lor din alte timpuri și alte părți adevărul că „*crucea și spada*” au susținut neamul și i-au întemeiat Țara de azi.

Poate, că Dumnezeu va produce cu timpul și minunea, ca spada să fie înlocuită cu alte mijloace umanitare, care să rezolve conflictele dintre popoare și țări și să întrupeze în viața popoarelor dreptatea cu toate virtuțile și consecințele ei.

Dar, crucea, semnul jertfei pentru binele obștesc, trebuie să rămână în viața poporului român și pe viitor, și va rămânea în veci simbolul și mijlocul cel mai efectiv pentru a îndrepta neamul pe căile adevăratei civilizații și a unui statornic progres, și pentru crearea de eroi, care să garanteze existența neamului.

Ca purtător al acestei cruci creștinești și românești, găsec în aceste sărbătorești clipe că ar fi inutile aceste și alte asemenea festivități, dacă în fața mormântului și a memoriei lui Iancu și a faptelor sale reînviată de atâția distinși oratori, precum și în fața Majestății Sale Regelui Ferdinand, care cu jertfele mari ale credinciosului său popor și-a croit însuși titlul de Rege al tuturor Românilor și în fața celei mai iubite Regine, care ne-a fost și este un înger păzitor al destinului României, nu ne-am face examinarea și mărturisirea propriului nostru suflet, constatând, întrucât suntem vrednici de

moștenirea lui Iancu și a semenilor săi, mucenici ai cauzei naționale și premergători ai întregirii neamului.

Desigur, nepoții în eroism ai lui Iancu, care s-au jertfit pentru întregirea neamului, au fost vrednici de memoria lui; și pot cu vrednicie dormi somnul de veci alături de țărâna lui și de gorunul lui Horea. Ei au eliberat pământul robit, ridicând sus steagul libertății și dând avânt vieții românești cu toate comorile ei sufletești. Rezultatul e uriaș, căci - după vorba Sfintei Scripturi - „*Ce folos de am dobândi lumea întreagă și ne-am pierde sufletul*”. Călăuzit de acest suflet, Ardealul românesc face progrese laudabile, care vor deveni tot mai evidente îndată ce numeroasele școale și așezăminte de cultură vor putea da numărul cerut de muncitori destoinici în agrul culturii naționale și al muncii sociale și economice, care îi așteaptă cu nerăbdare.

Grație legilor de unificare, grație legii agrare și voinței de muncă a poporului, devenit stăpân pe țara sa, și situațiunea materială a poporului român din Ardeal s-a întărit mult. Și această întărire ar fi progresat cu pași mai hotărâți, dacă atâția nepoți nevrednici ai lui Iancu, fără suflet și fără Dumnezeu, nu ar fi preferat, necinstind memoria lui Iancu și a tuturor mucenicilor unirii neamului, îmbogățirea proprie pe socoteala celor mai vitale interese ale neamului și în favorul celor ce totdeauna ne-au dorit peirea, iar nu binele.

În deosebi ni se cernește sufletul de îngrijorare, când în fața memoriei eroului, care a fost Craiul Munților și apărătorul gliei strămoșești și a tuturor bogățiilor țării, trebuie să constatăm că în multe părți ale țării bogățiile mai mari au ajuns pe ușor și aproape în întregime pe mâni străine și de neam, și de țară și de sufletul ei.

Codrii seculari și romantici, care ne-au adăpostit strămoșii și ne-au salvat sufletul neamului, în lipsa unor cooperative naționale se exploatează de întregi colonii neromânești, din alte țări, care au dat la ținuturi întregi un caracter înstrăinat din toate punctele de vedere.

Pe această cale în era românească viața neromânească s-a întărit în multe ținuturi, cu pași uriași și nu la minoritățile băștinașe ale țării cu care împreună împărțim bucuros pământul și bunătățile lui și cu care voim a trăi în frățească armonie, și la bine și la rău, ci oamenii venetici din toată lumea găesc la noi neturburați teren cald de a ne duce belșugul acolo unde le-o fi și sufletul. În fața acestei situații buciul Moșilor trebuie să repete pentru toată țara tot mai des și mai intensiv refrenul lor:

*Munții noștri de-aur plini,
Iar noi slugi pe la străini.*

Acest memento, care a rămas tot actual cere grabnice remedii. Și nu există un singur român cu inimă și cu ochii observatori care să nu simtă că

această situație înăbușă în ținuturi întregi viața poporului autohton și prezintă pericolul grav care culminează într-un început de a se înstrăina și sufletul țării. Iată pentru ce cea mai patriotică datorință ne cere a găsi momente pentru signalizarea răului.

Desigur probleme multiple și grele bat la poarta vieții noastre publice, așteptând de la noi cei de sus rezolvarea. Aceștia însă, oricare ar fi ei, și oricât de bune intenții, și oricât de largă bunăvoință ar avea, nu sunt în stare a le cuprinde singuri toate. Mântuirea poate veni dacă toți câți au cădere și răspundere întru împlinirea poruncilor de sus, fie mic, fie mare, vor fi la locul lor stârpind și îndreptând incorecțiile și relele, slujind neamul, iar nu lui Mamona.

Dea cerul ca festivitățile acestor zile și memoria faptelor mărețe ale înaintașilor, reîmprospătate să răscolească conștiința tuturor, îndreptând munca, faptele și energia tuturor în alvia care să reverse tot belșugul țării asupra așezămintelor ei, chemate a consolida, întări și conduce scumpa țară românească spre ținta istorice sale meniri.

Amin!

I.P.S.Sa Mitropolitul Primar,
Dr. Miron Cristea

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 281-331.

LVIII

Sire, Doamnă, Altețe Regale,

Locul sfânt pe care stăm, bogat în suferințe, ne aduce aminte și de măreția anilor 1848-1849, măreție izvorâtă din jertfe fără seamăn. Aici își petrecea nopțile în priveghere fără somn, Avram Iancu, nebiruitul Crai al Munților, cu tovarășii lui de luptă. Îngrijați de soarta poporului și dornici de o soartă mai bună, ei ofereau, toți împreună și fiecare în parte, avutul și tihna și odihna și viața sa, pe altarul națiunii.

Munții și văile din jur, udate mai înainte cu lacrimile suferinței și cu sudori de sânge, fură îngrășate mai apoi cu sângele eroilor, născuți din opresiune. Libertatea, egalitatea și frățietatea națiunii române era ținta finală a durerilor și suferințelor lui Avram Iancu și a soților lui de principii. Acestea aveau să încolțească în țărâna trupurilor celor legați de glie și să crească la căldura împrumutată din văpaia inimii lui Avram Iancu și a celorlalți prefecți și tribuni, fără deosebire de clasă socială și confesiune. Se trata cauza neamului românesc și întreg neamul trebuia să o ducă la izbândă.

Grație acestora libertatea, egalitatea și frățietatea individuală s-au și dobândit, baremi pe hârtie: iar libertatea, egalitatea și frățietatea națională fuseseră rezervate jertfei celor 800.000 ostași români și dragostei de neam, fără pereche a Maiestății Voastre, viteazul lor căpitan.

Sire! Fericită a fost hotărârea, care ne-a adunat aici, ca să facem pomenirea eroului între eroi, pomenirea lui Avram Iancu. Ni s-a dat prilejul să ne achităm de plăcuta datorință a recunoștinții față de cel ce a trăit și s-a jertfit pentru neam. *„Aduceți-vă aminte de mai marii voștri și văzându-le sfârșitul, să le urmați credința”*.

Mulți au fost bogații, încunjurați și lingușiți de sute și mii. Mulți au fost potențații, înaintea cărora se plecau mulțimile. Și au fost mulți învâțații, adorați de nenumăratele cete de elevi. Dar odată cu viața le-a apus și vaza. Abia unde și unde câte un suspin, ieșit din vreun piept interesat, la mormântul încă proaspăt, mai dă dovadă că au fost și ei odată. Stima și reverința lor n-au ajuns până la noi. Au trăit pentru sine și și-au luat plata în viață. *„A murit bogatu și l-au îngropat”*. Iară noi ne plecăm genunchii înaintea memoriei lui Avram Iancu, odinioară erou nebiruit, iar pe urmă pus în fiară de un jandarm și pălmuit. Ne închinăm unui om-neom, ne închinăm umbrei lui Iancu, cum zicea el, căci Iancu murise după credința lui. Și nu-l avem mai puțin drag în starea-i de deplâns, de cum îl admirăm în timpul de mărire.

Unii sfinți în dragostea lor mare au înebunit pentru Hristos, tot așa și Avram Iancu pentru dragostea lui de neam. Jertfele de sânge ale poporului românesc el le vedea zădărnice prin intriga acelor, pentru care se luptase. Fiu al naturii, fiu al munților, ca în general și ceialalți ardeleni, el era sincer în toate faptele sale, întocmai ca natura. El nu cunoștea meșteșugirea și prefăcătoria, ori cunoscându-le, nu voia să le urmeze. Inima lui, aprinsă de focul dragostei, nu cunoștea târguiala pentru poporul său.

Nu era politicoș, nu era diplomat, îi trebuia dreptatea integrală, neprecupețită, dacă nu, nimica. A refuzat și decorațiunile îmbiate, căci nu pentru ele și nu pentru sine s-a fost luptat el. El voia să vadă decorată națiunea cu împlinirea promisiunilor, căci pentru aceasta se jertfise, el și poporul său.

Această sinceritate, această dezinteresare și neîngrijire de sine, acest altruism, practicat de Iancu în toată viața lui, sunt principalele motive pentru care el a rămas mare și iubit de contemporani, venerat de noi și de urmașii noștri. El n-a voit să-și mântuiască sufletul său, îngrijindu-se de sine, ca apoi să și-l piardă, fiind el atunci mort pentru noi, ci a voit să-și pună sufletul său pentru poporul său, ca să-l moștenească în veci, fiind viu și pomenit până va fi neam românesc pe acest pământ.

Sire! Pronia divină conduce popoarele după firea lor de ființe raționale, înzestrate cu minte și voință liberă. Le trimite din timp în timp conducători cuminți și pilduitori aleși. Această providență dumnezeiască ne-a dat în vremea din urmă dovezi neîndoielnice de o îngrijire specială. Și cine ar putea să conteste, că n-ar fi un act al acestei providențe speciale și o fericitoare făgăduință chiar numele de botez a lui Avram Iancu? Numele „Avram” își are însemnătatea sa. Dumnezeu schimbase odinioară numele lui Avram în acela de Avraam, tocmai fiindcă îl destinase să fie părintele multor generații. Nu ar fi oare cu puțință, ca Dumnezeu prevăzând timpurile în care trăim și în care la noi, ca și pe aiurea, aproape toți caută ale sale și aproape nime ale lui Hristos – ca să zic cu apostolul – să se fi îngrijit în dragostea Sa specială față de noi, ca eroului nostru să i se dea numele de Avram, tocmai cu scopul, ca să ne arate că el are să fie părintele și pilduitorul multor generații, care întocmai ca și el să-și uite de sine și să se uite exclusiv la binele neamului? Nu e cu neputință!

Acum sunt 26 de ani, tinerețea română din Ardeal depusese pe mormântul lui Avram Iancu o cunună de lauri cu o panglică de tricolor național, cu inscripția: *Dormi în pace! Noi veghem!* Iar eu, în numele bisericii mele românești unite, nu doresc altceva, mare suflet, iubitor de neam, decât ca credința mea în generațiile, care îți vor urma pilda, să nu fie numai o credință, o închipuire, ci o realitate.

Aceasta: pentru înflorirea neamului și pentru strălucirea Tronului.

Să trăiți Sire,
Să trăiți Mărită Doamnă,
Să trăiți Altețe Regale,
Trăiască Augusta Dinastie!

I. P. S. Sa Mitropolitul Blajului,
Dr. Vasile Suci

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 281-331.

LIX

Sire, Mărită Doamnă, Altețe Regale,
Domnilor miniștri, Onorată adunare.

Astăzi toată lumea românească de la Nistru pân-la Tisa își îndreaptă ochii minții spre mormântul de la Tebea a eroului nostru național Avram Iancu, precum în 1848 toată lumea privea spre Munții Apuseni, căci numai aici românii de sub comanda lui Iancu erau liberi, cei din vechiul Regat fiind

sub protectoratul Turciei și ocupațiunea rusească, cei din Bucovina sub austriaci și cei din Basarabia sub ruși. Aci 40 mii de români luptau pentru drepturile naționale contra ungarilor, pentru libertate și dreptul în biserică și școală.

Noi, Basarabeni, eram despărțiți de două ziduri de aceste locuri românești, și puțin am auzit despre Avram Iancu... Numai acum, când zidurile au căzut și noi Români am scăpat de robie și ne-am unit sub sceptrul Majestății Sale, Regelui tuturor românilor, Ferdinand I., mulțumită serbărilor ce se fac, vom înștiința mai bine despre faptele „Craiului Munților”, Avram Iancu și ne vom însufleți cu ideile de care era condus el, de libertate națională, de iubire de neam și țară, de devotamentul Regelui și Dinastiei.

Avram Iancu a fost îngropat nu la Cluj, nu la Sibiu sau Alba Iulia, unde trăiau cei de la conducerea țării, ci la Țebea – un sătășor mic românesc... În aceasta vedem semnul, care ne arată că Avram Iancu prin activitatea lui nu căuta mărire, ci numai binele norodului din care făcea parte... și precum când era student nu se amestecă cu fii de baroni și magnați, ci petrecea numai cu Românașii săi... așa și a rămas credincios Moșilor, pân-la sfârșitul vieții. Și regele nostru Ferdinand, unind sub sceptrul Său pe toți Români, a fost numit de basarabeni Regele Țăranilor, cu care a biruit și a dobândit libertatea, pentru care a luptat și Avram Iancu, Regele Moșilor.

Desnădejdea de a nu vedea nația română câștigându-și drepturile ei, această stare sufletească îi pricinuia mari dureri lui Iancu și neliniștit a rămas sufletul lui și după moarte.

Preasfințiților Stăpâni, care avem putere de a lega și deslega păcatele oamenilor. Să luăm în considerare vremurile și împrejurările grele din viața eroului nostru și astăzi să-l deslegăm de această greșală, când vedem că idealul – libertatea națiunii și unirea Românismului s-a înfăptuit, - și să zicem: „Frate Iancule, Regele Moșilor, liniștete-te, dormi în pace, Ferdinand I, Regele țăranilor români, a rupt lanțurile robiei, a eliberat nu numai pe Transilvăneni – pe Moși, ci și pe Bucovineni și pe Basarabeni. Și toți Români cu însuflețire cântă unirea și libertatea și plini de devotament către Tron și Dinastie strigă: Trăiască Regele Ferdinand, trăiască Regina noastră Maria, trăiască Dinastia!

Să-mi dați voie să mai adaug câteva cuvinte la adresa „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”. Aduc salutul meu din partea Basarabenilor asociațiunii „Astra”, care timp de 60 ani a lucrat pentru ridicarea culturii românești în mijlocul Domniilor voastre cu mult succes și atât de adânc a dezvoltat sentimentele naționale în inimile Transilvănenilor!

Noi am rugat mai înainte pe președintele societății, pe dl. Goldiș ca să ne ajute și pe noi basarabeni. Acum îmi adresez cererea mea către

Majestatea Sa, Președintele de onoare al „Astrei”, și rog ca să vină Societatea culturală „Astra” și în Basarabia, dar să ne aducă mai multă cultură și mai puțină politică...

I. P. S. S Gurie,
Arhiepiscopul Chișinăului

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 281-331.

LX

Sire,

Istoria de veacuri a Ardealului românesc e istoria de lacrimi și de umilință a unui popor orfan. Din toate apăsările trecutului, jugul feudalității ungurești a durat mai mult. Pretutindeni domnia străină ne-a încătușat energiile de viață, aici însă s-a așternut peste noi ca o nenorocire vecină cu moartea, fiindcă în cursul vremii de către conducătorii lor, au suferit neconștient o întreită mucenicie: de sânge, de lege și de clasă. Una din aceste primejdii să fi fost ar mai fi putut miji flacăra desrobirii, laolaltă ele s-au transformat într-un blăstăm fără apărare, într-o crudă încercare venită parcă de sus, la care nu se putea răspunde decât cu plânsul, cu eterna obidă sufletească a tuturor sclavilor.

Iată de ce povestea noastră de aici e o lungă plângere în surdină, revărsată în doine, ticluită în petiții la împăratul sau oftată în rugăciuni la Dumnezeu. Ardealul o mie de ani și-a muiat desnădejdea în jale și s-a mângăiat cu visul. De două ori totuși a lovit, cu sete crâncenă și cu avânt înfricoșat, dospit din impulsuri seculare. În amândouă rândurile lovitura lui a pornit din același loc, care prin vitejie legendară a răscumpărat aureola bărbăției îngropate și a dat unui popor oropsit unica zestre de înălțare morală.

Acest loc e Țara Moșilor.

Moșii apar astfel cu o specială prerogativă în istoria noastră, Neamul lor vânos adăpostește singura tradiție de eroism pe care vremea vitregă nu ni l-a putut înfrînge. În munții Abrudului, continuatorii vechei așezări romane, ca într-o cetate izolată de slăbiciunile vremelnice, au păstrat reflexe întârziate de gloria străbună. Cu toată robota lor zilnică acești copii ai codrului și-au menținut dorul de libertate. Când tot Ardealul se legăna într-o tânguire neputincioasă, în văgăunile lor fermenta revolta. Ei ne-au învățat mai întâi să plătim cu sânge, nu cu lacrimi, ei au introdus virtuțile războinice pe un pământ biruit, ei reprezintă acțiunea într-o lume copleșită de visare mistică. De pe culmile Munților Apuseni a strigat pentru întâia oară

răzvrătirea ca un buciom precursor al redeșteptării generale. Moții sunt Tirolul nostru, pumnul Ardealului, iar cele două inimi mari în care aclocotit uraganul, sunt eroii lor: Horia și Avram Iancu.

Amândouă figurile trecute în mitologia populară se găsesc într-o perfectă înrudire organică. Au pornit și unul și altul de la aceeași vatră țărănească, au crescut în aceleași patimi și au încarnat aceleași năzuinți ancestrale. Lupta lor s-a desfășurat pe un fond comun, având un obiectiv unic și mijloace la fel. Concepția politică de care s-au călăuzit și care a determinat prăbușirea lor tragică a fost aceeași iluzie deșartă a împăratului de la Viena, cea mai tristă și cea mai scump plătită erezie a ideologiei noastre de veacuri. Ce-i desparte însă pe cei doi martiri ai Moților, e cadrul vremii în care s-a dezlănțuit epopeea lor, cortegiul de lozince și de evenimente, care i-au întovărășit pe câmpul de bătaie.

Horia e revoluționarul țaran, care întrupează instinctele de viață ale unui popor prin prisma revendicărilor locale. Drama lui e un preludiv numai al reînvierii, care aștepta în umbră.

Iancu însă, o verigă într-un lanț de evoluțiune universală, se înfățișează, de la început într-o armură complexă de luptător pentru soarta integrală a unui neam. El e soldatul conștient al ideii naționale, a cărui spadă lovește de la înălțimea unor principii imutabile de acord cu catechismul epocii lui. Prin Horia țășnește un fulger răsleț din viforul unui popor, prin Iancu cere cuvânt poporul însuși, cu adevărurile programatice asvârlite în cumpăna istoriei. De aceea răscoala lui Horia e o platformă morală fără consecințe și transformări de domeniul realității, câtă vreme revoluția de la patruzeci și opt rămâne ca o înaltă semnificare politică, prin care s-a inaugurat istoria modernă a românismului, deschizând drumul desrobirilor viitoare. Se va găsi oare cândva meșterul iscusit, care, despiciând întâmplările și cântărind faptele, să construiască această pagină strălucitoare de demult? Va veni poetul să luminze cu razele lui zguduitoare tragedia sumbră, ori istoriograful să descifreze fața vremii în toate tainele ei și să ne dea eternul omenesc din zbuciumul lui Avram Iancu, îndeplinind astfel o operă de educație națională?

Personalitatea mortului de la Țebea se desface din galeria trecutului apropiat, investit cu o excepțională valoare morală, din care posteritatea și mai ales zilele noastre tulburi ar putea să desprindă linii simple și mari. Peste tot pleiada vizionarilor ardeleni de la patruzeci și opt, cu sufletul lor romantic, cu concepția eroică, care le străbătea crezul politic și cu idealismul luminos, care-i povățuia, înfățișează o culme pe care de-atunci și până astăzi generațiile de epigoni n-au mai fost în stare s-o atingă. Sforțarea poporului nostru de-a elabora la el acasă cuvintele de ordine ale frământării continentale din această perioadă a dat roade. Din ceata iobagilor asupriți

s-au improvisat repede cărturarii lor în oameni politici cu o limpede intuiție a situației și când a sunat ceasul, acești preoți și mireni de la sate într-un elan vijelios au incins spada, devenind prefecti, tribuni și centurioni, reîmprospătând astfel pe un colț de pământ uitat un aspect mișcător din antichitatea latină. Sub conducerea lui Șaguna, prototipul cel mai distins al eclesiastului militant produs de istoria noastră și cu îndrumarea lui Simion Bărnuțiu, profesorul cu suflet de apostol, un șir întreg de fruntași au răsărit fanatizați de idee. Era mișcare, patimă, îndrăsneală în rândurile lor și hotărârea nestrămutată de a-și duce cauza la biruință.

Din primele zile ale fierberii din Ardeal s-a ivit pe planul întâi alături de dâșii silueta tânărului avocat din Câmpeni, care da un relief cu totul deosebit comitetului național de atunci. Avram Iancu descindea cu o structură sufletească particulară. Urmașul lui Horia aducea cu sine mândria aspră a moșilor, acea pornire furtunoasă de plată și răsplată, care înroșise odată crestele munților cu focul revoluției. În vinele lui svâcnea sângele fierbinte cu descărcări violente de pasiune elementară. Credințele vremii și evenimentele din jur agitau cu o putere înzecită acest temperament de erou.

Firea lui Iancu, caracterul distinct și unic al țaranului de la Vidra, a smuls de la început mișcarea de la patruzeci și opt din ogașa bătătorită a suplicațiilor seculare către înălțatul cezaro-crăiesc scaun și i-a dat un caracter revoluționar. Ființa lui îmbibată de fanatism a dominat masele din primele clipe. Acest tânăr de douăzeci și cinci de ani, cu graiul răspicat și scurt, cu sclipiri de oțel în adâncul ochilor albaștri, și-a dat seama că numai armele pot hotărî într-un proces de veacuri, care a batjocorit până la sânge plebea năpăstuită. La adunarea de la Câmpul Libertății, în 3/15 mai la Blaj, Iancu a venit în fruntea Moșilor organizați militărește, gata să înfrângă orice val inoportun de cuminenție iobăgească. Peste capul episcopului Lemeni și canonicilor lui supuși stăpânirii ungurești, sarcasmul lui a plesnit ca un bici de foc. Dincolo de îngrijorarea căpeteniilor circumspecte, tribunul de la Câmpeni radia tinerețe, nervi și optimism. Prin el a primit mișcarea noastră nota de vitejie și romantismul de epopee. În sfatul conducătorilor, Iancu și-a impus pecetea lui definitivă.

Înalta prevedere politică a lui Șaguna și cumpătul diplomatic al înțeleptului arhieru, unite cu viziunea istorică a lui Simion Bărnuțiu se completau admirabil cu acest om de acțiune, care în comitetul de la Sibiu, într-o memorabilă ședință, prelungită de calcule și temeri, a tăiat scurt discuțiile savante: „*Domnilor, vorbiți înainte, eu plec în munți și fac revoluție!*”

Ce a urmat se știe, e prima noastră afirmare a ideii de libertate politică, cea dintâi campanie ostășească în războiul de neatârnavă. Advocatul Avram Iancu a pledat cu sabia în mână cauza românismului. Prefectul de lănceri întors între Moșii lui s-a dovedit un strălucit șef militar. Ca împinși de

o chemare magică, i-au roit împrejur ciubărării și ciobanii din văile Crișului și ale Arieșului. S-au aprins focuri pe culmi, a început să sune tulnicul de brad, s-au pornit carele Iancului de care plânge și azi poezia populară și tunurile de lemn au fost urcate pe vârfuri, la trecători. Agerul prefect, frumos, drept și încrezător crai al munților, se ivea pretutindeni pe calul lui alb ca un zeu al luptei.

Prestigiul lui personal întreținea și coeziunea și disciplina acestei armate de țărani. Cele două invazii ungurești din Munții Abrudului, sugrumate în sânge sub cotropirea Moților, au arătat lumii la ce grad de conștiință cetățenească se ridicaseră iobagii Ardealului și ce bloc de granit erau piepturile lor. Toată vremea Iancu a fost comandantul necontestat, adorat de mulțime. Oastea lui n-a cunoscut o clipă de înfrângere. Armatele imperiale au fost bătute de rebelii unguri, prințul Windischgraetz a fost alungat de Kossuth peste granița Ungariei, baronul Puchner cu austriacii lui bine înarmați a fugit din fața lui Bem la Râmnicul Vâlcei, când în munții Abrudului flămura noastră fâlfăia triumfătoare.

În acest timp de aproape doi ani când Avram Iancu a desfășurat o acțiune proprie fără nici un ajutor din partea autorităților militare imperiale copleșite de o frică meschină, eroul de la Fântânele, paralel cu mișcarea armată, avea și o intensă activitate politică. Cuibul lui de stânci devenise focarul renașterii naționale românești de pretutindeni. Fie că îndrumă linia de conduită a tovarășilor săi din comitetul național sau primea emisarii guvernului de la Dobrița, fie că urmărea planurile curții de la Olmütz, Iancu concentra atunci destinele neamului în mâinile lui. Sub ocrotirea munților neînvinși, la lumina unui foc, țăranul din Vidra și generosul boier muntean Bălcescu, urzeau pentru întâia oară pe urmele mortului de la Turda, visul unirii tuturor. Prea târziu, după venirea rușilor în țară el a fost un factor activ al echilibrului politic, chibzuit și desfăcut de prejudecăți, neavând alt punct fix în cugetarea lui decât soarta integrală a neamului.

După strălucirea orbitoare a venit prăvălirea în prăpastie, cea mai întunecată tragedie, care putea zdrobi sufletul eroului. Perfidia Vienei a transformat repede un popor biruitor într-un popor mucenic. Absolutismul austriac ca o nouă pecingine s-a așternut deasupra Ardealului, trecut din ghiarele brutale ale nemeșilor unguri în sforile abile ale polițiștilor austriaci. Sub apăsarea regimului s-au prăbușit teorii politice și gânduri de regenerare. Frunțașii noștri au luat lumea în cap sau și-au atârnat spada în cui, așteptând zile mai bune. Sufletul nedomesticit a lui Avram Iancu n-a putut suporta odioasa încercuire. Ca și mai înainte a tresărit cu aceeași patimă în fața robiei. El, care-și hrănea avântul din impulsuri atavice și simțise cu toată carnea lui măreața dramă, în minte cu făgăduințele de ieri și în urechi însă cu strigătul năvalnic al gloatelor de la Mărișel, nu putea privi cu brațele

încrucișate rușinea și nu-și închipuia să trăiască ca un modest cancelist aulic sau ca pensionar austriac din mila vulturului cu două capete.

O nouă revoltă l-a aprins și i-a adus pierzarea. Se știe calvarul lui de la Viena, după ce în cabinetul împăratului a respins decorația: „*Nu ne-am luptat pentru jucării – vrem drepturi, Maiestate!*”! Se cunosc loviturile groaznice de mai târziu: închisoarea din cetatea de la Alba Iulia, unde l-au ferecat în lanțuri și l-a pălmuit un căpitan austriac pe Craiul Munților! Ce vifor pustiitor trebuie să fi bătut în aceste clipe în sufletul Prometeului înlănțuit! Ce umbre fugare se vor fi abătut peste fruntea lui, pe care strălucea cununa de raze a unui popor întreg! Eșit de după zidurile negre, eroul umilit era pe marginea abisului. Ce putea face el? Drumul lui nu mai avea întoarcere. Să se înarmeze cu scripte și documente ca să susție o plângere străveche, stropită cu sânge? Să apere ca avocat la tribunale nemțești pădurile Moșilor cerșetori? Nu mai era ieșire, Avram Iancu trebuia să cadă, trebuia să dispară din circulație, ca să intre în imperiul legendei și să diriguiească de acolo cu neînduplecata putere a morților crezul unui neam...

A urmat deci fatalul sfârșit de dramă, zguduitor și mistic ca o tragedie shakespeariană, Iancu s-a întors acasă în munții lui robiți iarăși, de astă dată rob și el, înfrânt în credință și batjocorit în amorul propriu. O perioadă de singurătate dârză a premers melancoliei, care l-a înfășurat pe veci. În casa de la Vidra, înconjurat de tribunii, care i-au mai rămas, sub ochii înlăcrămați ai unui tată țaran, tăcut și reflectând parcă în privirile duse crâmpene dintr-o glorie apusă, el s-a încins ca într-o criptă mortuară. Erau zadarnice toate îndemnurile prietenilor, invitațiile la dieta de la Sibiu, planurile de memorandum la împăratul... Iancu era protestarea mută a decepției generale și era prizonierul demnității sale rănite.

În această postură l-a surprins călătoria împăratului Franz Iosif în Ardeal, vizita tânărului monarh în Țara Moșilor. Toate stăruințele prietenești de atunci, cu tot mirajul unor avantagii politice pe seama alor săi, nu l-au putut îndupleca să apară înaintea Domnitorului. Vizita plăpândului Habsburg s-a desfășurat într-o atmosferă de amărăciune și doliu. Foștii lănceri, lănceri lipsiți de comandantul lor, se uitau cu sprâncenele încruntate la acest convoi nedorit. În fața casei cu șindile de la Vidra nu aștepta decât tatăl eroului, întinzând un pahar de vin oaspetelui cu un gest liniștit de politeță patriarhală. Avram Iancu pregătise acest gest de mușcătoare ironie și se afundase în codru ca un vultur cu aripile zdrobite, aruncând prietenilor săi sentința lapidară ca un dicton biblic: „*Toate sunt în zadar, un nebun și un mincinos nu se pot înțelege*”.

De aici înainte o singură dată l-au mai putut urni din pasivitatea lui. În năzuința de a-și crea un acord cu împrejurările, conducătorii politicii ardeleni au făcut totul ca să curme protestarea solitarului din Munții

Apuseni, care împrăștia sugestii neplăcute Burgului de la Viena. S-au dus deci la dânsul, l-au acoperit de muștrări, i-au insinuat că confundă binele public cu rosturile lui și cu puterea l-au dus la Sibiu. Iancu târât le-a ascultat argumentele, le-a primit programul. Cine știe ce prăvăliri surde se sbăteau în tăcerea lui? O mare bucurie îi însenină pe toți la gândul că actul de sumisiune a tigrului îmblânzit va avea o reală contravaloare politică. O delegație de fruntași l-a dus la principele Schwartzemberg, guvernatorul Ardealului, care i-a strâns mâna cu satisfacție și l-a poftit zâmbitor să șadă: Also, was wollen die Rumänen? Iancu, ca la lumina unui fulger, va fi văzut atunci toată fatalitatea unei istorii milenare. A zâmbit și el prințului și a răspuns cu ochii rătăciți: *Serenissime, o academie de drept la Sibiu și o baie de vapori la Vidra!*

În clipa ceea a nebunit Avram Iancu!

Zeci de ani s-a plimbat mortul viu pe poienele dintre brazi, peste mormintele unde dormeau lăncerii lui. Desculț, sdrențos, ca un rege Lear, rătăcea Craiul Munților, cea mai înfricoșată icoană a dărăpănării unui popor chinuit. Pe la târguri sau pe câte o culme de deal, se ivea făptura lui pribeagă. Moșii alergau la el să-i atingă genunchii ca pe niște moaște și sdrențele lui ca o binecuvântare. Avram Iancu scotea un fluier de cireș și cânta marșul lui: *Astăzi cu bucurie Românilor veniți, pe Iancu în câmpie cu toți îl însoțiți!*...

Țăranii știau cântecul atât de bine. În cadențele lui bătuseră pe Hatvani și sdrobiseră odinioară legiunea cu chivărele cu cap de mort. Ca un cor din tragediile lui Sofocle înconjurau pe titanul căzut și plângeau...

Într-o zi l-au găsit mort pe o bancă, cu fața întoarsă spre cer și l-au îngropat sub gorunul lui Horia, la Țebea, cu o piatră albă la căpătâi, într-o groapă împrejmuțată cu zăbrele sărace...Gorunul îl plouă de atunci cu frunze, țăranii îl cântă în balade la coarnele plugului, iar istoria noastră învață din religia lui...

Sunt vreo cincizeci de ani și mai bine de când a murit a doua oară Avram Iancu. De atunci fața vremilor s-a schimbat printr-o cascadă vertiginoasă. Credința lui s-a înfipt adânc în conștiința neamului și a ajuns la o răspântie nouă. Viforul de la patruzeci și opt s-a pornit iarăși să zguduie catapeteasma lumii. A reînviat epopeia! Româanismul s-a ridicat din cenușa ruinei universale și peste stârvul pajurei cu două capete dorobanții noștri au împlântat tricolorul pe palatul din Buda...O justiție imanentă, veșnică și implacabilă, a rectificat povestea noastră și a răsplătit martiriul eroului. În fața mormântului de la Țebea se închină o Românie așa cum a visat-o el cu Bălcescu, la focul de pe creste sau cum a văzut-o ca o fantomă în arătările lui de pribeag nebun.

În decorul schimbat un alt monarh trece astăzi pe la casa Iancului. E al nostru. Vine să îngenunche la groapă, simbolizând recunoștința unui neam. Clipa ne covârșește cu înțelesul ei adânc, un fior de veacuri tremură în frunzele gorunului lui Horia și din troparele bizantine flutură eternitatea peste capetele noastre. În coborârea amurgului se vor aprinde iar focuri pe culmi, fumul lor se va ridica la cer pașnic și blând, ca fumul jertfei bine primite. Târziu, în lumina albă de lună, va picura din nou glas de fluier printre crengile brazilor, ca o chemare de departe: *Astăzi cu bucurie Românilor veniți!*

Ascultă Sire, acest fluier cu toate povețele lui! E fluierul țăranilor noștri, fluierul lui Iancu, fluierul fermecat. În cântecul lui e toată mântuirea noastră!

Octavian Goga
Academia Română

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august – septembrie 1924, p. 330-336.

LXI

Fraților ardeleni!

Din colțul cel mai de nord al patriei noastre întregite, de pe plaiurile Bucovinei, din apropierea mormântului marelui Voievod al Moldovei de odinioară, Ștefan cel Mare, care își doarme în mănăstirea sa din Putna, somnul său de veci, vin în numele „Societății pentru cultură și literatura română din Bucovina” ca să iau parte la aceste serbări, care s-au aranjat întru amintirea marelui fiu al Ardealului, Avram Iancu.

Motivele care m-au determinat ca să grăbesc să vin în mijlocul D-voastre sunt ca să vă spun că mă bucur, că i-ați purtat o scumpă amintire aceluia, care întruchipa toate aspirațiunile unui popor, că vă fericesc pentru acest fiu mare al Ardealului și vă spun câtă dragoste și admirație i-au purtat și îi poartă Bucovinenii celui care a fost Avram Iancu.

Căci știrea despre curajul neîntrecut al lui Avram Iancu de a-și apăra împotriva ungarilor, asupritori, pe frații săi și a cere dreptate și libertate pentru poporul său, a străbătut încă de pe atunci până pe la noi. Și până nu demult cântecul de chemare la înfrățire de arme cu Avram Iancu era în gura tuturor studenților și cărturarilor români de la noi, mângâindu-ne cu el ca și cu cântecul bardului național Murășanu „Deșteaptă-te Române”, în zilele noastre de restriște, pe care trebuia să le îndurăm.

Și cu drept cuvânt admiram pe Avram Iancu, pentru că aspirațiunile pentru care luptase și pentru care și-a jertfit viața, erau și ale noastre. Precum

el pentru frații din Ardeal, așa și noi ceream pentru Bucovina dreptate și libertate. Și nu există cerinți mai firești decât acestea pentru un popor care e plin de vigoare, cum este poporul românesc. Înzestrat cu o inteligență rară și cu o inimă blândă și bună, poporul românesc simțea că dacă ar ajunge la situațiunea de a se putea elibera de asupritorii săi și și-ar putea cultiva liber și nestingherit de nimeni și în direcție sănătoasă facultățile sufletului său, ar putea să ajungă a fi unul dintre cele dintâi și mai ideale popoare pe sub soare. De aceea și dorul său neîmpăcat și nestins după libertate și cultură națională.

Și când acestui dor i se opun în cale piedici, din partea celor nedrepti și din motive josnice, atunci, precum izvorul cel limpede de apă cristală, care curge din creierii munților și din desimea brazilor, nu cunoaște piedici în calea sa, ci trece năvalnic și curajos peste stânci și prăpăstii, tot așa și acest elementar și just dor al poporului românesc după libertate și cultură n-a putut fi stârpit din sufletul poporului românesc, doritor de viață, ci fiind împiedecat întru dezvoltarea sa, s-a tot adunat și au crescut apele sale și s-a revărsat apoi cu putere elementară peste tot ce-i stătea în cale amenințând pe cei, care îi nesocotiră puterea sa de viață.

Drept aceea figura măreață a lui Avram Iancu este pentru noi simbolul aceluia, care își iubește țara, neamul și legea mai mult decât pe sine și care în dorul său de a deschide neamului său un drum larg spre libertate și cultură nu se sfieste a-și jertfi viața sa. Și dacă asupritorii au reușit pentru un timp oarecare a pune stavilă aspirațiilor atât de firești și juste ale poporului românesc, totuși, ei n-au reușit ca să facă ca acel izvor de apă limpede, care izvorea din adâncul sufletului românesc, să dispară sau să secătuiască.

Suprimată ridicarea elementară a lui Avram Iancu, sufletul românesc al Fraților Ardeleni dă naștere câțiva ani mai în urmă (1861), în condiții schimbate „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, din Sibiu, „Astra”. De acum înainte această Asociație trebuie să ia asupra sa și să continue opera rămasă nedesăvârșită a lui Avram Iancu, nu mai mult pe calea apucată de el, ci pe una mult mai sigură, pe calea culturii românești.

Cam la fel s-au petrecut și la noi în Bucovina lucrurile. Străduințele de decenii ale Câmpulungenilor de a-și redobândi drepturile răpite lor de austrieci, provoacă în cele de pe urmă o mișcare puternică pentru autonomia țării și când aceasta este amenințată de un curent potrivnic, care introduce în mod forțat și artificial în Bucovina o chestie ruteană (ucrainiană), tot ce Bucovina are mai de seamă, boieri, preoți și intelectuali se grupează cam pe aceeași vreme (1862), la inițiativa marelui naționalist și boier român Eudoxiu Hurmuzachi, în jurul „Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina”.

Aceleași suferinți și aceleași aspirațiuni dau naștere la 2 societăți culturale surori, una mare în Sibiu, pentru poporul de milioane al Ardealului, alta mică pentru frântura de popor românesc ce ne-a mai rămas în Bucovina. Și numele lor ne spun menirea înaltă, pe care trebuie să o împlinescă mai ales acum, în patria noastră întregită. Drept aceea cu dragă inimă am venit la invitațiunea, pe care ne-a făcut-o sora mai mare din Sibiu, ca să sărbătorim împreună aniversarea centenarului de la nașterea lui Avram Iancu.

Aduc în numele „Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina”, omagiul nostru de admirație și adâncă recunoștință aceluia, care a socotit mai presus aspirațiunile și mai scumpă fericirea poporului său decât binele propriu și viața sa.

„Per aspera ad „Astra”!” Numai jertfa pentru o cauză bună duce la adevărata mărire. Și iată-ne astăzi, când și cerul a binevoit a binecuvânta străduințele de veacuri ale noastre după libertate adevărată și cultură solidă, adunați cu toții, de la cel mai mare până la cel mai mic, pe aceste plaiuri și în aceste locuri sfinte nouă, unde a trăit și a luptat și a murit pentru noi Avram Iancu, pentru că reamintindu-ne aici, mai bine decât oriunde, de viața și faptele lui mari și eroice, să ne încălzim și noi inimile noastre la focul sacru al dragostei lui de țară, neam și lege, pe care a știut să le apere cu pieptul său viteaz și cu hotărârea și curajul bravilor săi Moți, care l-au însoțit.

Glorie, glorie, glorie ție!

Și fericite de poporul care are parte de astfel de fii!

Dr. Vasile Gheorghiu,
Președintele „Asociațiunii bucovinene pentru literatura și cultura română”.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 336-338.

LXII

Sire! Doamnă! Altețe Regale!

Terminându-se ordinea de zi a acestei adunări festive, în numele „Asociațiunii” țin să mulțumesc tuturor, care au grăbit aci să ne închinăm memoriei eroului, pe care-l sărbătorim.

Mulțumesc Înalt Preasfințiților Domni Arhiepiscopi și Mitropoliți ai bisericilor naționale române, reprezentantului Academiei Române și conferențiarului „Asociațiunii”, pentru cuvintele rostite la acest prilej.

Mulțumesc guvernului țării pentru sărbătorirea atât de pioasă și strălucită ce i-a făcut, alături de noi, Craiului nostru iubit Avram Iancu și pentru largul concurs, ce a dat „Asociațiunii”, la aranjarea acestei adunări festive.

Mulțumesc Maiestății Sale Reginei și Altețelor Lor Regale pentru strălucirea ce au revărsat asupra acestor serbări prin participare.

Mai vârtos și mai presus de toate mulțumesc Maiestății Voastre, Sire, pentru prezidarea acestei adunări festive și a serbărilor de comemorare a lui Avram Iancu. Rugându-vă să binevoiți a ridica ședința mă simt interpretul națiunii române întregi, încheind cu urarea: Trăiască Dinastia Română!

Vasile Goldiș,
Președintele „Astrei” .

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 338.

LXIII

Ostași,

„Cinstea care vi se face astăzi, când batalionul d-voastră capătă numele celui mai mare erou național, trebuie să vă umple sufletele de mândrie. Sunt sigur că veți ști să purtați cu demnitate numele acestui erou, care trebuie să vă fie un continuu îndemn spre fapte mari și frumoase. Am avut și voi avea totdeauna cea mai mare încredere în armata noastră, care prin faptele ei de arme și prin sufletul măreț ce o animează a știut să câștige respectul întregii lumi.

Vă felicit pentru onoarea ce vi s-a făcut și sunt sigur că veți purta cu cinste numele marelui Avram Iancu”.

Ferdinand

Cuvântare la conferirea numelui de „Avram Iancu”,
Batalionului de vânători de munte din Abrud.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 339.

LXIV

Ostași,

Astăzi sărbătorim o sută de ani de la nașterea lui Avram Iancu.

Fiu al Ardealului, născut și trăit în vremuri de grea cumpănă pentru suflarea românească din ținuturile ungurești locuite de Români, Avram Iancu a fost și va rămânea icoana firei românești, blândă și îngăduitoare numai atâta vreme cât nu i se pune vreo piedică drepturilor ei sfinte de a fi și de a putea propăși în liniște.

Aceasta fiind caracteristica firii românești, rezultă că suflarea românească nu sărbătorește astăzi în Avram Iancu pe un răzvrătit, ci pe marele Român – de aproape un veac în urmă – care nemaiputând suferi siluirea conștiinței naționale și atingerea credinței strămoșești, a dat semnalul rezistenței și punându-se în capul cetelor acelor care simțeau la fel ca el, a silit pe asupritorii neamului de pe aceste plaiuri să se întoarcă la simțul realității.

Așadar, Avram Iancu a fost un mare suflet românesc, un erou național, care întruchipează vrednicia neamului său.

Un popor care are respect pentru trecutul său, care nu pierde nici un prilej ca să-și manifeste recunoștința față de antemergătorii care i-au păstrat comoara națională - limba și credința - este un popor merit ca să trăiască. Iată cum trebuie să ne explicăm, că atâtea inimi calde românești, venite din toate unghiurile țării – a României întregite – s-au adunat astăzi pe aceste plaiuri, care au fost acum aproape un veac în urmă leagănul afirmării tăriei sufletului românesc.

Pentru a pune în evidență această tărie de suflet, comoară neprețuită a neamului românesc, pentru a cinsti pe Avram Iancu, eroul nostru național, pentru a arăta cum neamul românesc știe să aprecieze și să răsplătească vrednicia fiilor săi, Maiestatea Sa Regele – Capul oștirii – a binevoit a hotărî, ca să se lege numele lui Avram Iancu de acela al unui corp de trupă, făcând alegerea în *Batalionul 5 vânători de munte*, care, de astăzi înainte se va numi: Batalionul 5 vânători de munte Avram Iancu.

Ostași!

Fiți mândri de alegerea făcută de Maiestatea Sa Regele. Dați-vă seama, de legătura ce se stabilește de astăzi înainte între voi și numele lui Avram Iancu, eroul nostru național. Un moment nu pierdeți din vedere, că vrednicia voastră trebuie să se găsească pururea la înălțimea vredniciei aceluia de-al cărui nume sunteți legați de astăzi înainte.

Recunoscători de această Înaltă distincțiune, cu dragoste și smerenie să strigăm într-un singur glas:

Trăiască Maiestatea Sa Regele!
Trăiască Maiestatea Sa Regina!
Trăiască Altețele Lor Regale, Principele Carol și Principesa Elena!
Propășească Întreaga Dinastie!

Ministrul de Război.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 339-340.

LXV

Sire, Doamnă, Altețe Regale!

Casa de naștere a lui Avram Iancu e biserică de evlavioasă închinare pentru națiunea română. Cu o sută de ani în urmă în această casă a văzut lumina zilei copilul bălai cu ochi albaștri, care era sortit să devină Craiul Munților, în creierii cărora s-a născut și viteazul neîntrecut al luptelor pentru dezrobirea națională a neamului său.

Căsuță de brad, aci, între munții pietroși și solitari, lângă murmurul neîncetat al vâlcelei repezi, ce-și alungă undele spre depărtatele zări, astăzi grațitudinea pioasă a unui neam întreg Te îmbracă în haina strălucitoare a iubirii fără țarm. Slăvită ești și ai să rămâi de-a pururi izvor curat de hotărâri vitejești pentru neamul, care Te împresoară cu religioasă adorațiune.

Casa aceasta este proprietatea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, minunat simbol al adevărului indiscutabil, că prin cultură numai națiunile pot ajunge culmile progresului omenesc.

Sta până acum solitară aci, această casă. De azi înainte deoparte și de alta ea și-a primit tovarăși buni: aci muzeul Avram Iancu și al revoluțiunii naționale din anii 1848-1849, colo casa națională pentru cultura Moșilor lui Iancu. Trecutul și viitorul își dau mâna aci spunând tuturor, care vor veni să se închine în această istorică vale, că trecutul este temelia viitorului și numai respectul pentru trecut și învățămintele lui poate răsări viitorul scutit de primejdii al fiecărei națiuni.

Sfințite acum aceste clădiri prin rugăciunile pioase ale Cinstului și Preavrednicului Vlădică al Vadului, Feleacului și Clujului, ele au să rămână de azi înainte mănăstire de închinare și pelerinaj viitoarelor generațiuni, care vor veni să-și scalde sufletul în amintirea suferințelor trecute și a eroismului desfășurat pentru victoria dreptății și a libertății.

Mulțumesc Dumnezeului dreptății pentru zilele, pe care am ajuns să le vedem cu ochii noștri trupești, Mulțumesc Preasfinției Voastre, bunule

păstor, Nicolae, pentru osteneala de care nu te-ai ferit, venind aci să sfințești aceste scumpe odoare ale neamului nostru, mulțumesc mai vârtos Comisiunii monumentelor istorice ale Țării Românești și președintelui acestei comisiuni, Ministrul cultelor și Artelor, Alexandru Lapedatu, care cu multă dragoste de neam și neîntrecută venerațiune pentru memoria lui Avram Iancu, a pus la dispoziție sumele foarte însemnate, cu ajutorul cărora s-au putut ridica aceste clădiri.

De aci înainte ele trec toate în proprietatea și sub îngrijirea „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”. În numele acestei „Asociațiuni”, eu le primesc și le predau, aci în îngrijirea nemijlocită a despărțământului nostru Abrud-Câmpeni. Domnule avocat Candin David, președinte al acestui despărțământ, Te rog să primești aceste sfinte lăcașuri sub îngrijirea voastră. Să le păzești ca scumpe comori ale națiunii noastre.

Adânc emoționat, iară și iară, gândul meu se întoarce către Maiestățile Voastre și scumpele odrasle ale glorioasei Dinastii românești. Vă mulțumesc din adâncul sufletului, că ne însoțiți pretutindeni în acest pelerinaj de închinare memoriei scumpului nostru Avram Iancu și a vitejilor săi.

Doamne, trimite harul Tău întreg asupra Dinastiei române și a neamului românesc!

Vasile Goldiș
Președintele „Astrei”, Cuvântare la inaugurarea Casei
Memoriale „Avram Iancu” din Vidra de Sus, 1 sept. 1924.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, augus-septembrie 1924, p. 342-343.

LXVI

Ați binevoit Sire, să hotărâți ca mărețele serbări naționale pentru comemorarea centenarului nașterii lui Avram Iancu să se încheie aci, la Cluj, cu anumite acte festive printre care și acel săvârșit acum – un serviciu divin pe locul unde urmează să se înalțe monumentul prin care prima generație a României întregite ține să-l lase celor viitoare ca dovadă neperitoare, nu numai a sentimentelor sale de admirațiune pentru memoria Marelui Erou, dar și a puterii sale de creațiune artistică ce privește întruchiparea, în bronz sau marmură, a figurii lui ideale și simbolizarea în același fel, a faptelor sale eroice.

În orașul acesta deci, unde, de la Unire încoace, se concentrează cele mai vrednice și laudabile silințe de a se întemeia un centru de intensă viață culturală românească, printre monumentele destinate a afirma în chip

material și plastic, acest nou caracter al Clujului, va fi și monumentul aceluia ce prin acțiunea sa istorică a impus neamului nostru de dincoace de Carpați, un scop mai direct, mai precis și mai eficace al revendicărilor sale naționale, al aceluia ce a întrevăzut, încă de la început, de când posibilitățile restaurării dominațiunii române în Transilvania se arătară ca realizabile, a întrevăzut, zic, importanța acestei străvechi cetăți ca centru de viață culturală românească. Căci lui i se atribuie și cuvintele: „Până nu vom trage brazdă peste Cluj, nu vom putea domina Transilvania”.

Ori brazda aceasta s-a tras, nu cu plugul, ci cu sabia, așa cum era încredințat că trebuie să facă Avram Iancu. Dominațiunea românească în Transilvania a fost restatornică, după aproape o mie de ani de la abolirea ei. Și odată cu ea s-a întemeiat și aceea ce poate da caracter specific acestei dominațiuni – noua viață culturală românească, care pulsează cu elementară vigoare în toate părțile organismului național. O seamă întreagă de lucrări și opere se fac și se inițiază pentru a servi, ca mijloace, scopurilor acestei noi vieți, sprijinite, unele, de interesele superioare și morale ale întreg Românisului.

După monumentală catedrală în curs de zidire, consacrată Adormirii Maicei Domnului, ziua de aniversare a intrării oștilor române în războiul pentru întregirea Neamului, după acest templu merit să preamărească gloria lui Ștefan cel Mare, ctitorul Episcopiei Vadului, și marele act al unității noastre naționale – se va ridica aci, chiar la umbra dumnezeescului lăcaș al credinței noastre străbune, un alt monument, merit să preamărească virtuțile și jertfele prin care poporul nostru a putut rezista deasupra tuturor celorlalte și pe toți acei care, în decursul timpurilor, au știut să dea expresie concretă, eroică, acestor virtuți și jertfe și în fruntea cărora stă, negreșit, legendarul Craiu al Munților, Avram Iancu. Căci aceasta este, Sire, permiteți-mi să o spun, în concepția Maiestății Voastre, monumentul ce va să se ridice pe locul hotărât – monumentul virtuților și jertfelor poporului ardelean, a tuturor celor care au luptat în numele lui pentru îndeplinirea idealului național, deplin și veșnic, ajuns astăzi.

Apropierea celor două monumente de care vorbesc are, desigur și un sens simbolic. Prin credința creștină și prin rezistența eroică și-a păstrat neamul nostru din aceste părți mai amenințate decât toate, ființa sa națională, ca să poată ieși, după veacuri de robie, la limanul biruitor al vremurilor noastre, întreg, nealterat în toate calitățile fundamentale ale sufletului său. Lor deci, credinței și eroismului, trebuie să se închine cele dintâi monumente ale dominațiunii românești în acest oraș și să fie prin apropierea lor unul de altul un simbol, un memento, pentru cei viitori că numai cultivând mai departe credința și virtuțile străbune va putea nația aceasta să îndeplinească până la capăt misiunea sa istorică.

Aceasta este și trebuie să fie înțelesul moral și național al monumentului pe care poporul întreg, în frunte cu gloriosul său Rege, își ia, prin actul săvârșit aci, angajamentul solemn de a-l ridica cu prilejul comemorării centenarului nașterii marelui Erou al Munților, monument, în care chipul lui, tânăr și frumos, de zeu al războiului nostru de acum optzeci de ani aproape, va apare în acea minunată atitudine de viteaz, de erou, pe care o purtăm cu toții în suflete și pe care o vom avea sub ochii noștri, ca un exemplu viu de recunoștința și admirațiunea, pe care națiunile știu să o arate și în acest fel celor mari și nemuritori ai lor.

Garanție pentru înfăptuirea cât mai curând a acestui monument ne este modul strălucit în care poporul românesc întreg, într-o desăvârșită unitate și solidaritate de simțăminte a ținut să se facă pomenirea la care am participat și mai presus de toate faptul că Maiestatea Voastră, Sire, cu aceeași mare iubire și înțelegere pentru țară și neamul acesta, cu care ați binevoit să patronați toate actele mari și solemne ale vieții noastre naționale, țineți să patronați și opera aceasta.

Cu urarea fierbinte ca odată cu sfințirea celei mai monumentale, catedrale din Transilvania a legii creștine ortodoxe, să se facă și dezvelirea monumentului proiectat, vă rog, Domnilor, să strigăm din toată inima:

Trăiască Maiestatea Sa Regele! Trăiască Dinastia! Trăiască România!

Alexandru Lapedatu,
Ministrul Cultelor și al Artelor.
Cuvântarea rostită la Cluj, 2 septembrie 1924.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 344-345.

LXVII

Doamnă, Sire, Domnilor,

Prezentul se închină azi înaintea trecutului, în ceasul în care trecutul strălucește asupra viitorului... Aceasta este cea mai mare răsplată pe care istoria o poate rezerva unui popor conștient de datoria și de misiunea lui. Când norocul zilelor pe care le trăiește este rodul anilor de străduință și de jertfă a înaintașilor săi, la care s-au adăugat jertfele generației de astăzi și când tezaurul acesta al trecutului stă straja a vremurilor ce vor veni, poporul acela se poate privi drept cel mai fericit dintre popoare.

În bucuria înfăptuirilor de acum, putem astfel măsura suferințele de ieri, și înțelege datoriile de mâine. Tot scepticismul celor care au putut spune, că „fericite sunt acele noroade care nu au istorie, pentru că ele nu au suferit”, se năruie în lumina gloriei, pe care o au numai cei cărora le-a fost dat să plângă și să lupte, să sângereze și să pătimească. Căci astăzi, când din Munții Apuseni până în inima Ardealului, la Cluj, o singură voce de slavă se ridică în văzduhuri, cuprinzând în același imn de biruință amintirea eroului de ieri cu triumful Regelui de azi, durerile se sting în morminte, toate nedreptățile se uită, toate rănilor se închid. E marea clipă când un neam întreg se împacă cu soarta care l-a încercat.

Din suferințele și vrăjmășiile de până acum, rămâne doar învățătura, că nici o stăpânire și nici o putere pământescă nu poate dăinui, dacă nu e înfiripată pe dreptate. În ceasul acesta al supremei noastre bucurii, când suntem adunați pe locul unde se va înălța monumentul lui Avram Iancu, noi nu vom găsi cuvinte care să ne îmbete și nu vom căuta amintiri care să ne facă să urâm, dimpotrivă vom căuta simbolul care să înfrățească și să miște sufletele noastre, iar nu să ne răscolească patimile.

În așezarea monumentului lui Avram Iancu, domnul revoluției noastre, în fața catedralei din Cluj, este mai mult decât fericită întâmplare. Noi, care cei dintâi am înfiripat gândul acestui monument, suntem mândri de a fi găsit și rostul acestei apropieri. Căci astfel el, care în viață a fost un simbol de luptă și de bărbăție, după moarte va fi un simbol de pace și de dreptate înfăptuită.

Când lanțurile au căzut, când Ardealul – pământ al făgăduinței pentru noi – tresaltă de viață nouă, în pragul lăcașului acestui sfânt, bronzul său va fi de-a pururea pentru toți mărturia credinței și a dragostei pentru libertate a neamului românesc.

Mândri, conștienți de marea împlinire a istoriei, soldații României întregite vor defila în fața Regelui lor, pe locul unde se va înălța statuia eroului de la 1848.

Vor fi trecut numai trei pătrimi de veac, și pe calea arătată de marele revoltat, de martirul îndurerat „al unui dor neîmplinit, copil al suferinței”, oștile biruitoare vor fi răscolit văzduhul sub pasul lor hotărât și puternic. Se pare că de la Țebea la Vidra și de la Câmpeni la Cluj, umbra celui dintâi ostaș al revoluției, însoțește azi pe ostașii păcii. El, Generalul întâiei lupte, cătană fără de noroc, primește în fine salutul sfânt al biruinței.

Cunună de lauri se așează după moarte pe fruntea aceluia care în viață nu avu parte decât de cunună de spini. Căci așa e scris în cartea poruncilor dumnezeiești, ca religiile noi să se nască în sânge și lacrimi, iar propovăduitorii lor să urce calvarul răstignirii...

Noi, astăzi serbăm înălțarea!

Ca în ceasul învierii să deschidem în sufletele noastre tainicile doruri de mai bine în avântul tuturor pornirilor generoase. În preajma trecutului viu, Ardealul și patria mamă se simt astăzi mai aproape, mai strânse, mai legate în îmbrățișarea frățească a unei minunate uniri. Oamenii își întind mâinile cu încredere și iubire, pătrunși numai de strălucirea minunii, și în uitarea deșertăciunilor și a patimilor omenești. Noroadele chiar, pe care le-ar despărți legea sau limba, se pleacă cu smerenie în fața unui simbol de dreptate și de libertate, căutând în învățăturile trecutului pilde și îndrumări pentru viitor. De la marele praznic al neamului, adunați în jurul amintirii lui Avram Iancu, să plecăm toți mai buni și mai încrezători.

Să știe în lumea cealaltă, marele erou al neamului românesc că libertatea pentru care el a luptat în zadar, noi am dobândit-o pentru toți, și că în țara aceasta ea este bunul tuturor fără deosebire de neam sau de credință. Să știe martirul revoluției pentru dreptate, că dreptate s-a făcut, și că pe cuprinsul plaiurilor noastre, Regele României împarte cu dărnicie dreptate tuturor. Să știe Avram Iancu că lupta cu spada s-a sfârșit și că o luptă nouă pentru lumină și adevăr se duce cu toate puterile, de toată suflarea neamului românesc, și că pe viitor purtând făclia civilizației și a culturii, imperiul latin din Orient reia firul marilor tradiții istorice...

Plecându-ne cu smerenie în fața umbrei marelui revoltat, noi soldații de azi, înțelegem toată măsura pildei sale. Și Regelui care în Ardealul ce-i este atât de scump, a venit să salute memoria celui mai brav soldat al Ardealului, noi îi reînvoim jurământul, că urmașii soldaților lui Avram Iancu vor fi de-a pururea cei mai credincioși străjeri ai Tronului Regal, al patriei întregite.

În înțelesul acesta, Sire și Mărită Doamnă, prezentul se închină azi trecutului, în ceasul în care trecutul strălucește asupra viitorului.

Petala,
General de divizie,
Cuvântarea la manifestarea din Cluj, din 2 septembrie 1924.

Transilvania, Anul 55, nr. 8-9, august-septembrie 1924, p. 345-347.

LXVIII

Președintele curții de apel Cluj
Nr. I. D. 22/1925, Preș.

Către
„Astra” Sibiu

În anul 1900 s-a început un proces penal întâiu la judecătoria din Baia de Criș, mai pe urmă s-a continuat la Tribunalul din Deva. În contra lor, Scurtu Ioan, Novacoviciu George și Steer Coriolan, pentru faptul că la 31 decembrie 1899 au încoronat mormântul de la Țebea unde este înhumat eroul național Avram Iancu și concomitent în aceeași zi și în aceeași localitate Scurtu și Novacoviciu au rostit parte în sfânta biserică, parte înaintea mormântului, cuvântări „fulminante”, precum le-a caracterizat procurorul Tribunalului Deva, decedatul Nagy Lajos.

Între timp toți trei tineri susmenționați au decedat. În procesul suscitât instanțele judecătorești au condamnat pe Novacoviciu la 2 luni închisoare de stat pentru agitație. În proces au luat parte ca apărători: avocați L. Hossu Francisc, dr. Pop Cicio Ștefan, dr. Vlad Aurel și decedatul Pop Teodor.

Crezând de nimerit, ca dosarul ca document istoric să se păstreze în Muzeul Național al „Astei”, alăturat avem onoare a vă transmite acest dosar, rugându-vă să binevoiți a ne confirma primirea.

Cluj, la 7 mai 1925
Prim președintele Curții de Apel
L.S. (ss) indescifrabil

DJSAN, fond „Astra”, corespondență, cota 249.

LXIX

Stimate domnule sculptor!

La recomandăția D-lui Profesor universitar dr. Silviu Dragomir din Cluj mă adresez D-voastră cu toată încrederea în următoarea chestiune:

După cum poate știți în comuna Baia de Criș, jud. Hunedoara, la inițiativa subsemnatului s-a adunat un fond și s-a ridicat bustul marelui nostru erou „Avram Iancu”, primul bust a lui Iancu pe pământul românesc.

Lucrarea s-a executat de sculptorul R. Ladea din Arad, dar n-a succes deloc. Greșeala așadară va trebui s-o reparăm. Dorința noastră este ca să se formeze o lucrare cu adevărat artistică. Am fi foarte fericiți dacă D-voastră ați lua angajamentul formării acestei lucrări în condițiunile fixate în mod reciproc. Vă alăturăm în copie opinia D-lui Prof. Dragomir relativ la modul cum să fie formată lucrarea. De altfel am auzit că ați fost premiat la concursul pentru statuia lui „Avram Iancu” din Cluj și astfel sunteți în deplină cunoștință de cauză în ce privește fizionomia marelui erou, lipsind cu desăvârșire fotografiile antice ale lui Iancu.

Vă alăturăm și un desen al soclului cioplit din piatră pe care se va așeza bustul, pentru a vă putea face o opinie la dimensiunile bustului. Mai dorin apoi ca bustul să se isprăvească cât mai repede posibil. De fondul necesar cheltuielilor dispunem. Ar trebui numai să știu și prețul aproximativ al lucrării. Lucrarea se va executa din bronz. În caz de lipsă dispunem și noi de circa 75 kg. bronz, materialul bustului vechiu. În consecință vă rugăm să ne răspundeți la această scrisoare, arătându-ne și modul cum am putea intra în pertractări. Va trebui eventual să veniți D-voastră la fața locului sau noi să mergem la București, sau chestiunea prețului și condițiunilor să le fixăm în prelabil pe cale de corespondență, rămânând apoi ca să ieșiți la fața locului când vom fi aproape înțeleși. După cum doriți D-le Sculptor!

Fiind chestiunea bustului de o importanță mare națională și interes românesc, având a se ridica în Țara Zarandului, în Munții Apuseni, vă rog foarte mult să dați atențiunea convenită cererii noastre și să ne stați în ajutor.

Baia de Criș la 1 aprilie 1925.

Al D-voastră cu toată stima,
Nicolae Turucu, primpretor.
m.p. Baia de Criș, județul Hunedoara

Viorel Vânătoru, Din corespondența primpretorului Nicolae Turucu – plasa Baia de Criș – privind realizarea bustului lui Avram Iancu în 1925, în Sargetia, XXVIII-XXIX, 1999-2000, p. 491-507.

LXX

Mult stimate domnule Medrea!

Am primit scrisoarea D-voastră și am convenit asupra propunerii făcute de D-voastră ulterior, ca cele 10.000 lei să vi le anticipăm. Cu poșta

de ieri v-am expediat suma și vă rog să vă începeți lucrările. Despre mersul lucrării vă rog să ne comunicați din când în când. Totodată binevoiți a confirma primirea sumei de 10.000 lei pentru a ne putea justifica în caz de lipsă. Dl. prof. Dragomir mi-a fost comunicat la timpul său că ne va servi oricând cu eventualele deslușiri în cauză. Ce privește juriul voi face tot posibilul ca juriul să fie format din oameni competenți în cauză. Eu cred însă că ar fi foarte bine, din multe alte puncte de vedere că dacă Dl. Iorga, care se află în permanență în București, sau Dl. dr. Lupaș, care este deputat, ar fi invitați de noi ca să vadă lucrarea și s-ar exprima satisfăcător în cadrul unei declarațiuni în scris, ar fi de prisos cred, eu, ca să mai formăm juriu compus din oamenii Ardealului, date fiind greutățile cu călătoria de la Cluj la București. Aștept și părerea D-voastră. Fiind ocupat sunt cam neglijent cu scrisul acestei scrisori, pentru ce vă rog să mă scuzați.

Baia de Criș, la 27. IV. 1925.

Al D-voastră cu stimă, Nicolae Turucu m.p.
Primpretor.

Viorel Vânătoru, op. cit., p. 491-507.

LXXI

Mult stimat d[omnu]le Medrea!

Am primit scrisoarea D-voastră și sincer vă comunic că mi-a pricinuit o nedescrisă bucurie văzând în D-voastră adevăratul artist și român, care cu însuflețire primește încredințarea lucrării cerute de noi care va fi înălțată într-un orașel din cel mai istoric colț al Transilvaniei.

Condițiunile propuse de D-voastră le primim cu o singură nouă condițiune și anume: lucrarea când va fi gata din lut sau ghips (înțeleg înainte de turnarea ei în beton) să fie expusă opiniei unei comisii ca să se poată pronunța pro sau contra. Cred că aceasta nu e nici o piedică pentru ca între noi să nu abvie înțelesul dorit. Ar fi suficient dacă, bunăoară, Dl. dr. Silviu Dragomir, prof. Cluj, sau Dl. Nicolae Iorga, care se află în București, s-ar pronunța pentru primirea lucrării. Eventual vom putea tranșa această chestiune și în alt mod, după cum și D-voastră veți crede mai bine. Țin foarte mult ca înțelesul dintre noi să se facă cât mai în grabă și de aceea vă rog să-mi dați răspunsul D-voastră cu lămuririle de lipsă. Cât privesc condițiunile de plată sunt pe deplin de acord cu o mică modificare ca jumătate din costul bustului să se achite când lucrarea va fi gata din lut sau ghips și primită de comisiune, iar 10.000 lei în cursul turnării și restul la predare.

Domnule Sculptor! Să nu vă supere modificările aduse de mine în condițiunile fixate de D-voastră, deoarece Dl. Prefect, D. Gheorghe Dubleșiu, care este Președinte de onoare al Comitetului de inițiativă prezidat de mine, încă din iarnă mi-a pus în vedere că numai în baza acestor condițiuni să încredințez formarea bustului, din motiv că lipsesc fotografiile autentice. Eu cred că aceste sunt mai mult formalități pe care D-voastră le cunoașteți mai bine și care nici într-un caz nu vor putea împiedeca facerea înțeleșului, dată fiind însemnătatea și importanța scopului urmărit.

Primiți asigurarea stimei și respectului ce vă port,
N. N. Turucu.

Viorel Vânătoru, op. cit., p. 491-507.

LXXII

Mult stimat domnule profesor!

La recomandăția D-voastră am încredințat formarea lucrării bustului eroului Avram Iancu D-lui C. Medrea, sculptor, București, str. Sălcilor, nr. 29. Cum tocmai astăzi am primit o scrisoare de la sculptorul C. Medrea, în care mă avizează că lucrarea este aproape gata și deoarece atât sculptorul cât și eu dorim și ținem foarte mult la faptul ca și D-voastră să vedeți modul cum sculptorul a înțeles formarea acelei lucrări, vă rog respectuos ca ocazional, dacă mergeți la București, să cercetați negreșit pe Dl. Medrea pentru a vedea lucrarea și a vă spune opinia.

Baia de Criș, la 10 iunie 1925.
Al Dvoastră cu deosebită stimă,
Nicolae Turucu m.p.
Primpretor în Baia de Criș.

Viorel Vânătoru, op. cit. p. 491-507.

LXXIII

D[omnu]lui prefect,

Deva

În referire la ordinele Dvoastră anterioare avem onoare a vă raporta că formarea lucrării bustului eroului Avram Iancu din Baia de Criș, am încredințat-o sculptorului C. Medrea din București. Această lucrare va fi terminată pe la finele lunii august, a. crt. Până în prezent a fost văzută și admirată de D-nii Goga, dr. Lupaș, prof. univ., și Paciurea, prof. la Școala Bele-Arte din București. Acest fapt reiese din scrisorile dumnealor pe care vi le alăturăm în copie. Mai rămâne ca să-și dea opinia și Domnul Ministru Lepadatu, eventual și alți domni competenți în cauză.

Dl. sculptor C. Medrea ne-a fost recomandat de Dl. prof. dr. S. Dragomir din Cluj și este unul dintre cei mai buni și cunoscuți sculptori din București. La concursul pentru ridicarea unei statui, a lui Avram Iancu, în Cluj, a fost premiat, pentru lucrarea prezentată de el juriului.

Lucrarea aceasta a bustului se va așeza de noi pe soclu, probabil în cursul lunii septembrie, după părerea noastră fără serbări.

În consecință avem onoare Domnule Prefect a vă ruga să binevoiți a ne da îndrumările, ce credeți de cuviință, în cauză pentru a ne conforma lor.

Notăm că am mai comandat pe lângă bust și un basorelief din bronz, reprezentând lupta de la Fântânele, care se va așeza în piatra soclului. Ambele lucrări au fost văzute și de subsemnatul.

20. VIII. 925

N. Turucu

Viorel Vânătoru, op. cit., p. 491-507.

LXXIV

D[omnu]lui subprefect,

Deva

În referire la rapoartele noastre anterioare avem onoarea a vă ruga să binevoiți a semna suma de lei 35.000 aprobată deja de Dvoastră, și Domnul Prefect, pe seama ridicării, în Baia de Criș, a unui bust a lui Avram Iancu, deoarece după cum v-am raportat verbal la timpul său, această lucrare va fi terminată la sfârșitul acestei luni. Anticipațiile de bani date sculptorului le-am ridicat din bancă și prin urmare am dorit – nemaiputând suporta interesele mari ce le plătim – ca să ne achităm de aceste datorii.

Cu formarea lucrării a fost încredințat sculptorul C. Medrea din București. Costul lucrării din bronz face 60.000 lei, plus 15.000 lei costul unui basorelief reprezentând „lupta de la Fântânele”, iarăși din bronz, care se va așeza în piatra soclului. Bustul este de o mărime corespunzătoare și deci proporțională. Ambele lucrări sunt de o valoare reală artistică, după cum reiese, în mod evident, din scrisorile D-lor Goga, dr. Lupaș, prof. univ., și Dl. Paciurea, profesor la Școala de Arte frumoase din București, care, solicitați fiind de noi, au văzut și admirat lucrarea. Vă înaintăm în copie aceste scrisori.

Apelând la sentimentul Dvoastră de bun român, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a semna suma de 35.000 lei în scopul arătat mai sus.

25. VIII. 1925

N. Turucu

Viorel Vânătoru, op. cit., p. 491-507.

LXXV

Nu am cunoștință că între noi să se fi stabilit anterior înțelesul în felul ca noi să ridicăm bustul de la D-voastră, în București, era, din contră, vorba ca Dvoastră să veniți să-l așezați la Baia de Criș, cu atât mai vârtos, deoarece întâia oară soclul va trebui să sufere unele modificări esențiale, prin care fapte întreaga chestiune se va schimba; a doua oară se vor face probabil și serbări, în fine, după cum ne-a fost înțelesul, dorim ca bustul să fie așezat de mâna D-voastră la locul lui.

Cât privește prețul noi rămânem /ca/ pe lângă prețul cerut de D-voastră și anume: 55-60.000 pentru bust și 15.000 lei pentru basorelief, din suma aceasta însă de 15.000 lei se subtrage 5.000 lei drept preț la vechiul bust /bronz/ trimis D-voastră pentru utilizare, după cum ne-ați scris. Acum trec la o altă chestiune. Vă rog necondiționat să ne procurați și din partea D-lui Ministru Lepedatu scrisoarea cerută de noi, în care să vedem și părerea Dumnealui, fiindu-ne foarte prețioasă în cazul de față, mai ales că Dl. Ministru al Artelor va vedea bustul turnat gata în bronz.

Dle Medrea: în ce privește chestiunile mai sus înșirate, întrucât veți avea ceva nedumerire, vă rog să ne comunicați imediat pentru a vă putea clarifica, respectiv a face un înțeles definitiv.

Primiți, vă rog, considerația distinsei stime ce vă port.

Baia de Criș, la 28 august 1925, al D-voastră cu stimă,

Nicolae Turucu, primpretor.

Viorel Vânătoru, op. cit., p. 491-507.

LXXVI

Mult stimate domnule Turucu!

Telegrama Dvoastră am primit-o întârziată și am credința că până în prezent ați primit și bustul care a fost, în ziua de 21 oct., expediat pe numele Dvoastră cu mare viteză, am și acum „scrisoarea de trăsură”. Rog răspundeți de primirea lui, totodată vă rog respectuos a-mi remite și mica sumă rămasă cu adresa care va servi la publicarea în presă a noului monument.

Cu cele mai distinse sentimente,
Str. Știrbei Vodă, 144.

C. Medrea

Viorel Vânătoru, op. cit., p. 491-507.

LXXVII

Monument lui Avram Iancu

O seamă de militari, au adunat fonduri și au ridicat un frumos monument lui Avram Iancu, la Târgu Mureș. Monumentul se va dezvălui în ziua de zece mai, când vor avea loc serbări pentru preamărirea eroului nostru.

Dezvelirea va fi la ora 10,30 dimineața în fața P.S. Ivan, episcopul Clujului, trimițându-se invitații d-lor generali C. Șerbescu, D. Popescu și N. Ionescu, foști președinți ai comitetului. Vor lua parte și membri, familia lui Avram Iancu și o delegație de Moți, delegație de țărani din jud. Mureș, precum și autoritățile militare, civile și școlile din orașul acesta, unde Avram Iancu a studiat dreptul. Va fi și un banchet de 100 persoane dat de județ și primărie la Palatul Cultural.

Cuvântul Liber (Sibiu), din 11 mai 1930

LXXVIII

Of[iciul] protop[opesic]
căt[re] of[iciul] parohial Țebea

Cu provocare la adresa P. Ven. Consiliu arhiepiscopesc, nr. 6473/931 în legătură cu adresa Oficiului parohial din Țebea, nr. 109/1931,

adresată direct Prea Ven. Consiliu arhiepiscopesc sunteți invitați ca în termen de 3 zile a înainta acestui oficiu, copia după adresa din 2 mai a.c. trimisă către Asociațiunea pentru cultura pop. român din Sibiu. Totodată veți prezenta acestui odiciu protocolul de ședințe a Consiliului și adunărilor parohiale.

Brad, 18 aug. 1931.

Protopop
ss. indescifrabil

DJHAN, Fond Protopiatal ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 12.

LXXIX

Oficiul protopopesc al tractului Zarand – Brad
Nr. 576/1931

Prea Venerat consiliu arhiepiscopesc Sibiu

Alăturat sub %, cu onoare înaintez adresa Oficiului nostru parohial din Țebea, cu nr. 145/1931, în chestia unor serbări ce se pregătesc în cimitirul din Țebea, împreunate cu așezarea unei pietre comemorative pe mormântul eroului Avram Iancu, din inițiativa dl. George Brătianu.

Apelul în copie se alătură sub %.

Țin să amintesc că din incidentul serbărilor din 1924 – centenarul de la nașterea eroului – dorința M. Sale Regelui și a d-lui Ionel Brătianu a fost ca mormântul să se păstreze în originalitatea și simplitatea-i caracteristică. Rog a dispune în cauză.

Brad la 24 octombrie 1931.

Protopop,
ss. indescifrabil

DJHAN, Protopiatal ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 14.

LXXX

Oficiul protopopesc al tractului
Zarand – Brad
Nr. 492/1931.

Prea Venerat

Consiliu arhiepiscopesc Sibiu

La adresa P. Ven. C. arhiepiscopesc nr. 6473/1931, cu onoare raportez următoarele:

Comunicatul preotului Iosif Tisu, cu nr. 109/931, în chestia Casei Naționale din Țebea e tendențios și fără nici o bază. Numitul preot, care, la aranjarea serbărilor centenare și la edificarea casei naționale, nu a dat nici un sprijin material sau moral, neluând parte nici chiar la sfințirea casei naționale; nu s-a interesat în tot decursul timpului de manifestările culturale a tineretului din Țebea; nu a luat parte la nici o producție corală sau teatrale a societăților culturale; vine acum și se pretează, ca și când s-ar interesa de lucrurile obștești, de care nu s-a interesat în tot decursul păstoririi de 30 ani. Tot interesul ce l-a avut a fost, că a pândit ocaziunea când tineretul face vreo petrecere, ca crășmarul d-sale să fie prezent cu beutură și agenții cu bomboane și prăjituri.

Zidirea și înființarea Casei Naționale apriori era privită din partea d-sale cu dușmănie, ca o instituție ce nu corespundea intereselor d-sale. Petrecerile tineretului, care până la înființarea casei naționale, se țineau la crășma satului, unde d-sa era liferantul de beuturi, având a se ținea la casa națională, atrăgeau după sine abandonarea consumării de beuturi din pivnița preotului Iosif Tisu; ceea ce îl durea mult. Ce am urmărit prin înființarea casei naționale, decât să obișnuiesc tineretul a-și petrece afară de crășmă, ceea ce i-a și succes.

După depărtarea mea din Țebea, mânat de a-și servi crășmarul, în ședința din 1 și 8 febr. c. a Consiliului și adunării parohiale, d-sa propune ca petrecerile tineretului să nu să mai țină la casa națională, urmărind prin aceasta de a îndruma din nou tineretul spre crășmele satului, spre a-i consuma beutura. Iar când tineretul a refuzat să facă petrecerile în alt loc decât casa națională, unde îi obișnuisem, la petrecerea din farsang nu se jenează a face chiar din președintele Soc. Sf. George crășmar, îndemnându-l să ducă beutură la casa națională și să o vândă la petrecere.

Întreb atunci cine a făcut crășmă din casa națională? Câtă ironie, adevărat povestea cu lupul moralizator! Terenul pe care este zidită casa națională e rezervă de stat. În timpurile trecute acel teren era folosit de biserică, dar era întabulat pe comuna politică. Comuna politică având lipsă

de resurse prin anul 1903-4, l-a luat din folosința bisericeii, fără nici o recompensă.

Preotul Iosif Tisu nu s-a interesat de această chestie, căci avea lipsă de concursul notarului pentru câștigarea brevetelor pentru crâșmă și negustorie și pentru interesele bisericii nu renta să supere pe dl. notar. Biserica a încetat de-a mai avea vreun venit de la acel teren chiar și numai de la bută, căci preotul nu plătea după doi crâșmari ai dsale, atunci a refuzat să plătească și ceialalți crâșmari. Aceasta e situația și până azi,

Prin legea agrară despropiindu-se de la comună terenurile, și acel teren s-a espropiat ca rezervă de stat, primindu-l biserica în folosință. Pe acest teren s-a clădit casa națională, din incidentul serbărilor din anul 1924, prefăcând din pavilionul construit casă națională, cu menirea de a fi sală de producții și petreceri populare. Spre acest scop s-a folosit totdeauna și se folosește și de prezent. Îngrijirea ei a fost și este în sarcina mea.

Sala totdeauna a stat la dispoziția tineretului pentru ședințe culturale, producții teatrale, petreceri populare, pentru adunările minerilor, pentru ședințele Soc. Sf. George, pentru ședințele Consiliului parohial, pentru festivitățile școlare, cu un cuvânt pentru ori ce scop cultural, afară de cazul când s-ar mai face petreceri cu beuturi puse la cale de preotul Iosif Tisu, pentru care caz am dat ordin sever, că sala nu se pune la dispoziție.

Iată motivul ce-l supără pe numitul preot, căci m-am opus ca din casa națională să facă lăcaș pentru desfacerea beuturilor sale. Sala e de 210 metri patrați, din care suprafață 28 m.p. ocupă scenăria. Biserica a contribuit la casa națională numai cu 214 buc. scânduri pentru plafon, în valoare de lei 8.223, în anul 1925.

Cum această casă națională, în lipsă de venituri, căci nu s-a încasat de la nimeni nimic, afară de taxa pentru frecat, astăzi are un debit de 124.000 lei la Inst. Matca din Țebea, și astăzi stă la dispoziția publicului din Țebea fără a fi cineva nemulțumit, afară de dl preot Iosif Tisu, căruia i-ar conveni să o folosească crâșmărind în ea, ori tineretul să fie oprit de la folosirea ei mergând la crâșmele satului unde tot beutura dsale s-ar consuma.

Pentru viitor măsurile luate de mine sunt următoarele:

Casa națională se va folosi și pe mai departe în scopul spre care a fost zidită și aranjată. Acum e în lucrare așezarea unei biblioteci în ea cu o sală de lectură de circa 40 m.p., precum și așezarea unui radio. Cum „Astra” din Sibiu servește pentru această casă națională aducând și jertfe pentru promovarea culturală a poporului român, din partea organelor bisericești nu i se poate da alta menire acestei case naționale, decât cea bine determinată de Asociațiune, care va dispune de ea și pe viitor să corespundă menirei sale.

După ce și „Astra” din Sibiu mi-a cerut informațiunile în urma adresei aceluia-și preot, cu plăcere le-am servit.

Comunicatul se restituie sub %.

Brad la 26 august 1931.

Protopop,
Ss indescifrabil

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 10.

LXXXI

CONSILIUL
Arhiepiscopiei Ort. Române
de Alba Iulia și Sibiu
Nr. 8765 Bis.

On[orat]
Oficiu protopopesc Zarand

Văzând raportul cu nr. 576 din 24 oct. a.c., în chestia sfințirii pietrii funerare pe mormântul eroului național Avram Iancu, în ziua de 1 noevre c. – fiind noi ocupați în aceea zi cu târnosirea bisericii din Deva, cunoaște, că împărtășind binecuvântarea arhierească la această solemnitate, Te autorizăm a participa la sfințirea pietrii în calitate de delegat al Nostru, urmând a îndeplini ceremonia religioasă a sfințirii crucei și a talmăci asistenței actul de pietate, ce se săvârșește.

Vei invita la această solemnitate preoțimea din jur, pe frunțașii vieții românești din protopopiat și tineretul școlar, căruia în deosebi îi vei arăta cum trebuie cinstiți eroii neamului, care s-au jertfit pentru libertatea națională, pentru care sfânta noastră Biserică a pregătit sufletele înaintașilor.

Despre această prăznuire ne vei raporta la timpul său.

Sibiu, 27. X. 1931

Cu arhierești binecuvântări,
† Nicolae
arhiepiscop și mitropolit

Secretar
Ss indescifrabil

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 28.

LXXXII

Direcțiunea C.F.R. București

Pentru ziua prima noiembrie serbarea eroului național la Țebea, rugăm a dispune un tren special gratuit de la Brad la Țebea și retur pentru a putea participa școalele și pelegriinii, așa a fost la toate serbările eroului în trecut. Inspectoratul Timișoara aceasta ne-a îndemnat. Tren la dispoziție gara are.

Protopopul Zarandului
Indrei

Ioan Indreiu Brad

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 20.

LXXXIII

Telegramă

D. Protopop Indrei, Brad

Rugăm reprezentăți „Astra” centrală la sfințirea lespezii mormântului Avram Iancu, Țebea.

„Astra”

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 23.

LXXXIV

Invitare

Pentru formarea programei festivităților ce se vor desfășura, în ziua de 1 noiembrie, a.c., la mormântul eroului Avram Iancu, prin sfințirea lespezii de pe mormânt invit, pe din mai jos însemnați, la consfătuirea azi (30 octombrie), ora 18, în localul Casinei române din Brad.

Ioan Indrei, protopop.

Dr. Ioan Radu
D-șoara Sabina Botez
Simeon Bolosiu
Ioan Bocaiescu
V. Nistor
Dl. căpitan de jandarmerie

George Pârvu
Dna Letiția Ghișa, preș. Reun. de femei
Dna Aurora Piso, preș. soc. „Mircea”
Dr. Cornel Glava
Ioan Ghișa
Valer Ambruș

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 24.

LXXXV

Oficiul protopopesc al tractului
Zarand – Brad
Nr. 590/4 – 1931

On[orată] direcțiune!

În ziua de 1 XI a.c., în cimitirul din Țebea, la mormântul eroului național „Avram Iancu” se vor aranja serbări din incidentul punerii unei pietri comemorative pe mormântul eroului. La această festivitate sunt invitați toți fruntașii vieții românești.

Din ordinul Înalt Prea Sfinției Sale mitropolitul Ardealului, Nicolae, prin aceasta invit la aceia serbare și școala de sub conducerea Dv. a lua parte.

Brad la 30. X. 1931.

Protopop,
ss. indescifrabil

Către Direcțiunea școalei.....

în.....

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 27.

LXXXVI

Oficiul protopopesc al tractului
Zarand – Brad
500/2 – 1931

Circular către Cucernici preoți

A. Roman, A. Bogdan, Șt. Albu, Alex. Fugătă, N. Florea, J. Comșa,
V. Perian, A. Barna, I. Șipoș, I. Mișuțiu, Amos Florea, J. Tisu sen.,
C. Ciocan și prof. Diacon V. Fugătă.

Înalt Prea Sf. Sa mitropolitul Nicolae, prin adresa nr. 8.765, ne-a dat delegație a participa la serbările din 1 XI a.c., ce se vor desfășura în cimitirul din Țebea, din incidentul punerii pietrii funerare pe mormântul eroului național Avram Iancu. Invit prin aceasta pe C. preoții a lua parte și a servi la sfințirea pietrii și la parastas.

La Sf. Liturghie va servi preotul local împreună cu preoții N. Florea, I. Șipoș. Serviciul divin se va termina pe la ora 11, când începe sfințirea apei și parastatul, după serviciu va urma desfășurarea programei festive, conform programului ce se va stabili.

C. preoții mai sus invitați vor aduce ornate bisericești și se vor prezenta în reverență. Având în vedere timpul scurt, acest act se comunică cu oficiul parohial din Baia de Criș, care va aviza și va lăsa să fie scris de C. preoții din Lunca, Cărăstău și Rișca.

Oficiul parohial din Brad îl va comunica cu C. preoții din Brad, Țărățel, Luncoiul de Sus, Crișan și Ribîța, Mesteacăn precum și cu dl. Prof. Ciocan C., Șt. Albu și prof. Diacon V. Fugătă.

Oficiul parohial din Țebea se va aviza direct.

În interesul ordinei invit pe C. frații în Hristos preoții a se conforma.

Brad la 30 X 1931.

Protopop,
Ioan Indreiu

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 25.

LXXXVII

Oficiul protopopesc al tractului
Zarand – Brad
Nr. 590/3 – 1931

On[orata]
direcțiune a Liceului „Avram Iancu” Brad

Pentru serbările ce se vor desfășura, în ziua de 1 XI a.c. la mormântul eroului național Avram Iancu, în urma ordinului primit din partea Înalt Prea Sfinției Sale mitropolitul Nicolae, nr. 5865 Bis., prin aceasta invit direcțiunea liceului nostru a lua dispozițiile de lipsă, ca elevii împreună cu domnii profesori să ia parte la aceia serbare.

Pentru ridicarea prestigiului acelei serbări și pentru buna reputație a liceului nostru care poartă numele eroului, doresc, ca în programul ce se desfășura, elevii liceului să ia parte cu corul, mai ales la răspunsurile de la sfințirea apei și la parastas, eventual și la Sf. Liturghie.

Vă rugăm a ne comunica prin câte puncte s-ar putea încadra în programa serbărilor aportul elevilor, eventual a profesorilor, prin vreo declamare ocazională sau vreun discurs. De aceasta avem lipsă spre a putea compune programul definitiv al serbărilor.

Un exemplar al actului primit din partea Înalt Prea Sfinției Sale și încadrat în dispoziția dată oficiului nostru parohial din Țebea, precum și din adresa circulară dată preoției, se aclude sub ./ .//. Spre orientare și comunicare dlui prof. diacon Valer Fugătă și d. C. Ciocan.

Brad la 31 X 1931.

Protopop,
Ss indescifrabil.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 22.

LXXXVIII

Oficiul protopopesc al tractului
Zarand – Brad
Nr. 590/1931

Prea Venerat
Consiliu arhiepiscopesc Sibiu.

Cu provocare la adresa P. Ven. Consiliu arhiepiscopesc, nr. 8.765 Bis., despre prăznuirea din ziua de 1 noiembrie a. c. de la Țebea, cu onoare raportează următoarele:

La solemnitate am invitat preoția, școalele și pe frunțașii vieții românești din Zarand. Au participat elevii liceului din Brad, elevele școlii normale din Brad, cu corpul profesoral în frunte, inteligența din jur, minerii și public din satele din jur.

Din partea comitetului organizator au luat parte Dl. George Brătianu, împreună cu vreo 24 oaspeți streini, între care a fost Dl. O. Goga, Dl. Lupaș, Dl. Cantacuzino, Dl. Anastasiu, prefectul județului, directorul general a soc. „Mica” Ruda 12 Apostoli, delegați din Maramureș, Cluj, Abrud, Deva și Ilia Mureșană.

Pentru oaspeții din Brad am intervenit de s-a pus tren special la dispoziție, pentru mers și întors. După serviciul divin din Biserică, s-a făcut sfințirea pietrii comemorative prin 6 preoți, precum și servirea parastasului.

La sfințirea pietrii și la parastas a cântat corul din Brad sub conducerea dlui prof. Pârvu.

La mormântul eroului A. Iancu, am vorbit despre legătura ce trebuie s-o păstrăm cu adormiții în Domnul eroii, însuflețindu-ne de faptele lor, și cum biserica a crescut, în trecut prin școala de sub conducerea ei pe bărbații eroi, care s-au jertfit pentru credință, neam și patrie.

S-a vorbit f. frumos din partea Dlui Lupaș, Goga, Brătianu, Cantacuzino și comandantul vânătorilor de munte din Abrud.

Pentru popor s-a dat pomană din partea soc. „Mica”, 100 kgr. pâne, 200 litre vin și 1.200 părechi virșle calde; oaspeții asemenea au fost invitați la masa comună de numita societate la Pavilionul din Brad.

Totul a decurs în ordine și spre îndestularea oaspeților sosiți la solemnitate. A fost și de aceia care au privit în solemnitate, manifestare politică, din care motiv nu au luat parte.

Brad la 3 noiembrie 1931.

Protopop.
Ss indescifrabil.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 19.

LXXXIX

PROGRAM PENTRU ȚEBEA

Februarie – mai 1932

14 februarie, ora 3, p. Conferință publică, capitolul XIV din „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal”, preot Iosif Tisu.

21 februarie, Vecernie și ședință cu Societatea Sf. Gheorghe. Pr. Tisu va conferenția despre „Influența cântărilor la cultul divin. Corul Sf. Gheorghe va executa cântări religioase.

28 februarie. Vecernie, după care se va citi capitolul VII din „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal”.

6 martie, 3.p.m. Vecernie, apoi I. Tisu va conferenția despre „Originea elementului românesc în comuna Țebea și dezvoltarea lui culturală până la 1848”. Corul societății Sf. Gheorghe va executa cântări populare.

18 martie. Vecernie, apoi capitolul XI din „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal”.

20 martie, ora 3 p. m. Vecernie, apoi preotul Iosif Tisu va conferența „Jertfele aduse din Țebea în revoluția din 1848”. Corul societății Sf. Gheorghe va executa cântări naționale.

27 martie, ora 3 p. m. Vecernie și capitolul VIII din „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal”.

3 aprilie, ora 3. Vecernie, apoi I. Tisu va conferența „Dezvoltarea culturală în comuna Țebea sub timpul absolutismului”. Corul societății Sf. Gheorghe va cânta cântări religioase.

10 aprilie, ora 3. Vecernie și apoi capitolul IX din „Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal”.

17 aprilie. Vecernie, apoi I. Tisu ca conferența despre „Trecutul școlii din Țebea până la anul 1900. Corul va cânta cântări populare.

Brad 8. II. 1932

Protopop,
ss. indescifrabil

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1931, f. 16.

XC

C.F.R.
Inspecția 5 Întreținere
Arad
Nr 524/312/934

C.F.R.
District de picher Brad
Nr. 193/934

Domnului
picher Bodea, Brad

La scrisoarea Dvs. din 23 V vă comunicăm că dezvelirea bustului am fixat-o pentru Duminică 10 iunie, orele 14. Rog comunicați aceasta și autorităților din Brad să ne dea tot concursul pentru ca reușita solemnității să fie cât mai mare. Dvs care ați lucrat de aproape cu răposatul Kohany, care a organizat solemnitatea sfințirii haltei, știți cum a procedat, și deci vă rugăm luați toate măsurile ca serbarea să fie cel puțin tot atât de reușită ca și atunci.

Un sobor de preoți să officieze slujba religioasă, corul din Brad să dea răspunsurile, școlile și țărani din împrejurimi să fie prezenți. Cu ocazia sfințirii haltei, răposatul Kohany a avut un permis gratuit pe CFR, de la Brad la halta Avram Iancu și retur. Rog luați măsuri ca și cu această ocazie să obținem prin șeful gării acest permis.

Comunicați Dlui prof. Moga că vom publica în câteva cotidiene din capitală cele ce dorește, cum că dezvelirea bustului va avea loc la 10 iunie și că a fost executat de D-sa.

Asuprra fixării pe postament a bustului și plăcii cereți relații de la secție, căreia i s-a dat dispozițiuni.

Arad, la 24 mai 1934.

Inspecția I. 5
Inginer
Ss Indescifrabil.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1934, f. 19.

XCI

Protopresbiteratul Zarand – Brad
Nr. 343/934

On[orata]
Direcțiunea generală CFR București.

Funcționarii CFR aparținători la Inspecția 5 Întreținere din Arad, din contribuții benevole au ridicat la halta, „Avram Iancu” din Țebea, unde este mormântul marelui erou, un monument frumos, ce le poate servi numai spre laudă.

Conform adresei numitului oficiu, nr. 524/312/934, desvelirea monumentului doresc a se face în 10 iunie, a.c., la ora 14, cu un fast deosebit, în cadrul unor festivități la care să ia parte și autoritățile din Brad și poporul din jur.

Spre a se putea aranja aceste festivități în cadrul propus, rugăm respectuos On. Direcțiune Generală, să binevoiască a permite ca în ziua de 10 iunie, între Brad și Țebea, pe distanța de 6 klm., la trenul nr. 386 spre Țebea, iar la întoarcere, la trenul nr. 383 să se atașeze din gara Brad 5 vagoane, în care populația să poată călători, gratuit de la Brad la Țebea.

Jertfa subalternilor On. Dv., precum și măreția momentului de față reclamă acest sprijin, pe care rugăm a ni-l acorda.

Spre a putea face cunoscut, prin afișe aceasta publicului, Vă rugăm a da dispoziție telegrafică celor în drept a ne aviza despre deciziunea D-Voastră.

O fotografie cu monumentul ridicat o anexă, sub ./.

Vă rugăm primiți expresia deosebitelor noastre mulțumiri.

Brad la 31 mai 1934.

Protopresbite,
ss. indescifrabil.

DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1934, f. 20.

XCII

Dl. Ion Breazu, secretarul propagandei al „Asociațiunii” ne face cunoscut prin scrisoarea din 27 aprilie a.c. că vizitând cimitirul din Țebea împreună cu dl. Nerva Oncu, președintele despărțământului „Astra” din Baia de Criș au constatat că acest cimitir, care din anul 1924, a fost sub îngrijirea despărțământului din Baia de Criș și a cercului cultural din Țebea a început să se strice, strâmbându-se și căzând unele cruci.

Aceasta, datorită încetării activității despărțământului din Baia de Criș, care a scăzut și interesul cercului cultural din Țebea pentru cimitirul pe lângă gorunul lui Horea. Numai datorită armatei și colaborării liceului din Brad, care face în fiecare an la Ziua Eroilor câte o serbare, mormintele au putut fi păstrate într-o stare mai bună. Faptul acesta fiind observat de conducătorii căminului cultural „Octavian Goga” din Țebea, instalând o echipă au făcut demersuri către societatea „Cultul Eroilor”, care le-a pus la dispoziție 70 de cruci de beton și Societatea „Mica” care le-a oferit socluri de piatră acestor cruci. Atât crucile, cât și soclurile se află astăzi în cimitir și se speră să fie instalate la locul lor cât mai curând, întrucât la 6 iunie a.c. va avea loc la mormântul lui Avram Iancu o mare serbare și e bine ca mormintele să fie cât se poate de îngrijite.

Cum meritul este al căminului cultural, care s-a îngrijit de ele și lucrările inițiate de acest cămin fiind înaintate, încât „Astra” nu poate decât să asiste la desăvârșirea lor, conducerea căminului ar dori un ajutor pentru instalarea tuturor crucilor până la această dată.

Dl. președinte, la raportul făcut de către dl. I. Breazu că șuierându-le conducătorilor căminului cultural ideea de inaugurare să se facă sub egida celor două societăți culturale „Astra” și „Fundațiile Regale”, D-sa este de

păreră că ajutorul pentru morminte să fie acordat despărțământului nostru din Baia de Criș și acesta să-l pună apoi la dispoziția căminului. Totodată, roagă să trimită părintelui protopop Ștefan Bogdan din Hălmagiu, jud. Arad, toată colecția „Transilvania” din ultimii ani vrând să reîntemeieze acolo despărțământul de plasă care a existat mai înainte.

Comisia financiară întrunită în ședința din 28 aprilie a.c. propune a se cere avizul d-lui președinte de a ne comunica ce sumă să se acorde acestui cămin ca ajutor pentru instalarea soclurilor și crucilor de piatră în cimitirul din Țebea. Prin telefon dl. președinte dr. I. Moldovan, propune suma de lei 5.000 în acest scop din Cont. cheltuielilor extraordinare. Comitetul central aprobă suma de lei 5.000 pentru cimitirul din Țebea din Contul cheltuielilor extraordinare.

DJSAN, Fondul „Astra”, Pachetul nr. 212, f. 1609/1937

AVRAM IANCU IN THE MEMORY OF THE POSTERITY

Abstract

Avram Iancu's personality, surrounded by the halo of legend, is still alive and inseparably linked to the events of the 1848 revolution in the memory of the Romanian people, and has always been associated with the greatness and force commanded by *Tara de Piatra* or The Rocky Country. The Apuseni Mountains stood as witnesses to the hero's restless life from which the descendants' memory has kept and passed on the best of Avram Iancu's youth: his dynamism, courage, boldness, dignity and spirit of sacrifice for his nation's ideals.

Avram Iancu left no notes on his battles although they were fought under epic circumstances which made the soldiers in his army call him "The King of the Mountains". Nor did Iancu leave any confessions or explanations on other aspects of his life, showing complete indifference in this respect and leaving it to posterity to clarify such aspects by biographers and historians.

Posterity has reacted differently towards Avram Iancu throughout time. He was glorified and praised by the Romanian nation in Transylvania and not only while at the same time he was denigrated by the Hungarian press, politicians and jurists. Even after his death in 1872, Iancu used to give the Hungarian authorities the shivers. Soon after the Romanian flag was raised on the house where the coffin with his body was laid and George Secula, a leading Romanian politician from Baia de Cris, gave a eulogy, the Hungarian Ministry of the Interior started an investigation and ordered that the raising of the Romanian flag be prohibited at all times.

In 1894, when the Romanians in Transylvania, led by their political and cultural elites, wanted to have a statue of him erected, and a fund was established to raise the necessary money, the people involved were brought to justice and sentenced to prison and huge fines. What is more, at the trial in Alba Iulia, Lázár Miklós, the Hungarian prosecutor, called Iancu a leader of thieves, which caused all the Romanian press and nation to protest.

In 1899, the laying down of a wreath on Iancu's tomb by three young Romanian students from the University of Cluj and the speech delivered on the occasion led to yet another trial in Baia de Cris, Deva and

Cluj. It was the words on the tricolor ribbon, “Sleep in peace, we are watching”, that particularly irritated the Hungarian authorities.

Avram Iancu’s memory was restored to its true dimensions after the 1918 Union. His name was praised by Romania’s intellectual elite and political leaders on commemorating half a century from his death (1922) and especially in 1924, on the 100th anniversary of his birth.

The Royal Family headed by King Ferdinand, Ionel Bratianu, the Prime Minister, other ministers, „Astra”’s representatives, members of the Romanian Academy, and a huge crowd were all present at the ceremonies on the 100th anniversary of the birth of “The King of the Mountains”. On this occasion, the first statue of Avram Iancu, by sculptor Romul Ladea from Banat, was unveiled.

In 1931, historians Gheorghe Bratianu, Constantin C. Giurescu and other leading Romanian intellectuals laid down a marble plate on Avram Iancu’s tomb with the following text carved on it: “To the King of the Mountains. The Romanian nation who has been made whole within her natural borders and united in the spirit of freedom, MDCCCXLVIII – MCMXVIII”.

While Iancu’s memory was praised without reservations during the inter-war period, once the communist regime was established in Romania, there followed a period of oblivion, when he was included among the negative historical figures. Historical works published until 1965 presented Avram Iancu from a counter-revolutionary perspective because he had fought together with the imperial Austrian troops. During Mihai Roller’s dictatorship in Romanian historiography and historical science, many different institutions and people were engulfed by the grinder of communist dictatorship. The idea put forward was that the group led by Avram Iancu served the counter-revolution because at first they joined the Habsburgs.

It was only in 1966, when Nicolae Ceausescu visited Tebea that the role played by Avram Iancu in the history of the Romanians was referred to in a few sentences. The year 1965 marks the beginning of Avram Iancu’s historiographic recovery thanks to the publication of a new edition of the 1924 monograph by historian Silviu Dragomir. To make sure that it would be published, in his “Foreword” the historian mentioned that he had used the research of Marxist historians “as guidelines for solving many complicated problems related to political controversies”. In 1966, a number of monographs dedicated to Avram Iancu began to be published: by Horia Ursu

(1966), by Marin Mihalache (1968), and a new edition of Silviu Dragomir's monograph (1968). In 1972, the year when Avram Iancu's centennial was commemorated, the reputed historian Stefan Pascu published an important monograph whose title is "Avram Iancu, the life and exploits of a hero and martyr".

On this occasion, in his "Foreword to the readers" the historian wrote that for "a century and three decades Avram Iancu has been a constant presence in people's writings and speech: historians, jurists, people of letters, journalists, politicians... Such a figure, raised on a hero's pedestal, surrounded by the halo of legend at barely 24 years, ought to have been given more attention expressed in ample reconstitutions on the basis of exhaustive investigation."

However, during the Ceausescu period (1965-1989), national landmarks were still deviated towards cultural/nationalistic variants of neostalinism. The centennial commemoration of Avram Iancu's death was marked throughout the county by press articles, festive meetings, festivals of songs and dances, choirs, etc. On the same occasion, the obelisk to Avram Iancu in Baia de Cris was inaugurated.

For more than ten years, the honoring of Avram Iancu's memory was left to pioneers and youth organizations. In 1986, the Union of Communist Youth from Hunedoara County initiated the event called "Homage to the heroes of the Romanian people", which consisted of laying down wreaths at Avram Iancu's tomb, organizing various events such as poetry recitations, historical evocations, folk dances and songs performances, or light music concerts, etc.

After 1990, Avram Iancu's anniversary has become a politicized reunion where each speaker wants to confiscate the hero's popularity to his/her party's advantage. Nevertheless, Romanian Presidents Ion Iliescu and Traian Basescu have paid homage to the hero, and in their speeches, they have returned Avram Iancu's memory to the entire Romanian nation. A number of scientific symposia have also been held with the participation of reputed Romanian historians, and their papers have been published in "Restituirii" journal.

In 2006, another bust of Avram Iancu, by sculptor Ioan Medrut, was added to the existing ones by sculptors Corneliu Medrea, Radu Moga and Emil Merianu in Baia de Cris.

AVRAM IANCU IM ANDENKEN DER NACHWELT

Zusammenfassung

Avram Iancus Persönlichkeit, umgeben vom Nimbus der Legende, ist weiterhin lebendig im Andenken des rumänischen Volkes, untrennbar mit den Ereignissen der Revolution von 1848 verbunden, und wird immer mit der Erhabenheit und der Kraft die vom Steinernen Land ausgeht, in Verbindung gebracht werden. Das Westgebirge, Zeuge der bewegten Existenz des Helden, in dem die Erinnerung der Nachkommen alles was die Jugend Avram Iancus anbietet: Dynamismus, Mut, Unbeugsamkeit und Opferbereitschaft für die Ideale seiner Nation, bewahrt und ausrichtet

Avram Iancu hat keinerlei Aufzeichnungen über die Kämpfe gelassen, obwohl diese unter Epos Bedingungen stattgefunden hatten und die Krieger seiner Armee dazu brachte ihm den schmückenden Beinamen "König der Berge" zu geben. Ausserdem hat Iancu keinerlei Enthüllungen und Angaben über andere Kapitel seines Leben gemacht, er zeigte eine totale Gleichgültigkeit betreffend diese Sachen und ließ die Nachwelt diese Aspekte klären, durch die Fürsorge der Historiker und Biographen

Die Nachwelt bekundete in verschiedenen Zeitspannen Interesse gegenüber seiner Persönlichkeit. Er wurde von der rumänischen Nation aus Siebenbürgen, und nicht nur, verherrlicht und gelobt, wurde zugleich von der ungarischen Presse und den ungarischen Politikern und Juristen verleumdet. Sogar nach seinem Tod (1872) bereitete Iancu den ungarischen Behörden Angstzustände zu. Es reichte dass die rumänische Fahne, auf dem Haus wo der Katafalk mit seinem Leichnam aufbewahrt wurde, gehisst wurde und dass George Secula ein rumänischer politischer Anführer aus Baia de Cris, bei seiner Beerdigung eine Ansprache hielt, um das ungarische Innenministerium dazu zu bringen eine Untersuchung anzuordnen und das hissen der rumänischen Fahne, egal unter welchen Umständen, zu verbieten

1894 als die Rumänen aus Siebenbürgen, angeführt von ihrer politischen und kulturellen Elite, den Wunsch äusserten ihm ein Standbild zu errichten und begannen das notwendige Geld zu sammeln, wurde gegen die dafür verantwortlichen Personen ein Verfahren angestrengt und sie wurden zu Gefängnis- und hohen Geldstrafen verurteilt. Anlässlich des Prozesses von Alba Iulia (Karlsburg) nannte der ungarische Staatsanwalt Lázár Miklós

Iancu einen Räuberhauptmann, was zu Protesten der ganzen rumänischen Nation und Presse führte

Als 1899 drei junge rumänische Studenten der Klausenburger Universität einen Kranz auf das Grab Iancus legten und eine Rede hielten, führte dies zu einem neuen Prozess der in Baia de Cris, Deva und Cluj stattfand. Die ungarischen Behörden waren insbesondere vom Text irritiert der auf dem Trikolore Band geschrieben war: "Schlafe in Frieden, wir wachen"

Das Andenken an Avram Iancu wurde zu seiner wahren Dimension nach der Vereinigung von 1918 erhoben. Sein Name wurde von der intellektuellen Elite und der politischen Führung Rumäniens anlässlich der Feier von 1922 (ein halbes Jahrhundert seit seinem Tod) und vor allem 1924 als 100 Jahre seit seiner Geburt gefeiert wurden, gepriesen

An den Feierlichkeiten der 100 Jahresfeier des "König der Berge" nahm die königliche Familie, angeführt von König Ferdinand, der Premierminister Ionel Bratianu, Minister, Vertreter der „ASTRA“, der Rumänischen Akademie, sowie eine riesige Volksmenge, teil Anlässlich dieser Gelegenheit wurde in Baia de Cris das erste Standbild Iancus enthüllt, Werk des Banater Bildhauer Romul Ladea.

Auf das Grab von Avram Iancu setzten der Historiker Gheorghe Bratianu, Constantin C.Giurescu sowie andere wichtige Intellektuelle Rumäniens, 1931 eine Marmorplatte auf die folgender Text geschrieben war: Dem König der Berge, die rumänische Nation in ihren natürlichen Grenzen ergänzt und im Geiste der Freiheit vereinigt, MDCCCXLVIII-MCMXVIII"

Wenn das Andenken an Iancu in der Zwischenkriegszeit ohne Zurückhaltung gefeiert wurde, folgte eine Zeitspanne des Vergessens, noch mehr er wurde in die Reihe der negativen historischen Persönlichkeiten eingereiht, und dies beginnend mit der Machtübernahme durch die Kommunisten. Die geschichtlichen Werke die bis 1965 erschienen beschrieben Avram Iancu als einen Kontrarevolutionär, da er auf der Seite der kaiserlichen österreichischen Truppen gekämpft hatte. Während der Diktatur von Mihail Roller in der rumänischen Geschichtsschreibung, wurden Menschen und Institutionen, durcheinander, in das Rührwerk der kommunistischen Diktatur hereingezogen. Es wurde die Idee akkreditiert dass Avram Iancu der Kontrarevolution gedient hätte, da er anfangs auf der Seite der Habsburger stand

Erst 1965, anlässlich dem Besuch von Nicolae Ceausescu in Tebea, wurde in einigen Sätzen die Rolle Avram Iancus in der Geschichte der Rumänen gewürdigt. Schon 1965 hat die historiographische Rehabilitation Avram Iancus begonnen, indem eine neue Ausgabe der 1924 erschienenen Monographie des Historiker Silviu Dragomir, herausgegeben wurde. Um sicher zu sein dass sein Werk erscheinen wird, schrieb der Historiker im Vorwort dass die Forschungen der marxistischen Historiker ihm als "Wegweiser in der Lösung vieler komplizierten Probleme in Verbindung mit den politischen Streitfragen" gedient haben

Schon 1966 erscheinen einige Monographien die der Persönlichkeit Avram Iancus gewidmet sind, geschrieben von Horia Ursu (1966), Marin Mihalache (1968), sowie eine neue Ausgabe der Monographie von Silviu Dragomir (1968). Im Jahre der Jahrhundertfeier des Todes von Avram Iancu (1972) veröffentlicht der berühmte Historiker Stefan Pascu eine wertvolle Monographie unter dem Titel "Avram Iancu, das Leben und die Taten eines Helden und Märtyrers"

Anlässlich dieser Gelegenheit schrieb der Historiker im "Wort an die Leser" dass "ein Jahrhundert und einige Jahrzehnte war Avram Iancu andauernd in den Schriften und in den Reden der Menschen anwesend: Historiker, Juristen, Schriftsteller, Journalisten, Politiker....Solch eine Persönlichkeit, erhoben auf den Sockel eines Helden, vom Nimbus der Legende schon mit kaum erfüllten 24 Jahren umgeben, hätte sich eigentlich einer größeren Aufmerksamkeit erfreuen müssen, ausgedrückt in umfangreichen Rekonstruktionen, auf Grund von exhaustiven Nachforschungen"

Doch auch in der Ceausescu Epoche (1965-1989) ist es zum größten Teil gelungen die nationalen Anhaltspunkte in Richtung eines kulturellen Neostalinismus/Nationalismus zu vereuntreuen. Die Jahrhundertfeier des Todes von Avram Iancu führte auf lokaler Ebene zu Presseartikel, festlichen Versammlungen, Musik und Volksranzfestivale, Choräle usw. Anlässlich dieser Feierlichkeiten ist auch das Obelisk aus Baia de Cris, gewidmet an Avram Iancu, eingeweiht worden

Mehr als zehn Jahre erhielten die Pionier und Jugendorganisationen die Aufgabe das Andenken an Avram Iancu zu ehren. Beginnend mit 1986 führte die Kreisorganisation der Kommunistischen Jugend Hunedoara die Aktion "Würdigung der Helden des rumänischen Volkes" ein, bestehend aus

Ablegung von Kränzen am Grabe von Avram Iancu, historischen Nachrufen, Vortragen von Gedichten, Lieder und Volkstänze usw.

Nach 1990 verwandelte sich die Feier zu Ehren von Avram Iancu in eine Veranstaltung mit politischem Beigeschmack, jeder Redner versuchte die Popularität des Helden zugunsten seiner Partei zu beschlagnahmen. Dennoch erfreute sich die Ehrung des Helden der Teilnahme der Präsidenten Rumäniens, Ion Iliescu und Traian Basescu, die in ihren Ansprachen das Andenken an Avram Iancu der ganzen rumänischen Nation wiedergaben. Es wurden ausserdem einige wissenschaftliche Tagungen organisiert, an denen berühmte Historiker aus dem Inland teilnahmen, deren Mitteilungen in der Zeitschrift "Restituiri" veröffentlicht wurden.

2006 wurde noch eine Büste Avram Iancus, Werk des Bildhauer Ioan Medrut, aufgestellt, die sich zu denen der Bildhauer Corneliu Medrea, Radu Moga und Emil Merianu, gesellt die sich in der Gemeinde Baia de Cris befinden.

INDICE DE PERSOANE

A

Abrudan, Paul, istoric sibian, 15, 17, 23, 27, 28, 44, 54, 59, 61, 63, 167, 187.
Aconi, Liviu, preot Săcărâmb, 124, 162, 163.
Albini, Tit Liviu, ziarist, Tribuna, 16, 17, 18, 23, 24, 25, 36, 38, 139.
Albu, Ioan, profesor, 261.
Albu, Șt. preot, 98.
Alecsandri, poet, 65, 185.
Ambruș, Valeriu, 97, 260.
Anastasiu, 99, 263.
Andras, ceasornicar, turnător de tunuri, 217.
Andrei, episcop de Alba Iulia, 111.
Andreianu, 220.
Andreica, Mihail, tribun, 138, 223.
Anghel, Mariana, interpretă de muzică populară, 110.
Anlich, ministru de război, 149
Apor György, baron, 20, 149.
Arhire, Sorin, istoric, 104.
Averescu, mareșal, 75.
Azell, prim ministru ungar, 26.
Axente, Sever Ioan, prefectul Legiunii I-a blăjană, 82, 129, 215, 217, 218, 222.

B

Bach, ministru, 218, 219.
Bogdan, Ștefan, protopop Hălmagiu, 267.
Balint, Simion, prefect, 6, 7, 33, 76, 82, 164, 200, 218.
Balteșu, Andrei, ziarist, redactor al Tribunei, 53.
Banciu, casier, 186.
Banffy, prim ministru ungar, 32, 44.
Barițiu, George, publicist și om politic român, 6, 7, 32.
Barna, A., preot, 98, 261.
Batternax, Atila, diriginte de poștă Baia de Criș, 14, 135, 136.
Bazavan, Gheorghe, compozitor, 108.

Bălan, Nicolae, mitropolit al Ardealului, 58, 60, 71, 72, 76, 104.
Bălăceanu, 220.
Bălășescu, Nicolae, 221.
Bălcescu, Nicolae, 103, 104, 201, 221.
Bărnăuțiu, Simion, 103, 138, 164, 198, 214, 216.
Băsescu, Traian, președintele României, 115, 116.
Bârseanu, Andrei, președinte al Astrei, 58, 176.
Becali, Gigi, politician, 115.
Begnescu, Nicolae, învățător Abrud, 6.
Beksies, Gusztav, 168.
Bem, Josif, general polonez, 148, 154, 157, 219, 234.
Benedék, Jancsó, 153, 154,
Bercea, Victor, profesor, președintele Societății Avram Iancu, 116.
Berindei, Dan, istoric, academician, 104.
Bielz, Julius, istoric, 104.
Bigner, Jozsef, judecător Baia de Criș, 39, 42, 171.
Biriș, Veta, solistă muzică populară, 110.
Bocăiescu, Ioan, profesor Brad, 97, 260.
Bodea, picher Brad, 100, 265.
Bodea, Cornelia, istoric, 104.
Bodea, Minel, ziarist, 108.
Bogdan, A., preot, 98, 261.
Bolliac, Cezar, 107.
Boloșiu, Simion, profesor Brad, 97, 260.
Borlea, Sigismund, protonotar al comitatului Zarand, 8, 14, 135, 136.
Borza, George, 153.
Botez, Sabina, profesor, Brad, 97, 260.
Brătianu, Gheorghe, istoric, 96, 98, 99, 102, 105, 255.
Brătianu, Ioan, comisar la Paris, 220.
Brătianu, I.I.C., 67, 75, 78, 96, 188, 208, 220.
Breazu, Ioan, membru al Astrei, 100.
Brote, Eugen, ziarist, 24.
Bunea, Aurelia, istoric, 31, 34, 106.
Burlacu, Emil, ziarist, 112.
Buta, Nicolae, student, 77, 207.
Buteanu, Ioan, 33, 57, 72, 74, 78, 82, 101, 109, 164, 194, 198, 218, 220.

C

- Cantacuzino, Gh. M., sculptor, 98, 99, 263.
Carol I, rege al României, 211.
Carol, principe, 67, 188, 242.
Câmpean, Simion, avocat, 65, 182.
Ceașescu, Nicolae, 105, 106, 107.
Cerghelean, Mihai, arhivist și istoric, 108.
Chevereșan, Vasile, regizor spectacole, 104, 105, 106.
Chirca, Oprea, 217.
Chirtop, Zosim, avocat Abrud, 59, 68, 192.
Cioban, Maria, 17.
Ciocan, C., preot, 98., 261, 262.
Ciorbea, Victor, prim ministru al României, 113.
Ciurileanu, Ion, 7.
Ciuta, D., 32.
Clopoșel, Ion, istoric, 66, 188.
Cloșca, conducător al răscoalei din 1784, 62, 78, 103, 110, 180, 208.
Colan, Nicolae, 175.
Comșa, I., preot Ribița, 98, 261.
Comșa, Nicolae, medic, 29.
Constantin, Romanu, 215.
Constantinescu, Miron, istoric, 106.
Constantinescu, P. Iași, 106.
Corcheș, Nicolae, tribun, 57, 223.
Cristea, Miron, mitropolitul primat al României, 73, 83.
Cristea Mărioara, profesor, Baia de Criș, 110.
Cristea, Nicolae, profesor de geografie, Baia de Criș, 110.
Crișan, conducător al răscoalei din 1784, 62, 78, 103, 110, 180, 208.
Crișan, Dorin, profesor, Brad, 110.
Csany, Laszlo, comisar maghiar, 148.
Csetz Janos, 149.
Cunțan, Alexandrina, 17.
Cunțan, Elena, 17.

D

- Daicoviciu, Constantin, istoric, 102.
Danciu, Aurelian, 17, 24.

David, Candin, director, Despărțământul Abrud-Câmpeni al Astrei, 88, 243.
David, Mihai, muzeograf, 112.
Dăianu, Elie, 41, 47, 174.
Dârva, Marin, dirijor și compozitor, 111.
Deak, Ferencz, 169.
Dembinszky, 157.
Demianovich, 157.
Dobra, 220.
Doja, Gh., 105.
Dragomir, Silviu, istoric, 66-67, 73, 79, 81, 87, 92-93, 105-106, 108, 188, 195, 224, 248-250, 252.
Dragoș, voievod al Moldovei, 103, 152, 156.
Dubleșiu, Gheorghe, prefectul județului Hunedoara, 75, 93, 251.
Duca, I. G., 66, 188.
Dudaș, Florian, istoric, 8, 9, 51.
Duldurescu, inginer, 187.

E

Eminescu, Mihai, 48.
Eötvös, Jozsef, 169.
Evu, Eugen, poet, 110.
Evu, Ioan, poet, 110.

F

Farcaș, Romeo, primar Baia de Criș, 114.
Ferdinand I, 75, 78-81, 84, 86-87, 209, 211, 212-213, 225, 230, 240.
Ferdinand al V-lea, 151.
Filip, Alexandru, avocat în Abrud, 17, 138.
Firczak, Gheorghe, deputat, 116.
Fixek, inginer, 187.
Florea, Amos, preot, 98.
Florea, N., preot, 98.
Florea, Zaharie, 68, 189.
Florica Ioan, sculptor, 108.
Fodor, Vasile, 17.
Fodoreanu, preot, 76.
Francisc Iosif, 20, 145, 184, 223, 235.

Frățilă Ion, profesor, 108.
Frâncu, Amos, 14, 18, 20-22, 38, 39, 41-45, 46, 48, 135-136, 140, 162, 170.
Fugătă, Alexandru, preot, 98.
Fugătă, V., profesor diacon, 98, 261, 262.
Furdui, Iancu Nicolae, artist, 110.

G

Gabányi, 146, 149.
Galfy, nobil ungar, 20, 149.
Gelich, R., 152.
Geoană, Mircea, politician, 115.
Georgescu, Ioan, membru al Astrei, 61, 62, 63.
German, Sofia, 45, 174,
Gheorghiu-Dej, 103.
Gheorghiu, Vasile, 86, 239.
Ghișa Ioan, 97, 260.
Ghișa, Letiția, 97, 260.
Giurca (Jurca), preot Țebea, 39.
Giurescu, Constantin, C., istoric, 96.
Glava, Cornel, avocat, 97, 260.
Goga, Octavian, 27, 54, 55, 76, 83, 85, 93, 99, 237, 252, 253, 263.
Goldiș, Vasile, 61-62, 66-68, 74-75, 80, 86, 90, 180-181, 191, 212, 230, 240, 243.
Golescu, A.G., 201, 219, 220, 221.
Gomboș, Iosif, preot, 51, 52, 73, 76, 172, 173, 195, 200.
Gorun, Ioan, 184.
Goția, Dorin, istoric, 56, 69, 176, 181.
Gozman, deputat maghiar, 22.
Gratze, ofițer austriac, 20, 21, 150.
Groza, Simion, tribun, 72, 74, 76, 78, 101, 109, 194, 198, 200.
Gurie, arhiepiscop Chișinău, 75, 83, 85, 231.

H

Haller, Sandor, prefect Zarand, 12, 13, 14, 130, 131, 135, 136.
Hașa, Gligor, profesor, 111.
Hatvani, ofițer maghiar, 83, 146, 152, 200, 218, 224.
Helfert, Josef, baron, 21, 155.
Herban, Adela, istoric, 112.

Horea, 10-12, 38, 44, 62, 70, 74, 76, 78-80, 85-86, 100, 103, 106, 107, 109, 110, 114, 128, 139, 170, 177, 180, 186, 191, 198, 200, 208-209, 211, 214, 226, 232-233, 237, 267.

Hossu, Elena Longin, 44.

Hossu, Francisc Longin, 29, 37-39, 41, 43, 45-50, 248.

Hurmuzaki, Eudoxiu, 221, 238.

I

Iancu, Avram, *passim*.

Ileana, principesă, 75.

Iliescu, Ion, fost președinte al României, 111, 114.

Indrei, Ioan, protopop Brad, 96, 97, 98, 259, 261.

Ioan, episcop al Oradiei, 111.

Ionescu, revoluționar muntean, 220, 221.

Ionescu, Gheorghe, general, 108, 254.

Iorga, Nicolae, 93, 197, 250.

Iscovescu, pictor, 91.

Ivan, Nicolae, episcop al Clujului, 73, 87, 195, 254.

Ivanovici, 220.

J

Jula, Nicolae, poet, 109.

K

Kaas, Ivor, 168.

Kemeny, Farkas, ofițer maghiar, 83, 146, 200, 218.

Klapka, ofițer maghiar, 157.

Kohany, 265.

Komyáthy, deputat maghiar, 44.

Kossuth, Ludovic, 82, 144, 148-150, 152, 157, 169-170, 216, 218, 234.

Kövary, Mihaly, istoric maghiar, 21, 152.

L

Ladea, Romul, sculptor, 75, 91, 92, 249.

Lapedatu, Alexandru, 67, 72, 75-77, 88-89, 91, 94, 188, 195, 204, 243, 245, 252, 253.

Lascu, Ileana, ziarist, 108.

Laurian, A. T., 6.
Lázár, Miklós, procuror maghiar, 25, 26, 28, 29, 30, 36, 45, 167.
Lazăr, Aurel, 32.
Lazăr, Ioachim, istoric, 12, 112.
Lazăr, Victor, ziarist, 53.
Lăzărescu, Nicolae, țăran din Siria, 15.
Lombroso, 168.
Lucaciu, Vasile, 32.
Lupaș, Ioan, istoric, 74, 93, 99, 198, 250, 252, 253, 263.
Lüders, 221, 222, 223.

M

Magheru, Gheorghe, 220.
Maior, Liviu, istoric, 106, 107, 112.
Mairescu, Ioan, 6, 222.
Mairescu, Titu, 27.
Maria, regina României, 75, 78.
Maria, principesa Rusiei, 75.
Martin, Iosif, 23.
Matei, Gheorghe, publicist, 103.
Matia, 143.
Mărdărescu, general român, 73, 195.
Medrea, Corneliu, sculptor, 92, 93, 94, 95, 250, 251, 252, 253, 254.
Medruț, Ioan, sculptor, 115.
Merianu, Emil, sculptor, 108.
Micaș, Florian, 33, 164.
Micu, 191.
Mihai, Viteazul, 88, 201, 208.
Mihalache, Marin, publicist, 103, 104.
Mihali, T., 32.
Mihălțianu, Nicolae, protopop, 8, 9, 11, 12, 14, 127, 128, 129, 135, 136.
Mihuț, protopop Oradea, 38.
Mihuțiu, I., preot, 98, 261.
Mocsoni, fruntaș politic bănățean, 75.
Moga, Ioachim, 109.
Moga, Radu, sculptor, 100.
Moga, Valer, istoric, 104.

Moldovan, I., președinte Astra, 267.
Moldovan Gergely, 153.
Moldovan, Vasile, revoluționar român, 7, 33, 214.
Moloș, Mircea, președintele C. J. Hunedoara, 116.
Mucea, Nicolae, turnător de tunuri, 217.
Munteanu, Drăgan, artist, 110.
Murășanu, Andrei, poet, 237.
Murgu, Eftimie, revoluționar român din Banat, 103, 104.
Müller, Florin, istoric, 105.

N

Nabráczky, avocat din Baia de Criș, 43.
Nagy, Lajos, judecător maghiar, 50, 248.
Năstase, Adrian, politician, 112, 114.
Neagoie, Ioan, 186.
Neagu, Mircea, dirijor, 108.
Neagu, Romulus, profesor, 109.
Neamțu, Gelu, istoric, 36, 40, 45, 47, 52, 112, 172, 173, 174.
Negruzzi, C., 6, 34.
Netea, Vasile, istoric, 96.
Neugebauer, inginer, 68, 191.
Nicolae, țarul Rusiei, 206, 222.
Nicolae, Bălan, mitropolit, 97, 98, 175, 178, 195-196, 201, 258, 261-262
Nistor, V., 97, 260.
Nogál, Károly, procuror, 42, 171.
Novacoviciu, George, 170, 173, 248.

O

Oncu, N., 68, 69, 74, 192, 267.
Oprea, Circa, căpitan de geniu, 186.
Oprean, Sabin, 75.
Opriș, Zeno, 112.
Oțetea, Andrei, istoric, 102.

P

Paciurea, artist plastic, 93, 252, 253.
Papiu, Alexandru, 138.

Papp, Laszlo, pretor, Brad, 12.
Papp, general, 75, 131.
Paschievici, general rus, 206.
Pascu, Ștefan, istoric, 107, 108, 111, 112.
Patachi, j., preot Lunca Cernii, 33, 34, 145, 164.
Patița, R. 32.
Pavel, Teodor, istoric, 112.
Păcățian, T., istoric, 36, 54, 66, 187.
Păunescu, Adrian, senator, 116.
Pârvu, George, profesor, 97, 99, 260, 263.
Perczel, Dezideriu, ministru maghiar, 18, 20, 29, 140, 142.
Perczel, Mor, 142.
Perian, Ioan, preot Crișcior, 61, 62, 180, 181, 261.
Perian, V., preot, 98
Periețeanu-Buzău, 44.
Petala, N., general, 56, 89, 247.
Piso, Aurora, 97, 260.
Piso, Pompiliu, protopop Brad, 58, 60, 69, 70, 175, 178, 179, 197.
Pitner, Árpád, agent percepție Baia de Criș, 14, 135, 136.
Plămădeală, Anton, mitropolit, 111.
Poiană, Volbură, poet, 70, 191.
Pop, Alexandru, student, 45.
Pop, Gheorghe de Băsești, 32, 45.
Pop, Justin, 63, 64, 65, 182.
Pop, Ioan Simion, 110.
Pop, Ștefan Cicio, 25, 38, 40, 41, 43, 46, 50, 171, 248.
Pop, Teodor, avocat, Baia de Criș, 8, 38, 40, 41, 42, 46, 50, 171, 248.
Popescu, general român, 254.
Popescu, Ovidiu, profesor, 112.
Popovici, Marțianu, 215.
Popp, A. E., 153, 154.
Prodan, David, istoric, 105.
Prodan, Probu, Simion, 217.
Puchner, general austriac, 215, 234.
Pumnul, Aron, profesor Blaj, 106.

R

Racoviță, 221.
Radu, Ioan, profesor, 97, 260.
Radu, Vasile, istoric, 108.
Rakosi, Jozsef, 150.
Rațiu, Ioan, 32.
Ribiczey, Ferencz, moșier ungar, 14, 135, 136.
Roller, Mihail, 5, 102, 103, 104.
Roman, A., preot, 98, 261.
Roman, Nicolae, 23.
Roman, Petre, politician, 111.
Rotaru, Octavian, istoric, 107.
Rozsa, Sandor, ucigaș și tâlhar ungar, 149, 157.
Russu, Ioan Șirianu, 15, 16, 139.
Rusu, M., subrevizor școlar, 67, 189.

S

Sava, Emanoilă, țăran, 23, 163.
Sârbu, Radu, politician, 116.
Schwartz, inginer, 186.
Schwartzemberg, guvernatorul Ardealului, 235.
Schweidel, 157.
Scurtu, Ioan, student, 27, 36-37, 39-40, 42-43, 45-50, 171, 173, 248.
Secula, George, avocat, 9, 10, 11, 12, 14, 118, 124, 129, 130, 135, 136.
Sever, Axente, prefect, 6, 7.
Sima, Grigorie, 24.
Simion, George, lăncier, 78, 83.
Simionașiu, Ioan, asesor, 8, 129.
Simonescu, Eugenia, 17.
Simonescu Leontina, 17.
Simu, Romul, 176.
Slavici, Ioan, scriitor, 23, 24, 53.
Solomon, Nicolae, prefect, 21, 157, 215.
Soriceu, I. U., dramaturg, 86.
Stan, Ioan Teodor, profesor universitar, 112.
Steer, Coriolan, student, 36-37, 39, 45-50, 171, 173, 248.
Stein, baron, 147, 149, 152, 157.

Stolojan, Theodor, politician, 116.
Stupinean, Iosif, preot Lunca Cernii, 33, 34, 164.
Suciu, Georgina, 107.
Suciu, Vasile, mitropolit, Blaj, 73, 84, 195, 229.
Szabo, Nandor, 154.
Szemere, Bertalan, 147.
Szentivani, 222.
Szilagyi, Sandor, 145, 152.

Ș

Șaguna, Andrei, 74, 103, 198, 222, 233.
Șerbescu, general român, 254.
Șipoș, I., preot, 98, 261.
Șpan, Petru, 26, 167.
Ștefan cel Mare, 79, 86, 89, 208, 209, 237, 244.
Șuluțiu, Iosif Sterca, 55, 59, 153.
Șuluțiu, Simion, 156.

T

Tar, Lorincz, ziarist maghiar, 26, 170.
Teodor, Pompiliu, istoric, 106.
Timotei, episcop al Aradului, 111, 112, 116.
Tisu, I, senior, preot, 37, 51, 58, 69, 96, 97, 98, 175, 193, 256, 257, 261, 264.
Tudor, Corneliu Vadim, politician, 116.
Tudor, Vladimirescu, revoluționar, 78, 103, 208.
Turucu, A., notar, 94.
Turucu, Nicolae, primprețor, 92, 93, 94, 95, 249, 250, 251, 252, 253.

Ț

Țîrău, Petre, ziarist, 108.

U

Ursu, Horia, istoric, 106.
Urmössy Lajos, 154.

V

Vaida, Alexandru, publicist, 29.

Vaida, D., 32.
Vasvary, 146, 156, 200.
Vânătoru, Viorel, istoric, 92, 249, 251, 252, 253, 254.
Veress, Albert, pretor, 11, 117, 129, 130, 133, 134.
Vesselény, nobil ungar, 149.
Vetter, 157.
Victoria, soția lui Simion Șuluțiu, 156.
Vidu, Ioan, compozitor, 54.
Vițianu, 220.
Vlad, Aurel, 29, 37, 40, 46, 49, 50, 248.
Vlăduț, preot, 76, 200.
Vulcan, Iosif, 38.

Z

Zaharie, Milian, 16.
Zub, Alexandru, istoric, 102.

W

Windischgraetz, prinț, 234.
Wohlgemuth, J., Guvernator, 7.

BIBLIOGRAFIE

Arhive și biblioteci

Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale
Fond Protopopiatul ortodox Brad
Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale
Fond „Astra”
Biblioteca „Astra” Sibiu

Presă

Cosinzeana, 1922-1924
Foaia Poporului, 1903-1908
Gazeta Hunedoarei, 1924
Revista Orăștiei, 1895-1898
Solia Dreptății și Gazeta Hunedoarei, 1923-1923
Telegraful Român, 1872
Tribuna 1894-1903

Bibliografie generală și specială

- ABRUDAN PAUL, Pentru un monument lui Avram Iancu, Sibiu, 1972.
- BARIȚIU, GEORGE, Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă, vol. II, ediția a II-a, Brașov, 1994.
- BUNEA, AURELIA, „1848-1898” – o aniversare cu semnificație național – politică, Sargetia, VIII, 1971.
- CERGHEDEAN, MIHAI, MARINESCU, ȘTEFAN, Contribuții privind desfășurarea revoluției de la 1848-1849 în comitatele Hunedoara și Zarand, în Sargetia, XIV, 1979.
- CHERESTEȘIU, V., Adunarea națională de Alba Iulia, Începuturile și alcătuirea programului revoluției din 1848 din Transilvania, Editura Politică, București, 1966.

- DAICOVICIU C., BÁNYAI, L., CHERESTEȘIU, V., LIVEANU, V.,
Lupta revoluționară a maselor – factor hotărâtor în Unirea
Transilvaniei cu România, în Studii, Rev. de Ist., Anul XI, 6, 1958,
p. 21 - 56.
- DRAGOMIR, SILVIU, Avram Iancu, Editura Științifică, București 1965.
- DUDAȘ, FLORIAN, Avram Iancu în tradiția poporului român, Timișoara,
1989.
- IDEM, Avram Iancu în tradiția românilor, Timișoara, 1998.
- GIURA, LUCIAN, RACOVITAN, MIHAI, Frunțașul revoluționar de la
1848, Ștefan Moldovan, în Sargetia, XIV, 1979.
- GOTIA, DORIN, Comemorarea lui Avram Iancu de către „Astra” în
perioada interbelică, Documente (I), Restituiri, II, 1994.
- IACOB, RADU, Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului, Lugoj, 1913.
- LAZAR, IOACHIM, Din activitatea revoluționară desfășurată în Banat de
tribunul hațegan Benjamin Densușianu în primăvara anului 1849, în
Ziridava, XVIII, 1993.
- IDEM, Benjamin Densușianu în revoluția română din Transilvania de la
1848-1849, în Restituiri, I/1993.
- MAIOR, LIVIU, Aspecte ale desfășurării revoluției din anii 1848-1849 în
comitatul Hunedoara, în Sargetia, V, 1968.
- IDEM, 1848-1849. Români și unguri, București, 1998.
- MATEI, GH., Revoluția de la 1848 și țărănimea, București, 1948.
- MIHALACHE, MARIN, Avram Iancu, Editura Militară, [București, 1968]
- MORAR, MARCEL, Cetatea Alba Iulie - 29 mai 1849, Restituiri, V/1997.
- IDEM, Considerații privind intervenția rusă în Transilvania în timpul
revoluției din 1848 – 1849, Sargetia, XXVIII – XXIX, /2, 2002
- MÜLLER, FLORIN., Politică și istoriografie în România, 1948-1964,
Editura Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2003.

- NEAMTU, GELU, Procesul pentru cununa de pe mormântul lui Avram Iancu, 1900-1902, Sargetia, IX, 1972.
- NETEA, VASILE, Lupta românilor pentru libertate națională (1848-1881), București, 1974.
- IDEM, Munții Apuseni muzeu istoric și pantheon al poporului român,
- PASCU, ȘTEFAN, Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir, Editura Meridiane, București, 1972.
- PACATIAN, TEODOR, Cartea de aur, Sibiu, 1915.
- ROLLER, MIHAIL, Studii și note științifice privind istoria României, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956.
- IDEM, Istoria R.P.R., manual pentru învățământul mediu, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, [București]. 1952.
- X X X, Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, Direcția generală a Arhivelor statului, București, 1990.
- PRODAN, DAVID, Supplex Libellus Valachorum, București, 1984.
- STAN, APOSTOL, Revoluția română de la 1848, Editura Albatros, București, 1992.
- ȚUGUI, PAVEL., Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej, Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR, Editura Ion Cristoiu, București, 1999.
- X X X, Unirea Transilvaniei cu România, 1918, București, 1978.
- URSU, HORIA, Avram Iancu, Editura Tineretului, [București, 1966]
- ZUB, AL., Orizont închis, Istoriografia română sub dictatură, Institutul European Iași, 2000.

CUPRINS

Introducere	5
I. Ancheta guvernului maghiar privind arborarea drapelului românesc pe casa lui Ioan Simionașiu unde a fost depus catafalcul cu trupul marelui erou	8
Dorințele românilor ardeleni de a ridica un monument pentru Avram Iancu	15
Încercarea românilor de-a aniversa 50 de ani de la Revoluția din 1848 – 1849	30
Procesul cununii de pe mormântul lui Iancu	34
Amenajarea mormântului lui Iancu de către rudele eroului	49
Procese de presă intentate ziarelor românești pentru apărarea memoriei lui Avram Iancu	51
II. Cinstirea memoriei lui Avram Iancu în perioada interbelică	55
Comemorarea semicentenarului morții lui Avram Iancu	56
Aniversarea centenarului Avram Iancu – Septembrie 1924	64
Istoria bustului lui Avram Iancu din Baia de Criș	89
Istoricul plăcii de pe mormântul lui Avram Iancu	94
III. Memoria lui Iancu în anii regimului comunist	101
IV. Cinstirea lui Avram Iancu după 1989	110
Anexe	116
Avram Iancu in the memory of the posterity (Abstract)	266
Avram Iancu im andenken der nachwelt (Zusammenfassung)	269
Indice de persoane	273
Bibliografie	285
Ilustrație	289

